COMUNIŞTII ÎNAINTE DE COMUNISM: PROCESE ŞI CONDAMNĂRI ALE ILEGALIŞTILOR DIN ROMÂNIA

*

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

COMUNIŞTII ÎNAINTE DE COMUNISM
PROCESE ŞI CONDAMNĂRI ALE ILEGALIŞTILOR DIN ROMÂNIA

ADRIAN CIOROIANU
(EDITOR)

editura universității din bucureşti®
2014

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI:

Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN
Universitatea din București
Lector univ. dr. ALEXANDRU MURAD MIRONOV
Universitatea din București
Prof. univ. dr. VIRGILIU ȚÂRĂU
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Prof. univ. dr. CONSTANTIN HLIHOR
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir", București

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS – UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0594 (www.andco.ro)

© editura universității din bucurești®

Șos. Panduri, nr. 90-92, 050663 București – ROMÂNIA
Tel./Fax: +40 214102384
E-mail: editura.unibuc@gmail.com
Internet: http://editura.unibuc.ro
Librărie online: http://librarie-unibuc.ro
Centru de vânzare:
Bd. Regina Elisabeta nr. 4-12,
030018 București – ROMÂNIA
Tel. +40 213053703

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Comuniștii înainte de comunism : procese și condamnări ale ilegaliștilor din România ; Adrian Cioroianu (ed.) / Mihai Burcea, Cristina Diac, Dumitru Lăcătușu,... – București: Editura Universității din București, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-16-0520-0
I. Burcea, Mihai
II. Diac, Cristina
III. Lăcătușu, Dumitru
IV. Cioroianu, Adrian (ed.)
329.15(498)

DTP: ***Emeline-Daniela Avram***
Grafica coperții: ***Andrei Carcea***

Cuprins

Lista abrevierilor 7

Prezentarea autorilor 11

Prefață 13
(Adrian Cioroianu)

Vasile Luca în anii ilegalității 23
Liviu Pleşa

Gheorghe Gheorghiu-Dej şi „procesul ceferiştilor” (1933-1934) 77
(Elis Neagoe-Pleşa)

Un stalinist de catifea: profesorul Petre Constantinescu-Iaşi – militant pro-comunist, abonat la trenurile europene, inculpat într-un proces politic, propagandist al guvernului Petru Groza şi pensionar al lui Nicolae Ceauşescu 125
(Adrian Cioroianu)

Procesul Anei Pauker de la Bucureşti şi Craiova (27 februarie 1936 şi 5 iunie – 7 iulie 1936) 169
(Dumitru Lăcătuşu)

O cotitură a destinului. Procesul lui Nicolae Ceauşescu din 1936 257
(Cristina Diac)

Judecarea comuniştilor în timpul războiului. Procesul lui Petre Gheorghe 307
(Mihai Burcea)

Anexe 389

Lista abrevierilor

AANP – Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor
ACNSAS – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
ARLUS – Asociația Română pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică
ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale
BPD – Blocul Partidelor Democratice
BMȚ – Blocul Muncitoresc Țărănesc
CAM – Casa Autonomă a Monopolurilor
CC – Comitetul Central
CFR – Căile Ferate Române
CGM – Confederația Generală a Muncii
CGSU – Consiliul General al Sindicatelor Unitare
CJ – Comitet Județean
CJM – Codul Justiției Militare
com. – comună
CNSAS – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
coord. – coordonator
c. p. – codul penal
CPEx – Comitetul Politic Executiv
d. – decedat
DGIE – Direcția Generală de Informații Externe
DGP – Direcția Generală a Poliției
DGPCUM – Direcția Generală a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităților de Muncă
DRO – Dobrogeanska Revoluționa Organizația (Organizația Revoluționară Dobrogeană)
f. – filă
FIAPP – Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques (Federația Internațională a Foştilor Deținuți Politici)

FN – fără număr
FNDIPA – Federația Națională a foștilor Deținuți și Internați Politici Antifasciști
GESTAPO – Geheime Staatspolizei (Poliția Secretă de Stat)
GUD – Gruparea Universitarilor Democrați
HCM – Hotărâre a Consiliului de Miniștri
ITE – Internaționala Muncitorilor din Învățământ
KIM – Internaționala Tinereretului Comunist
MADOSZ – României Magyar Dolgozók Szövetsége (Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România)
MAI – Ministerul Afacerilor Interne (1948-1972)
MAN – Marea Adunare Națională
MApN – Ministerul Apărării Naționale
MI – Ministerul de Interne (1972-1989)
MJ – Ministerul Justiției
MOPR – Mezhdunarodnoye Obshtchestvo Pomoshtchi Revolutzioneram (Organizația internațională de ajutorare a revoluționarilor/ Ajutorul Roşu)
mun. – municipiu
n. – născut
NKVD – Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne)
n.n. – nota noastră
nr. – numărul
OETR – Oficiul de Educație a Tineretului Român
PCdR – Partidul Comunist din România
PCM – Preşedinția Consiliului de Miniştri
PCR – Partidul Comunist Român (1945-1948 şi 1965-1989)
PMR – Partidul Muncitoresc Român
PNL – Partidul Național Liberal
PNȚ – Partidul Național Țărănesc
PSD – Partidul Social Democrat
RPR – Republica Populară Română
RSR – Republica Socialistă România
SSI – Serviciul Special de Informații
STB – Societatea Tramvaielor Bucureşti

URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
UTC – Uniunea Tineretului Comunist (1943-1945 şi 1965-1989)
UTCdR – Uniunea Tineretului Comunist din România
UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc (1948-1965)
VDRO – Vătreşna Dobrogeanska Revoluționa Organizația (Organizația Internă Revoluționară Dobrogeană)
VOKS – Vsesoiuzone Obshchestvo Kul'turnoi Sviazi s zagranitsel (Organizația pentru Strângerea Relațiilor Culturale cu URSS)

Prezentarea autorilor

MIHAI BURCEA – Cercetător în cadrul IICCMER (2006-2013). Doctorand al Facultății de Istorie din cadrul Universității din București (titlul tezei de doctorat: „Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaționale din Spania"). Domenii de interes: istoria structurilor represive din perioada 1945-1989, Partidul Comunist din România în anii ilegalității, viața politică interbelică. Publicații recente: *Spectrele lui Dej* (co-editor), în colaborare cu Ștefan Bosomitu, Iași, Editura Polirom, 2012; *Mihail Roller (1908-1958). O scurtă biografie*, în colaborare cu Ștefan Bosomitu, în „Anuarul IICCMER", vol. VII – 2012, Iași, Editura Polirom, 2013; *Recuperarea memoriei interbrigadiştilor şi maquisarzilor români. Studiu de caz: Ion Călin (I şi II)* în „Analele Universității București. Ştiințe politice", anul XV, nr. 1/2013 şi nr. 2/2013.

ADRIAN CIOROIANU – Profesor şi din 2012, decan al Facultății de Istorie – Universitatea din București, fost ministru al Afacerilor Externe, doctor în istorie. Domenii de interes: istoria comunismului şi post-comunismului românesc (structura socială, istorie intelectuală, reprezentări), relații internaționale contemporane. Publicații recente: *Pe umerii lui Marx. O istorie a comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005; *Epoca de aur a incertitudinii*, Editura Curtea Veche, București, 2011; *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre Istoria Românilor*, Editura Curtea Veche, București, 2013.

CRISTINA DIAC – Cercetător ştiințific gradul III în cadrul INST, doctor în istorie Domenii de interes: Partidul Comunist în perioada dintre cele două războaie, politici de cadre ale PCR, politici culturale ale regimului comunist. Publicații recente: *Viața lui Ceauşescu. Ucenicul partidului*, vol. I, Editura Adevărul Holding, București 2012 (coautoare); *Viața lui*

Ceauşescu, vol. II: *Fiul poporului*, Editura Adevărul Holding, Bucureşti, 2013 (coautoare); *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat*, Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

DUMITRU LĂCĂTUŞU – Cercetător în cadrul IICCMER (2006-2013). Doctorand al Facultății de Istorie din Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi (titlul tezei de doctorat: „Politici represive şi birocraţi ai puterii în România comunistă. Studiu de caz: Alexandru Drăghici"). Domenii de interes: represiune şi conformism, torționari şi victime, structuri de putere în regimurile comuniste. Publicații recente: *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, Editura Polirom, Iaşi, 2008 (coautor); *Casa terorii. Documente privind penitenciarul Piteşti (1947-1977)*, Editura Polirom, Iaşi, 2010 (coeditor).

ELIS NEAGOE-PLEŞA – Consilier principal în cadrul Direcției Cercetare, Expoziții, Publicații a CNSAS. Doctor în istorie (titlul tezei de doctorat: „Cultul personalității lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. 1945-1965", teză susținută public la Facultatea de Istorie a Universității Bucureşti, în 2013). Domenii de interes: istoria aparatului represiv din România în perioada 1945-1989, nomenclatura PCR 1945-1989. Ultima publicație: *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. VII, *Rezistența anticomunistă din Munții Apusenii*, Editura Marist, 2007, Baia-Mare (coautor).

LIVIU PLEŞA – Consilier superior în cadrul Direcției Cercetare, Expoziții, Publicații a CNSAS. Domenii de interes: istorici români în perioada comunistă, politica de cadre şi organizarea instituțională a Securității, grupurile de rezistență din Munții Apuseni, nomenclatura PCR. Publicații recente: *Organizația de rezistență condusă de maiorul Nicolae Dabija*, Editura CNSAS, Bucureşti, 2009 (editor).

Prefață

Datoria de a nu uita nici cealaltă parte a baricadei

După 1990, a vorbi despre comunism în general sau despre comunismul românesc în particular a devenit de trei ori provocator, pentru istoricii din orice generație. Iată de ce:

i) în primul rând, pentru că trecutul relativ recent al regimurilor comuniste este un capitol foarte *comercial* al disciplinei numită Istorie – şi folosesc aici termenul comercial în sensul lui cât se poate de pozitiv: adică, istoria comunismului atrage, naşte curiozități, naşte şi polemici, cărțile despre istoria comunismului se caută şi se citesc (şi uneori se şi cumpără!) peste media cărților de istorie etc. Aceasta este o realitate. Cât timp va mai dura ea? Nimeni nu ştie – dar, pe de altă parte, noi, ca istorici, ştim foarte bine că nimic nu durează o veşnicie. Probabil că, la orizontul vreunei generații viitoare, interesul pentru istoria comunismului se va mai domoli şi el – şi alte subiecte îi vor lua locul. Dar, deocamdată, repet, istoria comunismului atrage într-un mod semnificativ – spre bucuria şi spre stimularea celor care studiază acest capitol al trecutului comun.

ii) A doua provocare pleacă din oceanul de clişee care inundă discursul public pe această temă. În fond, istoricul este şi el cetățean al timpului său – drept care nu poate face abstracție nici de nostalgia ineptă a unora (adepți ai ideii că *în timpul lui Ceauşescu mergeam cu toții la Mare şi nu murea nimeni de foame* etc.), nici de încrâncenarea disprețuitoare (şi la fel de ineptă) a altora (convinşi că *Nicolae Ceauşescu a fost arestat în tinerețe pentru că fura din geamantane*, că *Elena Ceauşescu era la 20 de ani o mică prostituată cu nas ascuțit* sau că *susținătorii comunismului din România – cu toții nişte şobolani roşii – erau de ordinul câtorva sute în anul 1944* etc.). Dacă-şi respectă profesia, istoricul nu poate pactiza cu nici una dintre aceste extreme; le poate înțelege, desigur, dar nu are voie

să le copieze şi nici să le alimenteze. Dimpotrivă, istoricul este dator să restabilească echilibrul între toate aceste opinii diferite în formă şi total similare în fond: el trebuie să aibă puterea de a spune că în anii lui Ceauşescu nu ajungeau toți românii la Mare, iar criza alimentară era umilitoare; că Ceauşescu Nicolae chiar a crezut sincer în utopia comunistă şi a militat de june pentru ea; că viața intimă a Elenei Petrescu, devenită Ceauşescu, a fost – foarte probabil – cu mult mai plictisitoare decât o presupun bârfele; sau că numărul comuniştilor, simpatizanților şi susținătorilor lor materiali şi morali din România anului 1944 era sesizabil mai mare decât am putea presupune la o analiză grăbită. Într-un peisaj atât de plin de clişee, datoria istoricului este să lupte împotriva lor, cu riscurile de rigoare. *Sine ira et studio* trebuie să rămână, indiferent de subiectul cercetării, deviza noastră de onoare. Datoria unui istoric este de a nu uita nici cealaltă parte a baricadei – cea pe care în anii ’30 sau ’40 luptau o minoritate de oameni ce credeau în comunism şi într-o lume *altfel* creată după legile lui.

iii) În fine, o altă provocare pleacă din imprecizia termenilor. Deseori, auzim vorbindu-se în jurul nostru – în medii intelectuale! – despre *România comunistă de până în 1989*. În realitate, istoricii ştiu foarte bine că aceasta nu a existat niciodată! *Comunismul* era țelul spre care societatea mergea, mânată din spate de *partidul comunist*. Regimul din România era *comunist*, desigur; partidul unic era şi el *comunist*; dar statul numit România nu a fost niciodată *comunist*, pentru că acesta era doar miza supremă, scopul înalt, zarea luminoasă – care, din fericire, nu au fost atinse. De fapt, a vorbi despre România *comunistă* din timpul anilor 1947-1989 înseamnă, indirect, a face un compliment lui Gh. Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu şi tuturor tovarăşilor lor. Nici măcar Coreea de Nord a zilelor noastre nu are pretenția de a fi ajuns la comunism – cu atît mai puțin liderii regimului comunist din România, indiferent de epoca lor.

*

Ei bine, acestea fiind provocările aflate azi în fața celor ce au curiozitatea de a cerceta documentele regimului trecut, autorii acestui volum au decis să se întoarcă spre începutul poveştii comunismului românesc.

Vom vedea aici, împreună, ecourile unor ani în care simpatiile comuniste erau mai curând un soi de *exotism* ideologic – şi nimeni nu ar fi putut bănui atunci că *exotismul* va putea deveni vreodată normă şi dogmă. Într-o vreme în care nici un spirit lucid nu ar fi putut paria pe victoria comunismului în România, într-un timp în care partidul însuşi ce purta acest nume era oficial interzis, totuşi, unii cetățeni ai acestei țări au activat cu patimă şi entuziasm pentru victoria unor idei în care credeau cu încrâncenare – şi chiar cu o doză bună de fanatism.

Aşadar, miza paginilor ce urmează este să prezinte pe baza arhivelor o parte din istoria – şi din biografiile, cât mai reale, ale – comuniştilor români ce activau în perioada interbelică sau în primii ani ai războiului. Mai precis, ne-au interesat procesele lor – adică, întâlnirile lor (nedorite de ei) cu sistemul de justiție românesc, în fața căruia ei, cu toții, erau pasibili de un păcat *originar*: a fi comunist, în anii ’30 sau în primii ani ’40, însemna a fi un admirator al satrapului Stalin de la Kremlin. Spre stupefacția şi neplăcerea justiției româneşti – ca şi spre potențiala noastră dezagreabilă uimire, astăzi – astfel de admiratori au existat în România. Procesele lor ni-i arată opuşi legilor de atunci, dar destul de curajoşi în arenă. Vom vedea strategiile lor de apărare, orgoliul lor de a face parte dintr-o *castă de inițiați* sau convingerea lor că fac parte din avangarda unei lumi pe care o credeau mai dreaptă şi mai bună.

Ce avea să urmeze după 1945, se ştie. Dar fragmentele de istorie ce urmează sunt de înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, când nimeni nu bănuia că un astfel de război ar putea urma sau ce ruptură profundă va produce el pe harta politică a Europei.

Aşa cum titlul o spune, ne-au interesat aici câțiva dintre *comuniştii de dinainte de comunism* – adică, acei militanți care şi-au consumat energia şi timpul pentru o cauză ce atunci părea improbabilă, dacă nu imposibilă. Nu are rost să călcăm pe gheața subțire a istoriei contrafactuale – dar, în acelaşi timp, este foarte probabil că *dacă* Germania lui Hitler nu ar fi atacat Uniunea Sovietică în anul 1941, atunci partidul comunist nu ar fi ajuns niciodată la conducerea României (sau Poloniei, sau Ungariei ş.a.m.d.).

Se cuvine, acum, să sau cuvântul autorilor – şi eroilor lor.

Liviu Pleşa, un pasionat al istoriei regimului comunist, scrie aici despre procesul interesantului personaj care a fost Vasile Luca. Interzicerea Partidului Comunist din România, în anul 1924, a oferit autorităților cadrul legal pentru luarea de măsuri împotriva liderilor şi membrilor acestui partid, a cărui doctrină avea vădite accente antinaționale şi antistatale. Vasile Luca, în acel moment, conducea organizația regională Braşov a PCdR, fiind activ mai ales pe linie sindicală – motiv pentru care a fost inclus chiar în prima serie de procese intentate conducătorilor partidului. Condamnat în contumacie în 1925, Luca avea să fie arestat în 1926 şi inclus în procesul lui Boris Ştefanov – unul dintre liderii de marcă ai PCdR din acea perioadă. După mai multe tergiversări, procesul a avut, în cele din urmă, loc în anul 1928 – alături de cei doi fiind judecat şi militantul comunist Barbu Zaharescu. Dacă Ştefanov şi Zaharescu au primit pedepse mari (opt, respectiv şapte ani), Luca a fost însă achitat, posibil ca o recompensă a faptului că acceptase să devină informator al Siguranței. Acest detaliu îl va urmări toată viața, în continuare. După o vizită la Moscova, Vasile Luca şi-a continuat apoi activitatea propagandistică intensă pe linie sindicală, fiind numit secretar al *Sindicatelor Revoluționare Unitare* (organizație paravan a PCdR), poziție din care a coordonat pregătirea grevelor din 1933 de la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti şi de pe Valea Prahovei. A fost inclus în procesul greviştilor de la Griviţa, dar, reuşind să scape pe moment de arestare, a fost condamnat în contumacie la 20 de ani de muncă silnică. Arestat în vara anului 1933, a fost trimis în judecată. Procesul a durat mai mult de cinci ani, sentința fiind casată de mai multe ori (pe motive procedurale însă), pentru ca în toamna anului 1938 să fie condamnat la 5 ani şi 6 luni de închisoare corecțională. Eliberat în aprilie 1939, Luca şi-a reluat imediat activitățile politice ilegale, fiind practic al doilea om în partid, după Ștefan Foriş. În aprilie 1940 – în timp ce încerca să ajungă în URSS pentru a primi instrucțiuni – a fost arestat la Cernăuți şi condamnat la 8 luni de închisoare. Nu a executat însă prea mult din pedeapsă, întrucât în scurt timp avea să fie eliberat de sovietici. La fel ca şi ceilalți lideri ai partidului comunist (Gheorghiu-Dej, Ana Pauker ş.a.), şi Vasile Luca şi-a legitimat pozițiile deținute în partid şi în stat după 1945 prin anii de detenție pe care îi executase din cauza activității desfăşurate în interesul partidului.

Dumitru Lăcătuşu – un împătimit al arhivelor – scrie aici despre unul dintre cele mai interesante episoade ale istoriei nucleului comunist românesc interbelic: procesul Anei Pauker. Arestarea Anei Pauker – în iulie 1935 – şi a altor membri ai Secretariatului Comitetului Central al partidului a reprezentat o importantă lovitură a *Siguranței* împotriva mişcării comuniste – care părea a fi fost decapitată de principalii liderii. Partidul a încercat să profite de pe urma acestui eşec, transformând procesul intentat celor 19 comunişti într-o acțiune de propagandă şi diseminare a mesajului comunist. Un scop propagandistic l-au avut şi autoritățile vremii, care au încercat să transmită prin intermediul acestui proces că majoritatea adepților Partidului Comunist erau evrei şi maghiari. Efortului autorităților li s-a alăturat şi presa de dreapta, care – în perioada procesului – a desfăşurat o *anchetă* despre ceea ce însemna comunismul şi pericolul pe care îl reprezenta pentru statul român. Articolul dlui Lăcătuşu analizează desfăşurarea procesului intentat Anei Pauker şi celorlalți comunişti din lotul său, prin examinarea şi analiza următoarelor aspecte: arestarea şi interogarea inculpaților, reprezentarea procesului în presa vremii, desfăşurarea procesului în Bucureşti şi la Craiova şi sentințele primite. În cadrul studiului, sunt prezentate şi principalele date biografice ale protagoniştilor, dar şi pledoariile cele mai reprezentative ale avocaților care i-au apărat pe cei 19 comunişti în proces.

Elis Neagoe-Pleşa, cu minuția pe care colegii istorici i-o recunosc, tratează aici cazul unui prizonier „de soi" al anilor '30 – un maistru electrician în care nimeni nu putea bănui atunci viitorul conducător al României: Gheorghe Gheorghiu-Dej. După adjudecarea puterii de către comunişti, Gheorghiu-Dej îşi va fundamenta legitimitatea poziței sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului: rolul deținut în organizarea grevei de la Atelierele CFR Griviţa constituind principala sursă la care a apelat în acest sens. Conştient fiind, însă, că rolul său în acest eveniment putea fi contestat de anumiți lideri ai partidului, unul dintre obiectivele sale de după 1945 a vizat rescrierea trecutului, astfel încât meritele adversarilor săi să fie minimalizate sau chiar trecute sub tăcere. Ca atare, materialele propagandistice comuniste vor susține în repetate rânduri că liderul partidului reuşise în timpul celor două procese ale ceferiştilor performanța

de a se transforma din *acuzat* în *acuzator*, chiar dacă, în realitate, lucrurile nu se petrecuseră întocmai. Procesul celor implicați în greva de la Grivița a început la 17 iulie 1933, la București, instanța de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată. Numărul foarte ridicat de inculpați (nu mai puțin de 115 persoane!) necesitase prezența pe banca apărării a numeroși avocați, mulți dintre aceștia fiind specializați în apărarea liderilor comuniști. Sentința nr. 571, pronunțată la 19 august 1933, îl va condamna pe Gheorghiu-Dej la 15 ani muncă silnică, în vreme ce Constantin Doncea și Dumitru Petrescu primeau cea mai grea pedeapsă, munca silnică pe viață. În urma recursului, admis la 29 martie 1934 de către Curtea Superioară de Justiție Militară, în baza unor *erori de procedură*, procesul a fost mutat la Craiova, spre a fi rejudecat de Consiliul de Război al Corpului I Armată. Iar apoi, procesul de la Craiova a debutat la 4 iunie 1934; sentința nr. 137 din 1 iulie 1934 a pronunțat pedepse aspre, deși mai mici decât cele stabilite în procesul de la București. Astfel, Constantin Doncea și Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, iar Gheorghiu-Dej – alături de Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi și Marin Ionescu – a fost condamnat la 12 ani de muncă silnică. Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat de comiterea unor infracțiuni contra liniștii publice pe timp de asediu și mai ales pentru *„provocare la rebeliune”*, în calitate de agent al Cominternului. Recursul înaintat de acesta a fost respins, la 1 octombrie 1935, de Înalta Curte de Casație și Justiție Militară. Pedeapsa rămânând astfel definitivă, Gheorghiu-Dej și ceilalți condamnați au fost transferați în penitenciare de maximă siguranță (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind din nou în libertate abia în august 1944.

Vorbind despre *tatăl* simbolic, nu se poate să ocolim destinul *fiului* simbolic: așadar, după Gheorghe Gheorghiu-Dej, era firesc, întrutotul, ca acest volum să cuprindă și povestea procesului lui Nicolae Ceaușescu.

Cu acribia-i și cu inspirația-i binecunoscute, Cristina Diac și-a asumat aici acest capitol *ceaușescian* al ilegalismului românesc. Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului V Armată Brașov, Nicolae Ceaușescu se alătura sutelor de militanți ai mișcării comuniste interbelice aduși în fața justiției militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai ușoare – precum arestări

preventive urmate de eliberare sau plasarea în *„domiciliu obligatoriu”* în localitatea natală. În 1936, viitorul lider al României comuniste cunoaştea *„botezul focului”*, ajungând să dea socoteală în justiție pentru înrolarea sa într-o mişcare politică prohibită; va cunoaşte apoi experiența detenției, altă etapă cvasi-obligatorie în biografia oricărui *„revoluționar de profesie”*. La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani, dar deținea deja o funcție în ierarhia mişcării: era secretar al organizației UTCdR din regiunea Prahova. Fusese trimis în Dâmbovița să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea este că atunci când jandarmii, apoi polițiștii, au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al încercării statului de a destructura timidele încercări de constituire în România a unui *Front Popular Antifascist*, iar la nivel local – de a preveni răspândirea *microbului* comunist printre lucrătorii din industria extractivă. Studiul Cristinei Diac şi-a propus să prezinte, în afară de faptele propriu-zise, şi modalitatea în care funcționa justiția interbelică *vis-à-vis* de comuniști în general şi față de tânărul Ceauşescu mai ales. Totodată, studiul îşi mai propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceauşescu. Concret, a fost condamnat pentru că avea asupra lui broşuri de propagandă comunistă şi pentru că participase la o întrunire, în casa unui țăran, unde se discutase politică. Condamnarea din 1936, în loc să-şi îndeplinească funcția de *„intimidare specială”*, adică să-l sperie pe tânărul comunist şi să-l determine să se abțină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar. Întemnițarea – alături de lideri ai mişcării, la închisoarea Doftana – l-a propulsat pe Ceauşescu într-un univers aparte, al deținuților politici, şi i-a oferit ulterior legitimitate.

Mihai Burcea – unul dintre cei mai harnici şi inspirați cercetători ai tinerei generații – tratează aici cazul unui personaj mai puțin cunoscut, dar foarte ilustrativ pentru istoria de atunci a mişcării: Petre Gheorghe. Acesta a fost unul dintre militanții de bază ai mişcării comuniste, provenit din aripa bulgară a partidului. În anii ’30 a deținut funcția de şef al organizației de tineret comuniste, iar la începutul anilor ’40 a ocupat poziția de secretar al Comitetului Județean Ilfov al PCdR. După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, Gheorghe a intrat în conflict

direct cu Ştefan Foriş, liderul PCdR în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – pe considerente ce țineau de modul în care partidul trebuia să se raporteze la autorităților antonesciene. Gheorghe a fost arestat în primăvara anului 1942 – după ce intrase în contact cu câțiva comuniști bulgari cărora, la cererea spionajului sovietic, urma să le furnizeze informații referitoare la trupele germane şi române staționate în Dobrogea. După arestare, Petre Gheorghe a fost anchetat de organele Serviciului Special de Informații, care l-au trimis în fața Curții Marțiale Ploieşti pentru a fi judecat sub acuzațiile de spionaj şi înaltă trădare. Procesul a avut loc în ziua de 6 august 1942, Gheorghe fiind condamnat la pedeapsa capitală. A fost executat în dimineața zilei de 8 februarie 1943. Procesul lui Petre Gheorghe este relevant pentru modul în care instanțele militare judecau procesele poltice şi de spionaj pe timp de război. De regulă, Curțile Marțiale judecau şi pronunțau sentința în aceeaşi zi, însuşindu-şi de cele mai multe ori concluziile procurorilor militari. De asemenea, Petre Gheorghe a fost cel mai marcant lider al PCdR din perioada celui de-al Doilea Război Mondial care a fost judecat şi executat pentru activități de spionaj şi înaltă trădare.

În fine, cîteva cuvinte despre studiul de caz propus de subsemnatul, editorul acestui volum: Petre Constantinescu-Iaşi este exemplul ilustrativ al intelectualului de stânga român care, în anii ’20 şi ’30, evoluează de la o linie confuză a unui sindicalism de sorginte occidentală spre o pasiune stalinistă din ce în ce mai concretă – dar niciodată asumată ca atare. Constantinescu-Iaşi a fost un pasionat al scrisului: scrisul a fost principala sa armă de luptă – de la articole de ziar până la memorii către directorii închisorilor prin care a ajuns, Constantinescu-Iaşi chiar a crezut în puterea cuvântului; şi, fără ezitare, a utilizat-o în folosul cauzei sale, cauză ce va face din el un ministru al Propagandei în primii ani ai comunizării țării.

*

Editorul unui astfel de volum nu poate încheia această prefață fără să mulțumească partenerilor-colegi din această întreprindere editorială şi istoriografică. Semnatarele şi semnatarii acestor studii sunt cercetători de primă mână; ei toți au flerul detaliilor importante din munții de file

cercetate, au bunul-simț al nuanțelor şi au curiozitatea de a merge spre cauza lucrurilor. Pentru profesorul doar puțin mai experimentat care sunt, a fost un privilegiu şi o onoare să lucrez alături de astfel de partizani ai muzei Clio. Şi o voi face oricând în viitor, având încredere în pana, în ochii şi în mintea lor. Şi în interpretarea lor asupra istoriei comuniştilor sau a regimului comunist din România.

ADRIAN CIOROIANU,
octombrie 2014

Vasile Luca în anii ilegalității

Liviu Pleşa

Devenit unul dintre cei mai importanți lideri ai PCR în momentul în care partidul a preluat puterea, membru al troicii de conducere a partidului, alături de Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej, Vasile Luca şi-a fundamentat şi el pretențiile de a se afla în conducerea partidului pe intensa activitate comunistă desfăşurată în ilegalitate. Desigur, era vorba despre argumentul public, pentru că, în realitate, acesta îşi datora poziția aproape exclusiv faptului că fusese plasat acolo de către Stalin, prin intermediul lui Gheorghi Dimitrov. Totuşi, în opinia noastră, nu se poate susține că Vasile Luca nu ar fi avut şi reale merite de ilegalist, având în vedere atât vechimea în partid, cât, mai ales, acțiunile politice şi organizatorice în favoarea PCdR pe care le-a organizat sau la care a luat parte.

Bibliografia de specialitate se ocupă mult prea puțin de activitatea depusă de Vasile Luca în ilegalitate, axându-se cu precădere pe acțiunile acestuia din cursul luptei pentru putere din PCR de după 1945 şi îndeosebi pe „devierea de dreapta" din 1952, precum şi pe ancheta şi procesul ce au urmat. Chiar şi într-o lucrare foarte recentă, dedicată în întregime lui Vasile Luca[1], perioada anterioară anului 1944 este tratată destul de sumar. În opinia noastră, până în prezent, singura analiză pertinentă a activității de ilegalist a lui Luca îi aparține politologului Stelian Tănase, a cărui lucrare *Clienții lu' Tanti Varvara. Istorii clandestine* (Editura Humanitas, Bucureşti, 2005) rămâne în continuare de referință în ceea ce priveşte istoria şi acțiunile PCdR din perioada interbelică.

[1] Gheorghe Onişoru, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

Născut la 8 iunie 1898, în com. Cătălina (jud. Covasna), pe numele său real László Luka, viitorul membru al conducerii PCR era de etnie maghiară. Provenit dintr-o familie săracă, Luca va cunoaşte de foarte devreme greutăţile vieţii, iar anumite momente îi vor determina pentru totdeauna resentimentul faţă de burghezie. Nu-şi va cunoaşte părintele niciodată, întrucât tatăl său, de meserie fierar, murise înainte ca el să se nască. Mama sa, rămasă văduvă şi având mai mulţi copii, s-a recăsătorit cu un ţăran înstărit pe nume Varga, dar a avut copii şi cu acesta, ceea ce excludea orice sprijin pentru băiatul vitreg. Mai mult, în 1905, când Luca avea doar şapte ani, mama sa „socotind că eu, fără posibilitate de a moşteni pământ, nu am alte perspective, rămânând în sat, decât de a deveni argat, m-a băgat la orfelinatul de la Sibiu". Băiatul, care a stat şase ani la Orfelinatul catolic „Maria Tereza" din Sibiu, având, se pare, de atunci o fire mai temperamentală, nu se va putea obişnui niciodată cu regulile foarte stricte din această instituţie, ceea ce i-a atras multe pedepse („am flămânzit mult şi am fost bătut mult şi mai mult, aproape zilnic, datorită nesupunerii mele disciplinei militare a orfelinatului"). Va urma totuşi şase clase primare la internat[2].

În 1910, a fost luat din orfelinat de proprietarul sas al unui mic atelier de lăcătuşerie din Sibiu, unde a devenit ucenic. Nu a fost însă o prea mare schimbare în bine, întrucât şi aici era deseori bătut de către patronul său, care, pe deasupra, l-a şi concediat cu puţin timp înainte de a-şi susţine proba pentru a putea obţine calificarea de lăcătuş. Era, de altfel, o practică destul de curentă a micilor meseriaşi din acea perioadă, de a se folosi intens de doi-trei ucenici, iar în momentul în care aceştia aveau dreptul să devină calfe să-i concedieze şi să-i înlocuiască cu alţi ucenici. Nu întotdeauna aserţiunile ideologice marxist-leniniste referitoare la exploatarea în capitalism erau lipsite de acoperire. Pe lângă bătaia, pe

[2] Vasile Luca va fi lipsit pentru totdeauna de un sprijin real din partea familiei, întrucât în 1906, când a murit şi tatăl său vitreg, mama sa s-a recăsătorit din nou, dar cu un ţăran sărac, ce mai avea şi patru copii dintr-o căsătorie anterioară, cu care a avut alţi patru copii. Luca arăta că „această familie ţărănească mare [cu 13 copii – n.n.] ducea viaţa greu". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 244.

care vedem că a încasat-o din plin în pofida vârstei fragede, Luca va cunoaşte astfel şi abuzurile relațiilor profesionale capitaliste ale vremii.

Plecat din Sibiu şi lipsit de un certificat de calificare, precum şi de orice alt sprijin, Luca nu a găsit altă posibilitate de a-şi câştiga traiul decât aceea de a munci ca hamal în gara din Braşov. Aşa se şi explică de ce, în august 1915, imediat după ce a împlinit 17 ani şi putea să se înroleze, s-a înscris ca voluntar în armata austro-ungară, unde măcar avea certitudinea primirii unei solde sigure şi a asigurării hranei şi uniformei. În trupele austro-ungare a luptat pe mai multe fronturi, în Rusia, România, Italia şi Albania[3]. În octombrie 1918, când trupele austro-ungare erau deja în disoluție şi în pragul înfrângerii, a dezertat şi s-a întors acasă.

Sfârşitul anului 1918 şi prima jumătate a anului 1919 a fost însă o perioadă plină de frământări în Transilvania: politice, militare, dar şi sociale. Transilvania şi-a proclamat autodeterminarea şi unirea cu România; la Budapesta s-a instalat guvernul bolşevic Béla Kun, ce dorea recucerirea provinciei, iar în anumite zone țăranii săraci şi muncitorii se revoltau şi atacau proprietățile marilor moşieri sau ale burgheziei. Nevoia de ordine a determinat apariția mai multor grupări paramilitare locale, de regulă maghiare, ce au ființat până în vara lui 1919, când trupele române au preluat controlul total asupra întregului teritoriu al țării. Vasile Luca, deja obişnuit cu viața de front, s-a alăturat şi acestor formațiuni, solda fiind destul de consistentă, la care se adăuga şi lipsa altor alternative reale de a obține vreun venit.

În octombrie 1918, el s-a înscris în „Garda Națională" din comuna Lemnia, formațiuni de acest gen constituindu-se în majoritatea comunelor din zonă. După aproximativ două luni, „la îndemnul unui ofițer care a venit în comuna noastră (...) am plecat, împreună cu vreo 80 de tineri, la Cluj, înrolându-ne ca voluntari în « Divizia Secuiască »". Având experiența frontului, a fost numit sergent armurier şi a participat la diverse acțiuni, precum ar fi strângerea armelor de la demobilizați sau asigurarea pazei în Satu Mare şi Nagy Kallo. De asemenea, unitatea în care activa a trecut la dizolvarea sovietelor locale, având şi ciocniri cu detaşamentele roşii

[3] Stelian Tănase, *Clienții lu' Tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 131.

maghiare[4]. Pentru o scurtă perioadă, în aprilie 1919, în contextul ofensivei sovietice pe Nistru, ce încerca să facă joncțiunea cu Béla Kun, dezertează din Divizia secuiască şi ia contact cu bolșevicii maghiari, dar aceştia refuză să-l primească, dat fiind trecutul său, astfel încât a revenit la formațiunea de unde a plecat[5]. În mai 1919, unitatea sa va fi dezarmată de trupele române ce avansau spre Budapesta, iar Luca a fost închis într-un lagăr la Braşov, de unde însă a evadat.

În septembrie 1919, a reuşit să se angajeze ca lăcătuş mecanic la Depoul Atelierelor CFR Braşov. Va urma o perioadă de câțiva ani în care Luca va cunoaşte şi plăcerile vieții. Tânăr, lipsit de obligații şi având un venit constant, frustrat de lungii ani de lipsuri, el se va lansa în numeroase petreceri, consum de alcool şi aventuri cu diverse femei. În unele dintre aceste momente, mai ales când era în stare de ebrietate, va avea şi scurte „pusee naționaliste", ce constau în participarea – alături de alți muncitori maghiari – la încăierări cu muncitorii români, aflați toți în aceeaşi stare euforică[6]. La 10 noiembrie 1920 este chemat pentru satisfacerea stagiului militar, dar nu s-a prezentat, probabil considerând că a stat suficienți ani în armată, astfel încât peste 10 zile a fost declarat „nesupus la încorporare", fără a urma însă vreo consecință directă asupra lui. Viața sa de petrecăreț se va sfârşi în 1922, când s-a căsătorit. Se va prezenta chiar şi la încorporare, dar după numai cinci săptămâni a părăsit unitatea, la 7 mai 1922 fiind declarat dezertor[7]. Nici de această dată gestul său nu a determinat vreo reacție concretă din partea autorităților, conştiente, probabil, de ridicolul situației – perfect legală însă – de a chema pentru satisfacerea stagiului militar o persoană ce luptase pe front timp de aproape cinci ani.

Schimbarea aproape radicală a stilului de viață i-a permis lui Luca să-şi îndrepte privirile către activitatea politică şi cea sindicală. În acelaşi an, 1922, se va înscrie în PCdR. Apetența pentru viața politică şi pentru

4 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f. 67-68.
5 S. Tănase, *op. cit.*, p. 131.
6 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 13, f. 160.
7 ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiției, Siguranței şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanți ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizațiilor de Masă Revoluționare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 3.695, f. 191.

lupta sindicală nu era însă o noutate. Chiar imediat după ce s-a angajat la Depoul CFR Braşov, el s-a înscris în sindicat şi apoi în Partidul Socialist din Țara Bârsei. Opțiunea sa de stânga s-a manifestat aşadar de foarte devreme, participarea la acțiuni militare contra regimului Béla Kun fiind pur conjuncturală şi determinată de interese financiare. În opinia noastră, argumentul determinant pentru aderarea la partid a fost cel legat de greutățile materiale şi profesionale ale vieții de muncitor din acea perioadă. De asemenea, priza pe care o are în rândul muncitorilor la şedințele sindicale, când, în sfârşit, reuşea să se evidențieze, îl atrag către activismul sindical. Probabil că, maghiar fiind, a contat şi acceptarea de către PCdR a teoriilor Cominternului privind dreptul Transilvaniei la autodeterminare. Cu siguranță că Vasile Luca nu a fost foarte fericit în iarna lui 1918, când a devenit cetățean român. Credem însă că el nu a fost niciodată stăpânit de un naționalism prea pronunțat. În definitiv, absolutismul dualist austro-ungar nu-i adusese prea multe avantaje în trecut.

Vasile Luca a fost atras în PCdR de Ştefan Foriş, care, în 1922, conducea redacția ziarului în limba maghiară „Elöre". Foriş l-a pus apoi în contact cu Elek Köblös, aflat în plină tentativă de preluare a conducerii partidului. Luca s-a alăturat acestei tabere a maghiarilor, opțiune ce-i va asigura o rapidă ascensiune în partid, aceasta însă şi pentru că s-a dovedit a fi foarte util. În 1923 a fost ales preşedinte al organizației locale PCdR Braşov. În iunie 1924, el a pus la dispoziția grupului Köblös locuința părinților săi din Lemnia, unde acesta a organizat o conferință clandestină cu susținătorii săi, în care a fost pregătit proximul Congres al III-lea al PCdR, desfăşurat la Viena, unde Köblös l-a înlocuit pe Gheorghe Cristescu-Plăpumaru la conducerea PCdR[8].

La Congresul al III-lea s-a decis şi înființarea de organizații regionale ilegale ale PCdR, conduse de secretari regionali. La 1 iulie 1924, pentru aportul adus la victoria sa în cursa pentru şefia partidului, Köblös l-a recompensat pe Luca cu funcția de secretar al Comitetului regional Braşov al PCdR. El răspundea de activitatea comunistă din județele Braşov, Trei Scaune, Târnava Mică, Sibiu şi Hunedoara şi din

[8] Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului*, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2001, p. 154.

Valea Jiului. Iar Luca a trecut imediat la treabă: „am reorganizat partidul şi UTC în localităţile Braşov, Sibiu, Mediaş, Sf. Gheorghe şi Valea Jiului, Petroşani, Vulcan şi Lupeni, pe formele noi de organizare, în condiţiile luptei ilegale". L-a surprins mai ales aderenţa foarte mare pe care partidul o avea printre minerii din Valea Jiului, unde „pur şi simplu nu eram în stare să opresc creşterea necontrolată a organizaţiei ilegale a partidului. Muncitorii vroiau să intre în partid în masă, ca la sindicate"[9].

Pe lângă intensa activitate organizatorică depusă în regionala pe care o conducea, Luca a reuşit să câştige şi încrederea deplină a liderului PCdR. După scoaterea partidului în afara legii, Köblös a optat să se ascundă lângă Braşov, desigur şi pentru că avea numeroase relaţii în rândul maghiarilor din zonă.

În toamna anului 1924, CC al PCdR a hotărât organizarea unei acţiuni propagandistice de anvergură, şi anume o răspândire masivă de manifeste în întreaga ţară, ce trebuia să se desfăşoare concomitent în aceeaşi zi, fixată pentru noaptea de 14/15 decembrie 1924. Manifestul era intitulat *Jos robia economică politică naţională* şi, conform lui Luca, era „un manifest de program de luptă al PCdR". Sarcina lui era una de mare importanţă: aceea de a asigura traducerea corectă a manifestului în limba maghiară şi de a organiza tipărirea şi expedierea duplicatelor în întreg Ardealul. A reuşit însă să se achite de însărcinările primite: „Atât tipărirea manifestelor, cât şi expedierea lor, au fost îndeplinite cu succes. Numai un singur transport a căzut, în seara nopţii în care trebuiau împrăştiate manifestele". Pentru a scăpa de o eventuală arestare, a plecat din Braşov chiar în noaptea acţiunii, ascunzându-se în comuna Lemnia, unde locuia atunci mama sa. Îmbătat de succes, a comis însă o eroare majoră: aceea că a luat cu el mai multe zeci de manifeste pe care le-a răspândit noaptea prin sat cu ajutorul fraţilor săi. Iar într-o localitate rurală era practic imposibil ca autorii unei asemenea acţiuni să poată scăpa neobservaţi. A fost arestat chiar în acea noapte de Jandarmerie şi doar „datorită îndemânării mamei, manifestele ce le-am avut în casă la mama n-au fost găsite"[10].

[9] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 262.
[10] *Ibidem*, f. 263.

Alături de el, au mai fost arestați şi alți lideri locali şi zonali ai PCdR (din aria regionalei ce o conducea) implicați în răspândirea manifestelor: Ion Cloțan, Ludwig Klein, Teodor Munteanu, Iosif Ilieș, Barbara Ilieş ş.a. În total, au fost arestate circa 200 de persoane din regionala condusă de Luca[11].

Chiar din ziua arestării, Luca va cunoaşte din plin „metodele" de anchetă din acea perioadă ale Siguranței din Braşov. În 1926, într-o petiție adresată autorităților, el arăta următoarele:

> La 15 dec. [1924-n.n.] am fost adus la Siguranța din Braşov şi de la ora 12 am fost bătut cu pumnii şi o bucată de lemn de şeful Siguranței, de cumnatul inspectorului şi de un agent necunoscut. Eram amenințat de ei că voi fi aruncat în fântână sau după sistemul spânzurat sau lovit până la moarte. La ora 4 mi-au fost legate mâinile la spate şi aceasta atât de tare că nu le puteam mişca. De la ora 7 la 9 am fost lovit (...) La Braşov am fost silit să semnez o declarație de al cărei conținut nu am idee. Am fost la închisoarea militară fără mandat, cu toate că în Braşov nu-i stare de asediu. Şi aci am fost bătut şi maltratat şi ținut în carceră 24 de ore[12].

Nu a rezistat prea mult acestui tip de „anchetă", din a doua zi el începând deja să recunoască mai multe date concrete („am spus să nu mai fiu bătut că voi recunoaşte tot"). Astfel, a arătat că a predat Ilonei Antal Bacso două scrisori adresate lui Köblös. Siguranța a arestat-o imediat pe fată, care însă a declarat că nu ştie nimic de conducătorul PCdR, moment în care „am fost bătută foarte tare, trasă de păr pe jos". La țipetele ei, Luca – anchetat într-un birou alăturat – a declarat Siguranței s-o lase în pace pentru că va indica el unde se ascundea Köblös[13]. Iar locuința conspirativă a acestuia nu era alta decât casa părinților Ilonei. Köblös nu a fost însă descoperit de Siguranță, el plecând între timp din Braşov. De asemenea, Luca a recunoscut că el a organizat răspândirea manifestelor la Târgu-Mureş, Arad, Oradea, Cluj şi în Valea Jiului.

---

11 *Ibidem*, vol. 168, f. 107.
12 ANIC, fond 96, dosar 6.556, f. 124.
13 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f. 69.

„Căderea" lui Luca nu a dus însă la arestarea lui Köblös, nefiind exclusă nici posibilitatea ca Luca – posibil în conivență prealabilă cu șeful PCdR[14] – să-și fi propus ca în caz de arestare să reziste preconizatelor bătăi timp de minim 24 de ore, pentru a-i oferi lui Köblös timpul necesar să plece din zonă. În plus, Luca nu a indicat nici locația tipografiei clandestine, evitând astfel confiscarea acesteia. De asemenea, el nu a oferit numele nici unei alte persoane implicate în tipărirea și răspândirea manifestelor.

A fost cercetat la Siguranța din Brașov timp de patru zile, după care a fost înaintat la Bucureşti, fiind încarcerat la Jilava în aşteptarea procesului. Nu după mult timp, ca efect al unei greve a foamei în care au intrat arestații, instanța a luat decizia de a-i judeca pe acuzați în stare de libertate, astfel încât ei au ieșit din detenție. Procesul a început în aprilie 1925, iar Luca a participat la primele ședințe. Când se apropia emiterea sentinței, Marcel Pauker i-a cerut lui Luca și altor 16 „acuzați mai grav" să nu se mai prezinte la proces, existând temerea că ei vor fi condamnați la închisoare. Pauker le-a indicat celor în cauză să se ascundă, dându-le de înțeles că le va asigura plecarea în URSS[15]. Prin urmare, la 3 iunie 1925, cei 17 au fugit din Bucureşti, motiv pentru care instanța i-a condamnat în contumacie la 10 ani închisoare[16].

---

[14] Ne bazăm presupoziția în principal de faptul că Luca a refuzat să indice locația tipografiei clandestine sau numele vreunei alte persoane implicate, date incomparabil mai puțin valoroase pentru PCdR decât arestarea conducătorului partidului. În cazul unei înțelegeri prealabile, fiind sigur că Elek Köblös va fugi imediat ce el a fost arestat, putea oferi Siguranței o informație considerată foarte importantă, dar în realitate lipsită de valoare, fiind tardivă, pentru a reuși în schimb să nu divulge tipografia ilegală. În plus, el nu a indicat direct ascunzătoarea lui Köblös, ci numele Ilonei Bacso, fiind convins că acesta va fugi imediat după arestarea ei, dacă nu o făcuse până atunci. Un alt argument în sprijinul ideii că Luca a oferit Siguranței o informație inutilizabilă este și acela că Elek Köblös nu i-a reproșat niciodată lui Luca trădarea locației sale, ceea ce cu certitudine ar fi făcut-o dacă ar fi considerat că existase un pericol real de a fi arestat.

[15] Ion Heigl, implicat și el în acest proces, susținea că „CC a aprobat această fugă din proces, cu condiția că toți membrii trebuie să părăsească țara". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f. 107.

[16] *Ibidem*, f. 102.

În aşteptarea momentului în care urma să fie trimis în URSS, Luca s-a ascuns în comuna Comandău, la locuința uneia dintre surorile sale, unde a stat circa trei luni. La sfârşitul lui august 1925, el a fost însă descoperit de Jandarmerie şi arestat, fiind apoi înaintat Siguranței din Braşov, ce urma apoi să-l trimită în detenție pentru a-şi executa pedeapsa de 10 ani. Anchetatorii Siguranței au încercat să-l sperie cu perspectiva de a-şi petrece tinerețea în temniță, pentru ca apoi să profite de căderea sa psihică pentru a-l recruta ca informator: „În timpul cercetărilor, cei care mă anchetau au început să-mi arate în ce hal sunt, că sunt condamnat la 10 ani, mă aşteaptă închisoarea şi nu am nici o perspectivă de viitor. Îmi arătau că pot să scap dacă spun tot adevărul". Iar tactica lor a dat rezultate, întrucât Luca deja era nemulțumit de lipsa oricărui ajutor din partea partidului:

> Cât timp eram ascuns, eram într-o stare de demoralizare pentru faptul că nu am avut nici un sprijin din partea mişcării, deşi înainte era vorba să mă ajute şi chiar să mă trimită în străinătate (...) În acest timp, am scris o scrisoare, care a fost transmisă lui Fridman, prin soția mea, în care am arătat situația în care mă găsesc, însă la care nu am primit răspuns concret, ci numai promisiuni.

În plus, Luca era nemulțumit că primise o condamnare atât de mare tocmai pentru că ascultase indicațiile conducerii PCdR de a nu se prezenta la proces, iar apoi fusese uitat. După cum recunoaşte, „toate acestea m-au determinat să izbucnesc în plâns", prilej care nu a fost ratat de angajații Siguranței Braşov: „mi-au spus că dacă vreau să scap mai uşor, să dau relații despre persoanele din mişcarea muncitorească". Crezând probabil că va fi pus repede în libertate, se pare că Luca a acceptat să devină informatorul Siguranței, urmând să furnizeze date despre comuniştii pe care-i va întâlni în detenție[17].

În ancheta Securității, Luca a recunoscut că a fost recrutat de Dumitru Zahiu, şeful Siguranței din Braşov, care apoi l-ar fi înaintat lui Teodor Bănciulescu, subinspector general al Siguranței. Luca urma să-i furnizeze lui Bănciulescu informații referitoare la deținuții comunişti de

[17] *Ibidem*, vol. 4, f. 68-69.

la Jilava, unde a fost închis. Conform afirmațiilor lui, i-a transmis lui Bănciulescu – prin intermediul căpitanului Popescu, ajutorul comandantului închisorii – date despre un grup de spioni cu care se afla în celulă. După circa două-trei luni, ofițerul Popescu a fost transferat, „iar eu n-am mai dat nici un fel de informații Siguranței”[18]. În acest timp, Luca deja activa în colectivul comunist, despre care însă nu a comunicat nimic Siguranței, ceea ce dovedește că el nu a fost în mod real un agent care să dăuneze mișcării. Spionii amintiți nu erau comuniști, aşa că denunțarea lor nu avea cum să afecteze PCdR.

Ancheta Securității din 1952-1954, chiar dacă s-a soldat cu obținerea unor „recunoaşteri” false din partea lui Vasile Luca şi a altor „martori”, a scos la iveală şi anumite elemente care certifică existența unor legături între cel anchetat şi mai mulți foşti şefi de Siguranță (Dumitru Zahiu – şeful Siguranței Braşov, Vintilă Ionescu – inspector general al Siguranței şi Teodor Bănciulescu – subinspector general al Siguranței). Mai mulți foşti angajați ai Siguranței, precum Ioan Munteanu, Septimiu Voinea sau Petre Durghiu, au arătat că-l cunoşteau bine pe Vasile Luca, întrucât îl văzuseră de mai multe ori în birourile şefilor lor sau îl duseseră la aceştia. De asemenea, chiar şi în declarațiile sale mincinoase, Luca oferea totuşi numeroase detalii referitoare la angajații Siguranței, ceea ce demonstrează că discutase de mai multe ori cu aceştia. Desigur, doar pe baza acestor aspecte nu se poate trage concluzia că Luca ar fi fost informatorul Siguranței, dar credem, totuşi, că a existat o formă de colaborare între cele două părți. În opinia noastră, după căderea psihică din 1925, pentru o scurtă vreme, Luca a încercat să lase Siguranței impresia că era un informator onest, oferind anumite date minore, în timp ce, în realitate, ascundea exact informațiile cele mai valoroase, iar din 1926 a încetat cu totul orice formă de colaborare. Ne bazăm această aserțiune şi pe memoriul trimis în 1957 de Luca lui Gheorghiu-Dej, care considerăm că este mult mai veridic decât majoritatea declarațiilor date de el în ancheta Securității. În acest document, el recunoaşte că, după ce a fost condamnat în contumacie la 10 ani, s-a speriat şi a semnat un angajament cu inspectorul Zahiu, dar susține că:

[18] *Ibidem*, f. 95.

> nu am provocat nici o cădere şi nu am îndeplinit dorința Siguranței, ci am folosit răgazul câştigat prin compromisuri cu Siguranța pentru activitate pe linie revoluționară (...) a fost un joc ticălos perfid, dar atunci am văzut altfel şi am crezut că voi putea înşela mai mult timp Siguranța[19].

După arestare, Luca a depus o cerere de rejudecare a cauzei, pentru a-şi putea exercita dreptul la apărare. În aşteptarea procesului, Luca a fost închis la Jilava, unde a muncit ca bucătar sau a lucrat la confecționarea de tabachere şi diverse obiecte din lemn. În acelaşi timp, el a fost încadrat în colectivul comunist, reuşind ca în scurt timp să fie cooptat în conducerea acestuia. Însă în 1926, unul dintre deținuții comuniști, Nicolae Marian, supărat că a fost criticat de Luca, l-a acuzat pe acesta că era agent al Siguranței. Luca s-a pus imediat la dispoziția organizației, cerând să se cerceteze acest aspect. El declară că „s-a scris scrisoare în afară pentru a lămuri această problemă, la care s-a răspuns din afară, nu ştiu din partea cărui organ de partid, că mi se recunoaşte calitatea de membru de partid şi atitudinea mea la Siguranță este cunoscută”[20]. Se pare că ancheta internă a fost condusă de Marcel Pauker, dar aceasta nu a stabilit nimic compromițător la adresa lui Luca[21].

Într-una din declarațiile sale, Luca descrie şi modul cum a fost cooptat în conducerea deținuților comuniști de la Jilava:

> Eu am dus o activitate vastă în cadrul colectivului de comuniști (...) Din anul 1926 am fost artelnicul colectivului, apoi în conducerea colectivului şi chiar secretarul colectivului şi al celulei de partid. La început, în conducerea colectivului eram mai mulți, colectivul fiind mai mare, apoi, când colectivul s-a redus, am fost mai puțini în conducere, iar în ultimul timp eram numai cinci, şi anume Boris Ştefanov, Ilieş, Zaharescu, Barbu, Guya şi eu. Eu am cucerit încrederea colectivului prin munca ce am dus, prin învățătură, prin atitudinea față de diferite probleme politice, față de oportunismul din mişcarea sindicală, lichidatorismul din partid, împotriva lui Marian, care mergea pe linia spargerii unității colectivului şi a supunerii față de măsurile luate de administrația închisorii[22].

[19] S. Tănase, *op. cit.*, p. 135.
[20] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 70.
[21] S. Tănase, *op.cit.*, p. 135.
[22] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 95-96.

Între timp, autoritățile au constituit un grup din șase comuniști arestați în cauze separate, printre care se afla și Luca, trimițându-i pe toți în judecată pentru activitate în favoarea PCdR. Liderul grupului era Boris Ștefanov, viitorul secretar general al PCdR, care fusese arestat la 5 august 1926 și trimis în judecată pentru „ultraj la adresa guvernului”[23]. Vasile Luca, Iosif Ilieș și Iosef Guya fuseseră arestați la Brașov în decembrie 1924 pentru răspândirea de manifeste comuniste, dar apoi nu se prezentaseră la proces – conform indicațiilor primite de la conducerea PCdR – și fuseseră condamnați în contumacie, iar acum cereau reluarea procesului. Lor le-a fost alăturat Barbu Zaharescu (născut Bernardt Zuckerman), secretarul Comitetului regional UTCdR Galați, arestat în septembrie 1925, precum și Liza Dijur. Toți șase erau acuzați de Consiliul de Război al Corpului II Armată de „crimă contra siguranței statului, fapt prevăzut și penat de art. 67, 69 CPC combinat cu art. 258 CJM și art. 3 din Legea stării de asediu”[24].

În așteptarea începerii procesului, Boris Ștefanov citea și scria intens pentru pregătirea acestuia. Conducerea PCdR ținea legătura cu el prin intermediul lui Lucrețiu Pătrășcanu și a lui Nicolae Popescu-Doreanu[25].

La începutul lui octombrie 1926, Vasile Luca – aflat deja în arest de 13 luni – și Iosif Ilieș solicită comisarului regal să fie puși în libertate până ce li se judecă recursul. În baza rapoartelor primite de la Siguranță, cererea lor a fost respinsă, apreciindu-se că promisiunea lor de a se prezenta la proces nu prezenta „nici o garanție, deoarece atunci când au fost eliberați au fugit chiar în timpul judecării procesului”[26]. Peste două luni, la 21 decembrie 1926, după ce a trecut un nou termen de judecată, cei doi înaintează o nouă cerere similară prim comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată. Luca își motiva în felul următor solicitarea:

> Procesul meu, care fusese fixat pentru ziua de 18 decembrie, s-a amânat din nou din cauza lipsei martorilor. Deoarece eu mă aflu de 17 luni în prevenție și nu pot fi eu făcut răspunzător de amânarea procesului, deoarece sunt un

[23] ANIC, fond 96, dosar 6.556, f. 80.
[24] *Idem*, dosar 6.557, vol. 1, f. 11
[25] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 148, vol. 4, f. 101.
[26] ANIC, fond 96, dosar 6.556, f. 78.

> muncitor cu familie şi domiciliu stabil şi prezint suficientă garanție morală că mă voi prezenta la proces, vă rog să dispuneți punerea mea în libertate până la noul termen de judecată[27].

La 17 mai 1927 procesul a fost iarăşi amânat, la cererea acuzării, motivele invocate fiind acelea că Barbu Zaharescu „este trimis la Consiliul de Război Chişinău pentru judecarea altui proces", iar Liza Dijur nu s-a prezentat la proces[28]. Solicitarea acuzării a fost susținută imediat şi de apărare, ce avea tot interesul ca judecata să tergiverseze, oferind astfel noi temeiuri pentru proteste legate de prelungirea perioadei de arest preventiv până la pronunțarea unei sentințe. De altfel, ilustrativ pentru „celeritatea" cu care se judeca cauza este faptul că instanța nu a stabilit nici o dată concretă până la care procesul era amânat, foarte probabil, autoritățile fiind mulțumite că cei cinci erau menținuți în închisoare, neprezentând prea mare importanță dacă ei erau deținuți în arest preventiv sau pentru executarea unei sentințe.

Prelungirea detenției preventive i-a determinat pe Vasile Luca şi Boris Ştefanov, la inițiativa primului, să facă pregătiri pentru a evada de la Jilava, ei reuşind să câştige bunăvoința santinelelor. Planul nu a fost însă pus în aplicare, deoarece conducerea PCdR, contactată de Ştefanov, nu a răspuns dacă poate să le asigure scoaterea clandestină din țară[29].

Trecerea timpului fără ca procesul să înainteze în mod real şi conştientizarea faptului că autoritățile nu-i vor pune niciodată în libertate până la pronunțarea unei sentințe, i-a determinat pe cei cinci să schimbe tactica şi să ceară grăbirea judecății. La 4 august 1927 ei au înaintat o petiție comună prim comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată, în care arătau că sunt în prevenție de peste doi ani şi că până în acel moment nu se stabilise vreo dată pentru reluarea procesului. Ei nici măcar nu mai cereau punerea temporară în libertate, solicitarea vizând doar remedierea abuzului: „vă rugăm să binevoiți a dispune grabnica fixare a termenului procesului şi judecarea lui". Petiția,

---

[27] *Idem*, dosar 6.557, vol. 1, f. 6.
[28] *Ibidem*, f. 8.
[29] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 102.

ce viza şi evidenta încălcare a legalității, combinată cu protestele de afară pe aceeaşi temă, şi-a făcut efectul destul de rapid: la 18 august 1927 comandantul Corpului II Armată aprobă reluarea procesului, acesta începând peste o săptămână, la data de 26 august 1927[30].

Cu toate că timpul avut la dispoziție de PCdR pentru pregătirea procesului a fost foarte scurt – foarte probabil termenul a fost stabilit intenționat de autorități în acest scop – juriştii partidului au reuşit să se mobilizeze, chiar dacă încă nu aveau o prea mare experiență în acest sens. Până atunci, cu excepția „procesului din Dealu Spirii" şi a celui nefinalizat al lui Tcacenco din 1926, nu au existat alte procese mai importante în care să fie implicați comunişti, liderii PCdR reuşind să evite să compară în fața instanțelor de judecată, ei preferând să se ascundă sau să plece din țară. Avantajul apărării era însă acela că beneficia de indicațiile Cominternului referitoare la pregătirea juridică, politică şi agitatorică a unui proces, astfel încât s-a aplicat o schemă ce apoi o regăsim practic la toate procesele interbelice ale PCdR: chemarea unui număr foarte mare şi diversificat de martori (de la lideri politici de anvergură – indiferent de partidul din care făceau parte, fără a lipsi cei cu vederi de stânga desigur – la simpli muncitori, al căror rol era să denunțe „exploatarea" la care erau supuşi de stat şi patronat), depunerea continuă de cereri de contestare a instanțelor, încercări de amânare a cauzelor, indicarea unor martori foarte greu sau chiar imposibil de adus (deținuți politici sau chiar ilegalişti fugiți din țară) etc. În paralel, se ducea o intensă campanie mediatică în favoarea inculpaților şi de denunțare a abuzurilor autorităților (multe dintre ele reale), purtată atât în țară, cât şi în străinătate.

Pentru termenul din 26 august, apărarea a solicitat prezența a 178 martori, reprezentând o paletă foarte diversificată. În primul rând, se regăseau personalități politice de prim rang ale țării: Ionel Brătianu – preşedintele Consiliului de Miniştri, Alexandru Averescu, Nicolae Iorga, I. G. Duca – ministrul de Interne, Alexandru Vaida-Voievod, Romulus Voinescu, C. Garofild, Ion Petrovici, Constantin Argetoianu – ministrul Agriculturii, Gafencu ş.a. Apoi, mai mulți generali ai armatei române (Nicoleanu, Răşcanu, Mărdărescu). Lor li se adăugau oameni politici şi

[30] ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 10.

intelectuali cu vederi de stânga: Constantin Stere, N. D. Cocea, Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, L. Gherteler, I. Mirescu, Emil Socor ș.a. Nu putea lipsi nici publicistul C. G. Costa Foru, a cărui pană – bine stipendiată de Comintern – denunța încă din 1925 *Abuzurile şi crimele Siguranței Generale a Statului*[31]. Nu erau omişi nici comuniştii aflați în detenție la Doftana, Aiud sau Jilava, ştiindu-se foarte bine că aducerea acestora în instanță – mai ales într-un număr mare – nu se putea face cu uşurință, autoritățile temându-se ca PCdR să nu profite pentru a le organiza evadarea. Regăsim şi nume de lideri ai PCdR din ilegalitate, precum Elena Filipovici (secretară a CC al UTCdR între 1923 şi 1925) sau Imre Aladar (secretar general al CGSU)[32].

Desigur, într-un timp aşa scurt, martorii nu aveau cum să fie prezenți, nereuşindu-se nici măcar înştiințarea lor de a compărea în fața instanței. În consecință, procesul a fost din nou amânat, nici de această dată nefiind indicată o dată concretă de reluare a lui. Abia la 17 octombrie 1927, prim-comisarul regal, locotenent-colonelul Câmpineanu, a stabilit noul termen de judecată pentru 28 octombrie 1927. Apărarea propunea iarăşi 188 de martori, în general aceiaşi din luna august[33]. Iar povestea se repetă identic: termenul acordat fiind redus, martorii nu pot fi convocați şi lipsa lor duce la o nouă amânare, pentru 14 decembrie 1927.

Ilegalitatea şi abuzul fiind străvezii, PCdR declanşează o amplă campanie mediatică şi protestatară de acuzare a autorităților, solicitându-se totodată punerea în libertate a celor „judecați". Întreaga acțiune a fost orchestrată, sub coordonarea Cominternului, de la Viena, unde se afla în acea perioadă sediul Biroului Politic al CC al PCdR, responsabil fiind Marcel Pauker, care activa acolo pe linia Ajutorului Roşu[34]. Pauker şi-a desfăşurat campania protestatară şi agitatorică focusat pe mai multe grupuri şi medii țintă, mesajele diferind în funcție de situație. Astfel, în străinătate şi în mediile intelectuale, el a dus o intensă campanie de eliberare a lui Boris Ştefanov, liderul procesului, urmând astfel tactica

[31] S. Tănase, *op.cit.*, p. 81.
[32] ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 12-13.
[33] *Ibidem*, f. 15.
[34] S. Tănase, *op.cit.*, p. 285.

Cominternului de a impune arenei mediatice şi intelectuale europene nume ce se doreau a fi de referinţă pentru a se exemplifica curajul unor persoane de a se opune „claselor exploatatoare" şi abuzurilor autorităţilor.

În ţară, mai ales printre muncitori – categoria socială ţintă a PCdR, au fost promovate numele lui Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya, contându-se pe crearea unei empatii în rândul acestei categorii sociale faţă de soarta colegilor lor. La 31 octombrie 1927, ministrului de Justiţie i-au fost adresate mai multe memorii identice prin care se cerea „eliberarea muncitorilor" Luca, Ilieş şi Guya, aflaţi în prevenţie de peste doi ani. În memorii se susţinea că „din cauza lipsei de dovezi împotriva tuturor acuzaţilor, procesul a fost amânat de cinci ori", timp în care „prevenţia se lungeşte şi ei sunt supuşi unui regim de exterminare în închisoare". Memoriile se încheiau într-o notă protestatară, de altfel perfect legitimă, abuzul autorităţilor fiind evident: „Ceea ce se petrece cu ei este o ilegalitate fără seamăn. Noi protestăm împotriva acestei ilegalităţi, cerem stingerea procesului şi imediata lor eliberare". Memoriile sunt semnate de zeci de persoane, aproape integral muncitori maghiari, destul de firesc, din moment ce cei pentru care se cerea eliberarea erau muncitori etnici unguri[35].

Acesta era însă şi principalul impediment pentru care campaniile mediatice în favoarea inculpaţilor nu aveau cum să aibă prea mult succes în ţară: nici unul dintre cei acuzaţi nu era etnic român, iar unii (printre care şi Luca) nici măcar nu cunoşteau bine limba română. În plus, toţi aparţineau unui partid în ale cărui acte programatice nu doar că nu se recunoştea integritatea teritorială a României, dar chiar se milita pentru autodeterminarea unor regiuni.

La iniţiativa lui Barbu Zaharescu, cei cinci inculpaţi au declarat şi o grevă a foamei, protestând „pentru menţinerea regimului politic, pe care administraţia încerca să-l transforme în regim de drept comun". Deşi acţiunea lor a fost puternic popularizată de campania PCdR de afară, ea nu a sensibilizat conducerea penitenciarului, astfel încât ei au fost nevoiţi să renunţe, enunţând totuşi „o declaraţie în care menţionam că prin încetarea grevei nu înţelegem să renunţăm la regimul ce am avut înainte"[36].

[35] ANIC, fond 96, dosar 6.557, f. 412-420.
[36] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f. 103-104.

Între timp, procesul se desfăşura exact în aceeaşi notă ca în întreg anul 1927. La termenul din 14 decembrie 1927, când Ştefanov urma a fi apărat de Lucreţiu Pătrăşcanu, completul (compus din colonelul Filip – preşedinte şi maiorul D. I. Georgescu, maiorul A. Velcescu, căpitanul Ştefan Ştefănescu – membri) nu poate decât să constate că sunt „lipsă 112 martori". Prin urmare, „având în vedere că apărarea nu renunţă la martorii lipsă, cerând a fi aduşi cu mandat de aducere", instanţa „cu unanimitate de voturi, dispune amânarea procesului pentru altă dată, când se va fixa [din nou cauza este lăsată în suspensie nedefinită-n.n.] şi aduce martorii lipsă cu mandat de aducere"[37].

Se poate observa aşadar, pe lângă amânarea continuă a cauzei de către autorităţi, şi jocul dublu al apărării şi implicit al PCdR. Pe de o parte se acuza faptul că procesul nu se judecă, pe de altă parte nu se renunţa la nici unul dintre martorii lipsă, punând astfel instanţa în imposibilitate de a începe judecata, cu toate că se ştia foarte bine că mulţi nu puteau fi aduşi şi, mai ales, că mărturia lor nu era în nici un fel folositoare apărării juridice a acuzaţilor, ei fiind propuşi exclusiv cu scopul de a exista motive pentru tergiversarea cauzei. Un joc ce permitea PCdR să susţină o campanie propagandistică împotriva autorităţilor române, în ţară şi în străinătate, victime fiind însă chiar cei închişi, a căror detenţie se prelungea.

Până la urmă, campania protestatară a PCdR şi a Cominternului şi-a atins parţial scopul. Nu se va obţine eliberarea fără judecată a inculpaţilor, un obiectiv de altfel iluzoriu, dar măcar autorităţile sunt forţate să emită o sentinţă. Continuarea jocului abuziv al amânării la nesfârşit a cauzei nu mai era profitabil pentru guvernanţi, deoarece nu făcea altceva decât să ofere argumente PCdR în faţa opiniei publice că nevinovăţia inculpaţilor ar fi fost într-adevăr reală. La 25 ianuarie 1928 s-a fixat termenul de 30 ianuarie 1928, când, în sfârşit, se va emite o sentinţă.

Înaintea începerii procesului, Luca a fost dus la Siguranţă, unde a fost presat să recunoască declaraţiile făcute în decembrie 1924, reamintindu-i-se probabil şi angajamentul de colaborare ce şi-l luase faţă de Zahiu. Acest nou abuz a fost imediat folosit de PCdR în campania mediatică:

[37] ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 27.

conducerea colectivului a anunțat în afară, pentru care s-au organizat acțiuni de protest împotriva metodelor folosite de Siguranță, de a scoate deținuții politici din închisoare pentru cercetări la Siguranță[38].

La 30 ianuarie 1928, procesul a fost deschis de către Consiliul de Război al Corpului II Armată, în următorul complet: președinte – colonel Ion Filip; membri – maior Matei Velcescu, maior Alexandru Grigorescu, căpitan Constantin Buniș și căpitan Stere Ștefănescu. Procuror militar a fost comisarul regal maior Romulus Hotineanu[39].

Liza Dijur va fi judecată în contumacie, întrucât ea nu s-a prezentat la proces. La 19 decembrie 1927, Brigăzile Centrale din Direcția Poliției și Siguranței Generale au anunțat Consiliul de Război al Corpului II Armată că acuzata nu a putut fi adusă la proces, „fiind dispărută de la domiciliu său, iar din informațiile ce avem rezultă că numita s-ar afla la Constantinopol”[40]. Cei cinci acuzați prezenți, Boris Ștefanov, Barbu Zaharescu, Vasile Luca, Iosif Ilieș și Iosef Guya, i-au avut drept apărători pe Mihail Cruceanu (care practic a fost conducătorul apărării), Demetrie Dobrescu (viitorul primar al Bucureștiului), Constantin Paraschivescu Bălăceanu, C. Vicol, Lascăr Saraga și Gheorghe Pătrășcanu. După începerea procesului, lor li s-a alăturat și C. G. Costa Foru (ale cărui calități discursive și notorietate se spera că vor avea un oarecare succes la judecători), la solicitarea lui Cruceanu, care a anunțat că se renunță la mărturia lui, aprobată de instanță, după ce nici acuzarea nu s-a opus.

În pofida termenului foarte scurt avut la dispoziție, PCdR – având desigur sprijinul Cominternului – a încercat să aducă drept apărători și doi avocați din străinătate, este vorba de Maurice Junker și Rene Delbert, din Baroul Paris. Aceștia au sosit de urgență în România, dar și autoritățile au reacționat și ele cu rapiditate și i-au expulzat din țară la 29 ianuarie 1928[41].

În paralel, din Franța au fost trimise tribunalului mai multe telegrame de protest în sprijinul acuzaților. Dintre acestea, se sconta că efectul cel mai mare îl va avea cea semnată de intelectuali francezi de

[38] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 101-102.
[39] ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 33.
[40] *Ibidem*, f. 27.
[41] *Ibidem*, f. 29.

vârf, precum Herni Barbusse, Marcel Villard, Leon Jouhaux, Paul Langevin ş.a. În urmă cu doar doi ani, în noiembrie 1925, celebrul scriitor Henri Barbusse venise în România, în calitate de preşedinte al „Asociației de luptă împotriva terorii albe din Balcani" (asociație unde Panait Istrati era vicepreşedinte), şi fusese bine primit de I. G. Duca şi Gheorghe Tătărescu, ce nu şi-au permis să ignore o personalitate publică internațională de un asemenea calibru[42]. Acestei telegrame i se alătura şi una semnată de Asociația Emigranților Basarabeni din Franța, precum şi mai multe memorii cu numeroase semnături ale unor cetățeni francezi[43]. Efectul acestei campanii a fost însă nul, instanța şi autoritățile sinchisindu-se prea puțin de ea.

Principala acuză adusă inculpaților în proces era aceea că, în perioada 1922-1924, „cu intenție frauduloasă, au întreținut corespondență cu agenții puterilor străine, spre a le da instrucțiuni vătămătoare situației politice a țării". Ei au fost interogați pe rând, în cazul lui Ilieş fiind necesar un interpret, el „neştiind a vorbi româneşte". Declarațiile lor nu se remarcă prin nimic deosebit, ei mulțumindu-se să nege faptele ce le erau imputate şi să-şi declare nevinovăția. Totuşi, chiar după debutul procesului, la 31 ianuarie 1928, cei cinci inculpați au protestat în scris față de expulzarea avocaților francezi „veniți pentru a ne lua apărarea în acest proces pur politic". Perioada discursurilor politice individuale şi a atitudinilor sfidătoare la adresa instanței va mai avea de aşteptat până în anii '30. În acest proces, acuzații erau convinşi că autoritățile vor ceda la presiunea internațională şi pedepsele vor fi mici.

A urmat audierea martorilor apărării, dintre care se evidențiază numele lui Alexandru Vaida-Voievod, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, Lothar Rădăceanu, Nicolae Popescu-Doreanu, C. I. Parhon, Samuel Margulies ş.a.m.d. Apărarea a renunțat la martorii lipsă, schimbarea de optică fiind probabil cauzată de faptul că menținerea pe vechea tactică nu făcea altceva decât să prelungească pe un termen nedefinit detenția celor trei muncitori (închişi deja de doi ani şi jumătate), gravitatea faptelor lor fiind redusă, ceea ce lăsa să se întrevadă posibilitatea că vor primi pedepse uşoare.

[42] S. Tănase, *op. cit.*, p. 87.
[43] ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 29.

În una din pledoariile sale, Cruceanu a cerut Consiliului „să absolve pe acuzaţi, întrucât fapta ce li se impută nu se încadrează în nici un text de lege", dar judecătorii, în unanimitate, i-au declarat culpabili pe toţi cei şase inculpaţi şi nu le-a acordat nici circumstanţe atenuante. La 10 februarie 1928, Consiliul de Război al Corpului II Armată a emis Sentinţa nr. 103, prin care stabilea pedepse grele pentru principalii lideri comunişti din proces, eliberând în schimb figurile secundare. Boris Ştefanov a fost condamnat la 8 ani de închisoare, iar Barbu Zaharescu la 7 ani. Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya au fost achitaţi, confirmându-se astfel şi oficial abuzul ţinerii lor atât de îndelungate în detenţie preventivă (ei nu au fost nici măcar condamnaţi la o pedeapsă echivalentă cu timpul petrecut în închisoare). Liza Dijur, întrucât nu s-a prezentat la proces, a fost condamnată la 10 ani de închisoare[44].

Boris Ştefanov şi Barbu Zaharescu au declarat recurs în aceeaşi zi, iar cererile lor s-au judecat destul de rapid, la 2 mai 1928, fiind însă respinse de Consiliul de Revizie Permanent al Armatei, constituit într-un complet condus de colonelul Nicolae Ciupercă[45].

Pentru PCdR, sentinţa nu avea cum să fie o victorie, la trimiterea lui Ştefanov şi Zaharescu în detenţie pentru o perioadă destul de lungă de timp, adăugându-se şi eşecul intensei campanii propagandistice şi mediatice organizate în ţară şi străinătate sub orchestrarea Cominternului. Achitarea lui Luca, Ilieş şi Guya, ce nu aparţineau nici măcar eşalonului secund al partidului, nu putea fi decât o palidă consolare.

În schimb, pentru Vasile Luca achitarea a contribuit la creşterea sensibilă a cotei sale în partid. Exonerarea de pedeapsă se adăuga comportării sale bune în detenţie, unde, pe deasupra, reuşise să se impună şi să fie cooptat în conducerea colectivului de deţinuţi comunişti. Iar Luca mai avea şi un alt atu, acela că aparţinea exact categoriei sociale în numele căreia, din punct de vedere ideologic şi propagandist, PCdR lupta, adică a muncitorimii. În acea perioadă muncitorii erau în continuare foarte puţin prezenţi în structurile partidului, ce era dominat la vârf de intelectuali şi mic-burghezi. Având toate aceste atribute, Vasile Luca nu

[44] *Ibidem*, f. 35.
[45] *Ibidem*, f. 36.

se putea aştepta decât la o promovare pe linie de partid, ceea ce s-a şi întâmplat la scurt timp după ce a fost pus în libertate.

Pentru început, el s-a reîntors la Braşov, unde şi-a reluat activitatea pe linie sindicală, sub coordonarea lui Abraham Bernat, secretarul Comisiei locale a PCdR. În mai 1928 l-a înlocuit pe Bernat la conducerea organizației PCdR Braşov[46]. Era doar un scurt *intermezzo* până ce conducerea partidului decidea noua responsabilitate ce urma să i se încredințeze. Însă situația la vârful PCdR era destul de ambiguă. Elek Köblös se afla pe o pantă descendentă, mai multe grupări (în principal organizația Bucureşti şi aripa basarabeană) complotând în țară şi la Comintern pentru înlăturarea lui. Lupta pentru putere luase accente fracționiste încă de la sfârşitul lui 1927, rivalii atacându-se unul pe altul în timpul şedințelor[47].

Iar Luca, aflat în ascensiune, va fi atras în această dispută, şi de această dată el fiind influențat de Ştefan Foriş, la care se adăuga şi perspectiva de a fi numit în conducerea PCdR. A avut din nou inspirația de a se alătura în prealabil taberei învingătoare, părăsindu-şi fără scrupule conaționalul ce pierduse încrederea Cominternului (Köblös). Unele dintre declarațiile sale sunt edificatoare în acest sens. Astfel, Luca arată că, în primăvara lui 1928, a primit însărcinarea, din partea CC al PCR, să reorganizeze MOPR, „în care sens am primit numirea printr-un delegat al MOPR de la Viena". Acțiunea făcea însă parte din strategia Cominternului de subminare a pozițiilor lui Köblös, pentru ca apoi înlăturarea lui să nu ridice greutăți: „Delegatul de la Viena mi-a spus să trec singur la reorganizarea MOPR-ului, peste capul vechii conduceri de la Bucureşti, şi totodată să preiau şi fondurile". Sosit la Bucureşti cu

[46] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 108.

[47] La 7 ianuarie 1928, un membru al Secretariatului CC al PCdR a adresat Cominternului o *Informare* privind situația de la vârful partidului, care era departe de a fi roză: „Partidul este vlăguit din cauza represaliilor, este dezorientat din cauza crizei din CC, este chinuit de lipsa mijloacelor, a tehnicii şi a altor lucruri (...) Toate divergențele acute care au fost la noi nu s-au datorat aprecierii diferite a momentului, a sarcinilor de partid, ci s-au datorat vechii lupte fracționiste. După cum era de aşteptat, situația din interiorul Secretariatului este foarte tensionată (…) Se duce o activitate fracționistă? Da, se duce". A. Tudor-Pavelescu, *op. cit.*, pp. 206-207.

delegatul MOPR-ului, Luca nu a întâmpinat piedici în a fi numit în fruntea organizației, conducerea existentă (Loty Foriş şi Margulies) acceptând imediat decizia Cominternului. Luca nu va apuca însă să conducă efectiv filiala din România a Ajutorului Roşu, întrucât Ştefan Foriş „mi-a comunicat să nu intru în conducerea MOPR-ului, deoarece voi avea o sarcină mai importantă”[48].

Ştefan Foriş, care acum era în tabăra anti-Köblös, avea nevoie de cât mai multe persoane de încredere pentru a fi sprijinit în acțiunea de înlăturare a conducătorului partidului. Iar Vasile Luca, ce se afla în plină afirmare, îi era fidel şi dovedise în trecut calități organizatorice, corespundea pe deplin nevoilor sale. În iunie 1928, Abraham Bernat (căruia autoritățile au refuzat să-i dea paşaport) i-a propus lui Luca să plece în locul său în URSS, ca delegat la congresul ce se pregătea. Acceptând imediat, Luca a luat legătura cu Foriş, care

> cu această ocazie mi-a explicat despre existența „activului Bucureştiului”, care se preocupă de reorganizarea partidului, inclusiv a conducerii lui, care în frunte cu Köblös duce o politică oportunistă-lichidatoristă[49].

Ajuns în URSS, la Harkov, Luca va fi imediat angrenat în organizarea efectivă a Congresului al IV-lea al PCdR, desfăşurat în perioada 28 iunie – 7 iulie 1928. El a fost numit în comisia de pregătire a Congresului („n-a fost aleasă de nimeni”), ce avea rolul de a se asigura că lucrările şi alegerile vor decurge exact aşa cum dorea Cominternul: „s-au discutat chestiunile ce trebuie efectuate în cadrul conducerii partidului” şi „s-a imprimat linia printre delegații Congresului de atitudinea ce trebuie să ia”[50]. La începerea lucrărilor, Luca a fost ales în Prezidiul Congresului şi a condus lucrările Comisiei țărăneşti. Ca o recompensă pentru sprijinul acordat lui Holostenko, va face un salt important în ierarhia partidului, fiind ales membru al CC al PCdR, ce apoi l-a ales membru în Biroul Politic şi în Secretariatul CC al PCdR.

---

48 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 9.
49 *Ibidem*, f. 10.
50 *Ibidem*, f. 10, 51.

Nu credem însă că liderii PCdR ce l-au înlăturat pe Köblös au depus atâtea eforturi doar pentru a-l instala în unul dintre cele mai importante posturi de conducere pe Vasile Luca, aflat totuşi într-o poziție destul de marginală până atunci: se alăturase târziu taberei învingătoare şi nici măcar nu se afla pe lista inițială de delegați ce urma să participe la congres. Dar în acea perioadă nu doar că numirile în fruntea PCdR se făceau în exclusivitate de către Comintern (o practică ce a continuat până la moartea lui Stalin), dar persoanele desemnate pentru a conduce partidul aveau prea puțină sau chiar deloc legătură cu acesta, fiind alese doar din considerente cunoscute la Moscova. Spre exemplu, chiar Vitali Holostenko, ucrainean de origine, activase un singur an în partid, în 1921 el fugind în URSS, unde Cristian Racovski i-a asigurat o carieră în Partidului Comunist Ucrainean. La data numirii sale în fruntea PCdR el deținea funcția de şef al Secției Agitație şi Propagandă a Comitetului Regional Moldovenesc al Partidului Comunist Ucrainean[51]. În mod similar, înlocuitorul lui Holostenko, polonezul Alexander Stepanski-Gorn avea o şi mai mică legătură cu PCdR şi nici măcar nu cunoştea limba română. Liderii din țară ai PCdR aveau simplul rol de a îndeplini formalitatea statutară necesară pentru instalarea conducătorului partidului, indiferent dacă le convenea sau nu persoana respectivă. Până în 1928, şeful PCdR fusese cel puțin desemnat dintre persoanele ce depuseseră o activitate intensă pentru partid şi se aflaseră în țară. Tocmai de aceea, numirea bruscă şi brutală a lui Holostenko în fruntea PCdR nu a fost niciodată acceptată în mod real de către liderii partidului, pentru care el era practic un necunoscut. Argumentul cel mai important este intensa luptă fracționistă ce a debutat în PCdR imediat după ce Holostenko a venit în țară, către sfârşitul lui 1928.

Opinăm, aşadar, că şi numirea lui Vasile Luca în Biroul Politic şi Secretariatul CC al PCdR s-a făcut prin impunerea lui de către Comintern. Liderii PCdR, care cu siguranță vizau pentru ei posturile respective, erau cel puțin mulțumiți că era totuşi vorba de o persoană din țară şi nu fusese paraşutată din vreun alt partid comunist.

[51] Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 57.

Dar care au fost argumentele ce au determinat Cominternul să opteze pentru promovarea lui Vasile Luca în cercul restrâns al persoanelor din fruntea PCdR ? În primul rând, Cominternul dorea îmbunătățirea compoziției sociale a conducerii partidului. Stalin, aflat în acea perioadă în plină ofensivă contra vechii gărzi leniniste, reprezentată majoritar de intelectuali, susținea proletarizarea partidelor comuniste, ceea ce de altfel era şi în consonanță cu ideologia sistemului. Iar în fruntea PCdR erau prea puține opțiuni reale în afara lui Luca, el fiind oricum singurul muncitor prezent la Congres. În plus, anii pe care-i petrecuse în detenție demonstraseră că era devotat cauzei, indiferent de privațiunea la care a fost supus. Pe deasupra, el era un muncitor care îşi dovedise şi capacitățile organizatorice (observate direct de sovietici în modul în care s-a implicat în pregătirea şi desfăşurarea Congresului), precum şi cele de activist sindical. Această ultimă calitate a constituit un alt avantaj al lui Luca, Cominternul – urmând aceeaşi politică a proletarizării partidelor comuniste – dorind să acorde o atenție mult mai mare propagandei pe linie sindicală, pentru a putea atrage mult mai mulți muncitori de partea mişcării comuniste. Iar rolul lui Luca, ce demonstrase că avea priză în rândul maselor de muncitori, era tocmai acela de a reorganiza şi intensifica activitatea PCdR în rândul sindicatelor. Pe lângă funcțiile de conducere, Cominternul i-a încredințat lui Luca şi responsabilitatea revigorării Sindicatelor Unitare. Acestea fuseseră înființate în 1923, dar erau practic inactive, tocmai din cauză că liderii de până atunci ai PCdR, de formație intelectuală sau mic-burgheză, nu reuşiseră să se apropie de muncitori şi nici nu se arătaseră prea interesați de acest aspect.

De la Harkov s-a întors la Braşov şi întâlnindu-se pe stradă cu comisarul Zahiu a fost chestionat de acesta asupra lipsei lui din oraş, întrebându-l totodată dacă este adevărat că a fost în Bucovina pentru organizarea partidului. Luca arată că „am răspuns că am fost la treierat, după care am plecat, fără a mai sta de vorbă altceva”[52].

La circa o lună după terminarea Congresului, în august 1928, Vasile Luca a fost chemat la Bucureşti de Dori Goldstein, ambii având

[52] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 52.

sarcina din partea Cominternului şi a lui Holostenko de a prelua conducerea partidului. Ei aveau rolul de a conduce PCdR în țară, urmând directivele date de Holostenko de la Viena. La Bucureşti, cei doi au luat legătura cu Samuel Margulies, Lucrețiu Pătrăşcanu şi Nicolae Popescu-Doreanu, care asiguraseră interimatul până atunci, şi „împreună am lucrat pe linia MOPR-ului, sindicatelor şi a BMȚ”[53]. Totuşi, instalarea noii echipe de conducere nu a decurs chiar atât de lin. Luca declară că la sosirea în Capitală:

> am întâlnit opoziție din partea lui Margulies, Mendelovici, Pătrăşcanu şi alții, care nu voiau să recunoască noua conducere, mergând până la deconspirare, amenințări ca să plecăm din Bucureşti, deoarece Siguranța este pe urmele noastre. Noi am reacționat, iar la venirea lui Nicolschi [Alexandru-n.n.] am ajuns chiar la măsuri de izolare a lui Margulies, refuzând a mai lucra cu el[54].

Treptat, au venit în țară şi ceilalți membri ai conducerii PCdR, aflați până atunci la Viena, inclusiv Holostenko şi Marcel Pauker, astfel încât noua echipă din fruntea partidului a reuşit să se impună în fața contestatarilor. Va fi însă o victorie de scurtă durată, întrucât, la puțină vreme, au apărut fricțiuni majore chiar în tabăra celor ce preluaseră conducerea partidului la Congresul al IV-lea. Mai exact, încă de la sfârşitul anului 1928, Holostenko era permanent contrat de Marcel Pauker, ce îşi manifesta nemulțumirea față de aproape fiecare decizie a liderului partidului.

Activitatea organizatorică intensă depusă de Luca după venirea în Bucureşti a atras şi atenția Siguranței, care l-a arestat la 24 decembrie 1928, când se întorcea de la o şedință a BMȚ. Fiind dus la Bănciulescu, Luca arată că acesta „după o scurtă discuție, mi-a spus să mă las de activitatea mea, că altfel o să fie rău”[55]. Asupra sa s-a găsit o mare sumă de bani, circa 24.000-26.000 de lei, el declarând însă că banii aparțin BMȚ-ului. BMȚ fiind o organizație politică legală, doar simplul activism în favoarea acestui partid nu putea constitui o probă pentru arestarea lui şi

[53] *Ibidem*, f. 10.
[54] *Ibidem*, f. 52.
[55] *Ibidem*, f.10.

cu atât mai puțin pentru un nou proces. Ulterior, banii au fost restituiți de Siguranță secretarului general al BMȚ[56].

Ca membru al Biroului Politic, Luca răspundea de activitatea sindicatelor, a BMȚ şi a MOPR, el coordonându-i pe Imre Aladar (secretarul general al CGSU), Alexandru Mihăileanu (secretar al BMȚ) şi pe Loty Foriş şi Samuel Margulies, aflați în conducerea MOPR.

La începutul anului 1929, el şi-a dedicat activitatea pregătirii BMȚ pentru alegerile comunale ce urmau să se desfăşoare la 4 aprilie. Timp de două luni, a organizat Conferința pe țară a BMȚ, desfăşurată la Bucureşti, şi a făcut deplasări la Oradea, Arad, Cluj, Sibiu pentru reorganizarea filialelor formațiunii. Totodată, a organizat mai multe adunări şi mitinguri în favoarea BMȚ, conform directivelor primite de la CC al PCdR. La 3 februarie 1929, Luca a organizat o mare întâlnire la BMȚ în Sala Constructorilor din Capitală, dorind să transmită delegaților formațiunii ultimele instrucțiuni necesare pregătirii campaniei electorale pentru alegerile comunale. Autoritățile, care au dorit să împiedice această manifestare, s-au folosit de faptul că participanții au scos portretul regelui din sală pentru a-i acuza de „les majestate" şi a ordona poliției şi armatei să-i aresteze pe toți cei prezenți, inclusiv pe Alexandru Mihăileanu, Constantin Trandafirescu şi Anghel Petrescu, ce erau şi candidați pe listele BMȚ. Observând numărul mare de agenți de Siguranță prezenți în sală, Luca a avut prezența de spirit să părăsească lucrările cu foarte puțin timp înainte de acest moment. A fost însă arestat a doua zi şi încarcerat la Văcăreşti, unde se aflau şi cei reținuți în ziua precedentă. Mihăileanu, Trandafirescu şi Petrescu declaraseră greva foamei chiar din ziua arestării, iar Luca s-a alăturat imediat acestei forme de protest. După 18 zile de greva foamei, autoritățile au fost nevoite să-i elibereze pe toți, întemnițarea lor fiind oricum abuzivă[57].

Imediat după ce a fost eliberat de la Văcăreşti, Luca s-a şi angrenat cu toate forțele în organizarea Congresului CGSU, întrucât acesta era programat să se desfăşoare la Timişoara chiar la sfârşitul acelei luni. CC îl însărcinase pe Luca cu pregătirea raportului sindicatelor, iar apoi Dori

[56] *Ibidem*, vol. 168, f. 73.
[57] *Ibidem*, vol. 4, f. 161.

Goldstein i-a comunicat că CC decisese să-i ofere postul de secretar general al CGSU[58]. Hotărârea fusese, foarte probabil, luată de Comintern încă de la Congresul al IV-lea la PCdR, punerea ei în practică fiind întârziată doar de rezistența opusă de anumiți lideri de partid față de echipa lui Holostenko și apoi de arestarea lui Luca.

Luca a plecat de urgență la Brașov și Târgu-Mureș „pentru pregătirea sindicatelor din aceste localități în vederea pregătirii Congresului de la Timișoara". El a beneficiat și de sprijinul lui Imre Aladar (secretarul general în exercițiu al CGSU), Coloman Müller (delegatul Profinternului), Alexandru Mihăileanu (secretarul general al BMȚ) și a altor activiști sindicali[59]. Primii doi se aflau deja la Timișoara, pentru a rezolva chestiunile organizatorice locale, fiind ajutați de liderii sindicali din oraș. Cominternul pregătea la Timișoara o acțiune publică de amploare. Cu câteva zile înainte, la Doftana, decedase liderul tineretului comunist din Transilvania, Ioan Fonaghi, iar Cominternul decisese ca CGSU să se folosească de acest prilej și să-l înmormânteze la Timișoara pentru a-și atrage susținerea muncitorilor din localitate și chiar a populației din oraș, contând pe faptul că evenimentul i-ar fi sensibilizat. Se dorea organizarea de către CGSU și sindicatele comuniste locale a unei procesiuni publice pentru înmormântarea lui Fonaghi, cu traversarea orașului pentru a se atrage o atenție cât mai mare. În acest scop, cadavrul lui Fonaghi a fost adus de MOPR de la Doftana la Timișoara.

Luca a ajuns la Timișoara la 31 martie 1929, dar Aladar și Müller l-au informat că, la solicitarea autorităților locale, Congresul CGSU – ce trebuia să înceapă în ziua următoare – fusese amânat cu trei zile, ei informându-i deja pe delegații din țară. Luca nu a fost de acord cu această amânare, întrucât lucrările ar fi trebuit să se deschidă chiar în zilele libere de după Paști, astfel încât prezența muncitorilor nu ar fi fost cea dorită. De la București, Marcel Pauker a dat și el același ordin: „Congresul nu se amână și se ține la timpul fixat", trimițându-l și pe Pavel Chirtoacă cu instrucțiuni în acest sens. Delegații din țară au fost anunțați de această nouă modificare, dar era deja prea târziu și nu au reușit să ajungă toți la timp, astfel încât organizatorii au fost nevoiți să amâne deschiderea pentru 4 aprilie 1929.

[58] *Ibidem*, f. 16.
[59] *Ibidem*, f. 11.

În ziua de debut a lucrărilor Congresului CGSU, autoritățile au avut o nouă tentativă de a le bloca. Când toți delegații se aflau în sală, chiar înainte de a se deschide Congresul, a venit prefectul județului şi a solicitat scoaterea tablourilor lui Stalin şi ale clasicilor marxism-leninismului, sperând că această provocare va degenera în incidente care să ofere apoi pretextul pentru evacuarea participanților. Delegații au dejucat însă acest plan, ridicându-se toți în picioare şi cântând „Internaționala", astfel încât prefectul a renunțat la solicitarea sa şi s-a retras[60]. În acea şedință, Vasile Luca a fost ales secretar general al CGSU, după cum fusese stabilit anterior. Drept preşedinte al CGSU a fost ales Dumitru Grofu.

A doua zi urma să aibă loc procesiunea de înmormântare a lui Fonaghi, sicriul fiind adus la Căminul Muncitoresc unde se desfăşurau lucrările CGSU. Pentru a se atinge scopul politic şi propagandistic propus, Luca a redactat o chemare către toți muncitorii din Timişoara pentru a participa la înmormântare, lansată în numele Comisiei sindicale locale. Autoritățile au sesizat însă imediat care era scopul real al acestei procesiuni şi au reacționat de urgență. Medicul oraşului le-a cerut sindicaliştilor sicriul, pentru a-l îngropa primăria, dar desigur că a fost refuzat. Conform lui Luca, „după aceea, a venit reprezentantul Siguranței, care a avut aceeaşi pretenție, însă eu am refuzat categoric cererea lor, spunându-le că nu vom da sicriul lui Fonaghi chiar dacă va curge sânge". Autoritățile erau însă decise să împiedice această manifestare. Poliția şi armata au înconjurat căminul, iar un procuror „ne-a somat că în cinci minute, dacă nu predăm sicriul lui Fonaghi, îl vor lua cu forța". Sindicaliştii au refuzat din nou, crezând că nu este vorba decât de o amenințare şi că autoritățile nu vor avea curaj să folosească armamentul, mai ales că ei nu comiseseră nici o ilegalitate. Reacția a fost însă alta: „Cererea lor s-a refuzat, după care au început să tragă în congresişti câteva focuri, care au fost urmate de focurile armatei în cămin". Sindicaliştii s-au baricadat în clădire, dar după o oră, situația fiind fără ieşire, s-au predat. Au fost reținuți toți cei prezenți în sală, adică circa 40-50 persoane[61].

[60] *Ibidem*, f. 17.
[61] *Ibidem*, f. 17-18.

Astfel, Luca a fost din nou arestat, de către Siguranța din Timişoara, împreună cu întreaga conducere a CGSU. A fost anchetat la Siguranță timp de două zile, după care a fost încarcerat la Închisoarea Timişoara, preconizându-se ca toți cei reținuți să fie trimişi în judecată. Până la urmă, autoritățile din Timişoara au luat decizia de a-i judeca doar pe sindicaliştii locali participanți la evenimentele ulterioare Congresului, adică la tentativa de înmormântare publică a lui Fonaghi, întrucât chemarea către muncitorii timişoreni fusese lansată sub egida Comisiei sindicale locale, condusă de Kreps. Alături de ei, în proces a fost inclus şi Coloman Müller, care – dată fiind calitatea lui de trimis al Profinternului, o organizație afiliată Cominternului – permitea acuzarea celor în cauză de acțiuni de subminare a ordinii publice în favoarea unui stat străin. Procesul sindicaliştilor de la Timişoara a avut loc în toamna acelui an, ei fiind apărați de Lucrețiu Pătrăşcanu şi primind pedepse uşoare[62]. CGSU era o organizație legală, astfel încât simpla prezență la un congres al formațiunii nu constituia un motiv juridic pentru a se obține o condamnare. Fiind scoşi din cauză, Luca şi delegații din țară au fost eliberați la 1 mai 1929[63].

Pus în libertate, Luca a încercat să-şi ajute colegii rămaşi în închisoare, dar Dori Goldstein „nu a vrut să stea de vorbă în acest scop, deoarece a spus că a primit instrucțiuni de la Müller să nu organizeze nici o acțiune". Totuşi, Luca a cerut muncitorilor din Timişoara să meargă cât mai mulți la proces şi să oprească lucrul 10-15 minute pentru a cere eliberarea lui Müller şi anularea procesului[64].

De la Timişoara, Luca a revenit în Bucureşti, unde a continuat aceeaşi activitate intensă pe linia CGSU, făcând dese deplasări în provincie şi organizând diferite acțiuni de atragere a muncitorilor în sindicatele controlate de comunişti.

Peste puțin timp îl vom regăsi implicat într-o nouă acțiune sindicală de amploare: grevele minerilor din Valea Jiului. La sfârşitul lunii iulie 1929, CC al PCdR l-a însărcinat să se ducă în Valea Jiului

62 S. Tănase, *op. cit.*, p. 136.
63 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 11.
64 *Ibidem*, f. 31.

pentru a organiza mai multe acţiuni propagandistice dedicate zilei de 1 august, ce fusese declarată de Comintern ca fiind „Ziua internaţională de luptă împotriva pregătirii războiului imperialist împotriva URSS”[65].

Ajuns în zonă, pe care o cunoştea din 1924, Luca a şi organizat „mici demonstraţii politice” la Petroşani şi Vulcan, în data de 31 iulie. În seara aceleiaşi zile, el a chemat la Petroşani activişti de partid şi delegaţi sindicali comunişti de la toate minele din zonă, cu care a organizat o conferinţă în pădure, dându-le instrucţiuni cu privire la acţiunile ce urmau să le desfăşoare a doua zi. Planul era de a se organiza mitinguri la intrarea tuturor minelor. Acţiunea nu a reuşit pe deplin, întrucât la gurile minelor „s-au pus mitraliere”, autorităţile fiind avizate că PCdR pregătea ceva. Luca arată că totuşi „s-au organizat mici mitinguri în mină sau pe afară, în grupuri”[66].

În acest context local relativ agitat, a avut loc şi greva minerilor de la Lupeni. La conferinţa amintită din pădure, Luca a fost informat de doi mineri din Lupeni că liderul lor sindical, Ioan Munteanu, era foarte nemulţumit („a lansat lozinca ca muncitorii să iasă la demonstraţie şi să omoare pe burghezi”) şi a decis să declanşeze o grevă de protest faţă de reducerea salariilor minerilor şi scăderea nivelului lor de trai. Însă sindicatul lui Munteanu, ce grupa circa 600 de muncitori, nu era „roşu” (comunist), ci „galben”, adică afiliat PSD.

Pentru PCdR prezenta totuşi interes această acţiune a sindicatului concurent, Luca încercând s-o deturneze în folosul partidului în conducerea căruia se afla. PCdR era prea puţin interesat ca greviştii să aibă revendicări economice, partidul dorind enunţarea unor solicitări politice, precum ar fi eliberarea muncitorilor comunişti aflaţi în detenţie. Tocmai de aceea, el le-a cerut sindicaliştilor comunişti din zonă, în fruntea cărora se afla Ion Cloţan, ca în cazul în care Munteanu declară greva ei să-l combată şi să-l acuze că este provocator, pentru ca apoi să aleagă o altă conducere a grevei, care urma „să atragă muncitorii la o acţiune organizată pe linia noastră, pe care să o lărgească, prin solidarizarea cu ceilalţi muncitori”[67]. După ce comuniştii ar fi preluat

[65] *Ibidem*, vol. 168, f. 119.
[66] *Ibidem*, vol. 4, f. 32.
[67] *Ibidem*, f. 33.

conducerea grevei de la Lupeni, urmau să intre în grevă şi sindicatele de la Petroşani şi Vulcan, controlate de PCdR, ceea ce ar fi condus la o amplă mişcare de protest comunistă în Valea Jiului.

Evenimentele nu au decurs însă aşa cum plănuia Luca. Sindicaliştii conduşi de Munteanu au intrat în grevă şi au ocupat Uzina Electrică din Lupeni, dar sindicaliştii lui Cloţan nu au reuşit să se impună, astfel încât protestul nu s-a desfăşurat sub controlul PCdR, iar revendicările greviştilor nu au vizat aspecte politice, ci doar economice, în principal creşterea salariilor. Tocmai de aceea, fiind vorba de o acțiune a unui sindicat rival, CC al PCdR „a apreciat că greva de la Lupeni a fost o provocare a guvernului”[68], susținând că radicalizarea protestului a avut rolul de a oferi autorităților pretextul să tragă în muncitori, pentru ca apoi nimeni din țară să nu mai aibă curajul să intre în grevă[69].

Eşecul PCdR de a se impune în rândul minerilor, cu atât mai mult cu cât erau foarte nemulțumiți, nu credem că-i poate fi reproşat lui Luca, el fiind cauzat de erorile comise de conducerea partidului, care datau de mai mulți ani, fără a fi remediate. Şi nu doar în cazul minerilor, ci în general în activitatea legată de nevoile clasei muncitoare. În primul rând, dat fiind faptul că la vârful partidului nu se aflaseră muncitori (chiar şi în 1929 Luca era singurul muncitor din conducerea partidului), liderii PCdR se arătaseră destul de dezinteresați de nemulțumirile reale ale acestora. Necunoscându-se nevoile lor reale, preponderent de natură materială desigur, revendicările economice nu se regăseau în mesajele şi lozincile pe care PCdR le lansa către muncitori. În acelaşi timp, nici directivele Cominternului sau ale Profinternului nu conțineau vreo referire la probleme financiare ale muncitorilor români, de care aceste organisme se sinchiseau prea puțin. Pentru Comintern avea importanță exclusiv lansarea mesajelor politice, iar liderii partidului nu făceau nici un efort pentru a le împleti pe acestea cu solicitări economice favorabile

[68] *Ibidem*.

[69] Luca susținea acest punct de vedere chiar şi în ancheta Securității: „am avut informații că Munteanu a forțat greva (...) în colaborare cu autoritățile, cu scopul de a lovi în mişcarea sindicală unitară”. Ibidem, f. 202.

muncitorimii. Vasile Luca descrie care era cauza pentru care partidul reuşise prea puţin până atunci să se apropie de muncitori:

> CC a neglijat pregătirea şi organizarea luptelor economice prin sindicate (...) CC lansa mai mult lozinci politice, ca greve politice şi demonstraţii de masă, ceea ce se oglindea şi în activitatea sindicală. Nu a fost bine studiată şi prelucrată în sindicate problema organizării şi pregătirii luptelor economice. Această linie a fost imprimată de Pauker, Dori Goldstein, Barbu. Ca rezultat al acestui fel de muncă a fost că nu s-au organizat demostraţii şi greve cum trebuia. CC era rupt de mase (...) era predominat de intelectuali, rupţi de masa muncitorilor[70].

Peste numai câţiva ani, liderii PCdR au schimbat tactica, punând revendicările politice doar în subsidiaritatea celor economice, ceea ce demonstrează că ei au tras învăţămintele necesare din eşecuri precum a fost cel de la Lupeni.

Luca a urmărit însă de la Bucureşti desfăşurarea evenimentelor din Valea Jiului, întrucât conducerea partidului îi ceruse ca în situaţia în care minerii de la Lupeni intră în grevă el să plece de urgenţă din zonă, „pentru ca eu să nu fiu acolo şi apoi implicat şi tras la răspundere de către Siguranţă”[71].

La 8 august 1929, va fi arestat de Siguranţa din Bucureşti, dar nu a fost cercetat în legătură cu evenimentele din Valea Jiului, ci doar pentru a fi trimis sub escortă la Braşov[72]. Tribunalul Braşov ceruse aducerea lui pentru a lua o hotărâre privind situaţia lui militară, rămasă în suspensie din 1922. Conform legii, el era încorporabil, dar dată fiind cunoscuta lui activitate politică în favoarea PCdR autorităţile nici nu se gândeau să-l trimită în vreo unitate militară. Era însă nevoie de o decizie judecătorească prin care el să fie exonerat de obligaţia de a efectua stagiul militar. Conform unui raport al Siguranţei, Luca a fost „şters din controalele armatei române pentru condamnările suferite pe baza activităţii sale clandestine în mişcarea revoluţionară comunistă”[73].

---

70 *Ibidem*, f. 34-35.
71 *Ibidem*, f. 202.
72 *Ibidem*, vol. 168, f. 197.
73 ANIC, fond 96, dosar 3.696, f. 17.

Întors la Bucureşti, el şi-a continuat activitatea ca membru al Biroului Politic: „am avut diferite însărcinări de partid, am ținut ședințe pe linie sindicală, am scris la ziarul « Viața Muncitoare » în ungureşte”[74]. Nu va mai fi însă implicat în acțiuni de anvergura celor de la Timişoara şi Valea Jiului, întrucât Luca a început să-şi canalizeze tot mai mult eforturile în lupta internă din partid, care începuse să se accentueze. Certurile dintre Holostenko şi Pauker fiind frecvente, în 1929 conducerea PCdR şi apoi întreg partidul s-au scindat în două tabere. Holostenko era susținut de aripa basarabeano-ucraineană a partidului, de o parte dintre organizațiile regionale (printre care şi cea din Bucovina), orecum şi de unii lideri pe care-i promovase în funcții. De partea lui Pauker s-au situat Vasile Luca şi Dori Goldstein, restul organizațiilor regionale, influentul activ al Bucureştiului, precum şi Boris Ştefanov, liderul comuniştilor din închisori[75]. Luca susține că a fost atras în această tabără de Dori Goldstein, „cu care eram în relații bune”[76].

În seara de 6 octombrie 1929 va fi din nou arestat de Siguranță, în Bucureşti, în timp ce se întorcea de la şedință a C.G.S.U. „ținută în casă la Trandafirescu”, la care „au mai luat parte Lazarovici şi Maria Burcescu, mi se pare şi Ilie Dumitru şi alții”. Avea la el o servietă ce conținea diverse materiale referitoare la activitatea CGSU: „circulări în legătură cu organizarea muncitorilor în sindicate, organizarea luptelor economice, instrucțiuni etc.”[77].

A fost dus în biroul lui Teodor Bănciulescu, care:

> a pus în discuție faptul că noi am organizat acțiunea de la Lupeni şi am închis pe muncitori în mină, la care am spus că acțiunea nu a fost a noastră, ci a lui Munteanu, care este omul Siguranței, pentru a face provocare şi a ucide pe muncitori. Bănciulescu a spus că au trebuit să facă aşa pentru a scoate pe muncitori, care erau în mină, fără aer[78].

După o oră a fost pus în libertate, CGSU fiind o organizație legală.

---

74 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 35.
75 R. Levy, *op. cit.*, p. 57. A se vedea şi S. Tănase, *op.cit.*, p. 136.
76 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 44.
77 *Ibidem*, f. 35.
78 *Ibidem*, f. 41.

La începutul lui noiembrie 1929, Vasile Luca a plecat la Moscova, pentru a participa la Plenara Profinternului, unde trebuia să prezinte un raport privind mişcarea sindicală comunistă din România. Cominternul a profitat de acest prilej pentru a-i chema în URSS şi pe Dori Goldstein şi Dimităr Ganev (ultimul fiind aderent al lui Holostenko), dorind să se informeze cu date recente privind activitatea PCdR şi a le da noi directive. Luca arată că au plecat la Moscova „pentru a da rapoarte, a primi instrucţiuni şi totodată a cere mărirea fondului de ajutoare, atât pentru partid, cât şi pentru sindicate". De asemenea, conducerea partidului îi mandatase să ceară indicaţii „cu privire la ce tactică să adoptăm faţă de problema dizolvării Sindicatelor Unitare din România"[79].

Ajunşi la Moscova, cei trei i-au prezentat lui Béla Kun, conducătorul Secretariatului Balcanic al Cominternului, rapoarte privind activitatea depusă de PCdR în ultima perioadă. Apoi i-au oferit aceleaşi informaţii şi lui Henryk Valetski (Maxymilian Horowitz), lider al PC Polonez şi adjunctul lui Kun în Secretariatul Balcanic. Toţi trei au ascuns însă principala problemă care afecta partidul: intensa luptă fracţionistă dintre tabăra lui Holostenko şi cea a lui Marcel Pauker. Luca a ţinut apoi o conferinţă la şcoala Cominternului, subiectul fiind axat pe activitatea CGSU.

La Plenara Profinternului, raportul sindical al PCdR a fost prezentat de Ganev în locul lui Luca, probabil pentru că delegaţia română observase existenţa unor nemulţumiri ale sovieticilor la adresa activităţii ultimului pe această linie. De altfel, criticile faţă de Luca au fost exprimate imediat după citirea raportului. Bela Szanto, un apropiat al lui Béla Kun şi reprezentantul PC Maghiar la Profintern, i-a reproşat că nu a reuşit să imprime CGSU. o direcţie de acţiune care să se evidenţieze faţă de cea a sindicatelor „galbene", el opinând că nu exista nici o diferenţă între sindicatele comuniste şi cele social-democrate. Iar Szanto a dorit să demonstreze că această situaţie nu era doar rezultatul unui eşec în activitatea practică a lui Luca, ci era cauzată de o eroare ideologică a acestuia. În acest sens, el a criticat un articol scris de Luca în presa sindicală, arătând că în acesta se vorbea de comitete de tratative „în loc de comitete de acţiune şi comitete de grevă", identificându-se astfel cu

[79] *Ibidem*, f. 42.

sindicaliştii social-democraţi, a căror tactică era negocierea cu patronatul sau autoritățile pentru obținerea satisfacerii revendicărilor. Profinternul, controlat de Comintern, nu era interesat decât de luptele sindicale radicale şi cât mai politizate, singurele care puteau atrage reacția represivă a autorităților, ce apoi putea fi exploatată propagandistic pentru a se denunța ferocitatea sistemului capitalist. Kun şi Valetski, prezenți la şedință, i-au luat însă apărarea lui Luca, arătând că în articolul citat se vorbea şi despre comitete de acțiune şi de grevă. Dezbaterile au continuat însă să fie destul de intense şi critice la adresa activității sindicale a PCdR, mai multe rezoluții referitoare la România fiind respinse de delegația română, întrucât „s-a ridicat problema că la noi sindicatele abia se deosebesc de sindicatele social-democrate". Discuțiile s-au încheiat nedecis, dar Profinternul „a trasat linia că în problema sindicală trebuie luptat pentru menținerea sindicatelor unitare şi crearea de sindicate sub alt nume acolo unde nu se vor putea menține sindicatele unitare". Delegația română nu a mai aşteptat terminarea lucrărilor Profinternului şi s-a întors în țară în primele zile ale lui ianuarie 1930, urmând să i se trimită rezoluția finală, „pe care însă nu am mai primit-o niciodată"[80].

După întoarcerea de la Moscova, Luca va acordă însă o mult mai puțină atenție activității sindicale, fiind în schimb pe deplin angrenat în cadrul luptei fracționiste pentru putere de la vârful PCdR, ce a atins apogeul în primăvara anului 1930. De altfel, chiar plecarea intempestivă a celor trei din URSS, fără a mai aştepta adoptarea rezoluției pentru România a Profinternului, s-a datorat tot nevoii de a participa la lupta din partid, după ce, în ianuarie 1930, Holostenko a convocat un CC trunchiat, format doar din adepții săi, dorind să aleagă alți trei membri ai CC, pentru a avea majoritatea. Pauker, Goldstein şi Luca îl vor ataca permanent pe Holostenko, fiind mai ales iritați de amestecul PC Ucrainean (din care provenea conducătorul partidului) în problemele PCdR. Holostenko fiind sprijinit de Béla Kun, Pauker şi Luca şi-au exprimat şi nemulțumirea că liderul Secretariatului Balcanic al Cominternului agrea ingerințele PC Ucrainean în PCdR.[81].

[80] *Ibidem*, f. 43-44.
[81] R. Levy, *op. cit.*, p. 57.

O declarație a lui Luca este edificatoare pentru atmosfera existentă la vârful PCdR în prima parte a lui 1930:

> Situația în partid începuse să se înrăutățească din ce în ce mai mult, făcându-se discuții între Barbu şi Luximin, care aveau vederi sectariste, se ciocneau în ședințe. Pentru a ascunde divergențele lor şi a nu putea fi traşi la răspundere, au distrus procesele verbale de ședințe ale Biroului Politic, fapt cu care a fost de acord şi Biroul Politic, pe considerentul că, în urma ședințelor, Barbu şi Pauker totdeauna se împăcau, însă în realitate s-au reînceput din nou şi fiecare din aceşti doi căuta să-şi câştige sprijinitori din sânul conducerii partidului[82].

Prin urmare, în primăvara anului 1930, Vasile Luca îşi va axa activitatea sindicală exclusiv pe punerea CGSU la dispoziția lui Marcel Pauker. De asemenea, el a publicat, în ziarul sindical „Înainte", sub pseudonimele „Morun", „Adorian" şi „Lul", mai multe articole de sprijinire a lui Marcel Pauker[83]. De câteva ori i-a procurat şi fonduri lui Pauker, „de la frații Horvath, măcelari din Bucureşti"[84]. El şi-a neglijat astfel aproape cu desăvârşire sarcinile de partid ce le primise pe linia sindicatelor, în pofida faptului că exact atunci România trecea printr-o criză economică majoră, ce putea fi foarte bine exploatată politic, clasa muncitorilor resimțind din plin greutățile perioadei.

În iunie 1930, pentru a pune capăt acestei situații fără ieşire, Cominternul i-a convocat la Moscova, la Secretariatul Balcanic, pe liderii facțiunilor rivale. Béla Kun l-a acuzat pe Pauker de fracționism şi l-a sancționat, trimițându-l inginer la o fabrică din Urali, iar pe Holostenko l-a destituit din funcția de secretar general al PCdR[85]. La rândul lor, pentru sprijinul acordat lui Pauker, şi Vasile Luca şi Dori Goldstein au fost înlăturați din conducerea partidului[86]. Cu acest prilej, Béla Kun a criticat PCdR pentru lipsa sa de influență printre muncitori, exemplificând cu grevele de la Lupeni, desfăşurate fără participarea partidului[87], o acuză care-l viza direct pe Luca.

---

82 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 44.
83 Ibidem, vol. 168, f. 200.
84 Ibidem, vol. 4, f. 45.
85 R. Levy, *op. cit.*, p. 58.
86 A. Tudor-Pavelescu, *op. cit.*, p. 266.
87 Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, prefață de Alexandru Zub, Editura Albatros, Bucureşti, 2003, p. 215.

Cu toate acestea, chiar dacă a fost înlăturat de Comintern din conducerea partidului, Luca a fost menținut în funcția de secretar general al CGSU. În toamna anului 1930, el s-a ocupat de trimiterea de delegați la Congresul Profinternului de la Moscova, unde urma să participe și el. Însă el susține că exact înainte de a pleca cu delegații la congres „a căzut legătura de trecere peste graniță", iar la Moscova a ajuns numai Abraham Bernat. A fost picătura care a umplut paharul, conducătorii Profinternului fiind deja nemulțumiți de activitatea lui Luca. La congres, „s-a vorbit că am sabotat plecarea delegaților cu scopul de a continua lupta fracționistă, concluzie ce s-a tras la Congresul Profinternului, pentru care am fost scos din conducerea Sindicatelor Unitare, predând munca lui Abraham, la întoarcerea lui în țară"[88]. La începutul lui ianuarie 1931, Bernat a revenit în România, iar Luca a încetat pentru moment să mai conducă Sindicatele Unitare.

Rămas și fără funcția din cadrul CGSU, acuzat de fracționism, Luca s-a trezit izolat de noua conducerea a PCdR: „aproximativ o lună și jumătate n-am avut nici o activitate, întrucât partidul a întrerupt legătura cu mine". Atunci a încercat să ia el legătura cu partidul și, prin intermediul lui Imre Aladar, a reușit să aibă o întâlnire cu Eugen Iacobovici, recent numit membru al Biroului Politic al CC al PCdR. Iacobovici l-a trimis la „munca de jos", la Buhuși, dându-i două adrese și bani și cerându-i să creeze o organizație de partid și una de sindicat în acel oraș. Întrucât era privit cu neîncredere, nu i s-a fixat o legătură directă cu conducerea partidului, care aștepta să vadă cum se va comporta. Era însă tot ceea ce dorea Luca: să fie lăsat să-și dovedească aptitudinile organizatorice. După două luni, obținând rezultate foarte bune, „mi s-a făcut legătura cu partidul". Mai mult, în martie 1931 a participat – în calitatea de delegat al Buhușiului – la Conferința Regională a PCdR, desfășurată la Iași, unde a expus și un raport pe linie sindicală. În urma directivelor CC al PCdR, „confirmate prin delegatul său la congres", Luca a fost ales secretar al Comitetului Regional PCdR Iași[89]. Va suferi o nouă arestare, fiind reținut de Siguranță la Roman la 12 iulie 1931, dar a fost pus în libertate după mai multe zile de anchetă[90].

[88] ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 53.
[89] *Ibidem, f. 54.*
[90] *Ibidem*, vol. 168, f. 199.

Generalizarea nemulțumirii muncitorilor din întreaga țară, ca efect al deteriorării situației economice a țării, în consonanță cu ceea ce se întâmpla la nivel mondial, a oferit PCdR șansa de a se apropia de această categorie socială, care acum putea fi câștigată mult mai ușor ca în anii anteriori. Iar liderii PCdR au apelat din nou la Vasile Luca, dorind să profite de experiența sindicală și calitățile sale organizatorice. În februarie 1932, Luca a fost chemat la București și numit din nou secretar general al CGSU[91].

În acord cu linia Cominternului în problema sindicală, în martie 1932, PCdR a înființat la CFR un Comitet Central de Acțiune în vederea pregătirii protestelor ceferiștilor, dorind să profite cât mai mult de starea generală de nemulțumire existentă în rândul acestei numeroase categorii profesionale, ale cărei venituri fuseseră serios afectate de criza economică și de curbele de sacrificiu. În comitet au fost incluși mai mulți lideri sindicali de la atelierele CFR din țară (Ilie Pintilie, Nicu Tudor, Emil Popa ș.a.), toți puși sub coordonarea organizatorică a lui Gheorghiu-Dej, numit secretar al Comitetului. Alături de aceștia, pentru a asigura conducerea politică a protestelor, în Comitetul Central de Acțiune au fost incluși și Vasile Luca (ca secretar general al CGSU) și Gheorghe Stoica, născut Moscu Cohn (căruia conducerea PCdR îi încredințase responsabilitatea activării ceferiștilor)[92]. Acest organism se va ocupa de organizarea acțiunilor revendicative ale ceferiștilor, care au culminat cu greva de la Grivița din 16 februarie 1933. Nu vom detalia însă aceste aspecte, întrucât ele sunt tratate într-un alt studiu din prezentul volum.

Imediat după ce s-a descoperit implicarea lui Luca în organizarea protestelor de la Grivița, autoritățile au încercat să profite de orice mic motiv care ar fi permis trimiterea lui la închisoare. Judecătorii Tribunalului Iași și-au adus aminte că Luca era acuzat de infracțiuni contra liniștii publice și încălcări ale legii armelor, fapte săvârșite la 8 iulie 1931 și 6 septembrie 1931, astfel încât la 7 aprilie 1933, prin Sentința nr. 1.148, l-au condamnat la 1 an

[91] *Ibidem*, f. 76.

[92] Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej și grevele de la Grivița", în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, p. 43.

închisoare[93]. În aceeaşi zi, căpitanul Tudor Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucție de pe lângă Consiliul Permanent de Război al Corpului II Armată, a emis un mandat de aducere sub escortă a lui Vasile Luca pentru a-l cerceta referitor la „rebeliunea de la Griviția", pe care l-a reînnoit la 10 iunie 1933, după ce l-a trimis în judecată[94].

La 6 iunie 1933, maiorul Bărdescu l-a inclus şi pe el în lunga listă de persoane trimise în judecată pentru provocarea evenimentelor de la Griviția. În Ordonanța definitivă pe care a redactat-o, Bărdescu îi făcea lui Luca următoarea descriere: „Comunist, locuieşte clandestin la Cluj şi Oradea Mare. Face parte din Comitetul de acțiune pe țară înființat în martie 1932, din partea CC al PCdR". Se specifica şi faptul că era membru al CGSU şi că participase la conferințele sindicale ceferiste de la Galați şi Cluj (ambele din mai 1932), când se decisese intensificarea protestelor muncitorilor[95]. Întrucât nu s-a prezentat la proces, Consiliul de Război al Corpului II Armată din Bucureşti l-a condamnat în contumacie, prin Sentința nr. 571/19 august 1933, la 20 de ani muncă silnică[96].

Peste doar câteva zile, la 25 august 1933, el avea să fie reținut în Bucureşti, fiind arestat de comisarul Nicolae Turcu[97]. Un raport al Siguranței menționează că:

> la percheziția domiciliară efectuată odată cu arestarea comunistului Luca Laszlo s-a găsit asupra sa material de propagandă revoluționară, adică manifeste, broşuri şi instrucțiuni în limba română şi maghiară, în legătură cu dispozițiile Internaționalei Sindicatelor Roşii, prescurtat Profintern, care evidențiau intensificarea activității în rândul muncitorimii din România pentru provocarea grevei generale[98].

După ce a fost anchetat de Siguranță, el va fi trimis în detenție, pentru a-şi executa pedeapsa.

---

93 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 555.
94 *Idem*, dosar nr. 6.577, f. 358.
95 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f. 396-397.
96 Ibidem, vol. 1, f. 116.
97 ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 24/1933, f. 235.
98 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 7.

Din închisoare, Luca va depune o cerere de rejudecare a procesului, motivând că, nefiind prezent în sală, nu a putut să se apere. Autoritățile nu s-au grăbit foarte tare cu rejudecarea cauzei, în condițiile în care lucrurile nu erau foarte clare nici cu Sentința nr. 571/19 august 1933, după ce s-a acceptat recursul depus de Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica şi alți trei condamnați. Până la urmă, la 12 decembrie 1935, Consiliul de Război al Corpului II Armată a emis Sentința nr. 1.054, prin care Vasile Luca a fost condamnat la 10 ani muncă silnică, 5 ani interdicție şi 300 lei amendă pentru „infracțiuni la legea liniştii publice", reținându-i-se culpabilitatea de a fi fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor"[99]. Luca primea aşadar o pedeapsă sensibil apropiată de cea a lui Gheorghiu-Dej, a cărui implicare directă în protestele ceferiştilor a fost totuşi mai mare.

După cum era şi normal, Luca va depune recurs la această sentință, care s-a judecat după o jumătate de an, de către Curtea Superioară de Justiție Militară, în următoarea componență: preşedinte – general brigadă Gheorghe Iorgulescu, membri – colonel Vasile Chiru, comandor Gheorghe Măicănescu, maior Toma Tomiță, maior Eugen Dumitrescu. Comisar regal a fost locotenent-colonelul Ştefan Cerchez. Luca a fost apărat de avocatul Marcu Witzman. Prin Decizia nr. 111, din 17 iunie 1936, instanța a admis recursul şi a anulat Sentința nr. 1.054 fără a mai analiza argumentele apărării, întrucât a constatat încălcarea unei norme procedurale, şi anume refuzul judecătorilor de a citi în întregime Ordonanța definitivă de trimitere în judecată a inculpaților din lotul Grivița, comițând astfel „violarea dreptului de apărare". Documentul fiind foarte amplu, peste 300 de pagini, iar citirea lui ar fi necesitat mai multe zile, judecătorii au considerat că solicitarea apărării este motivată doar de interesul de a tergiversa procesul şi de a găsi pretexte pentru a depune diferite incidente de judecată, astfel încât au decis că este suficient dacă citesc capitolul referitor la Vasile Luca. Chiar dacă punctul lor de vedere era corect, pretenția apărării neavând alt scop decât cel amintit, hotărârea

[99] *Ibidem*, f. 2.

lor nu a fost şi legală. Decizia Curții Superioare de Justiție Militară este ilustrativă în acest sens:

> S-a constatat că acuzatul recurent a cerut să se citească în întregime Ordonanța definitivă, cu atât mai mult cu cât fusese condamnat în contumacie, fără nici un fel de instrucțiune şi era trimis în judecată pentru o serie de infracțiuni conexe. Instanța de fond refuză să citească ordonanța definitivă în întregime la cererea acuzatului şi comite astfel o flagrantă violare a actului de apărare. Motivarea respingerii incidentului, pe lângă că este nejuridică, prin aceea că Consiliul îşi însuşeşte motivarea în fapt şi în drept a comisarului regal, fără a ține seama de apărarea recurentului, dar păcătuieşte total şi sub raportul unei motivări în sensul legii. Astfel se afirmă că cererea acuzatului este inoportună şi că ar fi făcută pentru atmosferă. Ori actul de acuzare este piesa cea mai importantă din dosar şi lectura ei este un drept al acuzatului (...) Cum va putea acuzatul să discute raportul când cuprinsul acestuia nu i-a fost adus la cunoştință prin lectura lui integrală?

Totuşi, Curtea Superioară nu a dispus punerea în libertate a lui Vasile Luca, fiind convinsă de vinovăția acestuia, ci a trimis cazul spre rejudecare la Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov[100].

Conducerea PCdR, încurajată de acest mic succes, printre foarte puținele din 1936, un an marcat de eşecuri pe linie în numeroase procese[101], a încercat să grăbească rejudecarea, sperând că poate va reuşi să obțină cel puțin eliberarea unui lider al partidului. La câteva zile după admiterea recursului, Paul Moscovici, în calitatea de avocat al lui Luca, a depus o cerere prin care solicita „imediata transferare" a acestuia de la Doftana la Braşov şi trimiterea de urgență a dosarelor, „pentru ca să se poată fixa termen de judecată imediat după aducerea sa aici". Moscovici

[100] *Ibidem*, f. 2-5.

[101] Anul 1936 s-a soldat cu condamnări numeroase şi grele pentru liderii PCdR. Persoanele din lotul Ana Pauker au primit pedepse mari în procesul de la Craiova, Petre Constantinescu-Iaşi a fost condamnat la Chişinău, liderii DRO într-un proces la Constanța, 19 utecişti (printre care şi Nicolae Ceauşescu) au fost condamnați la Braşov, 27 comunişti într-un alt proces de la Chişinău, la care se adăugă şi condamnarea conducerii Blocului Democratic, o altă formațiuune paravan a PCdR. S. Tănase, *op.cit.*, p. 250.

nu uita să menţioneze că „prevenţia sa durează din 1933, ceea ce înseamnă trei ani”[102].

În acelaşi timp, şi autorităţile şi-au activat o variantă de rezervă pentru a obţine condamnarea lui Luca, şi anume trimiterea lui în judecată pentru deţinerea manifestelor şi instrucţiunilor Profinternului descoperite la percheziţia efectuată în momentul arestării sale. Cum în aceste materiale existau şi directive privind declanşarea grevei generale, iar ele fuseseră găsite asupra lui Luca după evenimentele de la Griviţa, el putea fi acuzat că dorea organizarea unei alte greve la nivel naţional şi de această dată tot ca urmare a indicaţiilor primite din străinătate, faptă săvârşită în timp ce starea de asediu era încă în vigoare. La 30 iunie 1936, Direcţia Poliţiei de Siguranţă, prin Ministerul de Interne, a trimis o adresă ministrului Apărării Naţionale (în subordinea căruia se aflau instanţele militare), în care prezenta aceste aspecte şi cerea „să i se deschidă o nouă acţiune publică, pentru noi fapte, săvârşite posterior rebeliunii de la Atelierele Griviţa”[103]. Până la urmă, nu se va da niciodată curs acestei solicitări, dar speţa ar fi putut fi oricând repusă pe tapet dacă nu s-ar fi obţinut condamnarea dorită în procesul aflat în derulare.

Instanţele militare păreau a fi decise să nu amâne prea mult rejudecarea, în condiţiile în care vinovăţia lui Luca era reală şi dovedită, permiţând cu uşurinţă condamnarea sa la ani grei de închisoare. La 15 iulie 1936, Curtea Superioară de Justiţie Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului V Armată „dosarul Griviţa” (cele 13 dosare existente atunci referitoare la evenimentele de la Griviţa au fost toate conexate într-un singur dosar mare), pentru ca această instanţă să poată trece cât mai repede la începerea procesului. Chiar înainte de această dată, la 6 iulie 1936, Penitenciarului Doftana i s-a solicitat să-l transfere pe acuzat la Braşov, „sub pază sigură şi riguroasă, pentru a nu mai fi posibilă o evadare, dat fiind că numitul este un comunist periculos”[104].

Luca nu va ajunge însă la Braşov decât la 29 august 1936, după ce instanţa a adresat mai multe cereri către Penitenciarul Doftana de a

[102] ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 14
[103] *Ibidem*, f. 8.
[104] *Ibidem*, f. 9

transfera deținutul[105]. Întârzierea avea însă să genereze o amânare suplimentară, întrucât între timp, dat fiind faptul că Luca nu fusese adus la Braşov pentru a fi judecat, dosarul a fost trimis la Consiliul de Război al Corpului II Armată. Această instanță avea nevoie de el „pentru judecarea acuzaților Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii, care au fost disjunşi din procesul rebeliunii de la Atelierele Grivița", termenul de judecată fiind 10 septembrie 1936[106]. Este vorba de un grup de 16 persoane, în frunte cu Pătrăşcanu, o parte arestate şi anchetate în lotul Grivița, dar care apoi – dat fiind faptul că nu existau probe suficiente care să documenteze implicarea lor în evenimentele respective – n-au fost trimise în judecată în procesul de la Bucureşti din vara lui 1933, maiorul Bărdescu dispunând punerea lor în libertate şi judecarea ulterioară. În timp, acestora le-au fost alăturați şi alți lideri ai ceferiştilor, ce au fost arestați ulterior, cum ar fi Emil Popa, care, în 1933, conducea sindicatul de la Atelierele CFR. Cluj. Procesul acestui grup a început în martie 1936.

La 15 septembrie 1936, Consiliul de Război al Corpului II Armată a înapoiat dosarul Consiliului de Război al Corpului V Armată, cu precizarea că avea nevoie de acest dosar pentru data de 30 octombrie 1936, când fusese fixat termenul de judecată al grupului Pătrăşcanu. Acum începe aproape nesfârşitul periplu al dosarului de la o instanță la alta, lipsa lui cauzând mai multe amânări ale ambelor procese. La 6 octombrie 1936, dosarul este retrimis la Bucureşti, întrucât instanța din Braşov nu fixase încă un termen de judecată.

În tot acest timp, Vasile Luca, care aştepta la Braşov începerea procesului, era contrariat de faptul că nici măcar nu se stabilise o dată concretă în acest sens, ceea ce-i prelungea detenția preventivă. La mijlocul lui octombrie 1936, el a înaintat o petiție prin care cere urgentarea judecății. La 22 octombrie 1936, generalul C. Manolache, la care a ajuns această petiție, ordona comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului V Armată să raporteze „cauza pentru care dosarul în cauză nu este pus pe rol pentru judecată", transmițându-i totodată ordinul că „se va accelera judecata în cel mai scurt timp posibil". Instanța din Braşov a

[105] *Ibidem*.
[106] *Ibidem*, f. 20.

răspuns însă că nici măcar nu apucase să studieze bine dosarul, pentru că l-a avut foarte puțin timp la dispoziție (21 de zile). Serviciul Justiției din MApN a încercat să organizeze cumva situația şi a ordonat ca procesul lui Luca să înceapă „imediat după judecarea procesului avocatului Lucrețiu Pătrăşcanu”[107]. Foarte probabil, în stabilirea priorităților s-a ținut cont de faptul că Luca era deja în închisoare, pe când o parte din cei din lotul Pătrăşcanu se aflau în libertate.

Procesul Pătrăşcanu a fost însă iarăşi amânat, multitudinea de avocați ai celor în cauză motivând că n-au avut timpul necesar pentru a consulta dosarul, dat fiind faptul că acesta fusese la Braşov. Prin urmare, instanța din Bucureşti a retrimis dosarul la Braşov, solicitând însă să-i fie înapoiat cât mai repede.

Profitând de acest prilej, la 16 noiembrie 1936, Consiliul de Război al Corpului V Armată l-a informat pe Luca că a stabilit data de 3 decembrie 1936 pentru începerea procesului său. Cu acest prilej, Luca a declarat că-i va avea ca avocați pe Paul Moscovici şi Iosif Schraier şi că va cita 75 de martori în apărarea sa. Printre martori regăsim 35 muncitori de la Grivița (Vasile Bâgu, Panait Bogățoiu, Constantin David, Ovidiu Şandru), 10 muncitori maghiari din Braşov, mai mulți comuniști aflați în detenție (Ana Pauker, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Popa, Dimitär Ganev), ceferişti de la alte ateliere din țară (Timişoara, Turnu Severin, Cernăuți, Chişinău), precum şi oameni politici, în general cu vederi de stânga, dar nu exclusiv (Lothar Rădăceanu, Eduard Mirto, Nicolae Lupu, Grigore Iunian, Iuliu Maniu, Petre Pandrea, Matei Socor, Scarlat Calimachi). În schimb, acuzarea avea un singur martor, comisarul şef de Siguranță Nicolae Turcu, cu care Luca se va reîntâlni ulterior în anchetele Securității[108].

Prima şedință, din 3 decembrie 1936, s-a încheiat foarte rapid. Apărarea, reprezentată de Şraier, A. C. Velter şi Cristian Gheorghiu, a solicitat amânarea cauzei pe motiv că s-au prezentat doar 16 martori ai apărării şi nu a avut timpul necesar studierii dosarului, iar instanța s-a declarat de acord cu cererea[109]. Este de reținut totuşi că unul dintre

[107] *Ibidem*, f. 36.
[108] *Ibidem*, f. 43.
[109] *Ibidem*, f. 81.

martorii prezenți a fost Ana Pauker, adusă de la Penitenciarul corecțional Văcărești, ce a folosit acest prilej pentru a lua legătura cu PCdR, prin intermediul lui Alexandru Sahia, care a obținut permisiunea gardianului ce o escorta de a o transporta cu un taxi la penitenciar, la înapoiere[110].

Peste numai câteva zile, la 12 decembrie 1936, ca și cum nu avocații săi ar fi solicitat prelungirea procesului, Vasile Luca a înaintat un memoriu prin care cerea să fie pus în liberate, pe motiv că „arestul preventiv s-a prelungit extrem de mult" (la acea dată era de 3 ani și 4 luni). El amintea și casarea sentinței anterioare, ce se dovedise a fi „o eroare judiciară". Drept „garanție" că se va prezenta la proces, el declara că era direct interesat s-o facă întrucât „situația mea juridică în acest proces merge înspre limpezire în folosul meu, așa că nu aș mai avea nici un interes de a mă sustrage de la interesul legal al judecării procesului". El susținea și faptul că n-a avut nici o legătură cu greva de la Grivița, fiind angrenat doar în CGSU: „În timpul evenimentelor de la Grivița am activat în mișcarea muncitorească din Timișoara, organizație perfect legală cum de altfel reiese și din actul de acuzare, neavând nimic comun cu provocarea rebeliunii de la Grivița". Un alt argument invocat era și starea sa precară de sănătate: „sunt bolnav de apendicită, iar dacă nu-mi voi face operație cât mai grabnică viața îmi este periclitată". Cererea i-a fost însă respinsă, autoritățile știind foarte bine că imediat ce va fi pus în libertate Luca va dispărea din țară și va fugi în URSS[111].

Între timp s-a fixat un nou termen pentru proces: 27 ianuarie 1937. La 5 ianuarie 1937, Luca declara instanței că va fi apărat de Schraier, Gheorghiu și Radu Olteanu și a cerut cinci noi martori, printre care Ilie Pintilie și Carol Wexler[112]. La termenul stabilit, apărarea a depus toate eforturile pentru a obține o nouă amânare. Luca anunță că renunță la avocatul Radu Olteanu și cere să fie apărat de Paul Moscovici. Avocații invocă iarăși lipsa mai multor martori ai apărării (printre care Gheorghiu-Dej, Chivu, Bogățoiu și Mirto) și solicită din nou amânarea judecății. Foarte probabil că schimbarea de optică a apărării, ce până atunci ceruse

[110] S. Tănase, *op. cit.*, p. 227.
[111] ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 184.
[112] *Ibidem*, f. 196.

judecarea cât mai rapidă, a fost determinată de pedepsele grele primite de comunişti în anul 1936, la nivelul conducerii PCdR conştientizându-se faptul că o sentință rapidă nu putea aduce decât o condamnare mare. Instanța a respins însă cererea de amânare, argumentând că procesul va dura mai mult timp, perioadă în care martorii lipsă puteau fi aduşi. PCdR recurge atunci la o altă metodă, cerând martorilor prezenți să părăsească procesul înainte de a fi audiați. Astfel, deşi se aflau în sală în ziua deschiderii procesului, la apelul din 1 februarie, când trebuia să depună mărturie, s-a constatat lipsa lui Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru, Constantin David şi a încă vreo şase-şapte ceferişti. Imediat, apărarea a depus o nouă solicitare de amânare a judecății. Acuzarea a intervenit însă rapid şi a denunțat întreaga tactică a apărării, al cărei scop era exclusiv acela de a obține un nou termen de judecată: la citarea lui Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica s-au indicat alte adrese, ceea ce a făcut imposibilă prezența lor la timp; a propus martori la care, după ce au fost aduşi, unii chiar din închisori (Wexler), a renunțat fără ca măcar să fie audiați etc. Intenția apărării de a bloca dezbaterile fiind evidentă, instanța a respins solicitarea de amânare şi procesul a continuat.

Precum în procesul precedent, Luca a fost acuzat că în perioada 4-14 februarie 1933 „a intrat în legătură cu agenții asociației Internaționalei a III-a comunistă din Uniunea Sovietică, devenind cu bună ştiință membru al acestei asociații, în scopul de a primi – şi chiar a primit – instrucțiuni şi ajutoare băneşti pentru pregătirea revoluției comuniste în România, cu început de acționare la Atelierele CFR Grivița", fapta fiind comisă în timp ce era declarată stare de asediu. Judecătorii i-au acordat circumstanțe atenuante, dar, prin Sentința nr. 9 din 4 februarie 1937, l-au condamnat la 8 ani muncă silnică, 5 ani interdicție corecțională şi 20.000 lei amendă[113].

Luca a declarat imediat recurs la Curtea Militară de Casare şi Justiție. La 25 iunie 1937, prin Decizia nr. 25, această instanță a constatat existența unui nou viciu procedural, astfel încât a fost nevoită să admită recursul şi să caseze Sentința nr. 9. Mai exact, Luca – ce fusese doar „provocator" al evenimentelor – nu putea fi condamnat la muncă silnică, pedeapsă ce o puteau primi doar făptuitorii. Curtea Militară de Casare şi

[113] *Ibidem*, f. 202.

Justiție considera însă că Luca era vinovat de cele imputate şi a dispus rejudecarea cazului „cu menținerea culpabilității”. Dosarul a fost astfel retrimis Consiliului de Război al Corpului V Armată, dar numai „spre a face justa aplicare a pedepsei”[114].

Însă înainte ca dosarul, compus acum din 14 volume, să se întoarcă la Braşov şi procesul să fie iarăşi reluat, el a poposit din nou la Bucureşti, la procesul Pătrăşcanu. Între timp, Luca şi-a încercat din nou şansa şi, la 24 iulie 1937, a depus o nouă cerere de a fi judecat în libertate, solicitare reiterată la 8 septembrie 1937. Însă acum vinovăția sa era constatată şi juridic aşa că nu avea nici o şansă ca ele să fie aprobate.

La 4 august 1937, dosarul Grivița a ajuns la Braşov, după ce Serviciul Justiției al MApN a ordonat Consiliului de Război al Corpului II Armată să dispună amânarea procesului Pătrăşcanu „în interesul bunei administrări a justiției”[115]. Se spera că procesul lui Luca, unde era vorba doar de aplicarea corectă a pedepsei şi nu de stabilirea vinovăției, ea fiind deja certificată, nu putea dura prea mult.

Însă, în mod neaşteptat, rejudecarea a fost tergiversată până în primăvara anului 1938, instanța militară fiind probabil descumpănită de acest nou eşec. În tot acest timp, Vasile Luca a depus cereri repetate de a fi pus în libertate provizorie, ele fiind respinse de Consiliul de Război al Corpului V Armată la 27 octombrie 1937 şi la 24 noiembrie 1937[116]. În paralel, instanța din Bucureşti solicita în repetate rânduri dosarul pentru a putea judeca procesul Pătrăşcanu, arătând că au trecut mai multe termene fixate în care procesul nu s-a putut judeca din lipsă de dosar.

Cel de-al treilea proces a început abia la 16 martie 1938. Luca a fost apărat de Velter şi Maurer. Prin Sentința nr. 164, el a fost condamnat de Tribunalul Militar al Corpului V Armată, completul fiind condus de colonelul Gheorghe Ursache, la 8 ani temniță grea, 5 ani interdicție şi 20.000 lei amendă[117].

[114] *Ibidem*, f. 315.
[115] ANIC, fond 96, dosar 6.578, partea II, f. 541.
[116] ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 347, 350.
[117] *Ibidem*, f. 476.

Şi de această dată Luca a declarat recurs. Acesta a fost dezbătut de Curtea Militară de Casare şi Justiţie la 22 iunie 1938. În fapt, nici măcar nu s-a ajuns la analizarea motivelor invocate de apărare. Instanţa a constat din nou existenţa mai multor vicii de procedură. În textul sentinţei nu erau indicate nicăieri profesia, etatea, profesia şi domiciliul celui condamnat, astfel încât instanţa nu putea dovedi că persoana condamnată era una şi aceeaşi cu cea acuzată. Mai mult, în sentinţă nu erau stipulate nici măcar legile în baza cărora Luca a fost condamnat. Prin Decizia nr. 294, şi Sentinţa nr. 164 a fost casată, dosarul fiind trimis spre o nouă rejudecare, de data aceasta, la o altă instanţă (Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie Galaţi), judecătorii militari din Braşov dovedindu-se incapabili să emită o hotărâre legală. De reţinut este faptul că şi de această dată a fost menţinută culpabilitatea, rămânând aşadar de decis doar pedeapsa ce urma s-o primească Vasile Luca[118].

Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie a început procedurile de judecată la 3 septembrie 1938, bineînţeles cu, de acum, clasica solicitare de a remite dosarul adresată Corpului II Armată, ce încă se chinuia să judece procesul grupului Pătrăşcanu. Ilustrativ pentru maniera în care se judeca şi procesul Pătrăşcanu este faptul că, la termenul din 12 septembrie 1938, instanţa a avut surpriza de a se afla aproape singură în sală, întrucât nu s-a prezentat nici unul dintre acuzaţii aflaţi în libertate.

Conducerea instanţelor militare era însă decisă să nu mai tolereze nici un fel de întârziere în cazul procesului lui Vasile Luca, care risca să facă de ruşine întreg corpul judecătoresc militar. La 14 septembrie 1938, a fost emis un ordin în care se arăta că „trebuie rejudecat urgent", avându-se în vedere şi detenţia preventivă foarte lungă în care Luca se afla (de peste cinci ani)[119]. Iar Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, constituit într-un complet condus de colonelul Constantin Manoliu, s-a mişcat în consecinţă şi, la 6 octombrie 1938, a pronunţat Sentinţa nr. 1.177, prin care Vasile Luca era condamnat la 5 ani şi 6 luni temniţă grea şi 5 ani degradare civică[120].

[118] *Ibidem*, f. 499-500.
[119] ANIC, fond 96, dosar 6.578, partea II, f. 569.
[120] *Idem*, dosar 3.695, f. 504-508.

Şi de această dată Luca a făcut recurs, fiind probabil convins că şi acesta va fi admis. La 22 noiembrie 1938, el şi-a retras însă recursul, realizând că până la judecarea acestuia va mai avea foarte puțin de executat din pedeapsă, astfel încât nu avea nici un rost să rişte să primească o condamnare majorată. Prin Decizia nr. 727/21 decembrie 1938, Curtea Militară de Casare şi Justiție a admis cererea lui Luca de a-şi retrage recursul, sentința rămânând astfel definitivă[121].

Totuşi, speranța că va fi pus în scurt timp în libertate i-a fost amenințată de ştirea primită de la conducerea Penitenciarului Doftana, care i-a reamintit că el mai avea de executat şi pedeapsa de 1 an pronunțată în aprilie 1933 de Consiliul de Război Iaşi. Luca şi-a mobilizat de urgență avocații şi, la 28 februarie 1939, a înaintat o cerere de contopire a pedepsei de 1 an în cea de 5 ani şi 6 luni. Şi această solicitate a fost dezbătută de Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, care a judecat-o cu rapiditate şi a admis-o la 31 martie 1939, după ce şi procurorul militar şi-a exprimat acordul[122].

Eliberat din detenție în aprilie 1939, Vasile Luca a ajuns în libertate direct în postura de viceconducător al partidului. Aflat oricum într-o penurie acută de lideri, care fie erau în detenție, fie luptau în Spania, fie fuseseră executați la Moscova, PCdR trecea chiar atunci printr-un vid de putere, întrucât cu câteva zile înainte decedase secretarul general al partidului, Bela Brainer. Postul de conducător *de facto* al PCdR, până ce urma să obțină agrearea Cominternului, era deținut de nimeni altul decât Ştefan Foriş, vechiul protector al lui Luca. Iar Luca era „al doilea în ierarhie", după cum descrie Constantin Pârvulescu situația găsită de el în septembrie 1939, când a fost eliberat din detenție[123].

Iar perspectivele lui Luca se arătau a fi chiar mai promițătoare decât atât, întrucât se pare că liderii de la Comintern îl preferau şi de această dată în detrimentul lui Foriş. În primăvara lui 1940, Luca a fost chemat la Moscova, sovieticii dorind atât să constate personal în ce măsură se puteau baza pe el dacă-l numeau în fruntea PCdR (cu siguranță că implicarea lui

[121] *Ibidem*, f. 551.
[122] *Ibidem*, f. 555-556.
[123] ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 14, f. 66.

în lupta fracționistă din 1928-1930 nu fusese uitată), cât şi să-i dea instrucțiunile aferente în eventualitatea în care el ar fi corespuns aşteptărilor[124].

Vasile Luca va ajunge însă mult mai târziu în URSS, întrucât tentativa lui de a trece granița a eşuat, în urma denunțului lui Nicu Tudor (membru al Secretariatului CC al PCdR), ce fusese recrutat de Siguranță încă din 1933, în timpul anchetei lotului Grivița[125]. Conform declarațiilor pe care Luca le-a dat la Siguranța din Cernăuți în timpul cercetărilor ce au urmat arestării, el şi Ştrul Zighelboim (membru al Secretariatului CC al PCdR, recent eliberat din detenție, chemat şi el în U.R.S.S. pentru a primi instrucțiuni referitoare la activitatea viitoare) au plecat din Bucureşti în ziua de 2 aprilie 1940. Au ajuns în gara din Cernăuți a doua zi, unde erau aşteptați de Dumitru Rusnac, un comunist local, responsabil cu asigurarea canalului ilegal de trecere în şi din URSS. Chiar în acea noapte, cei trei au pornit spre frontieră, dar grănicerii din Regimentul 16 Dorobanți al Diviziei a 8-a Infanterie, avizați de Siguranță în urma denunțului lui Nicu Tudor, i-au aşteptat şi i-au arestat în dimineața zilei de 4 aprilie 1940. Zighelboim a încercat să mituiască soldații, oferindu-le 2.000 de lei, dar aceştia au refuzat, ei având ordine clare să-i aresteze[126].

În declarațiile sale, Luca va susține că dorea să fugă din țară din cauza pedepselor privative de libertate primite în trecut, chiar dacă ele erau deja ispăşite: „Nu aveam linişte din cauza acestei condamnări, fapt ce m-a făcut să trec frontiera. Am ales frontiera de răsărit, crezând că mai bine va fi traiul în acea parte". Zighelboim îşi va motiva gestul prin lipsa unui loc de muncă în Bucureşti, el fiind evreu, ceea ce l-a făcut să opteze pentru URSS, unde ar fi putut găsi de lucru. Ambii vor susține că nu-l cunoşteau pe Rusnac şi că l-au interpelat întâmplător, văzându-l localnic, oferindu-i 2.000 lei pentru a-i trece granița[127]. Siguranța din Cernăuți ştia însă foarte bine cine era Rusnac („curierul PCdR pentru efectuarea trecerilor clandestine pe frontieră în Rusia Sovietică"), el aflându-se deja în curs de judecare la Tribunalul Storojineț „pentru activitate clandestină comunistă"[128].

[124] S. Tănase, *op. cit.*, p. 137.
[125] *Ibidem*.
[126] ANIC, fond 96, dosar 3.696, f. 1.
[127] *Ibidem*, f. 4.
[128] *Ibidem*, f. 19.

Lucrurile fiind foarte clare, la 6 aprilie 1940 Divizia a 8-a i-a trimis în judecată pe cei trei, înaintându-i Tribunalului Militar Cernăuți. Acuzația adusă lui Luca şi Zighelboim era cea de „încercare de trecere frauduloasă a frontierei", pentru Rusnac reținându-se „complicitate la încercare de trecere frauduloasă a frontierei"[129]. Solicitată să ofere date privindu-i pe cei trei, Direcția Generală a Poliției arăta că Luca şi Zighelboim sunt „membri marcanți în conducerea centrală a PCdR", precizând că ei doreau să treacă în URSS

> pentru a lua contact cu conducătorii Internaționalei a III-a din Moscova, spre a primi directive în legătură cu activitatea PCdR față de situația politică internă şi internațională[130].

Procesul nu a avut istoric, judecându-se extrem de rapid. Tribunalul Militar al Diviziei a 8-a Infanterie[131] a emis, la 22 aprilie 1940, Sentința nr. 797, prin care toți trei acuzații au fost condamnați la 8 luni închisoare corecțională[132]. Nu vor executa însă decât câteva luni din pedeapsă, întrucât nu au fost mutați din Închisoarea Cernăuți, fiind astfel eliberați de armatele sovietice în momentul cedării Bucovinei.

Pus în libertate, lui Luca i s-a acordat cetățenia sovietică, iar în 1941 a fost ales deputat în Sovietul Suprem al Ucrainei[133]. Va fi încadrat în Armata Roşie, ca ofițer în Direcția Politică pe frontul de sud[134]. În primăvara lui 1943, după victoria de la Stalingrad şi preluarea ofensivei de către sovietici, Luca va fi chemat la Moscova pentru a primi sarcini mult mai importante. Stalin pregătea deja echipa ce dorea s-o instaleze la conducere în eventualitatea în care trupele sale ar fi ajuns în România. Era apoi nevoie de oameni cu experiență politică pentru atragerea de

---

129 *Ibidem*, f. 7.

130 *Ibidem*, f. 18.

131 Componența completului: preşedinte: locotenent colonel Gheorghe Cristescu, membri – căpitan Victor Dobrogeanu, căpitan Gheorghe Stănculescu, căpitan Maximilian Gavrilescu.

132 ANIC, fond 96, dosar 3.696, f. 21

133 Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 365

134 S. Tănase, *op. cit.*, p. 138

partea bolşevicilor a zecilor de mii de ofiţeri şi soldaţi români luaţi prizonieri la Stalingrad şi în luptele ulterioare.

Ajuns la Moscova, Luca va fi cooptat destul de repede în conducerea comuniştilor români din URSS, devenind al doilea om – după Ana Pauker – în ierarhia acestora. Din nou a fost avantajat de faptul că era muncitor, o categorie socială care era obligatoriu să fie reprezentată la vârful partidului. Cu toate că acum erau mult mai mulţi muncitori în URSS, unii chiar cu notorietate în ţară şi în străinătate (precum Constantin Doncea sau Dumitru Petrescu-Grivița), Luca era singurul care depusese o activitate atât de susţinută în favoarea PCdR, el activând deja de peste douăzeci de ani în mişcarea comunistă. În plus, Ana Pauker, chiar dacă nu-l agrea în mod deosebit ca persoană, avea o mare nevoie de calităţile sale organizatorice pentru constituirea unităţilor militare comuniste formate din soldaţii armatei române luaţi prizonieri de sovietici, aceasta fiind principala responsabilitate de care a răspuns Vasile Luca în URSS. La reîntoarcerea în România, în toamna lui 1944, primele sarcini ale lui Luca au fost de natură organizatorică, el răspunzând de transformarea PCR dintr-o formaţiune minusculă într-un partid de masă.

Trauma abandonării sale în orfelinat de către familie din cauza sărăciei, bătăile îndurate încă din copilărie, sărăcia prin care a trecut o perioadă, anchetele Siguranţei şi anii de detenţie îşi vor pune amprenta asupra personalităţii lui Vasile Luca (oricum destul de impulsivă), şi pe care nu le va uita niciodată. După 1945, aflat la vârful regimului comunist, Luca va da frâu liber resentimentelor sale faţă de fosta clasă politică şi economică din România. Lectura stenogramelor şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului CC al PCR din perioada 1945-1952 relevă nenumăratele indicaţii pe care le-a dat organelor de represiune să treacă la măsuri dure contra oricăror opozanţi reali, potenţiali sau imaginari ai regimului. Chiar la câteva zile după ce PCR a preluat puterea, la 10 martie 1945, el va face o declaraţie edificatoare: „mai bine arestăm zece nevinovaţi, decât să scăpăm un bandit”[135]. Ţintele sale vor fi indistincte: partidele istorice[136],

[135] Radu Ciuceanu, Corneliu Mihail Lungu (coord.), Florin Constantiniu (responsabil volum), Sever Catalan, *Stenogramele şedinţelor conducerii*

foştii reprezentanți ai administrației („toți cei epurați trebuie adunați şi băgați în lagăr"), foştii ofițeri („trebuie puşi la muncă forțată"[137]), țăranii ce se împotriveau colectivizării[138] şi cotelor obligatorii, țăranii înstăriți (chiaburii)[139] etc. Indicațiile sale erau de a se lua măsuri represive cât mai dure: „trebuie lovit cu măciuca", „trebuie luate măsuri drastice şi nu judecat sentimental", „Miliția să lovească fără milă", „judecata să fie făcută foarte aspru". Opiniile exprimate de Vasile Luca erau cu mult mai violente decât cele ale celorlalți membri ai conducerii PCR.

Roata istoriei, care i-a oferit şansa nesperată de a se răzbuna, îi va juca însă o festă, pe deplin meritată în opinia noastră. În 1952 va fi arestat chiar de către foştii săi tovarăşi cu care a organizat protestele de la Grivița (Gheorghiu-Dej, Stoica Chivu, Gheorghe Stoica). Va cunoaşte din plin duritatea anchetelor Securității, fiind tratat exact aşa cum el ceruse în anii anteriori să se procedeze. Luca va petrece 11 ani în temnițele comuniste, sensibil mai mult decât a fost închis sub „regimul burghezo-moşieresc", trecând peste faptul că şi regimul de detenție a fost cu totul diferit. A decedat la 27 iulie 1963, în Penitenciarul Aiud, bolnav şi uitat de foştii săi colegi din partid.

P.C.R. 23 septembrie 1944-26 martie 1945, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2003, p. 346.

136 Şedința Biroului Politic din 26 iulie 1946: „Nu trebuie uitat scopul: compromiterea şi distrugerea partidelor istorice". Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice româneşti", în *Analele Sighet*, vol. 6, 1998, p. 896.

137 **** Stenogramele şedințelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, vol. III, *1950-1951*, studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2004, p. 188.

138 Şedința Biroului Politic din 14 februarie 1950: „Dacă vrem să transformăm agricultura atunci trebuie să lovim pe acei care duc agitație împotriva însămânțărilor, împotriva întovărăşirilor etc." *Ibidem*, p. 120.

139 „trebuie ridicați 5-6 din fiecare sat, elemente chiabure, şi lovite ca să simtă. Trebuie ridicat totul, dat în judecată, condamnat (...) asemenea chiaburi trebuie lichidați". *Ibidem*, p. 458.

Gheorghe Gheorghiu-Dej şi „procesul ceferiştilor” (1933-1934)

Elis Neagoe-Pleşa

După 1944, Gheorghiu-Dej şi-a fundamentat legitimitatea poziţiei sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului. Rolul avut în organizarea grevei de la Griviţa a constituit principala sursă la care acesta a apelat pentru a-şi consolida locul deţinut în conducerea partidului şi a statului.

Provenit dintr-o familie săracă din Bârlad, viitorul lider al PMR a fost nevoit să muncească foarte devreme (la 11 ani) şi să abandoneze relativ repede şcoala[1]. Vârsta şi lipsa unei calificări l-au obligat să-şi schimbe în mai multe rânduri locul de muncă, alegându-şi în cele din urmă meseria de electrician, care oferea perspective mai sigure. S-a angajat la o fabrică din Comăneşti, unde a luat contact cu greutăţile vieţii muncitorilor din acea perioadă, fapt care l-a motivat să se înscrie în sindicat şi să participe la greva generală din 1920. Prima acţiune revendicativă i-a adus însă şi contactul brutal cu lipsa de scrupule a patronatului acelor vremuri, toţi greviştii fiind imediat concediaţi.

După un an, Gheorghiu-Dej a reuşit să se angajeze ca electrician la Societatea de Tramvaie din Galaţi, dar la jumătatea deceniului trei a fost din nou concediat, întrucât ar fi organizat mai multe proteste ale muncitorilor împotriva introducerii zilei de muncă de nouă ore, alături de revendicări de majorare a salariilor[2]. Viitorul conducător al partidului

---

1 Tudor Olaru, *Primul candidat al Capitalei. Gh. Gheorghiu-Dej*, în „Scânteia”, 18 noiembrie 1946, pp. 1-2.

2 *** *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, ediţia a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948, p. 12.

comunist a cunoscut astfel şi abuzurile societăților publice locale. Şi-a găsit însă un loc de muncă tot la o unitate economică de stat, fiind primit ca electrician la Atelierele CFR din Galați.

În special după debutul crizei economice, care a contribuit din plin la erodarea nivelului de trai al muncitorilor, ce oricum era scăzut, Gheorghiu-Dej a început să fie tot mai activ în plan politic. În opinia lui, muncitorii trebuiau să iasă din starea de expectativă şi să protesteze față de condițiile grele de muncă şi de viață, cu atât mai mult cu cât salariile le scăzuseră simțitor. Ideile sale se apropiau astfel de politica PCdR, partid care susținea cu asiduitate astfel de acțiuni protestatare ale muncitorilor. Gheorghiu-Dej a fost atras de acele principii ale ideologiei comuniste care proclamau egalitatea socială şi lupta de clasă, el fiind interesat mai ales de obținerea de către muncitori a unui tratament corect din partea patronatului şi a angajatorilor.

În anul 1930 s-a înscris în PCdR[3] şi, grație activității agitatorice desfăşurate, i-a fost repartizată sarcina de a organiza celula de partid la Atelierele CFR Galați. Ulterior, partidul comunist i-a încredințat rolul de a organiza activitatea de propagandă şi la alte ateliere CFR din Moldova.

După numai un an, activitatea pro-comunistă a lui Gheorghiu-Dej avea să determine reacția punitivă a Direcției Generale a CFR, care, la 15 august 1931, sub acuzația de „agitație comunistă", l-a transferat la Atelierele CFR din orașul Dej[4]. Odată ajuns la Dej, Gheorghiu-Dej a continuat să desfăşoare aceeaşi activitate sindicală susținută ca şi până atunci, reuşind să câştige în scurt timp încrederea ceferiştilor locali. Drept urmare, la 19 decembrie 1931 a fost numit verificator al balanței

[3] Peste ani, aparatul de propagandă al regimului comunist avea să prezinte foarte literar momentul adeziunii acestuia la PCdR: „Într-o noapte găsi pe drum o hârtie mototolită. Era un manifest al Partidului, lansat cu ocazia împlinirii unui an de la masacrul de la Lupeni. Gheorghiu îl studiază cu atenție, îşi însuşeşte conținutul şi hotărăşte să intre în Partidul care corespunde aspirațiilor sale" (Tudor Olaru, *op. cit.*, p. 2).

[4] Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 291.

financiare şi apoi „prim bărbat de încredere” al sindicatului[5]. Nemulţumiţi de condiţiile foarte grele în care munceau, precum şi de preconizata diminuare salarială, ceferiştii din Dej au aderat imediat la poziţia protestatară a lui Gheorghiu-Dej şi, la 10 februarie 1932, au înaintat Direcţiei Generale a CFR o moţiune de protest. De asemenea, la 23 februarie 1932, aceştia l-au mandatat pe Gheorghiu-Dej să plece la Bucureşti, pentru a discuta cu Uniunea centrală a sindicatelor din C.F.R. şi cu ceferiştii de la Atelierele Griviţa, în vederea coordonării demersurilor lor revendicative[6].

În această calitate, Gheorghiu-Dej a participat la conferinţa pe ţară a ceferiştilor comunişti, care a avut loc la 20 martie 1932, la Bucureşti, sub conducerea lui Vasile Luca[7]. Cea mai importantă hotărâre organizatorică luată cu acest prilej a constat în constituirea unui Comitet Central de Acţiune al ceferiştilor, al cărui secretar a fost numit Gheorghiu-Dej, ceea ce îi oficializa rolul de coodonator direct al acţiunilor protestatare ale acestora. Alături de el, în fruntea Comitetului Central de Acţiune se mai aflau doi reprezentanţi ai conducerii PCdR (Moscu Cohn/Gheorghe Stoica – membru al Secretariatului PCdR însărcinat cu problemele ceferiştilor şi Vasile Luca – membru al Secretariatului Consiliului General al Sindicatelor Unitare), precum şi reprezentanţi ai Atelierelor CFR din ţară (Bucureşti, Iaşi, Galaţi etc.)[8]. Ulterior, sub coordonarea lui Gheorghiu-Dej, au fost organizate conferinţe regionale (la Galaţi şi la Cluj), la care au fost alese comitetele regionale de acţiune pentru Moldova, respectiv Transilvania[9]. În pofida faptului că nu deţinea nicio funcţie în conducerea centrală sau locală a partidului, Gheorghiu-Dej îşi datora prezenţa în Comitetul Central de Acţiune activităţii sale organizatorice şi revendicative foarte laborioase

[5] ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 897, ff. 1, 5.
[6] *Ibidem*, f. 9.
[7] Vezi, în acest sens, nota Direcţiei Generale a Poliţiei din 5 aprilie 1932, *Acţiunea comuniştilor printre lucrătorii ceferişti* (idem, dosar 897, ff. 18-19).
[8] *Idem*, dosar 84, ff. 2-3.
[9] *Idem*, dosar 6, f. 4.

din anii 1931 – 1932. Practic, el servea drept intermediar între organele de conducere ale PCdR şi marea masă a sindicaliştilor din CFR[10].

Revenit la Dej imediat după alegerea în Comitetul Central de Acțiune, Gheorghiu-Dej a avut o reacție foarte critică la adresa conducerii Uniunii Sindicatelor CFR, apropiată politic de PSD, partid cu care PCdR se afla într-o acerbă rivalitate pentru preluarea controlului asupra sindicaliştilor ceferişti. Astfel, în cadrul şedinței sindicale din 24 martie 1932, el l-a acuzat pe Virgil Ionescu, preşedintele organizației sindicale amintite, că trădase cauza muncitorilor ceferişti („e un aşa om care mai mult lucră contra tovarăşilor decât în favoararea lor"), făcând jocul „guvernului fascist Iorga"[11]. Prin poziția sa radicală, Gheorghiu-Dej a reuşit să-i determine pe ceferiştii din Dej să continue protestele prin care solicitau îmbunătățirea condițiilor de muncă şi creşterea salariilor. În acest context, la 9 aprilie 1932, Direcția Generală a CFR, folosind ca pretext conținutul moțiunii din 10 februarie, mai exact pasajul în care se cerea eliberarea comuniştilor aflați în detenție, a dispus închiderea atelierelor din Dej şi concedierea celor aproximativ 300 de muncitori[12]. Faptul că Gheorghiu-Dej se aflase în fruntea protestatarilor şi, mai ales, că era vorba de o „recidivă" a acestuia, a determinat conducerea CFR să decidă concedierea lui[13], lipsindu-l, totodată, de dreptul de a se mai angaja la vreun alt atelier din țară. Este şi perioada în care Gheorghe Gheorghiu a primit apelativul „Dej", pe care îl va adopta şi păstra toată viața. De notat este însă faptul că acesta nu i-a fost acordat de muncitori, în semn de recunoaştere a meritelor sale, ci de către Siguranță, care

[10] Conform Ordonanței definitive de trimitere în judecată a celor implicați în procesul „Grivița C.F.R.", din iunie 1933, Gheorghiu-Dej era „agentul de legătură între diferitele sindicate comuniste şi Partidul Comunist. El este acela care cutreiera țara în lung şi în lat". ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f. 159.

[11] ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar nr. 897, ff. 10, 12. Conflictul lui Gheorghiu-Dej cu Virgil Ionescu era mai vechi, acesta din urmă fiind acuzat de către primul că era „un trădător de primă clasă, care a trădat lupta muncitorilor la Iaşi". *Idem*, dosar 896, vol. 1, f. 10.

[12] *Idem*, dosar 897, f. 22.

[13] Florica Dobre (coord.), *op. cit.*, p. 291.

încerca astfel să-l deosebească de alți lideri sindicali din țară care se chemau Gheorghiu[14].

În perioada imediat următoare, Gheorghiu-Dej a activat intens în direcția trecerii sindicatelor ceferiştilor sub controlul PCdR, el răspunzând, potrivit lui Gheorghe Stoica, de coordonarea muncitorilor din Iaşi, Paşcani şi Galați[15], asupra cărora avea o anumită influență, ca urmare a deselor deplasări pe care le făcuse în zonă, îndeosebi în perioada în care lucrase la Galați. Astfel, la 29 mai 1932, la Galați, Gheorghiu-Dej a condus conferința regională a ceferiştilor comunişti din Moldova[16]. Cu această ocazie s-a luat decizia înființării unui comitet de acțiune regional al tuturor sindicaliştilor CFR din Moldova şi ieşirea din Uniunea Generală a Sindicatelor CFR, aflată sub influența PSD. Prin această acțiune, comuniştii preluau practic controlul asupra unei părți importante a sindicatelor ceferiste. Acțiunile lui Gheorghiu-Dej erau coordonate de către Vasile Luca, care, la rândul său, acționa în baza indicațiilor primite din partea CC al PCdR. Conform Siguranței, rolul lui Gheorghiu-Dej era acela de a pregăti diversele conferințe şi întruniri la care urma să participe Vasile Luca[17].

La 8 iunie 1932, Gheorghiu-Dej a participat la conferința pe țară a ceferiştilor, organizată la Cluj, fiind cel mai activ dintre cei prezenți, în calitate de delegat al Atelierelor CFR din Galați[18]. Rapoartele Siguranței susțin că el urma să mai rămână câteva zile la Cluj „pentru formarea unui comitet şi scoaterea ziarului «Lupta C.F.R.» în limba română şi maghiară”[19]. Din acest motiv, la 2 iulie 1932, Direcția Generală a Poliției cerea Inspectoratului Regional de Poliție Cluj să treacă la arestarea, „anchetarea şi trimiterea înaintea justiției a lui Gheorghiu”[20], operațiune

[14] Gheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, f.e., 1998, p. 8.
[15] *Scânteia*, anul XXXIV, nr. 6565, 21 martie 1965, p. 3.
[16] ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 36, f. 6.
[17] *Idem*, dosar 897, f. 47.
[18] *Idem*, dosar 39, f. 11.
[19] *Idem*, dosar 897, f. 34.
[20] *Ibidem*, f. 31. Este probabil ca Siguranța să fi fost determinată să ia măsura arestării lui Gheorghiu-Dej şi ca urmare a discursului radical pe care acesta îl rostise la adunarea respectivă. Cu acea ocazie, Gheorghiu-Dej îi îndemnase pe

nefinalizată, întrucât acesta plecase între timp la Bucureşti. Aici, el a participat la o consfătuire a ceferiştilor, care a avut loc la începutul lunii iulie 1932, la care au fost prezenți lideri locali ai muncitorilor comuniști (Constantin Doncea, Alexandru Tudor, Ion Ioniță, Petre Gheorghe), dar şi Gheorghe Vasilichi, delegat de conducerea PCdR.[21].

În noaptea de 14/15 iulie 1932, Gheorghiu-Dej avea să fie surprins de către Poliția din Bucureşti „lipind afişe cu caracter subversiv pe zidurile şi stâlpii din Şoseaua Giuleşti", împreună cu Niculae Stoian[22]. În consecință, cei doi aveau să fie arestați şi încarcerați la Penitenciarul Văcăreşti. Pentru a-l judeca pe Gheorghiu-Dej, Parchetul Tribunalului Ilfov a emis, la 19 iulie 1932, mandatul de arestare nr. 214[23], iar peste două zile a fost înaintat instanței. La acest prim proces al său, Gheorghiu-Dej a fost apărat de avocatul Iosif Schraier, folosit adeseori de PCdR. În pofida rechizitoriului procurorului, la 23 iulie 1932, instanța dispunea eliberarea lui Gheorghiu-Dej[24], întrucât afişele lipite erau electorale, iar „incidentul" se petrecuse în timpul campaniei pentru alegerile parlamentare din 17 iulie 1932[25]. Deşi a stat numai câteva zile la Văcăreşti, Gheorghiu-Dej a avut ocazia de a participa la o altă acțiune revendicativă a PCdR, el alăturându-se demersului altor 27 de deținuți comuniști (printre care şi Lucrețiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Bela Brainer ş.a.), ce au înaintat conducerii închisorii un memoriu, în care protestau împotriva condițiilor aspre de detenție şi, mai ales, împotriva nerespectării unor drepturi legale (dreptul de a coresponda, de a primi presă, dreptul la plimbare, scoaterea

cei prezenți ca, în cazul izbucnirii unui război antisovietic, aceştia să refuze să încarce vagoanele cu material de război, recomandându-le să intre în grevă chiar şi cu prețul pierderii locului de muncă. El nu ezita să declare faptul că „se identifica cu stările sociale din Rusia". *Idem*, dosar 39, ff. 13-14.

21 *Idem*, dosar 89, f. 2.

22 *Idem*, dosar 898, ff. 5-6.

23 *Idem*, dosar 40, f. 4.

24 *Ibidem*, f. 6.

25 *Idem*, dosar 898, f. 13. Acesta nu a fost, însă, singurul abuz al autorităților din timpul campaniei electorale din iulie 1932, când, sub diferite pretexte, au fost arestați mai mulți lideri comuniști (Bela Breiner, Lucrețiu Pătrăşcanu ş.a.), care, ulterior, aveau să fie eliberați fără să fi fost judecați.

lanţurilor etc.). Dintre toate aceste solicitări, directorul penitenciarului avea să aprobe doar dreptul la corespondenţă[26].

Închisoarea nu numai că nu l-a speriat pe Gheorghiu-Dej, ci chiar i-a întărit acestuia convingerea de a continua activitatea agitatorică şi propagandistică. După eliberarea de la Văcăreşti, Direcţia Generală a Poliţiei a emis, la 26 iulie 1932, un ordin circular prin care cerea urmărirea lui Gheorghiu-Dej, întrucât acesta „a primit însărcinarea specială de la comitetul central al partidului comunist român să menţină legăturile între organizaţiile din Transilvania şi Bucureşti şi să reorganizeze sindicatele ceferiste comuniste”[27]. Între timp, ca urmare a hotărârilor luate cu prilejul unei întâlniri conspirative la care participase şi Gheorghe Vasilichi, comuniştii reuşiseră să preia conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviţa, în fruntea căruia fusese numit Panait Bogăţoiu (24 iulie 1932)[28].

La 3 octombrie 1932, la finalul unei adunări organizate la Iaşi, Gheorghiu-Dej le adresa muncitorilor prezenţi îndemnul de a se uni pentru a lupta împreună „contra clasei capitaliste”[29]. În urma acestui discurs, agenţii de Poliţie l-au arestat la scurt timp după încheierea întrunirii[30], în pofida împotrivirii acestuia şi a ceferiştilor care-l însoţeau, poliţiştii fiind nevoiţi chiar să tragă focuri de avertisment în aer[31]. Pe

26 *Idem*, dosar 899, ff. 1-2.

27 *Ibidem*, f. 4.

28 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 5, f. 161.

29 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 899, f. 32.

30 Ordinul de arestare a fost emis la 2 octombrie 1932 de către şeful Siguranţei din Iaşi, după ce Gheorghiu-Dej ţinuse în aceeaşi zi un prim discurs agitatoric la Iaşi. În documentul respectiv se cerea Chesturii de Poliţie a Municipiului Iaşi să procedeze la „supravegherea, arestarea şi percheziţionarea lucrătorului Gheorghiu, pentru trimiterea lui la urmă, evitându-se a fi arestat în cazul când s-ar afla la întrunire sau în grup de lucrători, pentru a nu se produce încăierări cu organele poliţieneşti” (idem, dosar nr. 55, f. 2). Agenţii de Poliţie au fost însă obligaţi să ignore această ultimă prevedere, întrucât după întrunire Gheorghiu-Dej, Ilie Pintilie şi ceilalţi lideri sindicali comunişti locali organizaseră, în scop propagandistic, o demonstraţie de stradă, pe care organele de ordine au primit dispoziţia s-o stopeze imediat, întrucât nu fusese autorizată.

31 *Idem*, dosar 57, ff. 6-7.

motiv că, în învălmășeala creată cu acea ocazie, fusese lovit comisarul Emil Mircescu, șeful Circumscripției II de Poliție Iași, Gheorghiu-Dej și Mihai Crivei aveau să fie înaintați instanței, sub acuzația de „ultraj cu lovirea organelor de Poliție", la care se adăuga și aceea de „instigație"[32]. Ca și în cazul precedentei rețineri, Gheorghiu-Dej avea să fie eliberat după câteva zile, întrucât cercetările efectuate demonstraseră faptul că nu lovise pe nimeni. Drept urmare, la 10 octombrie se afla în libertate, participând la o altă întrunire a ceferiștilor comuniști din Iași[33]. După greva de la Griviția, însă, acest incident avea să fie reanalizat, pornindu-se un nou proces, iar, la 24 iulie 1934, Gheorghiu-Dej era condamnat la 15 zile de închisoare[34].

Vestea că, în toamna anului 1932, administrația CFR intenționa să reducă din nou salariile a creat în rândul muncitorilor ceferiști din toată țara o puternică stare de agitație[35]. Acest context avea să fie speculat de către conducerea PCdR, care și-a intensificat eforturile pentru a canaliza nemulțumirile muncitorilor în folosul său propriu. Din punct de vedere organizatoric, la 22 octombrie 1932, Panait Bogățoiu (criticat adeseori de Gheorghiu-Dej pentru atitudinea de expectativă de care dădea dovadă și pentru lipsa lui de apetență pentru acțiuni protestatare deschise) a fost înlocuit cu Constantin Doncea la conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviția[36]. Directiva venise de la conducerea PCdR, iar principala temă de propagandă din discursurile lui Doncea urma să fie tocmai creșterea salariilor[37]. Cum partidul comunist era interesat de o radicalizare a protestelor, acum au fost făcute primele pregătiri pentru declanșarea unei greve generale a ceferiștilor. Spre exemplu, la începutul lunii noiembrie 1932, Inspectoratul Regional de Poliție Cluj raporta faptul că deținea informații potrivit cărora „sindicatele comuniste de la CFR (de

[32] *Ibidem*, f. 6.
[33] *Idem*, dosar 60, f. 2.
[34] *Idem*, dosar 899, f. 54.
[35] Acest lucru s-a și întâmplat, în septembrie 1932 fiind aplicată cea de-a doua curbă de sacrificiu, prin care salariile au fost reduse cu 15%. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 422.
[36] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 5, f. 79.
[37] ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 123, f. 8.

sub conducerea comunistului Gheorghiu-Dej) pregătesc o grevă a mecanicilor de locomotive şi a muncitorilor, a cărei dată se presupune a fi 7 noiembrie (data aniversării revoluției ruse)”[38]. Intenția acestora de protest avea să fie însă amânată, întrucât Direcția Generală a CFR le promisese muncitorilor că avea să facă demersuri pentru identificarea unor soluții care să împiedice o nouă diminuare a veniturilor.

La începutul lunii decembrie 1932, Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea şi pregătirea sindicaliştilor comunişti pentru subminarea Congresului Uniunii Generale a Sindicatelor din C.F.R. (desfăşurat la Bucureşti în zilele de 4 şi 5 decembrie), organizat de rivalii din PSD, la care sindicatele comuniste din Bucureşti, Iaşi, Paşcani, Galați şi Cluj nu fuseseră invitate, deoarece erau excluse din Uniune. Planurile i-au fost însă anihilate, întrucât delegații sindicatelor comuniste amintite mai sus nu au fost lăsați să pătrundă în sala unde se desfăşura congresul Uniunii[39].

La sfârşitul anului 1932, Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica, alături de alți ceferişti din țară, au participat – în calitate de reprezentanți ai muncitorilor români – la Conferința internațională a sindicatelor feroviare, desfăşurată la Berlin, în zilele de 25-27 decembrie, sub patronajul Cominternului[40]. Conform unor cercetători, cei doi fuseseră trimişi la Berlin de către Secretariatul PCdR din țară pentru a se întâlni cu membrii Biroului Politic, care în acea perioadă îşi desfăşura activitatea în oraşul respectiv[41]. Amănunte despre călătoria clandestină făcută la Berlin ne oferă Mihai Crivei, reprezentant al ceferiştilor din Iaşi, care se numărase şi el printre cei care merseseră la Berlin. Potrivit acestuia: „la Berlin, el [Gheorghiu-Dej – n.n.] a prezentat un amplu raport despre situația muncitorilor din țara noastră, iar conferința a confirmat justețea liniei adoptate de sindicatele ceferiste pentru unirea tuturor forțelor

38 *Idem*, dosar 61, f. 2.

39 *Idem*, dosar 65, ff. 2-3.

40 Petre Constantinescu-Iaşi, „Însemnătatea istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933”, în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 1/1963, p. 30.

41 Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Grivița”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, p. 44.

muncitoreşti într-un singur front al luptei pentru o viața mai bună”[42]. Este foarte probabil ca ei să fi primit, cu această ocazie, şi instrucțiuni amănunțite cu privire la organizarea mişcărilor greviste ce au urmat.

Revenit în țară, Gheorghiu-Dej a trecut imediat la acțiune, depunând eforturi intense pentru escaladarea protestelor ceferiştilor. Dintr-o notă a Siguranței din Bucureşti aflăm şi faptul că, în ziua de 19 ianuarie 1933, acesta participase la o şedință a Comitetului de acțiune, la care se hotărâse ca la finalul programului de lucru din ziua respectivă să se organizeze o întrunire în fața Atelierelor C.F.R. Grivița, cu scopul de a „îndemna muncitorimea la o demonstrație de stradă”[43].

Anunțarea de către guvern a celei de-a treia curbe de sacrificiu[44], precum şi semnarea Planului de la Geneva (25 ianuarie 1933)[45], ce presupunea noi reduceri salariale, avea să conducă la radicalizarea protestelor muncitorilor. Drept urmare, comuniştii au decis să organizeze o scurtă grevă demonstrativă în ziua de 28 ianuarie 1933, când ceferiştii de la Atelierele Grivița au oprit lucrul timp de 45 de minute. Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea acestui prim protest, însă rolul central i-a revenit lui Constantin Doncea, preşedintele de sindicat, care a expus revendicările muncitorilor şi a condus delegația care a discutat cu administrația. Cum conducerea atelierelor nu avea competența de a le aproba cererile, a urmat o nouă grevă demonstrativă, în ziua de 31 ianuarie, la desfăşurarea căreia Gheorghiu-Dej nu a putut să-şi aducă aportul, întrucât se afla la Galați, în vederea organizării şi pregătirii pentru grevă a sindicaliştilor de aici[46].

Direcția Generală a CFR a încercat să facă tot posibilul pentru a aplana conflictul, propunându-le angajaților de la Grivița acordarea unor

---

42 Mihai Crivei, „Organizator al luptei muncitorilor”, în *Scânteia*, 23 martie 1965, p. 5.

43 ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 70, f. 2.

44 Aprobată de Parlament la data de 13 ianuarie 1933, cea de-a treia curbă de sacrificiu a fost aplicată de guvernul P.N.Ț. condus de Alexandru Vaida-Voievod la 17 ianuarie, ducând la diminuarea salariilor cu 10-12,5%. Dinu C. Giurescu (coord.), *op. cit.*, p. 425.

45 Stelian Tănase, *Clienții lu' tanti Varvara: istorii clandestine*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 199.

46 ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 71, ff. 2-3.

măriri salariale[47], ofertă refuzată de aceştia, deoarece, încurajați de faptul că grevele începuseră să dea rezultate, ei aveau să decidă continuarea protestelor până la satisfacerea integrală a revendicărilor. Solicitările muncitorilor au fost cuprinse într-un manifest pe care Comitetul de acțiune din Bucureşti l-a difuzat la Griviţa în dimineaţa zilei de 2 februarie 1933: refuzarea oricăror reduceri salariale directe sau indirecte; mărirea salariului cu 40%; recuperarea drepturilor pierdute (permise, alocații, chirie, ajutor medical etc.); plata salariului pentru timpul în care procesul de producție era oprit din motive independente de voința muncitorilor; anularea acordului global; recunoaşterea comitetului sindical pe fabrică drept partener de discuții cu administrația[48]. Manifestul avea, în realitate, un rol agitatoric, întrucât în acea dimineață ceferiştii de la Griviţa au declanşat o nouă grevă, în organizarea căreia nici de această dată Gheorghiu-Dej nu fusese implicat, el aflându-se în continuare la Galați[49]. Întrucât administrația CFR i-a anunțat că nu avea competența necesară pentru a le aproba cererile, au urmat discuții la Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicațiilor. În urma negocierilor cu delegația muncitorilor, formată integral din comunişti (Pavel Bogătoiu, Gheorghe Petre, Hugo Barany ş.a.), ministrul avea să aprobe creşterea salariilor cu 20% şi satisfacerea celorlalte revendicări, ceea ce a determinat oprirea protestului chiar în acea zi[50].

În faţa extinderii acțiunilor de protest, organele de Siguranță raportau că „radicalizarea maselor ceferiste se dezvoltă cu o rapiditate tot mai mare”, arătând că greva din 2 februarie avusese „o amploare şi mai mare decât cele de până atunci”[51]. Devenind din ce în ce mai evidente pregătirile ceferiştilor pentru declanşarea unei greve generale, guvernul a instituit, la 4 februarie 1933, starea de asediu, pe timp de şase luni, în oraşele Bucureşti, Cernăuți, Galați, Iaşi, Timişoara şi pe toată Valea

47 *Idem*, dosar 72, f. 2.
48 *Ibidem*, f. 3.
49 *Idem*, dosar 36, f. 12.
50 Cristina Diac, „Greva de la Griviţa din februarie 1933, văzută de protagonişti. O declarație a lui Vasile Bâgu”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2012, pp. 210-211.
51 ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 6, f. 8.

Prahovei, ceea ce-i acorda atribuții sporite în domeniul ordinii publice[52]. În plus, persoanele care încălcau starea de asediu urmau să fie judecate de către tribunale militare.

Stoparea protestelor ceferiștilor de la Griviția nu convenea însă PCdR, al cărui obiectiv era reprezentat de declanşarea unei greve generale, mai ales că exista şi un context intern foarte favorabil, după aplicarea celei de-a treia curbe de sacrificiu. În consecință, prin intermediul Comitetului Central de Acțiune, s-a trecut la o intensă campanie organizatorică şi agitatorică pentru începerea unei noi greve la Atelierele CFR Griviția. Gheorghiu-Dej s-a reîntors la București în seara de 5 februarie 1933, iar în zilele următoarele a depus eforturi susținute în vederea declanşării grevei generale a ceferiştilor de la Griviția, sperând ca ulterior acestora să li se alăture şi muncitorii de la celelalte ateliere CFR din țară. Starea de asediu le-a creat însă mari greutăți organizatorilor, întrucât nu mai puteau să țină întruniri şi conferințe deschise la care să-şi susțină revendicările[53].

În cadrul unei importante întâlniri conspirative, din noaptea de 13/14 februarie 1933, la care au participat Gheorghe Stoica şi Gheorghiu-Dej – din partea PCdR, Stoica Chivu, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea şi Hugo Barany – din partea ceferiştilor bucureşteni, s-a decis declanşarea unei greve la Atelierele CFR Griviția în data de 15 februarie 1933, urmând ca protestele să se generalizeze şi la celelalte ateliere din țară. Autoritățile au aflat însă de plan, astfel încât au reacționat cu promptitudine, arestându-i imediat pe principalii lideri ai muncitorilor comuniști[54].

În ceea ce-l priveşte pe Gheorghiu-Dej, acesta a fost reținut în noaptea de 14/15 februarie 1933, de către comisarii Mateescu şi Săvescu de la Prefectura de Poliție a Capitalei. În procesul verbal de percheziție,

---

[52] Legea a fost adoptată, în regim de urgență, la 3 februarie, fiind publicată în „Monitorul oficial" din ziua următoare, când a fost emis şi Decretul regal ce declara starea de asediu. Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanți la grevele de la începutul anului 1933", în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *op. cit.*, p. 51.

[53] ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 10.

[54] *Idem*, dosar 103, ff. 4-5.

încheiat la ora 1[20], se preciza faptul că asupra lui Gheorghiu-Dej fusese găsit „un notes cu mai multe însemnări şi câteva note separate”[55]. În aceeaşi noapte au mai fost arestaţi Constantin Doncea, Panait Bogăţoiu ş.a., practic întreg comitetul de organizare a grevei[56]. De asemenea, a fost închis şi sediul sindicatului, sub pretextul că acolo se ţineau întruniri ilegale de către comunişti. Într-un raport al Siguranţei, din ziua de 17 februarie 1933, regăsim unele dintre motivele care stătuseră la baza arestării lui Gheorghiu-Dej, printre acestea figurând şi îndemnul pe care acesta îl adresase ceferiştilor prezenţi la conferinţa de la Galaţi, din 10-11 septembrie 1932: „atrage atenţiunea muncitorilor de a veghea la acţiunea războinică pe care clasa burgheză o pregăteşte sub paravanul Ligii Naţiunilor”[57]. De asemenea, în *Buletinul Informativ* al Siguranţei din 25 februarie 1933, se preciza faptul că cei care se ocupaseră de organizarea muncitorilor în timpul grevei au fost „conducătorii sindicatului CFR sub inspiraţia lui Gheorghiu Dej”[58].

În ziua de 15 februarie 1933, la aflarea veştii că liderii lor sindicali fuseseră arestaţi, muncitorii de la Griviţa au declanşat greva generală. Revendicările priveau strict eliberarea celor arestaţi şi redeschiderea sediului în care funcţiona sindicatul. Deoarece ministrul Comunicaţiilor a condiţionat discutarea acestor puncte de părăsirea atelierelor, negocierile au eşuat, iar circa o treime dintre angajaţi s-au blocat în ateliere. Guvernul s-a întrunit de urgenţă, iar Alexandru Vaida-Voevod a optat pentru aplicarea legii de urgenţă[59]. Prin urmare, Regimentele 1 şi 8 Grăniceri, de sub comanda colonelului Grigore Cornicioiu, comandantul Brigăzii a IV-a Grăniceri din cadrul Corpului II Armată, au primit sarcina de a-i evacua pe grevişti, având ca sprijin şi şase companii de jandarmi, efectivul total ridicându-se la 800 de oameni trupă şi 300 de gardieni publici. Pe teren, conducerea efectivă a trupelor de grăniceri a fost încredinţată locotenent-colonelului Eugen Dumitrescu, în timp ce jandarmii şi gardienii publici trebuiau să asigure „protecţia aripelor trupelor de grăniceri” şi „bararea”

[55] *Idem*, dosar 80, f. 2.
[56] Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...*, p. 201.
[57] ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 83, f. 5.
[58] *Idem*, dosar 86, f. 3.
[59] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 201.

celor 14 străzi adiacente atelierelor. Locotenent-colonelul Dumitrescu a fost pus sub autoritatea primului-comisar regal, locotenent-colonelul Hotineanu Romulus[60]. Pe linie guvernamentală, conducerea operațiunilor a fost asigurată de Armand Călinescu, secretar de stat la Ministerul de Interne.

Primele operațiuni au început în seara zilei de 15 februarie, când s-a trecut la evacuarea Căii Griviţa şi a străzilor din zona atelierelor, unde se adunaseră un număr foarte mare de membri ai familiilor greviştilor, printre care protestau şi diverşi membri şi activişti ai PCdR. Spiritele fiind încinse, în scurt timp s-au produs şi incidente, soldate cu peste 30 de răniți de ambele părți. Ofițerul magistrat Hotineanu avea să susțină ulterior faptul că, în această operațiune, armata nu trăsese niciun singur glonț, în schimb fuseseră trase focuri de armă din rândul protestatarilor, care ar fi cauzat moartea unui gardian public, împuşcat însă în împrejurări neclare. În acest timp, greviştii au atacat trupele de grăniceri cu pietre şi buloane de fier şi, conform unor martori, au început chiar să tragă focuri de armă înspre autorități.

În aceeaşi seară, autoritățile au declarat închise Atelierele CFR „Griviţa", ceea ce, ulterior, a oferit pretextul intervenției armate de a doua zi. Locotenent-colonelul Hotineanu a primit ordinul de a evacua atelierele şi de a pune în aplicare dispoziția de a le închide. Refuzul ceferiştilor de a părăsi atelierele, dublat de faptul că aceştia începuseră să atace forțele de ordine l-au determinat pe comisarul regal Romulus Hotineanu să ordone trupelor să intervină în forță, fără a încerca nici măcar un simulacru de negociere cu protestatarii.

Intervenția propriu-zisă a început în dimineața zilei de 16 februarie, la ora 6^{25}, cu somarea greviştilor de a părăsi atelierele în cinci minute, un termen imposibil de respectat de un număr atât de mare de oameni, ceea ce denotă faptul că autoritățile erau decise să reprime în forță greva. Prin urmare, armata a trecut la evacuarea atelierelor, comisarul regal Romulus Hotineanu ordonând trupelor să tragă în plin (colonelul Cornicioiu recunoştea că „focul a fost destul de intens, dar, dacă nu a avut efect prea mare, se datorește faptului că era încă prea întuneric şi nu puteau ochi")[61].

[60] ACNSAS, fond Documentar, dosar 13.100, f. 26.
[61] *Ibidem*, f. 27.

Riposta violentă a armatei avea să se soldeze cu uciderea mai multor muncitori (cifra oficială făcea referire la şapte morţi şi 44 de răniţi) şi cu predarea celorlalţi, foarte puţini reuşind să scape din ateliere[62]. Arestările au continuat şi în zilele următoare, când au fost prinşi alţi lideri ai grevişt ilor[63]. În total au fost arestaţi peste 1.500 de muncitori, toţi fiind închişi la Închisoarea Militară Jilava[64].

Elocvent pentru maniera în care priveau autorităţile evenimentele este faptul că cel însărcinat cu cercetarea faptelor a fost chiar ofiţerul Hotineanu, care ordonase deschiderea focului împotriva muncitorilor, astfel încât este departe de a se putea vorbi despre o anchetă obiectivă. În fapt, din punct de vedere oficial, niciodată nu s-a luat în discuţie dacă împuşcarea muncitorilor fusese într-adevăr justificată sau dacă nu ar fi fost mai potrivite alte soluţii care să fi dus la evitarea vărsării de sânge (continuarea negocierilor, evacuarea fără folosirea armelor de foc, acordarea timpului fizic necesar pentru părăsirea atelierelor etc.).

În aceste condiţii, Hotineanu – care-şi va baza „cercetările” tocmai pe propriul său raport asupra evenimentelor – va conduce ancheta cu o mare rapiditate, fiind vorba doar de simpla îndeplinire a formalităţilor obligatorii pentru începerea procesului. În viziunea acestuia, greva era exclusiv un atentat contra siguranţei naţionale, organizat de Comintern şi pus în aplicare de activiştii PCdR plătiţi de acest organism. Dacă, din punct de vedere politic, această interpretare era corectă, acţiunile PCdR la Atelierele CFR Griviţa fiind exact cele de mai sus, Hotineanu neglija, totuşi, considerentele economice şi sociale care determinaseră o masă atât de mare de muncitori să se alăture grevei. La 1 martie 1933, după ce studiase documentele parvenite de la Prefectura Poliţiei Municipiului Bucureşti, precum şi propriul proces-verbal, pe care-l întocmise la 16 februarie 1933, colonelul Romulus Hotineanu lua decizia de a cere comandantului Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică, punerea sub urmărire a celor vinovaţi de provocarea şi desfăşurarea grevei. Iar generalul Uică – nimeni

[62] *Ibidem*, ff. 26-27.

[63] Vasile Bâgu a fost arestat la 21 februarie 1933, după ce a reuşit să scape din ateliere în timpul intervenţiei armatei. Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...*, p. 202.

[64] ACNSAS, fond Penal, dosar 218, vol. 3, f. 289.

altul decât comandantul Corpului II Armată, din care făceau parte şi unităţile de grăniceri care trăseseră în muncitori – îşi va da avizul chiar în aceeaşi zi. Practic, reprezentanţii autorităţilor direct implicate în evenimente au fost desemnaţi să cerceteze desfăşurarea acestora.

În solicitarea sa, Hotineanu distingea trei categorii de acuzaţi, în funcţie de faptele comise:

- 133 de persoane se făceau vinovate „pentru faptul de contravenire la dispoziţiunile art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice[65], comb. cu art. 17 din aceiaşi lege". Printre acestea au fost incluşi şi organizatorii şi instigatorii protestelor de la Griviţa: Gheorghiu-Dej (ce figura la poziţia nr. 73), Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Doncea, Vasile Luca, Moscu Cohn, Chivu Stoica, Hugo Barany, Richard Würmbrand, Paulina Doncea, Nicolae Tudor, Nicolae Bucurescu ş.a.;
- 91 de persoane, vinovate „pentru faptele de rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor, prevăzut şi pen. de art. 170, 175, 171 C.P. comb. cu art. 244 şi 234 C.P. şi art. 40 C.P. comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933". Aici au fost încadraţi liderii ce declanşaseră efectiv greva din 15-16 februarie: Panait Bogăţoiu, Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Timotei Scripnic ş.a.;
- 3 persoane se făceau vinovate pentru fapte de rebeliune, ultraj şi producere de „stricăciuni şi distrucţiuni"[66].

În consecinţă, chiar în ziua următoare (2 martie 1933), comandantul Corpului II Armată semna Ordinul de urmărire nr. 33.068, care stipula că „actele de instrucţiune" împotriva celor vizaţi urmau să fie

[65] Este vorba despre binecunoscuta Lege Mârzescu, adoptată la 18 decembrie 1924, ce incrimina persoanele care, „singuri sau în colaborare cu alţii, pregăteau sau executau crime contra persoanelor sau proprietăţii", ceea ce a permis încadrarea infracţiunilor politice la infracţiuni de drept comun. Nicolae-Cristian Ursulescu, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 şi 1938*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2012, p. 366.

[66] ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6.569, ff. 3-4.

întocmite de către raportorul de pe lângă Consiliul de Război Permanent al Corpului II Armată, cel care avea sarcina de a executa ordinul de urmărire fiind comisarul regal Romulus Hotineanu. Includerea persoanelor în ordinul amintit s-a făcut în baza denunțurilor făcute de către comandantul Siguranței Generale a Statului. Spre exemplu, Gheorghiu-Dej era acuzat că ar fi comis „faptul de contravenire la dispozițiunile art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniştii publice, comb. cu art. 17 din aceiaşi lege”[67].

La Văcăreşti şi Jilava a început imediat interogarea celor reținuți, iar la 4 martie 1933 căpitanul Titus A. Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucție de pe lângă Consiliul de Război al Corpului II Armată, cerea conducerii DGP date „cu privire la activitatea comunistă” a celor arestați, spre a le folosi în timpul interogării acestora[68].

A fost, astfel, constituit Dosarul nr. 142/1933, referitor la „rebeliunea înarmată cu săvârşire de omor de la Atelierele CFR Griviția”. Căpitanul Titus Bărdescu considera că „interesul instrucției”, precum şi „gravitatea faptei ce li se impută şi interesul ordinei publice” presupuneau „ca inculpații să nu ia contact cu martorii şi informatorii ce urmează a fi audiați în cauză”[69]. Periodic, după fiecare termen legal de 30 de zile, ofițerul Bărdescu emitea noi mandate de arestare a celor reținuți, în prelungirea celor expirate.

Într-o scrisoare ulterioară adresată conducerii partidului, Richard Würmbrand amintea existența unor erori comise de PCdR în pregătirea procesului[70]. El susținea că, mai ales în perioada de început a anchetei, în lipsa unor indicații concrete de la conducerea partidului, arestații nu ştiuseră ce poziție să adopte. Un alt element ce le accentuase acestora debusolarea avea să-l constituie faptul că, timp de o lună, autoritățile îi izolaseră complet pe liderii arestați în noaptea de 14/15 februarie de greviştii reținuți de armată. Între cei din prima categorie, care nu cunoşteau exact ce se întâmplase în timpul grevei, au avut loc „dezbateri

[67] *Ibidem*, f. 8.
[68] *Ibidem*, f. 118.
[69] *Idem*, dosar 6.571, f. 57.
[70] *Idem*, fond CC al PCR-Secția Administrativ-Politică, dosar 1/1934, ff. 5-12.

aprinse" timp de două săptămâni, până „am ajuns oarecum de acord asupra unui punct de vedere"[71]. Însă, lipsa de informații i-a făcut să comită o gravă greşeală de înțelegere a evenimentului, ei ajungând chiar să-i critice pe conducătorii grevei din 15 – 16 februarie, considerând atitudinea lor prea radicală şi opinând că era mai potrivită „numai grevă limitată, demonstrativă". Desigur, era vorba de o eroare majoră de interpretare politică a momentului, PCdR dorind tocmai radicalizarea şi generalizarea protestelor (probabil că tocmai divergențele în legătură cu acest aspect generaseră şi discuțiile contradictorii dintre liderii arestaților). Dilema avea să le fie lămurită abia după ce în arest avea să fie adus şi Lucrețiu Pătrăşcanu, care le va dezvălui viziunea PCdR asupra grevei („el ne-a arătat că n-aveam dreptate")[72].

O dezorganizare şi mai mare se regăsea în rândul celor câtorva sute de ceferişti arestați pentru participare la grevă. Privați de contactul cu liderii lor de sindicat şi lipsiți de indicații de la partid (mulți dintre ei oricum nu erau apropiați de PCdR, participarea lor la grevă fiind cauzată exclusiv de considerente economice şi sociale), aceştia s-au împărțit în mai multe grupuri. Drept urmare, ei nu au rezistat presiunilor anchetatorilor, declarând tot ceea ce cunoşteau cu privire la desfăşurarea grevei. Totuşi, în momentul în care cele două grupuri principale de arestați au fost reunite, în martie 1933, Doncea, Petrescu şi alți lideri, care aveau o autoritate reală în rândul ceferiştilor, au reuşit să-i închege ca o masă unitară. Anchetatorii au sesizat însă greşeala comisă şi, de la jumătatea lunii aprilie 1933, au început să-i izoleze pe unii dintre cei care îi mobilizau pe arestați (Doncea, Petrescu, Călugăru, Bogățoiu, Leibovici ş.a.). Izolările au încetat în iunie 1933, după ce comisarul regal a stabilit vinovățiile nominale şi a pregătit actele pentru trimiterea în judecată.

În 1934, în scrisoarea amintită mai sus, Würmbrand învinovățea conducerea partidului pentru faptul că le transmisese mult prea târziu instrucțiuni politice celor aflați în închisoare: „Pe la începutul lui iunie (...) căpătai pentru prima oară, după patru luni de la arestare, material de P.[artid], rezoluțiile plenarei din Mai şi o scrisoare prin care ni se cerea să

[71] *Ibidem*, f. 5.
[72] *Ibidem*, f. 6.

începem pregătirea procesului”[73]. Urmând directivele primite, liderii politici ai arestaților au constituit imediat o comisie de pregătire a procesului, compusă din 13 persoane. Prima sarcină o constituia stabilirea „liniei”. În opoziție cu descrierile propagandistice de după 1945, arestații nu s-au dovedit atât de „revoluționari” pe cât aveau s-o pretindă. Conform lui Würmbrand, întreaga strategie de apărare a fost construită „prin prisma poziției celei mai avantajoase pentru apărarea din punct de vedere juridic la proces şi nu prin prisma rolului educativ pe care acest proces trebuia să-l aibă pentru mase”. Prin urmare, linia decisă a fost următoarea: „Nu trebuie să fie un proces comunist (…) Noi nu stabilisem ca să se releveze importanța politică a luptei, ci, dimpotrivă, caracterul economic”[74]. În timpul audierilor, toți inculpații au negat că erau comuniști. Hotărârea fusese luată în baza indicațiilor primite de la CC al PCdR, optică agreată şi de arestați, sperând că această atitudine urma să le aducă pedepse mici sau poate chiar achitarea: „iluziile existente la absolut toți acuzații că vor fi condamnați foarte puțin şi de aceea să nu se întindă coarda (…) Doncea tot timpul spunea că maximum pe care-l poate căpăta este trei ani”[75].

De erorile existente în sânul arestaților au profitat însă anchetatorii, aceştia reuşind cu uşurință să obțină mărturiile de care aveau nevoie pentru a solicita în instanță condamnarea liderilor comuniști implicați în grevă. Mai mult, Siguranța a recrutat ca agenți mai mulți membri ai PCdR, dintre care se remarcă Nicu Tudor, care ulterior va face carieră în partid şi – grație pozițiilor deținute (şef al organizației Bucureşti şi membru al Secretariatului) – va furniza date foarte valoroase referitoare la activitatea şi liderii PCdR[76].

În timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a fost interogat de mai multe ori. La 23 februarie 1933 acesta declara că se afla în Bucureşti de şase luni, „în care timp am lucrat pe unde am putut”, recunoscând că era membru de sindicat (îi era oricum foarte greu să nege, din moment ce

[73] *Ibidem*, f. 7.
[74] *Ibidem*, f. 8.
[75] *Ibidem*, ff. 10-11.
[76] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 73.

legitimația de membru fusese găsită asupra sa). La interogatoriul din 14 martie 1933 a respins toate acuzațiile ce i s-au adus (pregătirea grevei, instigare la deranjarea liniştii publice, înscriere în „asociațiunile comuniste din străinătate", folosirea de „mijloace teroriste" pentru schimbarea regimului socio-politic din România), susținând că nu era înscris „în nici o asociație comunistă". Recunoştea doar apartenența la sindicat, dar afirma că nu participase decât la o singură adunare sindicală (unde se discutase despre salariile prea mici şi despre problemele atelierelor), lipsind de la şedințele în care se decisese declanşarea grevelor din zilele de 31 ianuarie şi 2 februarie[77].

În cursul primelor interogatorii, Gheorghiu-Dej a fost acuzat că era înscris în „asociațiunile comuniste din străinătate", cu referire la afilierea acestuia la organizațiile satelite ale Cominternului, vizându-se participarea la Congresul de la Berlin, acuză pe care viitorul lider al PMR a respins-o, după cum am menționat anterior[78]. De asemenea, el a fost chestionat şi asupra carnetului de membru în Sindicatul profesional al muncitorilor CFR Bucureşti cu nr. 268, emis la 1 august 1932, descoperit la percheziție, anchetatorii dorind să afle în ce circumstanțe îl primise, întrucât nu fusese niciodată angajat la Atelierele CFR „Grivița". Gheorghiu-Dej însă a răspuns că era membru de sindicat în virtutea faptului că lucrase ca ceferist la Dej[79].

În ziua de 26 mai 1933, maiorul Bărdescu l-a interogat pe Gheorghiu-Dej la sediul Consiliului de Război al Corpului II Armată, situația acestuia fiind descrisă drept „pus sub urmărire pentru faptul de agent provocator la faptul de rebeliune în ceată armată". Gheorghiu-Dej s-a declarat nevinovat față de orice acuzație adusă, iar la întrebarea referitoare la notițele găsite asupra lui la percheziție a răspuns că acestea aveau legătură cu revendicările muncitorilor făcute la diverse întâlniri de breaslă[80].

---

77 ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar nr. 91, f. 2.
78 *Ibidem*.
79 *Idem*, fond 96, dosar 6.575, f. 14.
80 *Idem*, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 901, ff. 2-4.

În timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a avut atitudinea obişnuită a unei persoane arestate, negând toate faptele de care era acuzat, inclusiv că ar fi fost implicat în pregătirea grevelor (susținea faptul că participase la o singură ședință de sindicat, care avusese un alt subiect de discuție) sau că ar fi instigat muncitorii la revoltă[81].

La 15 aprilie 1933, pentru a-l impulsiona în finalizarea anchetei de maximă importanță ce i se încredințase, căpitanul Titus Bărdescu avea să fie avansat la gradul de maior[82]. În plus, peste două luni, printr-un decret regal din 26 iunie 1933, 137 de persoane implicate în înăbuşirea grevei aveau să fie decorate cu medalia „Bărbăție şi credință”, fiind recompensate astfel pentru activitatea depusă[83].

La 6 iunie 1933, maiorul Titus Bărdescu a redactat Ordonanța definitivă de trimitere în judecată. Documentul era foarte amplu, circa 300 de pagini, şi cuprindea un tablou detaliat al mişcării comuniste din România, începând de la originile PCdR, subliniindu-se caracterul ilegal şi antistatal al acestuia. Maiorul Bărdescu vorbea despre „eroii acestei tragedii”, împărțindu-i pe cei 413 acuzați în patru grupe, în funcție de rolul avut în timpul evenimentelor:

- prima grupă îi avea în vedere pe „comuniştii străini de atelierele CFR şi care în mod indirect au legătură cu ultimele greve de la CFR”. Erau incluse 116 persoane (printre care Lucrețiu Pătrăşcanu[84], Constantin David şi Richard Würmbrand), care ajutaseră la pregătirea grevei. Au fost păstrate 31 persoane, ale căror fapte intrau sub incidența art. 11 combinat cu art. 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniştii publice.
- în a doua categorie au fost cuprinşi „acei care au fost factorii determinanți ai grevelor, prin situațiunea şi rolul lor în

[81] *Idem*, dosar 91, f. 2.
[82] ACNSAS, fond Informativ, dosar 259.727, f. 169.
[83] Idem, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 4, f. 1.
[84] Într-o declarație a sa din anchetă, Pătrăşcanu a observat corect de ce se operaseră un număr atât de mare de rețineri: „arestarea mea, cât şi arestările în masă care s-au făcut sunt menite să justifice starea de asediu”. ANIC, fond 96, dosar 6.569, f. 114. A fost arestat de Siguranță la 24 februarie 1933, fiind eliberat peste o lună, la 24 martie 1933 . *Idem*, dosar 6.575, f. 172.

mişcarea comunistă". Erau grupate 58 de persoane, care „în calitatea lor de fruntaşi au provocat greva şi rebeliunea": Moscu Cohn, Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Ilie Pintilie, Vasile Luca, Mihai Crivei, Pavel Bojan, Meţiu, Emil Popa ş.a. Acestora li se adăugau alte nouă persoane, denumite ca fiind „agenţi provocatori". Dintre toţi cei amintiţi au fost trimise în instanţă 24 persoane, ce vor fi judecate în baza amintitelor art. 11 şi 17, plus art. 47 CPC comb. cu art. 170, 175 şi 171 CPC comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Drept autor principal al „grevei şi dezordinilor de la C.F.R." era indicat Constantin Doncea, în timp ce Panait Bogăţoiu era considerat al doilea vinovat principal[85].

- grupa a treia îi includea pe „cei care au luat parte la grevă". Un număr de 17 persoane erau indicate ca având un rol determinant în declanşarea şi desfăşurarea grevei: Paulina Doncea (care alarmase marea masă a muncitorilor cu vestea arestării soţului ei), Stoica Chivu, Panait Bogăţoiu, Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru ş.a. Toţi aceştia au fost judecaţi în art. 11 şi 17, comb. art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Tot în această categorie au fost incluşi 105 grevişti de la ateliere, din care au fost trimişi în judecată doar 34, acuzaţi de a fi încălcat art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu legea stării de asediu.
- în cea de-a patra grupă fuseseră cuprinşi „acei care cu ocaziunea evenimentelor de la 15/16 februarie s-au dedat la diferite crime şi delicte". Era vorba despre opt persoane din „mulţimea tumultoasă" ce se adunase în jurul atelierelor, care se făceau vinovate de vandalizarea unor magazine de pe Calea Griviţei, de atacarea unei maşini de pompieri sau de fapte de ultraj la adresa autorităţilor[86].

[85] *Idem*, dosar 326 A, f. 4.
[86] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f. 122.

Majoritatea inculpaților din prima categorie se aflau în libertate, pe când ceilalți, cu excepțiile notabile ale lui Moscu Cohn şi Vasile Luca, erau arestați preventiv.

Magistratul militar făcea şi o importantă distincție între inculpați, sesizând corect faptul că PCdR urmărise organizarea unui protest politic, revendicările economice fiind doar un pretext pentru declanşarea acțiunii: „adevărații vinovați sunt aceia care au cunoscut scopurile exclusiv politice urmărite de comuniști şi instrucțiunile lor, iar aceia care n-au executat rebeliunea decât material, nu au fost decât simple instrumente inconştiente în mâinile lor”[87].

În acord cu această perspectivă asupra evenimentelor, maiorul Bărdescu a dispus punerea în libertate a unui număr mare de acuzați, de regulă din rândul muncitorilor grevişti ce nu aveau legături cu PCdR, pe care i-a scos de sub urmărire. Scoşi de sub urmărire au fost şi Lucrețiu Pătrăşcanu[88] şi Richard Würmbrand, în vreme ce comuniştii ce nu putuseră fi arestați până în acel moment (Vasile Luca, Moscu Cohn, Alexandru Tudor ş.a.) au fost trimişi în judecată în contumacie[89].

Numărul total al inculpaților înaintați în instanță a fost astfel redus la 115, dar în continuare el era semnificativ de mare, aceasta fiind însă o

---

87 *Ibidem*, f. 477.

88 Pătrăşcanu a profitat de această eliberare pentru a pleca clandestin din țară, fiind trimis ca reprezentant al PCdR la Comintern (el avea să fie judecat începând din 1936, dar a fost achitat în 1938). Oricum, el nu avusese niciun rol în organizarea şi desfăşurarea grevei. Implicarea sa în proces s-a datorat mai mult faptului că era practic cel mai important lider al PCdR aflat atunci în țară. Ulterior, în ancheta Securității, el declara următoarele: „În februarie 1933 am fost implicat în procesul Grivița, deşi prin activitatea mea desfăşurată până atunci nu avusesem nici o participare la evenimente. În momentul judecării procesului în 1933, toamna eram plecat în străinătate, plecat clandestin. Nefiind găsit, am fost scos din proces (...) Am fost arestat o săptămână după incidentele de la Grivița, la ieşirea din Tribunal. Am fost ținut nouă zile la Prefectura Poliției şi de acolo trimis la Jilava. Aici m-a anchetat un comisar regal şi după cca. două luni de zile am fost pus în libertate”. *Idem*, fond Penal, dosar 218, vol. 12, f. 576.

89 *Idem*, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, ff. 478-488.

caracteristică a majorității proceselor interbelice care i-au avut ca subiect pe liderii şi membrii PCdR.

În ordonanța definitivă se arăta că la şedința conspirativă din 13/14 februarie 1933 „a sosit şi Gheorghiu-Dej, care de abia se întorsese dintr-o călătorie prin țară, unde organizase greve la Ateliere pe întreaga țară”[90].

Cercetările au fost finalizate la începutul verii, iar procesul putea începe, data deschiderii acestuia fiind fixată pentru 17 iulie 1933. La 7 iulie 1933, locotenent-colonelul Hotineanu i-a adus la cunoştință lui Gheorghiu-Dej *Ordinul de dare în judecată nr. 3.237*, semnat de comandantul Corpului II Armată. Era trimis în judecată conf. art. 11 şi 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniştii publice, dar şi pentru faptul că a fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor”, în baza art. 47 CPC comb. cu art. 170, 175, 171, 244, 234 şi 40 CPC comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933. Instanța îi desemnase şi un avocat din oficiu, dar Gheorghiu-Dej preciza că îşi alesese drept apărători pe: Stelian Nițulescu, Iosif Schaier, Petre Grozdea, Victor Gherasim, C. Gheorghian, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu şi Melinte. De asemenea, ca martori în favoarea sa i-a indicat pe Mihai Crivei (lăcătuş la Atelierele CFR Iaşi), Pavel Pavel (deputat din Bucureşti), Ilie Pintilie (închis la Jilava), profesorul Ralea de la Iaşi, Ion Dană din Galați şi pe Timofte Manolache (lăcătuş la Atelierele CFR Galați)[91].

Procesul celor implicați în greva de la Grivița a început la 17 iulie 1933, la București, instanța de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată, compus din: colonelul Alexandru Filitti – preşedinte şi maior Toma Popescu, maior Constantin Kaper, căpitanul Ioan Flimon, căpitanul Stere Marinescu – membri, toți fiind numiți de către comandantul Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică. Alături de aceştia se mai aflau comisarul regal Romulus Hotineanu şi grefierul Matei Ionescu[92]. Numărul celor judecați era foarte mare, 115 de persoane (prezenți fiind doar 81)[93], cel al martorilor depăşind 400. 126 de martori erau comuni

[90] ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 103, ff. 4-5.
[91] *Idem*, fond 96, dosar 6.578 partea I, f. 63.
[92] *Idem*, dosar 325, f. 5.
[93] *Ibidem*, f. 9.

pentru toți acuzații, dintre ei distingându-se figurile lui: Grigore Iunian, Lothar Rădăceanu, Dem. Dobrescu (primarul Bucureştiului între anii 1931-1933), Constantin Titel Petrescu şi Mihai Ralea.

Numărul foarte ridicat de inculpați a necesitat prezența pe banca apărării a numeroşi avocați: Iosif Schraier, Stelian Nițulescu, Petre Grozdea, Radu Olteanu, Pompiliu Ioanițescu (care însă a decedat pe parcursul desfăşurării procesului)[94], I. Vlădescu, D. Moscăuțeanu, I. Emilian, Victor Gherasim, Ion Bianchi, Radu Streitman, I. Bacal, Brigitte Popescu-Negreanu, Mihail Traian, Virgil Constantinescu, Mihail Rinea, C. Gheorghian, V. V. Stanciu, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu, Melinte ş.a. Majoritatea acestor avocați erau specializați în apărarea liderilor PCdR, participând la numeroase procese. Spre exemplu, Pompiliu Ioanițescu fusese avocat al apărării şi în procesul de la Dealu Spirii, din ianuarie 1922[95]. De asemenea, Schraier, Nițulescu şi Grozdea, în calitatea lor de membri ai Biroului Juridic al PCdR (condus de Schraier), participaseră aproape la toate procesele importante ale PCdR de până atunci, având, aşadar, şi ei o îndelungată experiență în apărarea comuniştilor. Alții, precum V. V. Stanciu sau Lizetta Gheorghiu erau avocați de renume, profilați pe apărarea comuniştilor, însă mai puțin din considerente ideologice, ci mai mult din interese materiale, având practic o „clientelă” constantă, apărarea fiind bine stipendiată financiar de Comintern, folosind ca paravan diverse organizații afiliate. De altfel, la numai un an după ce comuniştii au preluat puterea, în 1946, V. V. Stanciu a preferat să emigreze în Occident decât să ia contact cu „binefacerile” sistemului promovat de cei pe care îi apărase în procese[96].

Rolul avocaților apărării a fost însă redus, în condițiile în care autoritățile nu le-au acordat concursul necesar. Schraier şi Lizetta Gheorghiu se plângeau că discuțiile cu cei pe care îi apărau erau permise

[94] Pompiliu Ioanițescu fusese inclus de către unii acuzați (însă nu dintre aceia pe care îi apăra din oficiu) şi pe lista martorilor, însă instanța nu îi va accepta această dublă calitate, solicitându-i să aleagă între a fi avocat al apărării sau martor al apărării, el optând, desigur, pentru prima variantă.

[95] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 45.

[96] *Ibidem*, p. 173.

pentru maxim cinci minute, iar aceştia erau ţinuţi în lanţuri[97]. În plus, toate aceste convorbiri cu acuzaţii au putut fi purtate numai în prezenţa comisarului regal ori a unei alte persoane desemnate de acesta.

Accesul publicului în sală a fost limitat, întrucât autorităţile au dorit să prevină apariţia unor incidente, făcându-se numai în baza unui permis special eliberat de către Parchetul Militar. Tot în acest scop, în sală fuseseră plasate o echipă de poliţişti şi un detaşament de jandarmi, cu sarcina de a aplana rapid orice eventuală turbulenţă apărută[98].

O notă aparte a procesului îl constituie faptul că marea majoritate a acuzaţilor erau tineri, între 19 şi 25 de ani, foarte puţini depăşind vârsta de 30 de ani. O altă caracteristică este aceea că aproape toţi erau şomeri, greviştii fiind imediat concediaţi de Direcţia Generală a CFR. În afara ceferiştilor, dată fiind includerea în proces a unui număr mare de activişti ai PCdR, în sală erau reprezentanţi ai mai multor profesii (cizmari, negustori ambulanţi, electricieni, chelneri, funcţionari comerciali, ţesători, lăcătuşi etc.). Figură aparte făcea un sculptor, Hans Koch, înalt, cu părul mare şi barbă, care se afla de mai multe zile în greva foamei, motiv pentru care era susţinut de braţe de doi inculpaţi[99]. De asemenea, a fost inculpată şi o manichiuristă (Vilma Foriş), acuzată de ofiţerul Hotineanu că ar fi făcut propagandă comunistă printre clienţii salonului unde lucra[100].

Apărarea a solicitat ca martori mai mulţi oameni politici centrali, ca de exemplu: Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, Grigore Trancu-Iaşi, Armand Călinescu, Eduard Mirto, dr. Nicolae Lupu, Mihail Manoilescu, D. R. Ioanițescu, Grigore Perieţeanu ş.a.[101].

Interogatoriile au început cu Constantin Doncea şi Panait Bogăţoiu, liderii oficiali ai muncitorilor greviști, Gheorghiu-Dej fiind audiat în dimineaţa zilei de 24 iulie 1933. La 25 iulie, avocaţii apărării aveau să ceară disjungerea din proces a mai multor acuzaţi (Gheorghiu-Dej,

97 ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 195.

98 *Idem*, fond 96, dosar 326 A, f. 1.

99 *Ibidem*, ff. 2-3.

100 Lizetta Gheorghiu va arunca însă acuzaţia în ridicol, arătând că printre clienţii inculpatei se numărau regina Maria, Puiu Constantinescu ş.a., „aşa că avea pe cine converti la comunism", provocând ilaritate în sală. *Ibidem*, f. 23.

101 *Ibidem*, f. 3.

Doncea, Würmbrand, Vasilichi, Barany, Bojan, Meţiu ş.a.) şi trimiterea lor în faţa unui tribunal civil, pe motiv că faptele pentru care erau incriminaţi fuseseră comise înaintea instaurării stării de asediu. Cererea avea să le fie însă respinsă, cu argumentul că toţi cei nominalizaţi de apărare fuseseră în strânsă legătură cu muncitorii de la ateliere în perioada de după declararea stării de asediu şi până la arestarea lor[102].

În ziua următoare au fost audiaţi martorii apărării, propuşi de Doncea, Bogăţoiu, Bojan, Meţiu, Barany ş.a. Din partea lui Gheorghiu-Dej au fost ascultate cinci persoane: Zoltan Pelaghi (Atelierele CFR Dej), Marin Petrache, Ion Munteanu, Aurel Marinescu şi Gheorghe Preda (montatori la Atelierele CFR Galaţi). La 8 august, o parte dintre acuzaţi (printre care şi Gheorghiu-Dej) aveau să renunţe la restul martorilor care nu fuseseră încă audiaţi. În dimineaţa de 12 august, avocatul I. Schraier ia cuvântul pentru Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej şi Dumitru Petrescu.

Mare parte dintre inculpaţi au oferit explicaţii rizibile referitoare la acuzaţiile ce li se aduceau (că manifestele comuniste găsite asupra lor le-au fost băgate în buzunar la Siguranţă sau că le fuseseră aruncate în curtea casei de necunoscuţi etc.). Spre exemplu, întrebat fiind de unde avusese bani pentru a pleca la Berlin, Nicu Tudor avea să răspundă că-l finanţase un maistru de la Atelierele Griviţa, la care preşedintele completului a ripostat: „Te rog, dă-mi şi mie adresa, căci eu nu găsesc credit şi văd că d-ta găseşti”[103].

La 9 august, avocatul Stelian Niţulescu „ridică din nou incidentul de incompetenţă”, după ce, cu câteva zile înainte, o cerere similară fusese depusă de Pompiliu Ioaniţescu[104]. Desele incidente ridicate de apărare în scopul amânării procesului aveau să provoace reacţia ironică a colonelului Hotineanu, acesta susţinând că motivul real era acela că avocaţii „n-au primit încă banii de la Moscova”, afirmaţie care, desigur, a provocat noi proteste vehemente dinspre banca apărării[105].

Primul martor adus de apărare a fost Mihail Manoilescu, audiat în calitatea lui de fost ministru al Comunicaţiilor. Cu toate că era un om

[102] *Idem*, dosar 325, f. 18.
[103] *Idem*, dosar 326 A, f. 21.
[104] *Idem*, dosar 325, f. 31.
[105] *Idem*, dosar 326 A, f. 3.

politic cu vederi de dreapta, Manoilescu a recunoscut că la Atelierele CFR „Griviţa" erau numeroase probleme de natură profesională care-i afectau pe muncitori, precum şi faptul că administraţia (Direcţia Generală a CFR) nu făcuse prea multe pentru rezolvarea acestora, fiind, de cele mai multe ori, opacă şi rigidă în faţa revendicărilor semnalate. Fostul ministru declara instanţei că „nemulţumirea lucrătorilor e legitimată de nepăsarea conducătorilor lor" şi că „lucrătorii erau îndreptăţiţi să ceară unele revendicări". De asemenea, Manoilescu a recunoscut şi faptul că exista „o mare disproporţie" între salariile acordate muncitorilor şi cele primite de consilierii şi „aşa-zişii specialişti" străini angajaţi de Direcţia Generală a CFR[106]. Declaraţii asemănătoare a făcut şi un alt fost ministru al Comunicaţiilor, Grigore Perieţeanu, care recunoştea că, după ce vizitase Atelierele „Griviţa", „am avut iluzia unui coşmar când am văzut pe nenorociţii de muncitori". Totodată, acesta recunoştea că lucrătorii din ateliere erau obligaţi să presteze mult mai multe ore de muncă faţă de cât era normal, lipsindu-le timpul necesar de odihnă, şi că muncitorii aveau retribuţii insuficiente în raport cu munca prestată[107].

Declaraţiile lui Manoilescu şi Perieţeanu se pliau, aşadar, foarte bine pe strategia apărării şi pe declaraţiile inculpaţilor, care doreau să înlăture total motivaţia politică (aparţinând PCdR) în declanşarea protestelor şi să prezinte grevele ca fiind rezultatul unor nemulţumiri exclusiv profesionale, sociale şi economice.

Inginerul Mişicu, de la Atelierele CFR Galaţi, a depus în favoarea celor câţiva ceferişti gălăţeni incluşi în proces. Cu această ocazie, întrebat ce părere avea despre Gheorghiu-Dej, „martorul depune favorabil", descriindu-l pe viitorul lider al PMR drept „un bun lucrător, liniştit", despre care, însă, în ultima vreme „fusese informat că la locuinţa lui aveau loc o dată pe săptămână adunări suspecte"[108].

Dintre inculpaţi, s-au remarcat prin intervenţiile lor Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu, aceştia având o atitudine aproape sfidătoare la adresa completului, fapt ce explică probabil şi pedepsele pe care le-au

[106] *Ibidem*, ff. 25-26.
[107] *Ibidem*, ff. 35-36.
[108] *Ibidem*, f. 41.

primit. La prima audiere, Doncea a ținut un discurs de aproape patru ore, în care a descris pe larg situația foarte grea a ceferiştilor de la Griviţa, arătând că acesta era motivul ce-l determinase să organizeze grevele din februarie. De asemenea, în ultimul său cuvânt, Doncea şi-a afirmat rolul de conducător al greviştilor: „Am pregătit şi condus lupta ceferiştilor. Nu regret nimic”[109]. La rândul său, Dumitru Petrescu nu s-a sfiit să-i acuze pe judecători de lipsă de imparțialitate, caracterizându-i drept simpli executanți ai guvernării: „a aruncat în fața Consiliului de Război toate acuzațiile justiției de clasă care stă deja cu condamnarea în buzunar” [110]. În schimb, după cum recunoştea un raport al PCdR din acea perioadă, Gheorghiu-Dej şi Vasilichi „treceau aproape şterşi în primele zile ale procesului”[111].

În paralel, PCdR a agitat continuu opinia publică în timpul procesului, sperând că aceasta va pune presiune pe completul de judecată şi că pedepsele vor fi mici. Partidul a dorit mai ales să inducă ideea că acuzații erau reprezentanții legitimi ai muncitorimii şi că activitatea acestora ar fi fost desfăşurată exclusiv în slujba acestei clase. Astfel, într-un manifest difuzat cu câteva zile înaintea pronunțării sentinței se arăta că „procesul incidentelor de la Griviţa este procesul întregii clase muncitoare”[112], iar la redacția ziarului „Dimineața” fusese depus un apel în favoarea inculpaților, semnat de muncitori ceferişti, dar şi de câțiva intelectuali cu vederi de stânga (N. D. Cocea, Cicerone Teodorescu, regizorul Sandu Eliad ş.a.)[113].

Până la pronunțarea sentinței, Richard Würmbrand, judecat în stare de libertate, a fugit din țară, trecând clandestin în URSS[114], presimțind sau chiar primind anumite semnale că pedepsele urmau să fie foarte aspre.

Sentința nr. 571 avea să fie pronunțată la 19 august 1933. Pedeapsa cea mai grea, muncă silnică pe viață, au primit-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu. 18 persoane (Gheorghe Vasilichi, Vasile Luca, Moscu

[109] *Idem*, fond CC al PCR-Secția Administrativ-Politică, dosar 1/1933, f. 18.
[110] *Ibidem*, f. 19.
[111] *Ibidem*, f. 15.
[112] *Idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 28/1933, f. 168.
[113] *Idem*, fond 96, dosar 326 A, f. 22.
[114] *Idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 28/1933, f. 180.

Cohn, Alexandru Tudor, Alexandru Ghidu, Constantin Putinică, Ion Nuriceanu, Gheorghe Alexandru, Mihai Georgescu, Vasile Tănase, Grigore Georgescu, Mihai Vlăsceanu, Tudor Ghercic, Vlădoi Dumitru, Dan Ştefan, Ion Dumitrescu, Vasile Ionescu şi Dumitru Petrescu) au fost condamnate la 20 de ani de muncă silnică, dar o parte dintre ele în contumacie. Gheorghiu-Dej şi Stoica Chivu au primit câte 15 ani muncă silnică, iar Marin Ionescu 12 ani muncă silnică, Iacob Solomon, Richard Würmbrand şi Teodorescu-Galaţi au fost condamnaţi la 10 ani închisoare corecţională, Alexandru Rozemberg şi David Kerner la 5 ani închisoare corecţională, Nicolae Tudor la 2 ani, Panait Bogăţoiu, Mihalache Lungu, Ion Ioniţă, Ilie Eschenazi şi Alexandru Grecu la 1 an, Iosif Mesinger, Ştrul Leibovici şi Ştefan Stoianof la 9 luni, Arthur Mendelovici la 8 luni, iar Hugo Barany şi Nicolae Popa la 6 luni închisoare corecţională. Au fost achitate 59 de persoane, printre care: Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Pavel Bojan, Ion Meţiu, Constantin Mârzea, Paulina Doncea, Constantin Luca, Timotei Scribnic, Gheorghe Gheorghiu, Ştefan Stechel, Lenuţa Mihalache ş.a.[115].

Surprind însă pedepsele foarte mici primite de Panait Bogăţoiu şi Hugo Barany, în condiţiile în care toate celelalte persoane participante la şedinţa conspirativă din 13/14 februarie 1933 fuseseră condamnate la minim 15 ani muncă silnică. Este foarte posibil ca ei să fi fost agenţi ai Siguranţei, poate chiar cei ce furnizaseră informaţiile referitoare la respectiva şedinţă. În cazul lui Bogăţoiu, suspiciunile existau încă din vara anului 1932, din perioada în care acesta era şeful sindicatului, întrucât refuzase să-i agite pe muncitori în direcţia radicalizării protestelor, aşa cum dorea PCdR. În plus, tot referitor la Bogăţoiu, mari semne de întrebare ridică şi motivul pentru care fusese eliberat din arest în dimineaţa zilei de 15 februarie 1933, după ce greva deja începuse, fiind lăsat să ajungă chiar în mijlocul greviştilor, cu atât mai mult cu cât el, prin discursurile virulente ţinute şi prin respingerea oricăror căi de compromis, a fost acela care a avut, probabil, contribuţia cea mai semnificativă la determinarea muncitorilor de a se bloca în ateliere. Şi Nicu Tudor, recrutat de Siguranţă în arest, a primit o pedeapsă mică (în raport cu cele ale majorităţii activiştilor PCdR), de doar doi ani. Vasile

[115] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, ff. 116-117.

Bâgu, care a avut o prezență activă în timpul grevelor, a fost achitat, aceasta şi ca o recompensă a faptului că, în anchetă, dăduse declarații foarte amănunțite asupra desfăşurării evenimentelor[116].

Pentru arestarea persoanelor condamnate în contumacie, directorul general al Poliției a ordonat Inspectoratelor Regionale de Poliție Bucureşti, Timişoara, Cernăuți, Chişinău, Craiova, Cluj şi Iaşi să facă investigații serioase pentru a-i depista şi reține, indicând şi mediile cărora trebuia să li se acorde o atenție deosebită: „toți aceştia pot fi găsiți în cercurile comuniste şi ceferiste”[117]. În timp, cercetările poliției şi-au atins scopul, fiind arestați mulți dintre condamnații ce nu fuseseră descoperiți până la începerea procesului. Spre exemplu, Alexandru Ghidu, condamnat la 20 de ani muncă silnică, a fost arestat la 1 octombrie 1933 de către Chestura Poliției Municipiului Ploieşti[118], iar Vasile Luca a fost reținut la Bucureşti, în august 1933.

Severitatea pedepselor a atras atenția opiniei publice din țară, care a sesizat faptul că existau elemente care puteau să inducă ideea unor presiuni politice în defavoarea condamnaților. Acest aspect era recunoscut inclusiv într-un raport al Direcției Generale a Poliției, în care se arăta că sentința dată „a impresionat profund întreaga opinie publică şi este viu comentată, în sensul că pedepsele sunt exorbitante. Se face comparație cu pedeapsa dată în procesul «Skoda» şi cu altele date pentru alte fapte infamante şi se trage concluzia defavorabilă justiției militare, spunându-se că în multe cazuri judecă din ordin”[119]. Potrivit Poliției, chiar şi în rândul reprezentanților magistraturii (probabil a celei civile) exista o opinie similară: „însăşi înalții magistrați au constatat că pedepsele au fost prea mari în raport cu acuzațiile ce li s-au adus”[120].

De reținut este şi faptul că în cercurile ceferiştilor necomunişti de la Griviţa, care nu participaseră la grevă, se discuta faptul că sentința era nedreaptă, aceştia fiind de părere că, din cauza punerii în libertate a unora

[116] Vezi Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...*, pp. 201-216.
[117] ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 28/1933, f. 160.
[118] *Ibidem*, ff. 203-204.
[119] *Ibidem*, f. 170.
[120] *Ibidem*, f. 200.

dintre organizatori, „adevăraţii comunişti au fost achitaţi şi (...) aceştia sunt: Petre Gheorghe, Georgescu Constantin, Marin Alexandrescu, Scripnic Timotei, Bâgu Vasile, Blănăţoiu Spiridon, Olaru Gheorghe şi alţii, care ar fi figurat în comitetul de acţiune, şi că trebuiau condamnaţi”[121]. Marea masă a ceferiştilor de la Griviţa au fost însă „profund impresionaţi de sentinţa pronunţată, despre care spun că nu poate rămâne definitivă şi că sau va fi casată sau va interveni vreo amnistie”[122].

Condamnaţii au încercat să profite de acest curent public empatic şi, prin intermediul avocaţilor, au luat legătura cu familiile lor şi cu colegii din ateliere, solicitându-le „să înceapă o acţiune energică, prin întruniri şi manifestaţiuni de protestare, contra verdictului Consiliului de Război, prin care s-au aplicat pedepse prea aspre, şi să atragă atenţiunea guvernului de a veni cu o amnistie sau graţiere în această chestiune”. Conform Poliţiei, această acţiune fusese inspirată de avocatul V. V. Stanciu[123]. Înăbuşirea violentă a grevei, numărul foarte mare de arestări şi pedepsele grele pronunţate şi-au făcut însă efectul printre muncitori, aceştia nemaiavând curajul să demareze alte acţiuni de protest („nimeni nu mai cutează să pronunţe cuvântul de grevă”)[124].

Imediat după pronunţarea sentinţei, în aceeaşi zi, 13 condamnaţi au făcut recurs[125], respectiv: Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica, Marin Ionescu, David Kerner, Alexandru Rozemberg, Nicolae Tudor, Ilie Eschenazy, Alexandru Grecu, Mihalache Lungu şi Ion Ioniţă[126]. Ulterior, dat fiind faptul că judecarea recursului a fost tergiversată şi deja executaseră cea mai mare parte din sentinţă, ultimii cinci şi-au retras recursul, preferând să nu rişte să primească o pedeapsă mai mare. Motivarea recursurilor a fost făcută ulterior de avocaţii Iosif Schraier, I. Vlădescu, G. Conduratu, Lizetta Gheorghiu şi Felicia Paraschivescu, aceştia axându-şi demersul pe

[121] *Ibidem*, f. 170.
[122] *Ibidem*, f. 186.
[123] *Ibidem*, f. 175.
[124] *Ibidem*, f. 186.
[125] *Idem*, fond 96, dosar 6.578, partea I, f. 213.
[126] *Idem*, dosar 325, f. 88.

necompetența instanței militare în cauză, susținând atât faptul că aceasta nu avea dreptul de a-i judeca pe nemilitari, cât şi faptul că unii dintre condamnați comiseseră faptele de care erau învinovățiți înaintea instaurării stării de asediu. Ca dovadă, se prezenta faptul că instanța aplicase Codul Penal Comun şi nu Codul Justiției Militare. Se invocau şi motive procedurale, cum ar fi acela că instanța refuzase să asculte un martor care, declarându-se ateu, nu acceptase să depună jurământul pe Biblie[127].

În aşteptarea recursului, autoritățile au încercat să descopere dovezi suplimentare care să susțină vinovăția condamnaților. Astfel, la 30 ianuarie 1934, Poliția din Bârlad a efectuat o percheziție la domiciliul Victoriei Gheorghiu (sora lui Gheorghiu-Dej) şi a părinților acesteia, „în scopul de a căuta şi ridica literatură şi corespondență comunistă, având informații că numita este în legătură cu centrala comunistă din Bucureşti şi mai multe persoane suspecte”. Cu acest prilej s-a găsit o notiță cu câteva însemnări ale lui Gheorghiu-Dej referitoare la anumite sarcini ce trebuiau luate în vederea grevei CFR: „formarea picketelor de grevă”, „demascarea social democraților” etc.[128].

Recursul a fost judecat la 29 martie 1934 de către Curtea Superioară de Justiție Militară, în următoarea componență: general de brigadă Dumitru Macovescu – preşedinte şi colonel Grigore Georgescu, colonel Ursache Gheorghe, locotenent-comandor Horia Măcelariu[129], maior Toma Tomiță – membri. Acestora li s-au adăugat comisarul regal, locotenent-colonelul Mircea Demetrescu, şi grefierul Justin Nistor[130]. Nu s-a ajuns însă la analizarea recursurilor depuse de condamnați, întrucât instanța avea să constate existența unui „motiv de recurs din oficiu”, o gravă încălcare procedurală, şi anume faptul că Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu fuseseră condamnați la muncă silnică pe viață fără să li se fi aplicat textul de lege corespunzător, respectiv art. 232 CPC. De

[127] *Idem*, dosar 327, vol. 6 A, ff. 12-18.

[128] *Idem*, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 69, ff. 2-6.

[129] În toamna aceluiaşi an, Horia Măcelariu va face parte dintr-un alt complet al Curții Superioare, care va admite recursul unui viitor lider comunist, Emil Bodnăraş. S. Tănase, *op. cit.*, p. 183.

[130] ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6 A, f. 12.

asemenea, tot ca abuz procedural a fost considerat şi faptul că avocatul Pompiliu Ioanițescu nu fusese acceptat ca martor al acuzaților pe care nu-i apăra oficial[131]. În consecință, prin Decizia nr. 24, instanța de revizie a admis recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Gheorghe Vasilichi, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Marin Ionescu, Stoica Chivu, David Kerner şi Alexandru Rozemberg, pe care i-a trimis spre rejudecată la Consiliul de Război al Corpului I Armată[132]. Procesul a fost astfel mutat de la Bucureşti la Craiova, probabil pentru a se putea preîntâmpina mai uşor apariția unor eventuale proteste publice de amploare.

Întrucât Curtea nu se pronunțase asupra nevinovăției acuzaților, ci constatase doar deficiențe procedurale, cei opt nu au fost puşi în liberatate, urmând să aştepte rejudecarea în închisoare. Comisarul regal maiorul Vasile Gelep – cel care a primit responsabilitatea acuzării – cu acordul prim-comisarului regal, locotenent-colonelul Ştefan Lăzăroiu (ambii de la Consiliul Permanent de Război de pe lângă Corpul I Armată), solicita „menținerea lor sub stare de arest preventiv" până la începerea procesului, argumentând cu „gravitatea faptelor puse în sarcina acestor acuzați" şi cu temerea că „lăsați liberi vor dispărea"[133].

La 23 aprilie 1934, Curtea Superioară de Justiție Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului I Armată dosarele celor în cauză, pentru a se putea trece la rejudecarea acestora[134].

Cei opt deținuți au fost transferați de la Închisoarea Militară Jilava la Închisoarea Militară a Corpului I Armată, unde „au fost instalați într-un dormitor amenajat special şi puşi sub pază sigură"[135]. Cercetările fiind deja finalizate şi încadrarea juridică fiind păstrată neschimbată, procesul a început în scurt timp. La 4 mai 1934, maiorul Gelep i-a notificat lui Gheorghiu-Dej ordinul de judecată, iar acesta i-a precizat că urma să fie apărat de avocații Schraier, Conduratu, Vlădescu şi Ciuceanu[136].

131 *Ibidem*, f. 17.
132 *Idem*, dosar 325, f. 172.
133 *Idem*, dosar 327, vol. 6 A, f. 24.
134 *Ibidem*, f. 11.
135 *Ibidem*, f. 20.
136 *Ibidem*, f. 37.

Procesul de la Craiova a debutat la 4 iunie 1934, instanța fiind compusă din colonelul Teodor Petrescu – președinte și maiorul Mihail Sotir, maiorul Ion Constantinescu, căpitanul Mihail Anghelescu, căpitanul Ion Vladimirescu – membri, cărora li se alăturau comisarul regal maiorul Gelep Vasile (peste numai două zile el avea să fie înlocuit cu locotenent-colonelul Ioan Pârăianu, din considerente medicale) și grefierul Constantin Ionescu[137].

Inculpații au fost apărați de către avocații Iosif Schraier, Stelian Nițulescu, Petre Grozdea, Mircea Lepădătescu, Mihai Macavei („șeful organizației comuniste din Turnu Severin”)[138], Mihail Popilian, Ștefan Botoi, Horia Taljanu și Constantin Dianu, precum și de căpitanul Matei Vasile, căpitanul Teodor Veroiu și locotenentul Ioan Popa, numiți apărători din oficiu de către președintele Consiliului. Au fost citați 202 martori, dintre care doar 12 ai acuzării, dar nu toți s-au prezentat la proces. Majoritatea martorilor apărării erau ceferiști la diverse ateliere din țară (București, Galați, Iași, Dej). Aceștia au fost atent supravegheați de către agenții de poliție pe perioada ședерii lor în Craiova, pentru a se preîntâmpina apariția unor eventuale proteste publice, turbulențe sau incidente.

Acuzarea a adus ca martori comandanți ai unităților militare și polițienești care participaseră la înăbușirea grevei (locotenent-colonelul Romulus Hotineanu, colonelul Gabriel Marinescu, maiorul Dan Pascu), reprezentanți ai administrației centrale a CFR și ai Atelierelor CFR Griviția (ministrul Eduard Mirto, ing. Victor Nicolau, ing. Constantin Atanasiu, ing. Alexe), precum și lideri sindicaliști de la CFR, din rândul celor afiliați la PSD, partid rival PCdR pe tărâm sindical și politic (Virgil Ionescu, Alexandru Oprescu, Constantin Spârlea ș.a.). Alături de aceștia, este notabilă prezența printre martorii acuzării a lui Vasile Bâgu, apropiat de PCdR încă din 1922, care a avut un rol activ în timpul grevei, când făcuse parte din mai multe delegații ale muncitorilor care trataseră cu administrația CFR și cu ministrul Comunicațiilor. Comisarul regal Gelep

[137] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, f. 109.

[138] Deși era mare moșier, activitatea politică ilegală a lui Macavei data din 1921, când fusese ales membru al Comitetului Executiv Provizoriu al PCdR. Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 52.

a avut probabil în vedere faptul că, în ancheta din feruarie 1933, Bâgu recunoscuse absolut toate faptele, indicându-i totodată şi pe liderii greviştilor (ceea ce a permis anchetatorilor să ştie cum să-şi canalizeze cercetările), motiv pentru care la procesul de la Bucureşti el fusese achitat, chiar dacă în depoziția sa publică el avea să îşi retracteze declarația, susținând că îi fusese luată cu forța (aceasta era însă o practică uzuală, tratată în prealabil cu Siguranța, a tuturor arestaților comuniști ce făceau mărturisiri complete, având rolul de a-şi acoperi „căderea")[139].

În apărarea sa, Gheorghiu-Dej a propus nu mai puțin de 134 de martori, majoritatea ceferişti (cum ar fi: Petre Isăcescu, din Galați, căruia Dej îi scria des din închisoare, sau Zoltan Silaghi şi Iosif Negrea din Dej). De asemenea, el a nominalizat şi mai mulți lideri politici centrali, de regulă cu vederi de stânga, dar nu numai: Grigore Iunian, Mihail Manoilescu, Richard Franasovici, Mihail Ralea, Petre Constantinescu-Iaşi, Alexandru Oprescu, Ion Mirescu, Ion Flueraş, Lothar Rădăceanu, Armand Călinescu, Alexandru Vaida-Voevod, Eduard Mirto, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu ş.a. Din cele 134 persoane s-au prezentat însă doar 48[140].

Era aplicată, şi în acest caz, tactica obişnuită a comuniştilor din timpul proceselor anilor '30, aceea a chemării unui număr foarte mare de martori, din diverse categorii sociale şi politice, spre a li se putea oferi avocaților pretexte pentru tergiversarea procesului. Adresele unora dintre martori erau necunoscute, iar ale altora erau în mod intenționat date eronat, fapt ce îngreuna citarea acestora, iar neprezentarea la termen oferea motive pentru a se solicita amânarea judecării. În acelaşi scop, erau indicați martori aflați în detenție (în cazul de față, Gheorghiu-Dej i-a chemat pe: Vasile Luca, Ilie Pintilie, Mihai Crivei, Hugo Barany, Ştefan Foriş ş.a.), cunoscându-se foarte bine faptul că formalitățile de aducere a acestora erau greoaie şi în niciun caz autoritățile nu ar fi fost de acord cu prezența în sala de judecată a unui număr mare de deținuți.

Faptul că procesul s-a desfăşurat la Craiova a atras însă temerea inculpaților că urmau să primească pedepse şi mai mari, întrucât le era mult mai greu să pună presiune pe judecători, oraşul fiind „lipsit de un

[139] Cristina Diac, *Greva de la Griviția...*, p. 202.
[140] ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6 A, ff. 4-5, 38-39.

proletariat numeros”[141]. Şi, într-adevăr, foarte probabil că această stare de fapt a constituit şi principalul considerent care a stat la baza alegerii Craiovei ca localitate pentru desfăşurarea procesului.

Chiar de la prima şedinţă, preşedintele completului a decis ca martorii care nu s-au prezentat să fie aduşi la proces cu mandate. Audierea tuturor martorilor prezenţi s-a încheiat în ziua de 25 iunie.

Încă din primele zile, avocaţii apărării au recurs la o sumedenie de solicitări menite să prelungească procesul cât mai mult şi să obţină noi termene pentru judecată. Spre exemplu, avocatul Petre Grozdea a cerut să i se predea lui mandatele de aducere ale martorilor ale căror adrese erau necunoscute, pentru a face „investigaţii” printre familiile ceferiştilor arestaţi. În plus, Lăpădătescu şi Grozdea au informat completul că „Siguranţa locală exercită o acţiune de teroare asupra familiilor acuzaţilor şi roagă pe dl. preşedinte să intervină pentru ocrotirea acestora, arătând că sala de şedinţă a consiliului nu este populată tot din cauza Siguranţei”[142]. Drept urmare, colonelul Petrescu le satisface doleanţa, sesizând conducerea Siguranţei Craiova în acest sens, însă interzice prezenţa la şedinţe a soţiilor lui Doncea şi Petrescu, pe motiv că respectivele ieşeau din sală şi le comunicau următorilor martori întrebările pe care le punea instanţa[143]. Iar avocatul Mihail Popilian a cerut Consiliului „să se pună în vedere reprezentanţilor presei a reda în ziare rezumatul fidel al dezbaterilor”, fiind nemulţumit de ce se publicase în „Curentul”[144].

La fel ca şi în prelegerile lor din faţa completelor anterioare, avocaţii (mai ales Schaier şi Popilian) au încercat, tot fără succes, să conteste instanţa de judecată, pe motiv că faptele de care erau acuzaţi cei incriminaţi fuseseră comise înaintea declarării stării de asediu[145]. Comisarul regal a respins însă acest punct de vedere, arătând că greva fusese pregătită în perioada 4-15 februarie, când starea de asediu era deja instituită.

[141] *Idem*, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 152, f. 8.
[142] *Idem*, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 6.
[143] *Idem*, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.
[144] *Idem*, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 7.
[145] *Idem*, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 5.

Gheorghiu-Dej a fost audiat la 11 iunie[146]. Spre deosebire de răspunsurile date în timpul procesului de la Bucureşti, când s-a plasat tot timpul în defensivă, negând chiar participarea sa la grevă, de data aceasta el a avut o atitudine aproape opusă, susținând neechivoc faptul că muncitorii fuseseră îndeptățiți să facă grevă, aceasta fiind singura formă de protest ce-ar fi putut să le aducă ameliorarea situației. Foarte probabil că această modificare substanțială de atitudine se datora faptului că – având în vedere sentința foarte dură pronunțată la București – el conştientizase că urma să primească o pedeapsă grea indiferent de comportarea sa la proces. De asemenea, este posibil ca el să fi dorit să nu rămână mai prejos decât Doncea şi Petrescu, aceştia remarcându-se prin luările lor finale de cuvânt în procesul de la Bucureşti.

Răspunzând la întrebările instanței, Gheorghiu-Dej – la fel cum a procedat şi Vasilichi – a făcut un scurt istoric al grevei. El arăta că protestul a izbucnit nu „sub acțiunea agenților provocatori", cum susținea acuzarea, ci „datorită nemulțumirilor create de Ad-ția CFR, prin reduceri de salarii, de lucrători, ore de lucru în plus etc."[147]. Un alt argument adus de Gheorghiu-Dej era acela că greva nu izbucnise pe neaşteptate, ea fiind corolarul firesc al unei întregi campanii de proteste (mitinguri, demonstrații, memorii, petiții, discuții cu autoritățile) declanşate în anul 1932. El arăta că muncitorii nu mai aveau altă soluție, în condițiile în care formele de protest amintite anterior nu doar că nu duseseră la remedierea situației lor, dar nici măcar nu împiedicase deteriorarea acesteia, ca urmare a celei de-a treia curbe de sacrificiu şi a altor măsuri complementare de reducere a veniturilor. Este de reținut şi faptul că Gheorghiu-Dej susținea că toate acțiunile revendicative din anul 1932 beneficiaseră de sprijinul tuturor muncitorilor, nu doar al ceferiştilor.

În acord cu logica discursului anterior, Gheorghiu-Dej a recunoscut existența Comitetului Central de Acțiune, rolul acestui organism fiind tocmai acela de a depune toate eforturile pentru obținerea satisfacerii revendicărilor salariale ale ceferiştilor. De asemenea, Gheorghiu-Dej nu-i uita nici pe inamicii săi politici din plan sindical, criticând metodele de

[146] *Ibidem*, f. 2.
[147] *Ibidem*.

acțiune ale liderilor social-democrați și apreciind că muncitorii puteau avea câștig de cauză numai prin „acțiune hotărâtă” și nu prin memorii și intervenții. Cum deja am amintit, se declara deschis în favoarea grevei, ca formă de protest: „Greva este singura armă de luptă prin care muncitorimea își poate câștiga și apăra drepturile sale. O grevă bine organizată duce întotdeauna la izbândă”[148]. Mai mult, el recunoaștea că îi îndemnase pe ceferiști să facă grevă, dar susținea că se referise la un protest pașnic și legal și că niciodată nu le ceruse să treacă la rebeliuune și asasinat[149].

Desigur, în tot discursul său – bine structurat din punct de vedere logic, de altfel – Gheorghiu-Dej trecea cu vederea peste „amănuntul” că revendicările ceferiştilor fuseseră deja satisfăcute la data şedinţei conspirative din 13/14 februarie 1933, când se luase decizia trecerii la acțiuni agitatorice pentru declanșarea unei greve la Atelierele CFR Grivița, care urma să fie extinsă apoi în întreaga țară. Faptul că PCdR a acționat în continuare pentru intrarea ceferiştilor în grevă relevă în mod clar faptul că era vorba de o acțiune pur politică, revendicările de natură economică fiind doar pretextul și paravanul sub care partidul își masca protestul.

Între timp, avocații apărării depun noi obiecții menite să ducă la tărăgănarea procesului. Astfel, la 12 iunie, Petre Grozdea a cerut ca martorii apărării să fie audiați după cei ai acuzării, avându-i în vedere chiar și pe cei ce nu se prezentaseră încă, ceea ce ar fi însemnat amânarea până la aducerea acestora cu mandat. Instanța a considerat însă acest punct de vedere ca fiind „neserios și lipsit de orice temei juridic”, apreciind că era firesc ca pînă la aducerea altor martori ai acuzării să fie audiați martorii apărării deja prezenți în sala de judecată[150].

Pe 15 iunie, au compărut ca martori ai apărării cunoscutul ilegalist Mihail Gheorghiu Bujor, precum și Constantin David.

Ședința din 16 iunie a fost iarăși foarte aprinsă. După ce avocații Grozdea și Popilian au protestat în scris împotriva comisarului regal, acuzându-l că „trece peste atribuțiunile sale”, președintele completului i-a avertizat „să nu mai contravină la respectul cuvenit legilor”, amenințându-i

[148] *Ibidem*, f. 13.
[149] *Ibidem*, ff. 2-3.
[150] *Idem*, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 17.

că, dacă vor avea aceeaşi atitudine, „voi face uz de puterea discreționară ce-mi conferă legea şi le voi opri accesul în ședință, rămânând ca apărarea să se facă de ceilalți d-ni apărători şi în extremis de apărătorii din oficiu". Instanța a notat şi faptul că „se evidențiază intențiunea apărării de a sabota dezbaterile acestui proces, cu unicul scop de a-şi pregăti motive pentru casarea hotărârii în cazul unei eventuale condamnări"[151].

La 18 iunie, Schraier avea să obțină una dintre puținele „victorii" ale apărării, şi anume permisiunea ca avocații apărării să discute cu acuzații şi fără asistența comisarului regal, însă doar pe perioada în care inculpații se aflau în sala de judecată.

Dacă apărarea era nemulțumită de modul în care „Curentul" reflecta procesul, acuzarea nu agrea maniera în care evenimentul fusese descris în paginile cotidianului „Dimineața". Rezultatul a fost că protestele apărării au fost ignorate, în timp ce instanța avea să retragă imediat dreptul reprezentantului ziarului „Dimineața" de a participa la dezbateri, până la publicarea dezmințirii cerute de către comisarul regal.

A mai fost respinsă şi cererea apărării ca un reprezentat al Uniunii de Asistență Internațională, un avocat din Franța, să fie acceptat ca martor al apărării, pe motiv că „n-ar face decât să încerce propagandă subversivă"[152].

Din partea acuzării, reține atenția depoziția colonelului Gabriel Marinescu, prefectul Poliției Capitalei, cel care fusese delegat în mod special de către comandantul Corpului II Armată să se ocupe cu evacuarea atelierelor şi a Căii Griviței. Marinescu a susținut că greviştii trăseseră şi asupra maşinii lui, încercând să-l ucidă, precum şi faptul că el ordonase ca „armata să tragă mai întâi în sus 40.000 de cartuşe, iar mai apoi în plin", în timp ce, în realitate, asupra greviştilor se trăsese imediat ce ultimatumul expirase (acestora oricum li se ordonase să părăsească atelierele în cinci minute, un timp imposibil de respectat fizic de către cele câteva mii de muncitori blocați în ateliere, fiind evidentă dorința autorităților de a înăbuşi greva în forță). În plus, colonelul Marinescu mai susținea – nepăsător la ridicolul afirmației – că soțiile şi copiii greviştilor, aflați pe Calea Griviței, ar fi presat forțele armate: „au bombardat cu

[151] *Ibidem*, ff. 19-22.
[152] *Ibidem*, f. 24.

pietre şi buloane armata şi poliția”[153]. Locotenent-colonelul Romulus Hotineanu a susținut şi el că greviştii încercaseră să-l ucidă („declară precis că s-a tras asupra domniei sale şi că a scăpat numai ca prin minune”), dar şi că aceştia ar fi avut mai multe arme decât armata[154]. Ca martori ai acuzării au compărut şi doi ziarişi de la „Curentul” (Artur Zaharia şi Athanasiu), primul susținând că „a văzut muncitorii din ateliere trăgând cu revolverul chiar asupra gazetarilor”[155].

Niciunul dintre aceştia nu a oferit însă vreo explicație, iar instanța nici nu le-a cerut-o; de ce – dacă greviştii ar fi fost atât de bine înarmați cu arme de foc şi atât de agresivi – nu existase nici măcar un rănit în rândul trupelor de intervenție în dimineața zilei de 16 februarie? Singura victimă din rândul forțelor de ordine, gardianul public Ioan Chiriță, s-a înregistrat în seara de 15 februarie, ucis în împrejurări neclare, în urma unui foc tras dinspre direcția atelierelor. Acest incident nefericit a atras majorarea pedepselor unora dintre cei condamnați, întrucât s-a luat în considerare că fapta lor avusese drept consecință un omor. Ştiind că acesta era un element incriminator important al acuzării, Iosif Schraier a solicitat instanței să se aducă martori, precum şi procesul-verbal al autopsiei lui Chiriță, „pentru a se vedea ce fel de glonț a fost acela care l-a ucis”, dar cererile sale au fost respinse[156]. În plus, Schraier a adus chiar el un martor, indirect însă, care în declarația sa susținea că auzise că gardianul fusese împuşcat din greşeală de către un camarad de-al său şi că se făcuse chiar o anchetă la fața locului în seara respectivă[157].

Sentința nr. 137, pronunțată de Consiliul de Război al Corpului I Armată la 1 iulie 1934, prevedea pedepse aspre, chiar dacă acestea erau mai mici decât cele stabilite în primul proces. Astfel, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, iar Gheorghiu-Dej, Stoica Chivu, Gheorghe Vasilichi şi Marin Ionescu câte

[153] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, f. 215.
[154] *Ibidem*, f. 216.
[155] *Ibidem*, f. 217.
[156] ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 28.
[157] *Idem*, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.

12 ani de muncă silnică, Rozemberg 5 ani închisoare corecțională, iar David Kerner 18 luni închisoare[158].

Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat pentru comiterea unor infracțiuni contra liniştii publice pe timp de asediu şi mai ales pentru „provocare la rebeliune" („cu bună ştiință şi intențiune culpabilă prin abuz de autoritate, în calitate de fruntaş comunist, a provocat pe lucrătorii de la atelierele C.F.R. Grivița prin instrucțiuni scrise şi verbale la rebeliunea ce aceştia au săvârşit") în calitate de agent al Cominternului[159].

Imediat după pronunțarea sentinței, condamnații – cu excepția lui Kerner, care mai avea foarte puțin de executat din pedeapsă – au declarat recurs. Gheorghiu-Dej i-a mandatat pe Schraier şi Grozdea să anexeze la cererea sa motivele de recurs[160]. Prima instanță la care s-a făcut recurs a fost Curtea Superioară de Justiție Militară, care, la 17 noiembrie 1934, le-a respins solicitarea[161]. Condamnații au încercat să pună presiune publică pe completul de recurs, la 4 noiembrie 1934, ei lansând un apel prin care cereau susținerea Comitetului de Ajutorare Ceferist şi a tuturor ceferiştilor din țară[162]. A urmat un nou recurs, înaintat la Înalta Curte de Casație şi Justiție Militară de Iosif Schraier şi Lizetta Gheorghiu, care au clamat tot incompetența instanțelor militare de a-i judeca pe civili[163]. În paralel, condamnații au depus o cerere prin care solicitau să li se calculeze detenția preventivă începând cu data de 23 februarie 1933. Solicitarea lor a fost analizată tot de Consiliul de Război al Corpului 1 Armată, care a respins-o însă în februarie 1935[164].

Între timp, s-a produs un eveniment foarte important, şi anume evadarea lui Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi, care a avut loc la 3 ianuarie 1935[165]. În aşteptarea rămânerii defintive a

[158] *Idem*, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 37.
[159] *Ibidem*, f. 34.
[160] *Ibidem*, f. 86.
[161] *Idem*, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 15.
[162] *Ibidem*, ff. 11-13.
[163] *Idem*, dosar 206, ff. 1-4.
[164] *Idem*, dosar 905, f. 26.
[165] Vezi detalii în Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanți la

sentinței, condamnații nu au fost trimişi într-un penitenciar pentru executarea pedepsei, ci au rămas închişi în închisoarea militară Craiova, ceea ce le-a facilitat evadarea.

După mai multe amânări, la 1 octombrie 1935, Înalta Curte de Casație şi Justiție Militară a respins recursul înaintat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica şi Marin Ionescu (între timp, Rozemberg îşi retrăsese recursul, iar ceilalți trei condamnați evadaseră)[166]. Pedepsele lor rămânând astfel definitive, ei au fost transferați în penitenciare de maximă siguranță pentru executarea anilor de închisoare (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind din nou în libertate abia în august 1944.

Atitudinea demnă a lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului nu avea cum să scape propagandei comuniste, care, după 1945, va susține în repetate rânduri faptul că liderul partidului reuşise performanța de a se transforma din acuzat în acuzator: „Curtea Marțială n-a putut să oprească pe Gh. Gheorghiu-Dej să rostească cu glas puternic demascarea celor ce vânduseră independența națională şi subminau pacea. Neputincioşi în fața argumentelor şi acestei logici de oțel, călăii s-au grăbit să-l trimită pe Gheorghiu-Dej, în lanțuri, la temniță. Pentru 12 ani!”[167]. La aniversarea a 15 ani de la grevele ceferiştilor, Chivu Stoica a publicat un articol elogios la adresa lui Gheorghiu-Dej: „Prin priceperea şi capacitatea sa reuşeşte să separe în proces elementele provocatoare, să le demaşte, să ridice majoritatea ceferiştilor împotriva elementelor provocatoare şi transformă banca acuzaților în banca acuzatorilor”[168]. În ceea ce privește comportamentul lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului ce urmase reprimării grevelor, în articolul *Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933*, se specifica faptul că „La proces, acuzații în lanțuri au devenit acuzatori «Vinovații nu suntem noi, care luptăm pentru pâinea şi viața noastră, arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej.

grevele de la începutul anului 1933”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *op. cit.*, pp. 50-75.

166 ANIC, colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 40.

167 *** „Cui dăm votul şi încrederea noastră: Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul candidat al Capitalei”, în *Scânteia*, seria III, anul XVII, nr. 1082, 27 martie 1948, p. 1.

168 *** „Tovarăşul Chivu Stoica vorbeşte „Scânteii” despre Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea luptelor din Februarie 1933”, în *Scânteia*, 16 februarie 1948, pp. 1, 4.

Vinovații sunt cei care ne-au scăzut salariile. Vinovații sunt cei care au omorât și au ajutat la săvârșirea omorului»”[169].

Și în manualul *Istoria RPR* din 1956 erau oferite lungi citate din declarațiile conducătorului PMR făcute în timpul procesului, evidențiindu-se cum acesta „a arătat în cuvinte înflăcărate justețea luptelor ceferiștilor conduse de partid, a demascat cu putere exploatarea cruntă la care era supusă clasa muncitoare de către imperialiștii străini și de către burghezie”[170].

Descrierea procesului de la Craiova a fost tratată într-un vast articol de către M. Iosa și Mihail Rusenescu, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la acest moment. După ce prezentau numeroase citate din cuvântările lui Gheorghiu-Dej, cei doi istorici de partid arătau cum, „demascând politica de asuprire națională (…) tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că «muncitorimea conștientă nu face nici un fel de distincție de rasă și naționalitate»”[171]. Unii istorici încercaseră să acrediteze ideea potrivit căreia, dintre toți inculpații din procesul de la Craiova, persoana lui Gheorghiu-Dej ar fi fost cea mai cunoscută în străinătate: „Cu ocazia procesului ceferiștilor, seri de-a rândul au avut loc la Praga, în fața clădirii legației române, demonstrații cu prilejul cărora se scandau lozincile: «Libertate muncitorilor români!», «Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!»”, susținând chiar că poliția cehă ar fi emis o hotărâre prin care pedepsea cu trei zile de închisoare pe oricine ar fi folosit lozinca „Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!”[172]. În realitate, însă, în afara granițelor României, chiar și la Comintern, Gheorghiu-Dej era unul dintre cei mai puțini cunoscuți lideri comuniști din România, afirmându-se practic doar cu acest prilej.

---

[169] Gheorghe Matei, N. Rădulescu, „Eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933”, în *Scânteia*, 12 februarie 1958, p. 1.

[170] Mihail Roller (coord.), *Istoria RPR. Manual pentru învățământul mediu*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1956, p. 643.

[171] M. Iosa, Mihail Rusenescu, „Din acțiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933”, în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 3/1959, p. 14.

[172] Augustin Deac, Gheorghe Matei, „Mișcarea de solidaritate internațională cu luptele eroice ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 1/1963, p. 46.

Cercetând derularea procesului celor implicați în grevele de la Grivița, Mihail Rusenescu remarca faptul că: Depozițiile tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a celorlalți conducători ai luptelor (…) au fost exemple de pledoarie revoluționară. Cuvântarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, vibrantă chemare a clasei muncitoare şi a celorlalte categorii de oameni ai muncii la luptă împotriva claselor exploatatoare, a constituit un aspru rechizitoriu şi un avertisment dat regimului burghezo-moşieresc (…) Datorită curajului şi atitudinii lor temerare, conducătorii ceferiştilor şi petroliştilor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej au reuşit să facă din cuvântul lor o armă politică de demascare a exploatării şi agresiunii, împotriva războiului şi a fascismului[173].

Tot în această notă scria şi Nicolae Petrovici (redactorul-şef al revistei „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”): „miile de cititori din rândurile oamenilor muncii (…) au putut lua cunoştinţă de poziția fermă a majorității acuzaților în proces, a conducătorilor lor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care prin răspunsurile date la interogatoriul instanței de judecată, prin replicile prompte şi usturătoare la intervențiile brutale ale comisarului regal, au răsturnat eşafodajul de minciuni şi calomnii urzit de justiția burghezo-moşierească, transformându-se astfel din acuzați în acuzatori”[174].

În paralel, liderii P.C.R. nu i-au uitat nici pe aceia care îi aruncaseră pentru ani grei în temniță. La sfârşitul anilor ’40, după arestarea foştilor comisari de Siguranță, conducerea PCR a decis să organizeze un proces cu persoanele considerate responsabile de „reprimarea grevei” de la Grivița. Securitatea a încercat să-i identifice pe toți cei implicați în arestarea greviştilor şi în organizarea proceselor. Direcția a III-a Informații interne şi-a adus contribuția în ceea ce priveşte identificarea persoanelor vizate, fiind folosite în acest scop diverse

[173] Mihail Rusenescu, „Ecoul luptelor din 1933 în presa legală a vremii”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 1/1963, pp. 126-127.

[174] Nicolae Petrovici, „Oglindirea în presa vremii a luptelor eroice ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 şi a procesului conducătorilor acestor lupte”, în *Presa noastră*, nr. 1, ianuarie 1963, p. 5.

lucrări, ziare, documente de arhivă etc. După localizarea respectivelor persoane, s-a trecut la arestarea acestora, iar Direcția a VIII-a Anchete a trecut apoi la anchetarea lor cu minuțiozitate, dorind să stabilească gradul fiecăreia de vinovăție, cât şi descoperirea altor persoane vinovate.

Un prim proces a avut loc în anul 1950, când Curtea Bucureşti l-a condamnat pe Romulus Hotineanu la muncă silnică pe viață, alături de alte persoane implicate, precum Mihail Popovici, fost ministru de Justiție în guvernul Alexandru Vaida-Voevod[175]. Colateral, într-un proces ce viza o altă problemă, în 1948 a fost condamnat contraamiralul Horia Măcelariu, eliberat din detenție abia în 1964, neuitându-se probabil faptul că acesta făcuse parte din completul ce admisese recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica ș.a. Maiorul Mihail Botez, comandantul unuia dintre batalioanele de grăniceri care trăseseră în muncitori, a fost arestat la 23 mai 1950, decedând însă la puțin timp după întemnițarea sa. Desigur, o parte dintre cei vizați erau deja trecuți în neființă, cum ar fi generalul Nicolae Uică sau comisarul regal Vasile Gelep. În 1953, probabil sub impulsul momentului aniversar al grevei, se lucra la un nou dosar de anchetă ce urma să fie înaintat Procuraturii Generale.

După 23 august 1944, accederea persoanelor în structurile superioare de conducere ale PCR s-a făcut – exceptând condiția *sine qua non* privitoare la „binecuvântarea" Moscovei – prea puțin în virtutea deținerii de către acestea a unor certe calități politice. Elementul determinant l-a reprezentat activitatea depusă în favoarea partidului, în perioada ilegalității acestuia. Gheorghiu-Dej, pe lângă faptul că era liderul *de facto* al comuniştilor români din închisori, şi-a axat demersul de a câştiga conducerea PCR tocmai pe participarea sa la organizarea grevelor de la Atelierele CFR Grivița, precum şi pe lungii ani petrecuți în detenție ca pedeapsă pentru activitatea sa în interesul partidului. Aceste argumente, la care se adăuga faptul că era muncitor şi etnic român, l-au ajutat să obțină girul lui Stalin pentru preluarea şefiei partidului, în pofida faptului că, până la data respectivă, el era aproape cvasi-necunoscut de către sovietici.

În anii ce-au urmat, pentru a-şi menține şi consolida poziția, Gheorghiu-Dej a făcut mai puțin recurs la incontestabilele sale calități de

[175] ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 4, f. 6.

lider şi la deosebitul simţ politic de care dădea dovadă, punând accent pe activitatea desfăşurată în ilegalitate şi în timpul anilor de detenţie. Cum rolul său din acea perioadă s-a redus la pregătirea protestelor ceferiştilor, care culminaseră cu grevele de la Atelierele Griviţa, participarea sa la acest moment, precum şi comportarea din timpul procesului de la Craiova vor ocupa locul central în cadrul operaţiunii de legitimare a prezenţei sale în fruntea PCR.

Pretenţiile lui Gheorghiu-Dej referitoare la rolul jucat în grevele de la Griviţa se bazau totuşi pe argumente relativ şubrede: nu el fusese cel care coordonase din punct de vedere politic protestele ceferiştilor din anii 1932 şi 1933 (ci Vasile Luca şi Gheorghe Stoica) şi nici nu fusese acela care organizase efectiv grevele de la Atelierele CFR Griviţa (o contribuţie cu mult mai însemnată având-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu). De altfel, activitatea sa în această ultimă acţiune a fost minoră, el fiind practic necunoscut de către ceferiştii de la Griviţa. În perioada 1931-1933, Gheorghiu-Dej a avut însă un aport însemnat din punct de vedere organizatoric şi agitatoric, în direcţia radicalizării protestelor ceferiştilor din aproape întreaga ţară, ceea ce i-a şi adus cooptarea în Comitetul Central de Acţiune. Foarte activ, el s-a implicat direct în preluarea de către comunişti a controlului cât mai multor sindicate ale ceferiştilor şi în pregătirea mişcărilor revendicative ale muncitorilor. În acţiunile sale, el a fost însă coordonat de Gheorghe Stoica şi Vasile Luca, îndeplinind postura de intermediar între conducerea PCdR şi marea masă a ceferiştilor.

Gheorghiu-Dej ştia foarte bine că rolul său în ceea ce privea greva din 15-16 februarie 1933 putea fi contestat de alţi lideri ai partidului, astfel încât unul dintre obiectivele sale după 1945 a fost şi acela de a rescrie trecutul, astfel încât meritele adversarilor săi din partid, reali sau potenţiali, să fie cât mai mult minimalizate şi chiar trecute sub tăcere. Iar propaganda a trecut la transpunerea în practică a acestui deziderat, operaţiune ce s-a desfăşurat simultan cu apariţia şi dezvoltarea cultului personalităţii lui Gheorghiu-Dej. Treptat, rolul altor lideri ai partidului în evenimentele de la Griviţa avea să fie tot mai estompat, ajungându-se în situaţia ca, în anii ’60, să nu mai fie menţionată nominal nicio altă

persoană în afara conducătorului PMR[176]. Chiar mai mult decât atât, atunci când, în vara anului 1958, mai mulţi ilegalişti îndrăzniseră să afirme faptul că rolul central în timpul grevelor de la Atelierele CFR Griviţa îl avusese Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej a reacţionat imediat, organizând o plenară în care toţi contestatarii săi au fost sancţionaţi. Anterior, în 1956, Dumitru Petrescu, care în epocă purtase chiar cognomenul de „Griviţa", fusese şi el îndepărtat din conducerea partidului, după ce Vasile Luca împărtăşise o soartă similară în 1952.

[176] Vezi Cristina Diac, *Liderul nevăzut...*, pp. 32-37.

Un stalinist de catifea: prof. Petre Constantinescu-Iaşi – militant pro-comunist, abonat la trenurile europene, inculpat într-un proces politic, propagandist al guvernului Petru Groza şi pensionar al lui Nicolae Ceauşescu

Adrian Cioroianu

În ziua de 4 decembrie 1934, un deținut de la Închisoarea Militară din Chişinău îi adresa o scrisoare de protest[1] prim-ministrului României din acea vreme, Gheorghe Tătărescu. La prima vedere, scrisoarea vorbea despre un abuz: cel arestat era profesor universitar de la Facultatea de Teologie din Chişinău, iar deținerea sa părea a fi o confuzie provocată de dificultatea inerentă a luptei regimului regelui Carol al II-lea împotriva organizațiilor comuniste (sau camuflat comuniste) ce activau în țară, deşi partidul comunist ca atare se afla în ilegalitate după anul 1924[2].

1.1. „Sub imperiul legilor"

Potrivit scrisorii, deținutul spunea că fusese arestat în ziua de 28 noiembrie 1934, ca urmare a unei percheziții ce fusese făcută (în lipsa sa)

[1] Pentru textul scrisorii, vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 30-31.

[2] Pentru o privire de ansamblu a activității comuniştilor în România interbelică, vezi Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2007.

la domiciliu, în seara zilei de 25 noiembrie – ocazie cu care fuseseră găsite mai multe materiale ce atestau apartenența universitarului la așa-numitul *Comitet Național Antifascist* din România, organizație de stânga al cărei obiectiv principal (și declarat) era combaterea ideilor și acțiunilor extremei drepte românești și europene, în plin avânt în acei ani. „Materialul ce s-a putut găsi la mine (...) nu este de asemenea natură a justifica culpa *(sic!)* de « pregătirea revoluției comuniste » de care sunt învinuit" – spunea deținutul în documentul destinat premierului. Mai mult, el asigura în continuare că „Activitatea mea întreagă în țară s-a desfășurat *sub imperiul legilor*, public și suferind rigorile dispozițiilor excepționale pe care toate guvernele le-au impus țării" *(subl. mea, AC)*. Este interesant cum, din chiar acest al doilea paragraf al scrisorii, deținutul – prevenitor – dorea să nege orice legătură între activitatea lui și celulele comuniste din România. El spune: „Iar legăturile mele cu străinătatea privesc *numai* ideile și mișcarea antifascistă, *care nu-i tot una cu mișcarea comunistă*, cum de atâtea ori am arătat-o în presă și în comunicatele noastre"[3] *(subl. mea, AC)*.

În consecință, considerându-se arestat printr-un abuz, deținutul anunța că a intrat de 7 zile în greva foamei, [pe care] „o suport și o voi continua până la complecta mea eliberare sau până la desnodământul final". Semn al fermității sale, el mărturisea un adevărat crez: mai curând accepta moartea decât nedreptatea, pentru că „Umilirea și-ngrădirea ființei mele morale este mai presus de-o existență fizică". Iar scrisoarea se încheia astfel: „În fața acestei situații, cu perfectă luciditate vă declar că voi menține hotărîrea luată din primul moment al arestării mele[4], deoarece mă simt nevinovat și vă tog să dispuneți eliberarea mea, cît timp mă mai pot folosi de ea".

Cel care semna această scrisoare din decembrie 1934, așadar, era Petre Constantinescu-Iași – profesor universitar la Catedra de Istoria Artei Creștine a Facultății de Teologie din Chișinău[5] – și, totodată, o mai veche

[3] Adică ale Comitetului Național Antifascist.
[4] Adică decizia de a intra în greva foamei.
[5] În virtutea organizării învățământului superior românesc din acea perioadă, Facultatea de Teologie de la Chișinău ținea de Universitatea din Iași.

(şi verificată strâns) cunoştinţă a Poliţiei de Siguranţă române din epocă. În acel an 1934, profesorul nu era nici la prima arestare şi nici la prima grevă a foamei. De aproape 15 ani, de când era încă profesor de istorie la un liceu de provincie moldavă, el era cunoscut – şi fişat – ca fiind „sub influenţa bolşevismului rusesc". Totuşi, profesorul nega această asimilare forţată a sa cu pericolul comunist – din moment ce singura luptă pe care o recunoştea deschis era lupta pe care o ducea, demult, pentru binele celor mulţi şi împotriva „fascismului".

1.2. Rescrierea trecutului

Peste 20 de ani de la această cerere-protest formulată mai sus, Petre Constantinesacu-Iaşi revenea masiv asupra propriei sale biografii. Este drept că, între timp, multe lucruri se schimbaseră. Ramura românească a partidului comunist, ilegală şi relativ anemică în anul 1934, se afla în 1954 la conducerea ţării – sub numele (din februarie 1948) de Partidul Muncitoresc Român. După anul de răspântie politică 1944, Petre Constantinescu-Iaşi îndeplinise – cum se va vedea în continuare – mai multe sarcini de partid, ca unul ce se afla în elita extinsă a partidului.

Aflat în apropierea vârstei de pensionare, fostul profesor de altădată devenea tot mai preocupat de vechimea sa în partid – care iniţial se stabilise a fi din anul 1934, pentru ca apoi să fie acceptat anul 1933. Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu a fost mulţumit cu această soluţie. Într-o serie de memorii înintate Secretariatului Comitetului Central al PMR şi Comisiei Controlului de Partid (precum cel din octombrie 1954[6]), el cerea ca vechimea în partid să i se recunoască încă din anul 1920! După cum se poate constata, cererea sa era cel puţin bizară – dat fiind că anul de naştere al partidului comunist autohton, ca atare, era considerat anul 1921. Totuşi, Constantinescu-Iaşi susţinea că încă din anul 1920, pe când era profesor de Istorie la Iaşi şi totodată membru (de doi ani) al Partidului

[6] ANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C-156, vol. 1, ff. 8-11.

Social Democrat, luase legătura cu „grupul comunist din PSD, condus de Tcacenco[7]", iar mai apoi, la congresul de constituire a PCR din mai 1921, el fusese desemnat raportor într-una dintre zilele congresului şi prezentase poziția partidului în problemele *presei şi propagandei*. Mai mult, Constantinescu-Iaşi spunea că între anii 1921 şi 1924, pe când era profesor la Bârlad, el fusese şi conducătorul *de facto* al secției locale a partidului comunist – după care, partidul fiind trecut în ilegalitate, primise sarcina de a activa în organizațiile de masă în care partidul era camuflat.

Totuşi, în aprilie 1956, Comisia Controlului de Partid, după ce a reanalizat activitatea lui Constantinescu-Iaşi, ajungea la concluzia că cererile sale de vechime sunt neîntemeiate din moment ce el nu a mai activat în nici o organizație de partid după anul 1924 – deşi i se recunoşteau „munci de răspundere pe linia organizațiilor de masă"[8]. La fel, comisia de partid stabilea că din anul 1926 (când Constantinescu-Iaşi devenise profesor universitar la Chişinău) el „n-a mai avut legătură organizată cu partidul până în anul 1933 când a început să activeze în partid în mod organizat". În aceste condiții, Comisia Controlului de Partid, în şedința sa din 15 februarie 1956, stabilea ca fostului profesor să i se mențină vechimea în partid din anul 1933, „dată când a luat legătură cu partidul şi a activat în mod organizat"[9].

Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu s-a resemnat. În deceniul următor, el a persistat cu memoriile sale şi, într-un final, ceea ce nu-i reuşise în timpul vieții lui Gheorghe Gheorghiu-Dej i se va împlini în primele luni de la venirea în fruntea PMR/PCR a lui Nicolae Ceauşescu.

În primăvara anului 1965, un alt raport al Comisiei Controlului de Partid ajungea la o concluzie total diferită – dar conformă cu doleanțele

---

[7] Cel mai probabil, este vorba despre Pavel Tcacenco (n. 1901), fost social-democrat din Basarabia devenit comunist, considerat fondator al mişcării de comsomolişti în stânga Prutului, condamnat la închisoare în România în lipsă, iar mai apoi prins de poliția română la Chişinău şi împuşcat în anul 1926. Propaganda comunistă sovietică din RSS Moldovenească l-a considerat pe Tcacenco drept unul dintre eroii timpurii ai mişcării – iar numele său l-a purtat la Chişinău un cinematograf şi o stradă.

[8] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, filele 5-7.

[9] *Ibidem*, f. 7.

fostului ilegalist. Raportul dedicat lui Constantinescu-Iaşi spunea, astfel, că respectivul:

> este unul dintre vechii militanți ai mișcării muncitorești din țara noastră și tot timpul a activat sub îndrumarea partidului ducând la îndeplinire darcinile încredințate. // Considerăm că cererea sa este îndreptățită și propunem Biroului Politic al CC al PMR să-i stabilească stadiul în partid din 1921[10].

Ulterior, o notă ataşată documentului preciza că Biroul Politic al CC al PMR, prin hotărârea nr. 910/VI-4 din 29 mai 1965 a aprobat această modificare a vechimii, iar Petre Constantinescu-Iaşi devenea un veteran cu acte în regulă, ca membru încă din anul 1921.

1.3. Mărturii contradictorii

Am început această analiză a dosarului Petre Constantinescu-Iaşi cu aceste trei momente diferite tocmai pentru a reliefa mărturiile total contradictorii pe care ilegalistul le da la extremitățile temporale ale acestei perioade de 20 de ani. În 1934, el declara solemn că activitatea sa era una socialistă („sub imperiul legilor”...) şi nicidecum comunistă. În 1954 (şi în anii următori), el se revendica a fi comunist încă din primele zile ale partidului. Cele două mărturii neputând fi adevărate simultan, este clar că Petre Constantinescu-Iaşi mistificase realitatea măcar într-una dintre ele.

De fapt, autoritățile – şi cu atât mai puțin ministrul de Interne din 1934 – nu fuseseră deloc impresionate de scrisoarea sa. Cum se va vedea în continuare, arestării din 1934 îi urmaseră un proces, iar mai apoi o condamnare la închisoare – ambele, sub acuzația de activitate comunistă. Când spunea, în 1934, că se simțea nevinovat, Petre Constantinescu-Iaşi făcea mai curând o demonstrație de retorică decât una de inocență politică.

Dar la fel de posibil este ca şi cererile din 1954 să fi fost la fel de departe de adevăr. La începutul anilor ’30, în situația delicată în care se afla partidul comunist atunci, se prea poate ca lui Constantinescu-Iaşi

[10] *Ibidem*, f. 2.

însuşi să-i fi fost neclar cât de comunist mai este – sau *dacă* mai era. În aceste condiții, cererile sale de reabilitare a vechimii din anii ’50 pot fi la fel de mistificatoare. Dat fiind că între timp roata Istoriei dăduse câştig de cauză comuniştilor, fostul profesor nu mai avea nici un motiv ca să sublinieze distincția dintre activitatea sa antifascistă şi cea comunistă. Dimpotrivă: tocmai clamarea identității între acestea două îl avantaja. Ca unul care suferise pentru cauza partidului, el dorea să i se recunoască meritele – şi vechimea. Negarea din 1934 nu mai era binevenită în 1954. Într-un partid ajuns la putere, Constantinescu-Iaşi nu se putea mulțumi cu statutul unui fost *tovarăş de drum* – ci dorea să fie recunoscut drept unul dintre militanții de primă oră ai mişcării.

Multitudinea de piese păstrate în dosarul relativ cuprinzător al lui Petre Constantinescu-Iaşi ne arată că această contradicție nu este decât una dintre cele care i-au marcat cariera. De la numele mamei sale şi până la numele tovarăşilor din fiecare etapă a activității, Constantinescu-Iaşi le modifică pe toate în funcție de cerințele politice ale epocilor pe care le traversează.

Procesul său din anul 1936 reprezintă unul dintre cele mai importante procese politice ale României interbelice. În paginile ce urmează vom vedea cum acest intelectual a ajuns în banca acuzaților şi cum s-a comportat acolo – şi, în subsidiar, ce a urmat după acel proces.

Cine, aşadar, era Petre Constantinescu-Iaşi?

2.1. Biografia unui om de stânga

Indubitabil, Petre Constantinescu-Iaşi a fost un om de stânga, condiție pe care a împărtăşit-o alături de alți intelectuali al României interbelice. Numărul acestora nu era foarte mare, dar nu era nici insignifiant. În câmpul public, intelectualii de dreapta ai epocii au avut un impact mai mare decât cei de stânga – dar valabilitatea acestei idei nu conduce la negarea existenței acestora din urmă.

Viitorul profesor anchetat, iar mai apoi ministru comunist, s-a născut la 25 noiembrie (pe stil vechi) 1892, la Iaşi, în familia institutorului Gheorghe Constantinescu şi a soției acestuia Liuba – aceasta din urmă, provenită dintr-o familie din Basarabia. Desigur, acest determinism familial

pare unora clar – din perspectiva evoluției de stânga ulterioare a personajului nostru. Ce rol a jucat mama viitorului profesor în această sedimentare a ideilor? Locul ei de obârşie şi sonoritatatea rusească a numelui mic joacă ele vreun rol? Iată întrebări interesante – dar aflate dincolo de posibilitățile actuale de a oferi un răspuns categoric, într-un sens sau în altul. Este foarte interesant că în documentele, memoriile sau chestionarele de partid completate în anii '50[11], Petre Constantinescu-Iaşi dă ca prenume al mamei sale acest *Liuba* – în timp ce în documentele din anii '30 sau anii '60 numele mamei apare ca fiind *Iulia*. Oricum, mama personajului nostru murise relativ devreme în raport cu perioada pe care o avem aici în atenție (în ianuarie 1945, atât tatăl cât şi mama lui P. Constantinescu-Iaşi erau decedați). Desigur, această „nesiguranță" în privința numelui mamei nu este deloc întâmplătoare şi ea vorbeşte mai mult despre acele etape decât despre familie ca atare. *Liuba* sau *Iulia*, oricum era vorba despre aceeaşi femeie – dar ceea ce se schimba între timp erau vârstele comunismului românesc.

Într-un memoriu din ianuarie 1945[12], Constantinescu-Iaşi îşi rezumă biografia în următoarele coordonate: primul contact cu mişcarea socialistă l-a stabilit încă din anii cursului superior al liceului (Liceul „Național" din Iaşi). În anul 1908 (aşadar, la vârsta de aproape 18 ani), elevul a înființat „un mic grup social-democrat", împreună cu alți colegi, printre care congenerul Constantin Motaş[13]. Activitatea grupului se rezuma la lectura unor lucrări publicate de gruparea social-democrată din România, precum şi frecventarea („pe ascuns", precizează autorul

[11] Precum Chestionarul de la verificarea de partid completat şi semnat de P. Constantinescu-Iaşi pe 20 aprilie 1950 - ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 98-101.

[12] *Ibidem*, ff. 109-113.

[13] Biolog, ecolog şi zoolog român (1891-1980). Prorector al Universității Bucureşti (1944-1945), profesor universitar şi membru al Academiei Române din 1946. Simpatiile socialiste din tinerețe, reale, nu l-au ferit de a intra în conflict cu autoritățile comuniste: arestat în 1949 (sub acuzația de a fi rămas un fidel al socialistului-independent Constantin Titel-Petrescu), Motaş a petrecut câțiva ani în închisorile regimului – de unde a fost eliberat, se pare, ca urmare a intervențiilor unor savanți din Europa.

memoriului) a întrunirilor muncitoreşti din Iaşi, unde aveau ocazia să asculte nume de rezonanţă ale stângii româneşti din acei ani – precum Mihail Gheorghiu Bujor[14], Leon Ghelerter[15] sau Cristian Rakovski[16].

Constantinescu-Iaşi devine apoi student al Facultăţii de Litere din Iaşi, unde – alături de Constantin Motaş, Lascăr Saraga, C.I. Ghiuler ş.a. – formează din nou un nucleu social-democrat, participând la şedinţele locale ale partidului şi implicându-se în dezbaterile şi luptele studenţeşti legate de activitatea universitară. Este perioada în care, fidel acestei stângi de inspiraţie europeană, Constantinescu-Iaşi şi alţi colegi se pronunţă împotriva antisemitismului în creştere din mediul universitar ieşean; din 1914-1915 începe să colaboreze cu articole la ziarul *Lupta* al Partidului Social Democrat. Licenţiat în Istorie în anul 1914, tânărul profesor va fi mobilizat în Primul Război Mondial (dar fără a lăsa în urmă fapte de arme semnificative), iar imediat după demobilizare (în mai 1918) se înscrie în Partidul Social Democrat, filiala Iaşi. În toamna anului 1918 era numit profesor de Istorie la liceul din Huşi – şi tot în acest oraş organizează o filială a partidului de stânga, îmbinând munca de organizare cu publicarea de articole şi ţinerea de conferinţe pe teme predilecte stângii politice sau sindicalismului. Prima percheziţie la domiciliu i se întâmplă în decembrie 1918 – pe fondul manifestărilor socialiste din mai multe oraşe ale ţării, care la Bucureşti se vor solda cu victime în plin centrul urbei. În mai 1919, ca delegat de Huşi, a participat la congresul din Bucureşti, de unire a partidelor social-democrate din

[14] Militant socialist român şi avocat (1881-1964), a fost unul dintre artizanii transformării unei ramuri a socialiştilor români în partid comunist (1921). Arestat în mai multe rânduri în perioada interbelică, Gheorghiu Bujor va ocupa după 1944 mai multe funcţii onorifice în organigrama partidului.

[15] Socialist român, medic de profesie (1873-1945), ctitor al spitalului de copii din Iaşi şi al altor stabilimente medicale; totodată, agitator şi publicist al primei perioade a socialismului românesc.

[16] Militant socialist, apoi comunist, de etnie bulgară (1873-1941), unul dintre cei mai activi agenţi ai bolşevismului în România şi în Balcani. Admirator al lui Leon Troţki, Rakovski avea să fie acuzat în procesele staliniste de la sfârşitul anilor ’30 şi executat din ordinul lui Stalin, câţiva ani mai târziu.

provinciile noii Românii Mari (unirea stângii a fost, trebuie s-o spunem, cu totul aproximativă în acel moment).

În toamna anului 1919, Constantinescu-Iaşi ajunge profesor la un liceu din Bârlad, iar aici se îndreaptă fără zăbavă către filiala locală a social-democraților, în a cărei conducere intră. În ianuarie 1920, dorința sa de detaşare în serviciu la Iaşi i se îndeplineşte, dar pentru scurt timp. Cum profesorul de 28 de ani se manifestă foarte activ în filiala social-democrată ieşeană şi cum candidează la alegerile din mai 1920 „pe lista partidului socialist din Iaşi şi capul listei la Bârlad", apar şi primele probleme mai serioase: în octombrie 1920 este arestat pentru prima dată de guvernul conservator al lui Take Ionescu (sub acuzația de a fi instigat la greva generală din 20-28 octombrie din acel an[17]) şi este deținut la închisoarea din Bârlad până la mijlocul lui ianuarie 1921. Aici, deținut fiind, Constantinescu-Iaşi a apelat pentru prima dată la o formă de rezistență despre care citise în broşurile socialiste: a intrat în greva foamei şi, astfel, a atras atenția conducerii închisorii. Acuzatul a fost trimis în fața Curții Marțiale din Galați – dar adevărul este că guvernul nu avea nici un interes în radicalizarea mişcării socialiste şi a încercat o reconciliere tacită cu aceasta: drept care acuzațiile la adresa profesorului s-au pierdut pe drum, iar cea mai grea consecință, în ceea ce-l privea, rămânea a fi suspendarea din învățământ pe perioada de un an.

Dar nici suspendarea şi nici incidentul acestei prime arestări nu l-au temperat pe Constantinescu-Iaşi. Ca orice revoluționar intelectual, el şi-a petrecut lunile de arest scriind: a redactat un text (ce va deveni o broşură) cu titlul *Unde duce colaborarea*, pe care imediat a trimis-o spre publicare Cercului de editură socialistă din Bucureşti (care o va tipări în primele săptămâni ale lui 1921). Rămâne de semnalat detaliul că răgazul găsit pentru scriere în acea recluziune forțată şi mai ales trimiterea facilă a textului către tipografia socialistă spun destul de multe despre ce însemna *închisoare politică* în anul 1920-'21. Fără a anticipa prea mult din cele ce urmează, rămâne un fapt că regimul pentru care Constantinescu-Iaşi va

[17] Grevă la care au participat cca 400 000 de salariați care a paralizat în bună parte activitatea economică din România-vezi Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 365.

lupta va avea o cu totul altă viziune asupra închisorii – şi asupra deţinuţilor, mai ales.

Câteva cuvinte despre această primă broşură a sa. În memoriul din ianuarie 1945, din care am citat aici, autorul spune că acest text *Unde duce colaborarea* ar fi fost „un atac puternic contra social-democraţiei”[18]. Desigur, această catalogare trebuie luată cu toate rezervele – dată fiind perioada în care era aşternută pe hârtie (şi dactilografiată) rememorarea. La acel moment, Constantinescu-Iaşi ştia mult mai bine cum Lenin şi mai apoi Stalin au condamnat social-democraţia, ca fiind trădătoare a cauzei comuniştilor. Afirmaţia lui din ianuarie 1945 trebuie privită prin această prismă: el condamna *a posteriori* social-democraţia, din perspectiva unui activist care între timp (în ultimii 24 de ani, adică) trecuse de la stânga către extrema stângă. În 1921, anul scrierii broşurii, P. Constantinescu-Iaşi era încă un om de stânga, acuzator la adresa socialiştilor *colaboraţionişti*, dar el însuşi încă un socialist pe cale de-a deveni *social-comunist*.

2.2. Radicalizarea unui profesor-militant

După eliberarea din acest prim arest, încă tânărul revoluţionar tinde totuşi mai departe decât lăsau de bănuit viziunile sale anterioare anului 1920. La începutul lui 1921, Constantinescu-Iaşi activa (mai curând marginal, dar o face totuşi) în sensul cuplării socialiştilor români la cerinţele Internaţionalei a III-a – cu alte cuvinte, pentru transformarea *social-democraţiei* româneşti în *partid comunist* afiliat acelei Internaţionale dirijate de la Moscova. Activitatea sa constă în principal în scrierea de articole pentru ziarul bucureştean *Socialismul*, în care susţine caracterul benefic al acestei idei pentru propăşirea de ansamblu a statului român (!).

La congresul de constituire a Partidului Comunist din România din mai 1921, P. Constantinescu-Iaşi apare în programul anunţat din vreme (şi tipărit pe afişe şi foi volante), ca fiind raportor al partidului nou creat pentru *presă şi propagandă*. În realitate, în legătură cu acest congres biografiile lui Constantinescu-Iaşi conţin două inadvertenţe: **i)** prima dintre ele este

[18] ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 110.

că în acest memoriu din ianuarie 1945, autorul confundă luna de desfăşurare a congresului, probabil fără a bănui că ziua de 8 mai 1921 va deveni o autentică zi sacră în toate naraţiunile oficiale din următoarele decenii; în memoriu, el vorbeşte despre „congresul din *iunie 1921*”[19] (în loc de mai 1921 – *subl. m., A.C.)*; în context, să reţinem şi eroarea prin care el se rememorează ca fiind „ales *reporter pentru presă* la congresul din Iunie 1921”[20] *(subl. m., AC)* – în realitate, el a fost *raportor* pentru presă, ceea ce înseamnă cu totul altceva. Această din urmă eroare – *reporter* vs. *raportor* – poate fi datorată dactilografierii memoriului (despre care nu ştim dacă a fost făcută de autor sau de altcineva – ultima variantă fiind, totuşi, de luat în seamă), dar şi mai bizar este un alt detaliu: **ii)** de fapt, deşi era anunţat ca *raportor* la congresul din 8 mai 1921, Constantinescu-Iaşi a lipsit de acolo, „fiind bolnav”[21]. Informaţia este demnă de crezare, tocmai dat fiind momentul scrierii acestui memoriu: într-adevăr, P. Constantinescu-Iaşi nu a participat la şedinţa de constituire a Partidului Comunist autohton, drept care nici nu a fost arestat (cum au fost toţi ceilalţi congresişti ai acelei zile). Interesant rămâne faptul că în alte memorii, mai târzii, personajul va trece peste acest detaliu al bolii de ultimă clipă – şi va insista amintind însărcinarea sa de a fi *raportor* la congres, sarcină atestată de foile volante ce fuseseră publicate anterior, înainte de începerea lucrărilor congresului! Aşadar, este adevărat că Constantinescu-Iaşi a fost programat să fie *raportor* la congresul de naştere al Partidului Comunist din România, dar la fel de adevărat este că el nu a participat la acel congres – cum am văzut mai sus, pe un motiv *de boală* rememorat ca atare abia după alţi 24 de ani.

Totuşi, în perspectiva memoriului din ianuarie 1945, existau şi unele avantaje ce decurgeau din acea absenţă fortuită din 8 mai 1921: după arestarea congresiştilor pro-comunişti din Bucureşti, Constantinescu-Iaşi a venit din Moldova spre Bucureşti „pentru organizarea partidului comunist împreună cu puţinii tovarăşi liberi: Ana Pauker, Lucreţiu Pătrăşcanu şi

[19] *Idem*.
[20] *Idem*.
[21] *Idem*.

alții”[22]. În noul partid *socialist-comunist* abia înființat, el a intrat în *comisia de presă* a noului *comitet central* şi a purces la ceea ce ştia mai bine dintotdeauna: să scrie, citez, „articole de fond” pentru presa de partid.

În primii ani ’20, până la interzicerea partidului comunist (în anul 1924 prin aşa-numita „lege Mârzescu”), Constantinescu-Iaşi va susține că a condus secția partidului de la Bârlad şi că a lucrat la „organizarea secției Iaşi” – deşi trebuie spus că, fără a arunca vreun dubiu asupra celor menționate de personaj în memoriul său, în ianuarie 1945 verificarea tuturor acestor detalii nu era prioritară[23]. În martie 1922, Constantinescu-Iaşi participă la alegerile pentru Cameră, fiind prezent pe lista depusă de gruparea socialist-comunistă în mai multe oraşe ale țării (Bucureşti, Bârlad, Iaşi, Chişinău) – dar fără succes. La o editură cu tematică socialistă din Galați (pe care o va şi conduce scurtă vreme, dat fiind că era cel mai prolific autor), el va publica mai multe broşuri (despre învățământ, despre Constituție, depre Lenin etc.), precum şi o traducere din Frederich Engels, numită *Principiile comunismului*. Deloc surpinzător că această lucrare va fi trecută distinct la dosarul pe care Siguranța statului deja i-l întocmise după 1920 – lucrare ce va constitui un alt argument pentru care oficialitățile îl vor considera pe Constantinescu-Iaşi ca fiind un lider al mişcării comuniste autohtone.

La drept vorbind, această apreciere era deopotrivă legitimă şi exagerată totodată. La cât de subțire era componenta intelectuală a comunismului incipient românesc din anii ’20, cu siguranță că Petre Constantinescu-Iaşi putea ieşi uşor în evidență (ceea ce, în acei ani – trebuie spus – nu s-a întâmplat altundeva decât în dosarele Poliției); pe de altă parte, este la fel de clar că acest personaj nu a dovedit o reală valență organizatorică sau militantă – alta decât articolele de presă pe care le semna şi conferințele pe care le susținea în diverse săli din oraş(e), pe teme adiacente cauzei. În anul 1922, profesorul (reintegrat în sistem) organiza la Bârlad societatea (cu scop declarativ cultural) „Maxim Gorki”, al cărei scop era ajutorarea înfometaților din proaspăta pe harta

[22] *Idem*.

[23] Acea verificare se va face, totuşi, după o paradigmă efectiv stalinistă, în intervalul 1948-1950.

lumii Uniune Sovietică. Ideea acestui act caritabil nu-i aparţinea – ci era un proiect caritabil al stângii radical-socialiste şi pro-comuniste europene, la care colaborau mai mulţi intelectuali din diferite ţări, cu toţii admiratori ai Sovietelor, într-o măsura mai mare sau mai mică[24]. În numele acestei asociaţii, şi cu intenţia de a strânge bani pentru defavorizaţii din noua URSS, Constantinescu-Iaşi şi-a unit eforturile cu alţi intelectuali români cu vederi de stânga (precum C. I. Parhon[25], „dr. Răşcanu”[26] sau deja amintitul Leon Ghelerter). Mai tânăr decât toţi aceştia, P. Constantinescu-Iaşi (alături, pe un alt palier, de un savant, C.I. Parhon, spre finalul vieţii) va fi dintre cei ce vor apuca să profite, după război, de pe urma acestor iniţiative care atunci, în anii ’20, păreau *donquijote*-eşti de-a dreptul.

2.3. Un *ilegalist* transferat la Chişinău

În această biografie din care citäm – care era suficient de timpurie pentrru a fi net laudativă la adresa semnatarului, lipsind în mod clar elementele de „aurocritică” stalinistă care se vor impune în naraţiunile de gen în deceniul următor – P. Constantinescu-Iaşi susţine că după scoaterea în afara legii a partidului comunist „am intrat în comitetul central al « Blocului muncitoresc şi ţărănesc » (1925)”, în care ar fi activat până la dizolvarea acestuia, în anul 1933.

[24] În memoriul din ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi recunoaşte că ideea acestei asociaţii s-a născut în urma apelului cunoscutului explorator norvegian Fridjof Nansen (1861-1930) „pentru ajutorarea înfometaţilor din Uniunea Sovietică”.

[25] Endocrinologul şi neuropsihiatrul român Constantin I. Parhon (1874-1969) a fost unul dintre cei mai importanţi „tovarăşi de drum” ai comuniştilor după 1944. Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale după 1948, Parhon a fost totodată un personaj important în conducerea noii „republici populare” impuse prin forţă în decembrie 1947.

[26] Cel mai probabil, este vorba despre economistul, avocatul şi scriitorul de stânga Theodor Răşcanu (1888 – sinucis în 1952) – a nu se confunda cu Constantin Vasiliu-Răşcanu (fost ministru de Război în guvernul Petru Groza din martie 1945).

Între timp, avaraturile vieții profesorale îl mută dintr-un loc în altul: în 1927, este numit profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău (care ținea, cum am spus, de Universitatea din Iași) – acesta fiind, în opinia mea, unul dintre cele mai discutabile detalii ale vieții sale. Studierea cuprinzătorului dosar al lui Constantinescu-Iaşi ne arată că el era, într-adevăr, urmărit îndeaproape de Siguranța statului încă din anii ’20 – fiind considerat un cap al mișcării comuniste autohtone (ceea ce, am văzut, în 1934 respectivul nega, dar în 1954 susținea cu hotărâre). De ce anume a fost acceptată numirea lui la Chișinău, unde prin forța lucrurilor, era geografic mai aproape de comunismul sovietic? Cea mai logică explicație pentru această întrebare legitimă ar fi aceea că mutarea sa a avut tocmai rolul de a-l predispune unei mai atente observații – el era trimis mai aproape de „sursă” pentru a fi mai ușor de observat ramificațiile propagandei sovietice din România. În acelaşi timp, trebuie spus că P. Constantinescu-Iaşi progresase în acei ani pe scara profesională: prin examene (și printr-o teză reușită despre arta bizantină) el devine, dintr-un profesor de liceu de provincie, profesor universitar într-unul dintre cele mai importante orașe ale României Mari. Aşadar, toate problemele sale de dosar politic de până atunci nu au fost în măsură să-i bareze activitatea profesională. Acest lucru spune foarte multe despre România acelor ani, în care normele vieții universitare puteau face casă comună cu suspiciunile la adresa unora dintre subiecți. Cât a fost *autonomie universitară* şi cât a fost „teleghidare” voită de Siguranță în trimiterea lui Constantinescu-Iaşi la Chișinău rămâne un capitol care merită analizat mai în amănunt.

Activitatea universitară nu i-a ştirbit nimic din zelul revoluționar. Potrivit propriilor mărturii autobiografice, imediat după mutarea la Chișinău, el ar fi intrat în legătură cu filiala locală a partidului comunist (ilegal, desigur), reprezentată prin „frații Rubinstein”. În vara anului 1928, într-o călătorie, declarată a fi de studii, pe care o face la Paris, el contactează Partidul Comunist Francez şi redacția ziarului acestuia, *L’Humanité* – ziar pe care ulterior îl va primi la Chișinău „camuflat în alte ziare burgheze” şi, inspirat de care, va scrie pentru mișcarea din Chișinău „unele informații prețioase”. Întors de la Paris, în toamna aceluiaşi an 1928, organiza filiala pentru Basarabia a *Comitetului pentru*

amnistie (o altă organizație camuflată a mișcării de extremă stânga, al cărei scop era amnistierea celor acuzați de activități radical-socialiste şi comuniste) – întreprindere politică în care se afla alături de nume relativ cunoscute din societatea românească de atunci, precum dr. C. I. Parhon, Constantin Costa-Foru[27] sau Lucrețiu Pătrășcanu. Într-o asemenea companie intelectuală, Constantinescu-Iaşi îşi extinde activitatea publicistică: trimite în următorii ani (sub nume propriu sau prin pseudonime gen *P. Eşanu*) articole de stânga în reviste şi ziare precum *Raboce Vestianskaia Pravda* (din Chişinău), *L'Internationale de l'enseignement*, *Bulletin de presse* (ultimele două editate de sindicatul francez transnațional *Internationale des Travailleurs de l'Enseignement* – ITE, vezi mai jos), *Scânteia*, *Materialismul*, *Studenţimea nouă*, revista *Nu*, dar şi în *Dreptatea* național-țărăniștilor (care agrea , cum se poate bănui, atacuri la adresa liberalilor – atacuri în care Constantinescu-Iaşi era foarte inspirat). Simultan, profesorul se află constant în comitetul de organizare al unor manifestații sau cercuri „culturale" de stânga. În toate aceste acțiuni – articole şi manifestații – el rămâne un *revoluționar de catifea*, prudent, evitând să susțină deschis stalinismul; ceea ce îmbrățișează el în schimb este retorica obişnuită a unei *lumi mai drepte şi mai bune*, opusă direcției de dreapta pe care se dezvolta statul român burghez.

O nouă vizită la Paris, în anul 1931, îl pune în contact cu Comitetul Central al *Internaționalei Muncitorilor din Învățământ* (ITE), organizație de stânga pro-comunistă franceză, bazată pe sindicalismul profesorilor de acolo. Relațiile cu aceasta se vor adânci în următorii ani, cu atât mai mult cu cât Constantinescu-Iaşi încearcă imediat apoi înființarea în România a unor filiale a ITE, în Chişinău şi în alte oraşe din țară (dar rezultatele au

[27] Avocat şi jurnalist, Constantin Costa-Foru era fiul fostului ministru şi Rector al Universității Bucureşti de la sfârşitul secolului XIX, Gheorghe Costa-Foru. Constantin, mândru de originea sa aromână, a fost foarte sensibil la creşterea sentimentelor xenofobe din România de după Marele război – motiv din care a fost un pionier al drepturilor omului la noi, fiind unul dintre cei care înființează, în 1923, filiala românească a Ligii Drepturilor Omului. Ca intelectual şi avocat de stânga, el a pledat împotriva lui Corneliu Zelea-Codreanu în procesul acestuia de la Drobeta Turnu Severin (1925) şi tot în acel an a pledat în apărarea comuniştilor arestați după revolta de la Tatar Bunar din 1924.

fost modeste – ceea ce autobiografia nu spune, desigur). Întors de la Paris, pe lângă aceste filiale ale unui super-sindicat de inspirație franceză (pentru că aceasta părea a fi ITE în lumina legii), Constantinescu-Iași pretinde că a înființat la Chișinău și un cerc de studii clandestin numit *Marx-Lenin*, ca și, în perioada următoare, un alt cerc, tot clandestin, *Prietenii Uniunii Sovietice*. Dacă despre activitatea acestor cercuri informațiile sunt sumare, este adevărat că, la mijlocul anilor '30, P. Constantinescu-Iași se va număra printre intelectualii de stânga români care vor anima primele întrupări ale asociației *Amicii URSS* (în septembrie 1934, spune profesorul[28]) – aceasta, tot după un model francez și după ce relațiile diplomatice dintre România și URSS au fost reluate, în acea perioadă (iunie 1934).

2.4. Scutul antifascismului

Începând din primii ani '30, terenul de acțiune preferat al lui Constantinescu-Iași devine campania anti-război aflată atunci în vogă printre intelectualii de stânga ai Europei. Această campanie, bineînțeles susținută de Moscova, avea totuși avantajul de a fi părut a fi apolitică – ea era de stânga, dar nu era în mod manifest comunistă. Pentru un intelectual de stânga din Est precum Constantinescu-Iași, apariția apelului din mai 1932 al scriitorului francez Romain Rolland[29] („*Notre patrie en danger*" – text premonitoriu, în care vorbea despre pericolul de război din Europa, cu trimitere implicită la o Germanie în care Hitler nu ajunsese încă la putere!) a venit ca o mană cerească. Din acel moment, profesorul Constantinescu-Iași intră în legătură cu Rolland și cu concetățeanul acestuia Henri Barbusse[30] și, pe plan românesc, se implică în strângerea de semnături împotriva războiului – o întreprindere nobilă, care părea a

[28] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.
[29] Scriitor francez (1866-1944), militant antifascist, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1916.
[30] Scriitor francez (1873-1935), membru al Partidului Comunist Francez din 1923.

nu avea nici un conținut ideologic concret (desigur, nu era întâmplător că Barbusse era membru al Partidului Comunist Francez).

Şi astfel ajungem la unul dintre principalele momente ale activității lui P. Constantinescu-Iaşi din anii ’30: participarea sa, în calitate de reprezentant al României (mai curând prin contactele sale franceze decât prin vreo delegare mandatată din țară) la *Congresul internațional împotriva războiului* pe care Rolland şi Barbusse îl organizează la Amsterdam, în luna august a anului 1932. Acest conclav intelectual pacifist a fost de răsunet în Europa. Totodată, el va oferi – ca şi mişcarea anti-război ca atare – un paravan binevenit celulelor pro-comuniste dintr-o țară precum România. Constantinescu-Iaşi va profita de acest lucru din plin – şi nu numai el, pentru că ceea ce se cheamă comunismul românesc din anii ’30 ar fi de neînțeles fără acest alibi european al activismului împotriva războiului.

În vara lui 1932, profesorul a îmbinat atât convingerile sale antirăzboinice (despre care nu aveam motive să credem că nu erau sincere) cu sindicalismul său pan-european şi pro-comunist: pe lângă congresul de la Amsterdam, el a mai participat şi la congresul mondial al ITE de la Hamburg, desfăşurat aproximativ în aceeaşi perioadă. Rezultatele au fost notabile: cum România nu excela printr-o reprezentare masivă la aceste manifestări (şi mai ales cum România era văzută, de către stânga europeană, ca fiind mai curând țara unui conservatorism de dreapta retrogad, actualizat în ultimul deceniu prin curentul legionar aflat în plin avânt), reprezentantul României a fost bine primit şi încurajat: Constantinescu-Iaşi a fost ales membru în *Comitetul Mondial Antirăzboinic* cu sediul la Paris şi totodată membru în Comitetul Executiv al ITE. Cum se va vedea imediat, această „recunoaştere” externă a activității sale îi va prinde bine în viitorul apropiat: când va avea probleme cu legea din România, Constantinescu-Iaşi va găsi uşor susținători în afară, gata să protesteze.

Sub mantia anti-războiului, profesorul va organiza manifestări şi va ține conferințe pe această temă în România şi, în unele întruniri ale profesorilor secundari din Chişinău (aprilie 1933) şi Bucureşti (noiembrie 1933), el vorbeşte despre avantajele sindicalizării în învățământ – ca şi despre datoria acestei categorii sociale de a lupta împotriva războiului.

Cum era de aşteptat, supravegherea de către Siguranță merge pas la pas cu toate aceste acțiuni ale lui P Constantinescu-Iaşi – aşa se explică „prigoana" despre care el vorbeşte în autobiografia pe care o citez, în care aminteşte că atunci, în 1933, a fost atacat de ziarele româneşti de dreapta (printre care influentul *Universul* de la Bucureşti), iar, după greva de la Griviţa din acelaşi an, la domiciliul său s-a produs o percheziție care s-a soldat cu confiscarea mai multor materiale, inclusiv a presei străine de stânga pe care o adunase. Aceste necazuri par a-l fi îndârjit pe profesor: în anul 1933, el participa la două congrese anti-război desfăşurate la Paris, la unul dintre acestea participând şi reprezentanți ai sindicatelor din URSS (aceasta, cel mai probabil, este motivul articolului acuzator din *Universul*, din septembrie 1933). Reîntors în țară, el este printre inițiatorii (în biografie, spune că a fost *organizatorul*) *Comitetului Național Antifascist*, în care va fi ales vice-preşedinte – motiv pentru care, deşi era profesor la Chişinău, ajunge tot mai des şi tot mai mult la Bucureşti. Călătoreşte în mai multe oraşe pentru organizarea unor comitete antifasciste locale („la Chişinău, Iaşi, Braşov, Cluj, Ploieşti, Oradea Mare" ş.a.), iar în septembrie 1933 *Comitetul* ținea la Bucureşti conferința de constituire a *conducerii centrale* proprii, în fața unor delegați din provincie.

2.5. Activism extern – bani din afară?

În acest punct al rememorării noastre, voi insista asupra a două detalii importante pentru procesul profesorului Petre Constantinescu-Iaşi, care va urma.

Primul dintre ele este articolul pe care, într-adevăr, ziarul *Universul* (unul dintre cele mai importante *mass-medium* din anii '30 ai României) îl publică pe 2 septembrie 1933. Articolul nu este o notă oarecare – ci este un text de prima pagină, publicat cu litere groase chiar sub manşeta cu numele jurnalului[31]. Sub titlul „*Un profesor universitar în serviciul*

[31] ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 7/8, vol. VI, f. 89.

Sovietelor" (şi cu subtitlul „*Datoria ministerului instrucţiei publice*"), articolul debutează astfel:

> Cazul prof. P. Constantinescu-Iaşi de la Facultatea de teologie din Chişinău nu poate lăsa indifferent guvernul şi în special pe d. ministru al instrucţiunii publice. Acest profesor, de câţiva ani propagă doctrina comunistă şi participă la congresele organizate de Internaţionala a III-a, în străinătate, în calitate de reprezentant şi „delegat al României" (?). În cursul lunii Iunie a.c. el a luat parte la lucrările congresului aşa zis „anti-fascist" de la Paris – în realitate comunist – şi împreună cu agenţii Sovietelor ruseşti a atacat organizarea noastră de stat (...)

Şi, la capătul a trei coloane pe jumătatea paginii, după ce se dădeau detalii despre activitatea profesorului şi, mai ales, se amintea cum au reacţionat state precum Elveţia (!) în faţa unor astfel de partizanate mascate, articolul concluziona:

> El n-a fost revocat şi nici dat judecăţii. Pentru că – probabil – ministerul n-a cunoscut la vreme gravitatea culpei acestui membru al corpului didactic român. Acuma, ministerul este dator să aplice cât mai neîntârziat severe sancţiuni. Le aşteptăm.

Al doilea detaliu – despre care ziarul citat nu vorbeşte – rămâne, totuşi, cel al uşurinţei cu care P. Constantinescu-Iaşi călătorea atât de dezinvolt în Europa (Amsterdam şi Hamburg în anul 1932, una sau două călătorii la Paris în vara lui 1933 etc.). Nu mă refer aici la paşaport (pentru că un act românesc nu-i putea interzice călătorii în Europa), ci la mijloacele materiale necesare. Este adevărat că, pentru un profesor universitar din România interbelică, o călătorie în străinătate era relativ la îndemână. Dar până şi acest detaliu, laudativ pentru România epocii, devine mai curând o dilemă – dat fiind că în timpul crizei economice din 1929-1933 universitarii nu au fost nici ei scutiţi de consecinţele inerente. Constantinescu-Iaşi nu provenea dintr-o familie bogată, iar câştigurile sale se rezumau, în teorie, la salariul de profesor; în plus, el mai avea – cum se va vedea mai jos – dintr-o primă căsătorie o fiică de a cărei securitate materială era responsabil. Or, constanţa şi dezinvoltura cu care

Constantinescu-Iaşi circulă în străinătate după 1928 (la un an după ce ajunsese la Chişinău) poate conduce analiza şi pe alte piste. În mod evident, profesorul primea bani de undeva pentru facilitarea activităților sale (publicarea de buletine, organizarea de conferințe etc.). Cel mai probabil, aceşti bani proveneau de la organisme interesate în continuitatea activității sale – şi acestea nu puteau fi decât sovietice. O primă concluzie: infiltrarea de bani şi mijloace materiale de către URSS către politica şi *societatea civilă* române ale anilor ’30 rămâne, deasemenea, un capitol de istorie ce trebuie aprofundat mai bine. Sunt mari şanse ca un profesor precum Constantinescu-Iaşi să fi fost un astfel de beneficiar, printre alții.

Iar a doua concluzie trimite chiar la articolul (nesemnat!) citat din *Universul*: foarte probabil, el se baza pe informații scurse către ziar chiar de Siguranța română. Profesorul era în observația acestei instituții – dar, prin amplificarea activității sale sub pavăza pacifismului parizian, Constantinescu-Iaşi depăşise o limită; depăşire pe care Siguranța dorea să o sancționeze. Desigur, acestea sunt ipoteze de lucru ale mele – dar logica istorică ne conduce către formularea lor.

3.1. Arestarea din anul 1934

Deloc impresionat de şicanele prin care trece în țară în acei ultimi ani ai crizei economice (în care, totuşi, el vizita Europa foarte lesne), Petre Constantinescu-Iaşi scrie mult şi călătoreşte pe măsură. Ziarele numite de el „antifasciste” se bucură în continuare de textele sale: *Buletinul mişcării antifasciste* din Bucureşti, *Viața Tighinei* din oraşul cu acelaşi nume, *Clopotul* (din Botoşani), *Apărarea ceferiştilor* (din Craiova), *Cuvântul nou* (din Braşov), *Ecoul* (din Iaşi), *Îndrumarea* (din Galați), *Frontul muncii* (din Piatra Neamț) *Raza*, *Soarele* sau *Brazda* (toate trei din Botoşani), *Zorile* şi *Dimineața* (ambele din Bucureşti) – toate aceste tipărituri (majoritatea meteorice) primesc şi publică texte ale profesorului. Desigur, un ziar precum *Dimineața* era cunoscut în epocă, iar orientarea sa de stânga (nu neapărat comunistă, totuşi) era foarte clară; dar din ce bani erau publicate restul celor numite? Iată o nouă întrebare.

Atacurile de care are parte în țară, din partea altor jurnale sau jurnaliști de dreapta (nu foarte multe, totuși; trebuie spus că P. Constantinescu-Iași era mai urmărit de Siguranță decât de breasla ziariștilor!) îl predispun pe profesor la un exercițiu care îi va prinde bine în anii care vor urma: ori de câte ori era atacat, el poza în victima regimului de la Bucureşti şi chema în ajutor nume ale unor tovarăşi antifascişti din străinătate: cum spune chiar el, cu mândrie subînțeleasă, în autobiografia din ianuarie 1945, „în apărare a[u] trebuit să intervie o serie de profesori de la Sorbona şi Barbusse însuşi" – aceasta în anii 1933-1934.

Chiar dacă un ziar important din Bucureşti îi cerea destituirea din învățământ, Constantinescu-Iaşi îşi continuă şi în anul 1934 vocația sa de revoluționar-călător: în lunile aprilie şi mai face un lung periplu prin Bulgaria, Iugoslavia şi Grecia (iar în această din urmă țară „am intrat în legătură cu antifasciştii din Stema şi Salonic"[32]), după care, în vara aceluiaşi an, petrece lungi săptămâni în Franța – al cărei stângism îl inspira atât de mult – unde este de față la „un congres şi două conferințe internaționale"[33]. Mai întâi, la începutul lui august 1934, a luat parte la „marele congres antifascist al femeilor din toată lumea" (sic!) de la Paris[34]. Apoi, relațiile lui anterioare l-au dus şi la conferința ITE şi la congresul profesorilor de stânga francezi care au avut loc la Reims, tot în Franța; după care – potrivit propriilor amintiri – pare a se fi întors la Paris, unde tocmai avea loc o altă acțiune a stângii mondiale, anume *Marea spartachiadă antifascistă*. Deşi profesorul nu spune în autobiografia sa, probabil că unele din aceste costuri erau suportate de organizatori (de unde se naşte întrebarea adiacentă dacă nu cumva chiar şi aceste fonduri aveau o participare sovietică) – dar amploarea voiajelor rămâne totuşi impresionantă pentru un profesor fără altă avere din România anului 1934.

Toamna anului 1934, după cum am aflat deja în preambulul acestui text, va fi mai puțin fastă pentru profesor. În septembrie acel an, Constantinescu-Iaşi a purces la organizarea unei conferințe a antifasciştilor din România, la

[32] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.

[33] *Idem*.

[34] Neuitând în memoriul din ianuarie 1945 să specifice faptul că acolo participaseră şi zece delegate din Uniunea Sovietică!

Bucureşti – după care pasul următor trebuia să fie un congres balcanic al antifasciştilor, tot în capitala României. O altă platformă pe care profesorul s-a manifestat atunci a fost *Liga contra prejudecăților* – o altă organizație paravan a comuniştilor, susținută de fonduri care, cel mai probabil, veneau din URSS. Proaspăt inițiator în acea toamnă – după cum am văzut – al *Asociației „Amicii URSS*" din România, profesorul a călătorit intens prin țară, ducând acest mesaj – ce părea validat de recenta ameliorare din relațiile diplomatice româno-sovietice. Din inițiativa sa, într-o tipografie din Piteşti urma să apară chiar şi un buletin al *Amicilor URSS* – dar guvernul României, suspicios la adresa acestei inițiative, i-a confiscat tirajul[35]. Astăzi, putem conchide că nu era nimic surprinzător, dat fiind că Constantinescu-Iaşi era deja fişat la Siguranță ca un agent de influență în slujba ideilor comuniste.

La sfârşitul lui noiembrie 1934, profesorul a fost arestat din ordinul procurorilor de pe lângă Consiliului de Război din Chişinău. În spiritul inexactităților în care cariera lui Petre Constantinescu-Iaşi abundă, ziua arestării are o oarecare marjă de relativism: în scrisoarea către ministrul de Interne din decembrie 1934 – citată mai sus – această zi a arestării părea a fi 28 noiembrie. În autobiografia din ianuarie 1945, el îşi antedatează cu trei zile arestarea, plasând-o pe 25 noiembrie (un fel de a spune că fusese cu trei zile mai mult dăruit cauzei). Aceasta din urmă este fie o eroare datorată memoriei, fie o mistificare. Aşa cum se va vedea, arestarea lui a avut directă legătură cu o acțiune de-a sa din ziua de 26 noiembrie 1934 – când încă era în libertate. Abia *după* consumarea acelei activități din 26 noiembrie s-a decis arestarea sa.

În acel arest din toamna lui 1934, aşa cum el în parte îl asigura pe ministru, a apelat la toate formele de protest de care dispunea: „greva foamei, [a] setei, [a] somnului şi [a] frigului"[36] (aceasta din urmă fiind, probabil, dorința exprimată de a nu primi încălzire în celulă). Presa de stânga din țară a preluat cazul său, prezentându-l ca pe un martir al campaniei antifasciste; la fel vor face şi protestele din afară, care – în

[35] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112; vezi şi Cioroianu, *Pe umerii lui Marx*...., pp. 111-118.

[36] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.

sprijinul profesorului – vor consta mai ales în articole de ziare (de stânga) şi într-o delegaţie a sindicatului ITE din Franţa venită în România, în frunte cu un anumit (amintit de P.C.-I. în autobiografia sa) François Jourdain.

Ca şi prima arestare, din toamna anului 1920, şi cea din 1934 a fost relativ scurtă: profesorul a fost eliberat pe 12 ianuarie 1935, urmând ca procesul său să înceapă cu el în libertate. Odată liber, evident, reia activitatea – sau, cum spune singur, „am reluat lupta şi am fost ales preşedinte al «Blocului democratic»”[37] (organizaţie de stânga în care erau camuflaţi inclusiv comunişti – dar nu numai – dedicată antifascismului). Se implică totodată în campaniile de apărare ale celor închişi pentru opinii similare cu ale sale („Comitetul pentru apărarea antifasciştilor”) şi publică intens în periodice din Bucureşti, Chişinău, Botoşani, Dorohoi, Turnu Severin, Bacău ş.a. După o tactică ce va avea succes în Franţa (şi care era cu totul recomandată de URSS), Constantinescu-Iaşi este unul dintre intelectualii care se implică în formarea – în vara lui 1935 – unui *Front Popular* care, în intenţie, trebuia să regrupeze „toate formaţiile şi partidele democratice” din România. După propria sa mărturie, a fost unul dintre cei care au purtat tratative cu Partidul Social Democrat, cu alte grupări socialiste, cu Partidul Evreiesc sau cu Partidul Naţional Ţărănesc. În ziua de 6 decembrie 1935, profesorul era unul dintre semnatarii unui document care – după 1945 – va deveni de referinţă în istoriografia oficială a regimului comunist: „faimosul pact de la Ţebea (...), pe mormântul lui Avram Iancu şi sub gorunul lui Horia” (adică Horea, *n.m., AC*), alături de membri ai Frontului Plugarilor, MADOSZ-ului maghiar şi ai fostului Partid Socialist (al lui Constantin Popovici[38]). Cum se vede, starea sa juridică nu l-a împiedicat să călătorească foarte mult prin ţară ca activist de stânga (urmărit constant de Siguranţa statului), inclusiv în judeţele Mehedinţi sau Hunedoara[39], unde s-a implicat în susţinerea candidaţilor de stânga ai *Frontului Popular*.

[37] *Idem*.

[38] Grupare desprinsă în martie 1933 din Partidul Social-Democrat; ulterior, în august 1933, se va contopi în Partidul Socialist Unitar, condus de dr. L. Ghelerter.

[39] ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

3.2. Pregătirea acuzării

În urma arestării din toamna lui 1934 şi a ordinului de urmărire dat în ianuarie 1935 (înaintea eliberării sale din arest), precum şi ca urmare a interogatoriilor luate lui Petre Constantinescu-Iaşi, capetele de acuzare împotriva sa – formulate din mai 1935 de către Consiliul de Război al Corpului III de Armată din Chişinău, într-o *Ordonanţă definitivă* care a premers începutul procesului[40] – vizau fapte prevăzute în *Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice*, după cum urmează:

a) în cursul anilor 1932, 1933 şi 1934, profesorul era acuzat de a fi intrat „în legătură cu diferite asociaţiuni şi persoane din străinătate în scopul de a primi directive pentru pregătirea revoluţiei comuniste în România, găsindu-se la domiciliul său[41] atari directive";
b) în cursul anului 1934, el avusese o activitate „contra actualei forme de guvernământ, îndemnând prin cuvântări pe muncitori la lupta de clasă până la intronarea dictaturii proletariatului aşa cum este astăzi în URSS"[42].

În plus, acuzarea nu avea nici un dubiu în privinţa identităţii de sens politic a activităţii antifasciste cu cea comunistă: „din unele răspunsuri ale inculpatului (...) date cu ocazia interogatoriului luat de noi la instrucţie [instucţia cazului, *n.m., AC*] se face dovada deplină că mişcarea antifascistă în care au activat inculpaţii tindea la instaurarea dictaturii proletariatului aşa cum este regimul actual în URSS". Întrebat fiind în cursul interogatoriului dacă acesta era scopul final al activităţii sale, Constantinescu-Iaşi ar fi dat următorul răspuns (citat în *Ordonanţa* amintită mai sus): „În primul rând ţin să precizez că aceasta (...) este scopul cel mai îndepărtat al mişcării antifasciste şi încă nesigur din cauză

[40] *Ibidem*, f. 45.
[41] În anul 1934, P. Constantinescu-Iaşi şi soţia sa locuiau în localul Facultăţii de Teologie din Chişinău.
[42] ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 45.

că nu avem siguranța că[,] după intronarea de regimuri fasciste în diferite țări, va urma neapărat dictatura proletariatului așa cum este astăzi în Rusia”[43].

Dosarul instumentat lui P. Constantinescu-Iași trimite cu precădere la activitatea sa din anul 1934. Dacă ne întrebăm de ce, iată varianta de răspuns a acuzării: „nu fiindcă inculpatul n-ar fi activat subversiv şi până la acea dată” – precizează *Ordonanța* – „ci fiindcă [pentru acel an, n.m., AC] a[u] căzut în mâinile noastre acte conținând probe concrete despre o astfel de activitate a sa”. Iată câteva din aceste probe: în primul rând, la percheziția la domiciliu poliția găsise unele note de mână ale profesorului luate de acesta la ședința pe care nucleul antifascist (34 de persoane din diverse localități ale țării) o ținuse în locuința avocatului Victor Gherasim din Bucureşti, într-o zi din septembrie 1934. În acea şedinţă, profesorul luase cuvântul – la fel ca şi alți *antifascişti* români, care vor fi inculpați odată cu el: Mihail Braşoveanu, Etea Diner, David Faerstein (vezi mai jos). Constantinescu-Iaşi notase sintetic câte ceva din cuvântarea fiecăruia, iar una dintre idei era „că mişcarea antifascistă este form[ă a] luptei de clasă până la izbucnirea victoriei”, idee pe care acuzarea a coroborat-o cu anumite fragmente din broşura *Fascismul* pe care Constantinescu-Iaşi a recunoscut că a scris-o şi în care se spune că (sintetizarea aparține celui/celor care redactaseră *Ordonanța*) „Fascismul este forma luptei împotriva marxismului, împotriva luptei de clasă şi a ideologiei proletariatului (...) Dar în acelaşi timp este ura fără margini împotriva comunismului şi a celui dintâi stat proletar”. De aici concluzia acuzării: „De aici se deduce – *per a contrario* – că activitatea antifascistă este lupta de clasă, lupta în favoarea comunismului”.

Cum în acea broşură profesorul spunea că toate partidele din România, fie ele de dreapta sau de stânga, sunt „fascizate” şi că activitatea lor este îndreptată în contra intereselor maselor muncitoreşti, verdictul acuzării era categoric: „Prin urmare nu mai încape îndoială că şi inculpatul Constantinescu a vorbit la acea adunare în contra actualei forme de guvernământ şi pentru intronarea regimului sovietic”. Scrupulos, acuzatorul public inventariase şi „numele şi profesiunea celor 34 de participanți” în fața cărora Constantinescu-Iaşi vorbise; şi iată

[43] *Ibidem*, f. 46.

rezultatul: 2 profesori universitari, 4 avocați, 2 medici, 3 ziariști, 5 studenți, un dirijor de orchestră, iar restul de 17 (adică 50 la sută) îl reprezentau „simpli muncitori, toți delegați ai diferitelor formațiuni denumite antifasciste din țară". De notat este că acest document din anul 1935 nu insistă asupra etniei fiecăruia dintre cei 34 de participanți.

Tot în urmărirea dosarului Constantinescu-Iași, acuzarea mai obținuse date și despre o altă ședință la care acesta participase: întrunirea *regionalei antifasciste* din Basarabia, care se ținuse clandestin în ziua de 26 noiembrie 1934, în locuința medicului Ipolit Derevici din Chișinău. Doi dintre cei 42 de participanți – avocatul Rahmil Portnoi și studentul Vasile Bostan – intocmiseră dări de seamă ale ședinței, pe care poliția le-a confiscat ulterior. Iar în ele au găsit idei din cuvântările tuturor – inclusiv din cea a profesorului Constantinescu-Iași, care s-ar putea rezuma astfel: el a deschis ședința cu propunerea de a se trimite un mesaj de îmbărbătare „deținuților Doncea, Petrescu, Gheorghiu[44] și (...) [altor] condamnați în urma tulburărilor [de] la atelierele CFR Griviția [din București, *n.m., AC*] și comunistului Trahtenbroit David, fost secretar al comitetului antifascist al Basarabiei, condamnat (...) pentru agitațiuni comuniste", mai apoi profesorul făcând mențiunea că aceștia toți „stau închiși pentru lupta lor antifascistă". În continuarea cuvântării, Constantinescu-Iași a reluat teza celor două clase cu interese opuse, *proletarii* și *capitaliștii*, dintre care primii luptă pentru construirea unei lumi noi iar cei din urmă li se opun. Iar cum singurul exemplu de țară în care proletariatul a ajuns la putere era URSS, acuzarea n-a avut o problemă de ordin logic în a-i reproșa lui Constantinescu-Iași că propagă de fapt idei ale Internaționalei a III-a comuniste.

În fine, la percheziția făcută lui Constantinescu-Iași la locuința sa din localul Facultății de Teologie s-au găsit mai multe materiale de propagandă, dintre care unele editate clandestin de Partidul Comunist – adică, spune acuzarea, o probă materială „a cărei existență n-ar fi cu nimic justificată în biroul inculpatului dacă [acesta, *n.m., AC*] n-ar avea legătură cu partidul comunist". E drept că, în cursul anchetei, Constantinescu-Iași

[44] Este vorba despre Constantin Doncea (1904-1973), Dumitru Petrescu (1906-1969) și Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965), toți trei implicați în grevele de la Atelierele CFR Griviția, inculpați și condamnați apoi pentru aceasta.

nu a recunoscut că o broşură privind „sarcinile Partidului Comunist din România pe anul 1934" s-ar fi găsit la el.

Această şedinţă clandestină a *antifasciştilor* din Chişinău din seara zilei de 26 noiembrie 1934 – la care profesorul participase – a cântărit foarte greu în dosarul său. Desigur, nu este o întâmplare că arestarea sa urmase doar peste două zile, pe 28 noiembrie acelaşi an.

3.3. Procesul

Instumentat pe aceste coordonate, procesul antifasciştilor din anul 1936 avea să fie unul dintre cele mai de răsunet procese politice ale României interbelice. Inclusiv graţie conexiunilor din afară ale lui Petre Constantinescu-Iaşi, ecoul procesului va ajunge cu mult dincolo de graniţele ţării – inclusiv, evident, în paginile ziarului comunist *L'Humanité* de la Paris sau în acţiunile sindicatului francez ITE. Toate organizaţiile legale şi ilegale prin care se manifesta stânga radicală românească de la finele anilor '30 au sancţionat acest proces, iar inculpaţii – şi mai ales Constantinescu-Iaşi – au fost prezentaţi drept nişte eroi şi martiri.

Cum era de aşteptat, procesul nu i-a vizat doar pe inculpaţii pe care îi voi prezenta mai jos; în fapt, mişcarea aşa-numită *antifascistă* din România a fost afectată foarte puternic. Convinse fiind că în spatele acesteia se ascunde propaganda partidului comunist local sau din Uniunea Sovietică (ceea ce nu era deloc departe de adevăr), autorităţile regimului de la Bucureşti au înăsprit condiţiile de existenţă ale grupurilor şi grupusculelor ce se revendicau a fi *antifasciste*; mai simplu spus, comitetele acestora au fost în bună parte dizolvate, cele vizate pierzând acoperirea legală.

Amânat de două ori, procesul în care era inculpat şi Petre Constantinescu-Iaşi a început aşadar în dimineaţa (ora 9h45) zilei de 5 martie 1936, în sala Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chişinău[45].

[45] *Cf.* Radiotelegrama nr. 200/5 martie 1936, transmisă din Chişinău către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 39.

Lotul inculpaților era alcătuit deci din profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași, avocatul (?) David Faerstein (din Soroca), Paulina Rosemberg, medicul Ipolit Derevici şi inspectorul zootehnic Mihail Braşoveanu (toți trei din Chișinău), avocata Diner Etea (din Cetatea Albă), inginerul agronom Grigore Zoltur şi profesoara secundară Feiga Rabinovici (din Bălți). Completul de judecată al Consiliului de Război îl avea ca preşedinte pe colonelul Cantemir Popescu, iar ca membri pe maior Otto Benedict, maior Rudolf Cristel, căpitan Gheorghe Bugles (Buglea?) şi Iosif Niculescu. De față era şi maiorul Manea, comisar regal.

Trebuie spus că pe toată durata procesului garnitura de apărători a inculpaților a fost una redutabilă – peste 20 de avocați (P. Constantinescu-Iași a avut chiar şi un avocat din Franța, fără îndoială trimis de organizațiile sindicale cu care el se afla în contact). În prima zi a procesului, încă de la primele ore, avocații Ion Gheorghe Maurer[46] şi Grigore Iunian[47] au cerut amânarea şedinței, invocând o serie de vicii de procedură: Maurer a semnalat că majoritatea pieselor din dosarul de acuzare erau copii (şi a cerut originalele), iar Iunian (care în unele mărturii privind procesul apare ca *martor* al apărării, iar în dosarul citat de noi ca avocat) a protestat împotriva faptului că unele materiale de la dosar nu erau în limba română (şi a cerut traducerea acestora). Cele două

[46] Ion Gheorghe Maurer (1902-2000) s-a apropiat de partidul comunist în perioada interbelică în calitate de avocat; implicat în evadarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu-Jiu în august 1944, va deveni un prieten şi partener politic al acestuia. Ulterior, prim-ministru al României (*populare* sau *socialiste*) între anii 1961-1974.

[47] Grigore Iunian (1882-1939) a fost unul dintre cei mai interesanți (deşi puțin cunoscuți, astăzi) politicieni ai României de la începutul secolului al XX-lea: avocat, el s-a apropiat de Partidul Național Liberal înainte de Primul Război Mondial – ajungând deputat al acestui partid –, apoi, intrat în conflict cu liderul liberal Ion I.C. (Ionel) Brătianu, va trece la Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache iar apoi va ajunge vice-preşedinte al nou creatului Partid Național-Țărănesc şi ministru al Justiției din partea acestuia (1928). În mod constant mai apropiat de stânga, Iunian a fost unul dintre întemeietorii Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, în 1923. În toamna lui 1932, el s-a desprins din PNȚ-ul condus de Iuliu Maniu şi Ion Mihalache şi a înființat Partidul Radical-Țărănesc (mai de stânga decât PNȚ).

obiecţii (şi altele ridicate) au fost respinse, iar prima zi a procesului s-a consumat cu chestiuni de procedură. Conform regulamentului, s-au citat martorii ceruţi de acuzare şi de apărare – nu mai puţini de 800, din ţară şi din străinătate (la proces aveau să vină în jur de 300). Pe lângă I.Gh. Maurer şi Gr. Iunian, printre avocaţi s-au mai numărat Dem. Dobrescu[48], Lucreţiu Pătrăşcanu, Petre Pandrea, Stelian Niţulescu, Osvald Teodoreanu şi Ionel Teodoreanu[49] (ambii din Iaşi) etc. Desigur, o analiză mai completă a procesului trebuie să precizeze câţi dintre aceşti avocaţi anunţaţi în prima zi s-au implicat (şi cât de profund) în dezbaterile din următoarele săptămâni.

De la bun început, radiotelegramele pe care poliţia din Chişinău le trimitea zilnic (şi uneori de mai multe ori pe zi) către Direcţia Generală a Poliţiei (DGP) din Bucureşti l-au identificat pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind acuzatul principal al acestui proces. Prin activitatea sa (internă şi externă), dosarul său era cu mult mai bogat decât al tovarăşilor de lot. În decursul şedinţelor, Constantinescu-Iaşi va monopoliza nu numai atenţia juriului, ci va fi şi principalul vorbitor. De fapt, trebuie spus că profesorul n-a fost deloc reţinut în intervenţiile sale – dimpotrivă, juriul îi va atrage atenţia deseori că abuzează de ele.

Prima cuvântare de amploare a profesorului inculpat are loc în şedinţa de dimineaţă din ziua de 7 martie 1936, iar strategia sa de apărare este una pe care deja o cunoaştem: el insistă asupra ideii că activitatea antifascistă (pe care nu o neagă) nu este totuna cu activitatea comunistă[50]. În sprijinul acestei supoziţii (care era, dealtfel, adevărată – chiar dacă profesorul nu era tocmai sincer în apărarea sa), el aduce argumente proprii, dar şi articole de ziare din care citează copios. Întrebat de preşedintele completului de judecată care sunt *partidele antifasciste* din România, el începe prin a le numi pe cele „simpatizante ale ideilor

[48] Fost primar al Bucureştiului (1929-1934) din partea Partidului Naţional Ţărănesc, Dem. I Dobrescu (1869-1948) a fost şi un cunoscut jurist.

[49] Acesta din urmă este una şi aceeaşi persoană cu scriitorul Ionel Teodoreanu (1897-1954), autorul romanului clasic *La Medeleni*. Chiar dacă activitatea sa ca avocat este mai puţin cunoscută, ea a fost una redutabilă – mai ales la Iaşi şi în zona Moldovei. Osvald Teodoreanu era tatăl său, avocat deasemenea.

[50] ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 40.

fasciste" (precum Partidul Național Creștin[51], Frontul Românesc[52] sau partidul Totul pentru Țară[53]), iar apoi numește partidele pe care el le consideră antifasciste: Partidul Național Țărănesc, Partidul Radical Țărănesc[54], Blocul Democratic și Frontul Plugarilor pe care moșierul Petru Groza îl înființase în Ardeal. Apoi, întrebat fiind dacă se consideră vinovat de „aţâţarea străinătăţii" cu unele idei care nu corespundeau intereselor de stat al României, profesorul răspunde că nu el a produs această activare a unor voci din străinătate, ci tocmai procesul său, care avea ecou în rândul organizațiilor străine în care era membru; dealtfel, Constantinescu-Iași nu uită să precizeze că este „membru într-un comitet antifascist din Paris și alte patru comitete din străinătate"[55].

O analiză – chiar și mediată de rapoartele poliției către DGP – a procesului ne arată un Constantinescu-Iași locvace și inspirat în intervențiile sale. În spiritul majorității inculpaților de stânga (sau de stânga radicală) ai epocii, el se folosește de prilej pentru a ataca diverse probleme, cu sau fără legătură cu acuzările aduse lui. În context, în ședința din 7 martie 1936, profesorul se pronunță asupra politicii interne a țării (spunând că în România, în acel moment, nu se poate vorbi de regim fascist, „dar sunt politicieni care urmăresc dictatura"), apoi critică legea meseriilor pe care guvernul lui Gheorghe Tătărescu tocmai o trecea prin

[51] *Partidul Național-Creștin* a luat ființă în iulie 1935 prin fuziunea a două grupări de dreapta radicale (și adesea antisemite), anume Liga Apărării Național-Creștine a profesorului ieșean A.C. Cuza și Partidul Național Agrar al poetului transilvănean Octavian Goga.

[52] *Frontul Românesc* s-a constituit în februarie 1935, sub conducerea lui Alexandru Vaida-Voevod și era alcătuită în principal din militanți din aripa de dreapta a Partidului Național Țărănesc.

[53] *Totul pentru Țară* este numele sub care, în martie 1935, s-a reînființat ca partid legal (și condus de generalul Gheorghe Cantacuzino – Grănicerul) fosta Gardă de Fier, interzisă în decembrie 1933.

[54] Foarte probabil, Constantinescu-Iași se referă aici la partidul care a luat naștere în februarie 1933 (sub numele Partidul Țărănesc-Radical) din fuziunea a două grupări – conduse de Constantin Stere și Grigore Iunian – care se desprinseseră în anul precedent din PNȚ.

[55] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 41.

Parlament[56], profită de context pentru a critica partidul liberal (Tătărescu) aflat la putere şi de a-l acuza de încălcarea Constituției, iar apoi trece la situația internațională şi ajunge la concluzia că războiul imperialist al Italiei din Abisinia[57] este consecința directă a faptului că muncitorul italian este foarte prost plătit. Întrebat de preşedintele juriului cu ce țări s-ar alia România în cazul unui război, profesorul răspunde: „cu Franța, Cehoslovacia şi Rusia cu care suntem aliați şi contra Italiei, Bulgariei şi Germaniei care s-au retras din Liga Națiunilor şi care periclitează existența frontierelor de azi”[58].

Apoi, Constantinescu-Iaşi vorbeşte pe larg despre mişcarea antifascistă europeană (în care şi el se includea) şi despre congresul antifascist de la Amsterdam, din anul 1932, la care luase parte (congres care în probele acuzării apărea ca un *congres comunist*), spunând că „la manifestațiile, adunările şi şedințele (...) [de acolo, *n.m., AC*] au luat parte şi comuniştii”, însă el nu a reprezentat acolo Partidul Comunist din România. Mai precis (reține radiotelegrama poliției), în organizațiile antifasciste din Europa, precizează inculpatul, „toți comuniştii sunt antifascişti dar nu toți antifasciştii sunt comunişti”[59]. Apoi discuția divaghează din nou (la întrebarea preşedintelui completului despre care sunt personalitățile marcante ale antifascismului din România, Constantinescu-Iaşi oferă din memorie o listă de persoane publice sau mai puțin publice, din Bucureşti sau Chişinău). Iar radiotelegrama din 7 martie 1936, întocmită de inspectorul regional de poliție din Chişinău (Constantin Maimuca) se încheie astfel: „Preşedintele atrage atenția acuzatului să fie pregătit în apărarea sa, pentru a nu lungi durata procesului spre a fi nevoie de şedințe de noapte, după care şedința se suspendă decurgând totul în linişte stop”[60].

---

[56] Sub numele de *Legea pentru pregătirea profesională şi exercitarea meseriilor*, legea a intrat în vigoare la sfârşitul lunii aprilie 1936.

[57] În anul 1935, regimul fascist din Italia, condus de Benito Mussolini, decide invadarea Etiopiei, a cărei capitală Addis Abeba va fi cucerită în primăvara anului următor.

[58] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 42.

[59] *Idem*.

[60] *Idem*.

Procesul avea să fie unul lung. Extinderea sa pe mai bine de trei săptămâni se datorează, măcar în parte, intenselor şi lungilor pledoarii explicative pe care Constantinescu-Iaşi le face ori de câte ori are ocazia. Cuvântările sale sunt cele mai lungi în acest proces – ceea ce de altfel este în acord cu statutul său acolo, de inculpat-vedetă al evenimentului.

Pentru exemplificarea dialogului dezvoltat în sala de judecată voi cita aici un fragment[61] din stenograma şedinţei de dimineaţă a celei de-a treia zi a procesului (7 martie 1936)[62]:

> *D. Preşed.* [Preşedintele completului de judecată, n.m., AC]: Legea vă dă dreptul să vă apărați. Atrag atenția că trebuie să fiți moderat, să vă apărați metodic.
> *Acuzatul* [P. Constantinescu-Iaşi, n.m., AC]: În fața învinuirilor că am activat la comuniştii revoluționari, pentru gravitatea penalității să-mi dați un cuvânt mai larg spre a explica natura învinuirilor ce mi se aduc, în ce mă priveşte personal. În Ordonanța definitivă sunt acuzat că am pregătit revoluția comunistă în România. S-ar cuveni să încerc o definiție a acestor determinări. Termenii aceştia care se referă la legea excepțională sunt cu tendințe, spre a da o atmosferă a activității antifasciste de a confunda această activitate cu una comunistă. Continuarea [probabil continuua, n.m., AC] şi tendențioasa confuzie între comuniști şi antifascişti ne-a adus în fața Dvs. Procesul acesta este un proces de largă anvergură şi a depăşit cu mult cadrul, nu prin persoana noastră, ci a altora. Suntem pe linia justă a poporului român şi a celorlalte popoare care locuiesc în România. Voi preciza această deosebire între comunism şi antifascism.
> *Acuzatul* citează apoi fragmente din diferite articole apărute în ziarele care susține [corect susțin, n.m., AC] acțiunea sa, făcându-le o reclamă orală.
> *D. Preşed.*: Este şi altă presă serioasă care judecă altfel acțiunea Dvs. De pildă „Universul" şi atâtea alte ziare.
> *Acuzatul*: Da, recunosc. Lumea este împărțită în două tabere: de stânga antifascistă şi de dreapta fascistă. Guvernul actual calcă libertățile cetăţeneşti. Un guvern fascist le va înăbuşi cu desăvârşire. (...)
> [În scurt timp, discuția divaghează spre viața politcă din România şi caracterul partidelor legale, n.m., AC]
> *D. Preşed.* : Lăsați acestea de-o parte. Apărați-vă.

[61] Am păstrat aici topica şi punctuația documentului original, făcând – ca şi în restul citărilor – doar unele actualizări ale cuvintelor: „care" în loc de „cari", „dictaturii" în loc de „dictaturei" etc.

[62] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 51-52.

Acuzatul: Noi, antifasciştii şi democraţii luptăm pentru libertatea poporului român şi pentru dezrobirea lui din asuprirea politică. Internaţionalismul nostru este apărarea poporului. Fereasc Dumnezeu ca crucea încârligată şi fascismul german să triumfe în România. Am dat mâna cu toate categoriile sociale pentru închegarea Frontului popular. Iată internaţionalismul nostru. (...)
[Apoi acuzatul trece la discutarea materialului care-i fusese confiscat în percheziţii, n.m., AC]
Acuzatul: Reiese o incriminare greşită a îndemnului la lupta de clasă. Cum pot îndemna prin cuvântări la această luptă de clasă care este un fenomen în care mă integrez? Cred că este o greşeală fundamentală şi tendenţioasă. Lupta de clasă este un fenomen independent de voinţa noastră.
D. Preşed.: Lăsaţi teoriile capitalismului! Credeţi că interesează procesul? Nu descrieţi raiul din Rusia Sovietică. Mai bine apăraţi-vă.
Acuzatul: Fără să fiu un apărător al lucrurilor din Rusia Sovietică, să vedem, e chiar aşa de periculos ca să atragă vina cuiva când vrea să adapteze starea de lucruri din Rusia Sovietică în altă parte? etc.

Fără îndoială, Constantinescu-Iaşi s-a pregătit bine pentru acest proces, iar avocaţii apărării i-au sugerat eschive retorice de care el s-a folosit. Pe de altă parte, la fel de adevărat este că – foarte probabil – vinovăţia inculpaţilor era (pentru completul de judecată) clară încă dinaintea începerii procesului. Această nuanţă, pentru România celei de-a doua jumătăţi a anilor ’30, nu este cu nimic surprinzătoare. Autorităţile (de la guvern la Siguranţa şi serviciile speciale ale ţării) cunoşteau relativ bine ameninţarea sovietică (şi ramificaţiile ei locale) şi nu aveau foarte multe scrupule în a li se opune.

Nu voi insista asupra tuturor şedinţelor din zilele procesului, pentru că structura principală a acuzării şi a apărării o cunoaştem deja: acuzaţia îl viza pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind un activist comunist ce desfăşurase – camuflată sub ideea antifascismului – o activitate comunistă în ţară şi în străinătate, iar apărarea insista pe ideea că activitatea antifascistă nu este totuna cu activitatea comunistă (de care profesorul se dezice constant, atât prin vocea sa cât şi prin intervenţiile avocaţilor). În opinia mea, martorii au jucat un rol cu totul secundar în acest proces – iar partea cea mai plină de informaţii o reprezintă schimbul de întrebări şi răspunsuri dintre completul de judecată (cel mai adesea preşedintele) şi acuzat.

O sinteză a procesului se află în luarea de cuvânt a inculpatului din seara ultimei zile a procesului[63] – 29 martie 1936, când şedinţa finală s-a deschis la ora 21h30. Era, de fapt, ultima luare de cuvânt înaintea sentinţei (ce urma să fie anunţată în cursul zilei următoare). Aici şi acum, P. Constantinescu-Iaşi face o recapitulare a antecedentelor sale, structurată în câteva idei ce s-ar putea sintetiza astfel: **i)** acuzatul începe prin a spune că „a fost şi rămâne legat de tot trecutul său petrecut în mijlocul poporului pentru care a luptat"; **ii)** recunoaşte că a activat în partidele socialist, social-democrat şi social-comunist până în anul 1924, când ultimul dintre acestea (adică ceea ce ulterior se va chema *partidul comunist*) a fost dizolvat, iar după acest an a activat numai în mişcarea antifascistă; **iii)** ca profesor, a avut grijă ca activitatea sa politică că nu afecteze activitatea profesională „şi fără a căuta să abată pe studenţi de la credinţă"; **iv)** profesorul nu se dezice de *Blocul Democratic* a cărui popularitate o consideră în creştere şi este convins că-şi va relua în curând activitatea în cadrul acestuia; **v)** dar face precizarea că *Blocul Democratic* nu este un partid politic, ci o organizaţie de mase, care nu tinde spre guvernarea ţării, ci doar „luptă pentru libertăţile democratice, care astăzi sunt primejduite"; în măsura în care cerinţele *Blocului* s-ar realiza, acesta ar dispărea de la sine.

3.4. Sentinţa

O notă a Inspectoratului Regional de Poliţie din Chişinău, trimisă către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti în ziua de 30 martie 1936, prezintă sentinţele pronunţate în aceeaşi zi în *procesul antifasciştilor*[64] (comunişti, în viziunea acuzării):

> Petre Constantinescu-Iaşi – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000 lei amendă şi 10 ani interdicţie (a drepturilor civile);
> Etea Diner – 2 ani şi 6 luni închisoare, 50 000 lei amendă şi 10 ani interdicţie;
> Feiga Rabinovici – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000 lei amendă, 10 ani interdicţie;
> Mihail Braşoveanu – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000 lei amendă şi 10 ani interdicţie;

[63] *Cf.* „Din adresa Inspectoratului Regional de Poliţie al Basarabiei Chişinău nr. 5203 din 29 III 1936" – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 43.

[64] *Ibidem*, f. 44.

David Faerstein – 2 ani închisoare, 15.000 lei amendă şi 10 ani interdicţie;
Grigore Zoltur – 3 luni închisoare, 50.000 lei amendă, 10 ani interdicţie;
Paulina Rosenberg şi Ipolit Derevici – achitaţi[65].

În momentul primirii acestei condamnări, Petre Constantinescu-Iaşi avea vârsta de 42 de ani.

4.1. Deţinut la Doftana

În autobiografia sa din ianuarie 1945, P. Constantinescu-Iaşi recapitulează pe scurt ce a urmat după condamnarea sa din martie 1936: după ce a petrecut primele luni ale detenţiei în penitenciarul din Chişinău, el a fost transferat (pe 17 noiembrie 1936) la Doftana[66], „unde am stat mai bine de doi ani”[67].

Aici, la Penitenciarul Doftana, profesorul ajuns deţinut politic ar fi devenit „preşedintele comitetului de conducere al colectivului deţinuţilor politici” – precizare a respectivului care este cu totul verosimilă, dat fiind un aspect ce merită reţinut din universul restrâns al deţinuţilor comunişti ai epocii: aceştia preţuiau într-adevăr activitatea *anterioară* a fiecărui condamnat, socotind-o un fel de *vechime* meritorie în activitatea revoluţionară. La acest capitol, Constantinescu-Iaşi avea multe de povestit (şi le putea proba cu uşurinţă, dat fiind că majoritatea comuniştilor deţinuţi auziseră de el şi de procesul său). În plus, statutul său de profesor universitar *dedicat cauzei* foarte probabil că a impus o anumită deferenţă din partea celorlalţi. La mijlocul anilor ’30, acestea erau detalii foarte importante – dar ele nu vor rămâne nealterate peste aproape un deceniu (spre mijlocul anilor ’40), când un alt intelectual – Lucreţiu Pătrăşcanu – va cunoaşte şi el, pentru scurt timp, universul concentraţionar al României burgheze. Dar o va face fără a-i cuceri în vreun fel pe deţinuţii comunişti de la locul său de detenţie.

[65] Pentru cine cunoaşte sistemul de justiţie al României interbelice în relaţia sa cu ameninţarea externă sovietică, nu ar fi deloc surprinzător ca aceşti din urmă inculpaţi să fi colaborat în timpul anchetei suficient de mult astfel încât ei să-şi răscumpere achitarea.

[66] ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f. 2.

[67] ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

Revin la profesorul condamnat Constantinescu-Iaşi: la Doftana, în timpul liber acordat fiecărui condamnat, el s-a ocupat (o spune el însuşi) cu organizarea bibliotecii închisorii[68]. Acest detaliu aparent insignifiant este de reținut – pentru că el contrastează flagrant cu realitatea din închisorile ce vor fi gestionate de către regimul pe care Petre Constantinescu-Iaşi îl va deservi după 1945.

Ajuns în închisoarea Doftana, contactul lui Constantinescu-Iaşi cu avocații săi nu a fost îngrădit deloc – aşa cum o atestă mai multe documente din dosarele sale[69]. Deținutul depusese recurs după condamnarea sa, dar acesta a fost respins prin decizia Curții Militare de Casație şi Justiție din Bucureşti, pe 31 octombrie 1936[70]. Deținutul a trimis în continuare memorii către ministrul Justiției[71], iar cererea sa (de la sfârşitul lunii ianuarie 1937) de a fi mutat fie în închisoarea din Chişinău, fie în cea de la Văcăreşti, nu a fost aprobată[72].

Probabil din acest motiv şi în semn de protest, uneori deținutul refuză să primească colete pe care i le trimite soția sa, Maria Cosntantinescu[73] (aşa cum s-a întâmplat pe 19 aprilie 1937), iar alteori soția face plângeri la administrația penitenciarului Doftana privind pierderea unor piese de îmbrăcăminte din coletele trimise soțului[74]. Pe 30 aprilie 1937, la vorbitorul închisorii Constantinescu-Iaşi s-a putut întâlni cu soția sa Maria[75] şi cu fiica lui din prima căsătorie, Silvia[76] – ambele venite cu

---

68 *Idem*.

69 Vezi, de ex., permisul acordat avocaților I. Sraier, Paul Moscovici sau Stelian Nițulescu de a-i vizita pe profesor, pe Mihail Braşoveanu, David Faerstein şi pe Alexandru Drăghici în zilele de 7 ianuarie 1937 sau 12 mai 1937 – ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f. 34 şi f. 57.

70 ANIC, fond 95, dosar 7/168, vol. VI, f. 61.

71 *Ibidem*, dosar 7/1979, vol. VI, f. 38.

72 *Ibidem*, f. 42.

73 *Ibidem*, f. 50.

74 *Ibidem*, f. 52.

75 În anul 1937 soția sa se mutase deja în București, la o adresă din Calea Victoriei nr. 190. După eliberare, Petre Constantinescu-Iaşi se va muta şi el, definitiv, la Bucureşti. Maria Constantinescu, în acel moment, era învățătoare la Şcoala de fete nr. 15, de pe Bulevardul Ferdinand din București.

76 Silvia Constantinescu era în acel moment elevă a Liceului de fete "Ion Heliade Rădulescu" din Bucureşti.

pachete. Cu această ocazie, deținutul i-a cerut soției să intervină pe lângă Directorul general al penitenciarelor pentru ca el să poată primi „dreptul de a face în scris orice cerere şi către cine va socoti el util", de a primi reviste şi cărți. Totodată, i-a cerut soției să păstreze legătura cu anumiți avocați şi să contacteze pe directorul ziarului *Le Moment* (din Franța?) şi să scrie la trei profesori parizieni, cerându-le să vină în sprijinul său[77].

Pentru conturarea contextului (şi pentru inevitabila comparație cu regimul de care vor avea parte deținuții din închisorile staliniste), iată lista bunurilor „aduse Dlui P. Constantinescu" de către soția şi fiica sa la acea vizită din aprilie 1937 (nota pare a fi scrisă chiar de Maria Constantinescu, iar profesorul a semnat de primire):

> 1 costum de haine (haină, pantaloni, vestă) / 1 pereche pantofi maron / 1 față de saltea din pânză de americă / 1 placă de ardezie / 2 condeie / 1 periuță de dinți / 1 periuță de dinți uzată pentru crema de ghete / 1 perie de ghete / 1 cutie cremă de ghete maron / 1050 gr. salam uscat (3 bucăți întregi) / 500 gr. măsline / 300 gr. unt / 280 gr. ghiudem (o potcoavă) / 650 gr. şuncă afumată (costiță) / 1050 gr. brânză / 1 kg. zahăr cubic / 850 gr. smochine (o roată) / 2 pâinuțe negre / 1 cozonac / 1 kec întreg / 1 pendispen [pandişpan? – n.m., AC] întreg / 6 legături ridichi / câlți pentru o pernă / 1 portocală / 15 ouă, diferite culori, de la Lenuş / 2 pâini, lungi, albe / 1 bucată de săpun / 32 mere, 3 portocale de la Coca[78].

Pe lângă acestea, deținutul avea dreptul regulamentar de a primi periodic pachete cu alimente şi fructe.

În vara anului 1937, deținutul mai primeşte şi alte vizite la vorbitor – precum conferențiarul universitar (şi deputat de Baia) Ion Hudiță (în iunie), tot atunci o nouă vizită a soției şi a fiicei sale[79], mai apoi avocații şi prietenii Stelian Nițulescu, Scarlat Calimachi şi Al. Mihăileanu – iar la examinările medicale din închisoare el a fost găsit sănătos (deşi Constantinescu-Iaşi cerea transferarea în alt penitenciar pe motive medicale). Vizitele membrilor familiei vor continua şi în cursul anului 1938; de regulă, vizitele erau de o jumătate de oră, dar alteori se permiteau „în mod excepțional" vizite la vorbitor de o oră.

---

77 ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f. 75.

78 *Ibidem*, fila 77.

79 Alteori – precum în martie 1938 – soția Maria îl va vizita pe deținut alături de fiul ei din prima căsătorie, Liviu Rusu.

În contrast cu imaginea univocă (şi sinistră) ce se va crea închisorii Doftana în narațiunea istorică sau memorialistică a regimului comunist, documentele dosarului Constantinescu-Iaşi oferă o versiune mai nuanțată. Foarte probabil, faptul că deținutul era un profesor universitar poate a contat în ecuația tratamentului său. Deținutul depune diverse cereri pentru a primi presă în penitenciar (el cerea în iulie 1938 revistele *Viața românească*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Magazinul*, *Însemnări ieşene*, *Conjunctura economiei româneşti*, *Vremea* şi *Realitatea ilustrată*, iar conducerea îi aprobă să citească *doar Revista Fundațiilor Regale*!). Pe baza unor cereri prealabile către administratorul penitenciarului, deținutul poate trimite uneori telegrame familiei, iar alteori el cere aceluiaşi administrator redeschiderea bibliotecii închisorii (închisă vreme de trei săptămâni în august 1938). La 28 octombrie acelaşi an, Constantinescu-Iaşi ajungea în spitalul penitenciarului Văcăreşti. În septembrie 1938, deținutul a făcut o cerere de eliberare condiționată, cerere care a primit avize favorabile până la un anumit nivel al administrației – şi s-a aprobat pentru data de 14 decembrie 1938. În fapt, condamnarea ar fi luat sfârşit oricum pe 28 aprilie 1939.

Clemența regimului, fie şi în raport cu un intelectual universitar suspectat de legături şi convingeri comuniste, se manifesta cu totul vizibil.

4.2. Un universitar sub zodia victoriei politice

În memoriul său din ianuarie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi nu pomeneşte despre eliberarea condiționată. La fel, nu pomeneşte nici măsurile luate împotriva lui pe parcursul anilor scurşi de la arestarea din 1934 până la eliberarea din 1938.

În urma arestării sale, Constantinescu-Iaşi fusese suspendat din funcția de profesor universitar la Chişinău încă din ianuarie 1935 – iar după eliberarea din închisoare el va deschide un contencios cu ministerul Instrucțiunii, Cultelor şi Artelor pentru recuperarea măcar a unei părți din salariul la care se considera îndreptățit pentru perioada 1 ianuarie 1935 – 6 februarie 1937[80]. Profresorul protestase în scris încă din 1935 – în

[80] ANIC, fond 95, dosar 7/168, vol. VI, f. 6 şi f. 8.

numele autonomiei universitare – spunând că nu ministerul putea să ia această decizie (a suspendării), ci Senatul Universității din Iași.

Dosarul Constantinescu-Iași mai cuprinde și decretul regal prin care, la 11 luni de la condamnarea sa, profesorul era exclus din corpul didactic universitar potrivit art. 61 din *Legea Învățământului universitar*. Rezoluția, semnată de regele Carol al II-lea, este datată 6 februarie 1937 (între timp, cum am văzut, fusese judecat și recursul depus de condamnat).

Ca un om deja obișnuit să scrie memorii și petiții, Petre Constantinescu-Iași a continuat lupta pentru recâștigarea drepturilor sale și în timpul războiului și deznodământul acestei afaceri universitare, așa cum era de așteptat, avea să vină abia după 23 august 1944 – relativ repede, pentru că profesorul a fost reintegrat la nou-înființata Catedră de Istoria Artei a Facultății de Litere a Universității din București începând cu primele zile ale lui decembrie 1944. Pentru aceasta, se purtase în toamna anului 1944 o adevărată campanie de reabilitare – condusă de presa pro-comunistă și de mai vechii sau mai noii prieteni ai lui P. Constantinescu-Iași din (noua) *Grupare a Universitarilor Democrați* (GUD) – o organizație informală, dar foarte influentă, apropiată ideilor de stânga (socialiste și comuniste) în acel moment. Într-un memoriu din 9 octombrie 1944 (destinatarul, din păcate, nu este foarte clar), mai mulți membri semnatari ai GUD spuneau:

> Subsemnații, membri ai GUD, aflăm cu surprindere că Profesorul Petre Constantinescu-Iași, îndepărtat de mai mulți ani pentru ideile sale democratice, nu a fost reintegrat nici până în ziua de astăzi. Cum singura sa vină nu e decât aceea de a fi păstrat în mod intransigent și impecabil atitudinea unui om demn și consecvent cu ideile sale pentru care a îndurat numeroase suferințe și privațiuni, e de datoria noastră să vă rugăm a interveni locului în drept pentru reintegrarea sa neîntârziată. Cum în prezent Facultatea de Teologie din Chișinău la care a funcționat nu mai există [sic! – n.m., AC] urmează să i se aplice aceeași măsură care s-a întrebuințat pentru alți doi colegi ai Dsale și anume ca reintegrarea să se facă la Facultatea de litere din București[81].

[81] *Ibidem*, f. 72.

Memoriul era semnat, printre alți universitari din gruparea „democrată” (adică pro-comunistă, cum se va vedea în lunile următoare), de Constantin I. Parhon, Simion Stoilow, Iorgu Iordan, Grigore Traian Popa, Constantin Balmuş, Andrei Oțetea, Traian Ionaşcu, Gheorghe Nicolau[82] etc.

Rezultatul, aşadar, s-a produs pe 4 decembrie 1944, când Petre Constantinescu-Iaşi a fost reintegrat în învățământul universitar[83], cu toate drepturile aferente ce decurgeau de la data de 6 februarie 1937 (vechime, gradație etc.).

*

Dar, cum era de aşteptat, după 1944 nu profesoratul, ci politica avea să umple mai mult viața şi cariera lui P. Constantinescu-Iaşi – la fel cum se întâmplase şi înainte de 1944, de altfel. Memoriul său din 31 ianuarie 1945, la care revin, retrasează partea politică a activității de după eliberarea din închisoare (de notat că episodul închisorii ocupă doar cinci rânduri din cele cinci pagini bătute la rânduri strânse ale acestui document). Aşadar, stabilit la Bucureşti definitiv în acel moment (1939), proaspăt-eliberatul reia legătura cu partidul comunist, „fiind însărcinat cu munca printre intelectuali”[84]. Delegația română care a plecat la *congresul pentru pace* de la Paris din vara lui 1939 ar fi fost pregătită de profesor, după cum celula de partid („foarte restrânsă”, precizează el) a corpului didactic din Bucureşti ar fi fost organizată tot de persoana sa.

În iarna dintre anii 1939 şi 1940, Constantinescu-Iaşi a intrat „în legătură cu legația Sovietică, unde am predat limba română funcționarilor superiori, *aducând în acelaşi timp informații necesare însărcinatului cu afaceri* [sovietic – *sublinierea îmi aparține, n.m., AC*]”. Ulterior, el este contactat de un reprezentant al *VOKS*-ului de la Moscova[85] (*VOKS* era organizația sovietică responsabilă cu asociațiile de prietenie dintre URSS

[82] Pentru toți acești intelectuali universitari membri ai GUD (şi al asociației de prietenie cu Sovietele ARLUS, în cea mai mare parte), vezi cartea mea *Pe umerii lui Marx...*, cap. 5.

[83] *Ibidem*, p. 74.

[84] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

[85] În memoriu, autorul scrie „Vocs”.

şi alte țări) şi profesorul a „început o activitate pentru stabilirea legăturilor culturale cu Uniunea" (Sovietică, se înțelege). Cum anume se face că un fost condamnat pentru propagandă comunistă reuşea, la un an de la eliberarea din închisoare, să devină profesor improvizat pentru funcționarii din legația sovietică? – iată un alt capitol bizar din toată această poveste. Ce informații anume livra el acolo? – nu putem decât bănui. Cum a ajuns el în atenția *VOKS*, oficină care era parte din rețeaua spionajului stalinist? – este altă întrebare. Şi tot ce putem presupune este că, în acest timp, el a fost în continuare monitorizat de diverse instituții ale statului român.

În virtutea acestei foarte posibile monitorizări, în noaptea de 7 iulie 1940 P. Constantinescu-Iaşi a fost din nou arestat şi trimis în lagărul de la Miercurea-Ciuc, unde va ajunge preşedintele comitetului deținuților (comuniști sau pro-comuniști); apoi va fi transferat în lagărul de la Caracal, iar mai apoi la Târgu-Jiu, pentru ca la finele anului 1941 să fie eliberat din Spitalul Colentina din Bucureşti. În primăvara anului 1942, el a fost mobilizat şi trimis pe front, „ca soldat, în prima linie, în Crimeea". Ajuns aici, se îmbolnăveşte (!) rapid, după doar câteva zile, şi va fi transferat în spitalul din Simferopol, unde va sta următoarele cinci luni. Spune profesorul în memoriu: „Mi-am făcut şi aici datoria, cu toată situația grea, făcând propagandă printre ofițeri împotriva nemților"[86].

În martie 1943, profesorul-soldat (atunci în vârstă de 50 de ani) va fi demobilizat şi, reîntors la București, reintră în legătură cu partidul comunist prin intermediul lui Ion Gheorghe Maurer, avocatul I. Sraer (care-l vizitse în închisoarea Doftana), Lucrețiu Pătrăşcanu sau Constantin Agiu[87]. Cooptat în comitetul de conducere al *Uniunii Patrioților*, totuşi – spune memorialistul – „fiind intens urmărit de [S]iguranță şi Gestapo, n-am putut prea intens activa". Totuşi, a fost implicat şi în organizarea *Blocului Național Democratic* – în primăvara şi vara anului 1944.

[86] ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

[87] Constantin Agiu (1891-1951), tâmplar de meserie, membru de partid în anii ilegalității, subsecretar de stat în diverse guverne după 1945, preşedinte al Marii Adunări Naționale în 1948.

O oarecare nemulțumire apare spre finalul memoriului său din ianuarie 1945:

> După 23 August [1944] am continuat a lucra în conducerea Blocului până la alcătuirea FND[88] – unde, nu știu pentru care motiv n-am mai fost chemat la conducere"[89].

Dar aceasta nu înseamnă că, în ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi nu era prins în noile schimbări: el era în conducerea *Uniunii Patrioților*, în *ARLUS*, în comitetul Sindicatului universitar din Bucureşti, iar la radio şi în presă făcea deschis ceea ce în anii '30 făcuse camuflat – adică, propagandă pentru URSS.

Începând din acest moment al carierei sale, evoluția profesorului se va împleti cu istoria comunismului ajuns la putere.

În 5 martie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi devenea ministru al Propagandei[90] în primul guvern pro-comunist al țării, condus de mai vechea sa cunoştință (şi partener de idei) Petru Groza. În anii următori va ajunge academician (1948), director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti (1948-1953), ministru al Cultelor (1953), vice-preşedinte al Marii Adunări Naționale, vice-preşedinte al Academiei RPR etc. În 1972, la împlinirea a 80 de ani de viață, Nicolae Ceauşescu îi va înmâna personal medalia *Victoria Socialismului*. Avea să moară pe 1 decembrie 1977, la Bucureşti[91].

---

88 *Frontul Național Democrat* s-a creat pe 12 octombrie 1944, prin reunirea (prin reprezentanți) Partidului Comunist din România, Partidului Social Democrat, Sindicatelor Unite, Frontului Plugarilor şi Uniunii Patrioților. FND-ul este cel care va face presiuni constante, în primele luni ale anului 1945, pentru impunerea guvernului „democratic" condus de Petru Groza.

89 ANIC, colecția 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

90 Denumit *Ministerul Informației* din noiembrie 1946.

91 Două volume semnate de Petre Constantinescu-Iaşi dau detalii suplimentare, dar adaptate *post factum*, despre activitatea sa: *Pagini de luptă din trecut*, Editura Politică, Bucureşti, 1972 şi *De la eliberare la socialism 1944-1955*, Editura Politică, Bucureşti, 1973.

4.4. Concluzii provizorii

Fără îndoială, Petre Constantinescu-Iaşi a fost unul dintre cei mai activi intelectuali care au sprijinit în anii ilegalității mişcarea comunistă din România. Dar a fost el în mod real – adică tehnic – un *comunist* în anii ’30? Documentele dosarului său spun mai curând că nu, deşi activitatea sa a fost mai de amploare şi mai de răsunet decât a multor comunişti *cu acte*. Ulterior, tocmai activitatea sa – militantismul din presă, arestările, procesul etc. – aveau să-i aducă o vechime în partid pe care el o putea clama, dar nu şi dovedi factual. Din acest punct de vedere, cu siguranță că el nu reprezintă singurul astfel de caz din lumea (devenită) foarte largă a ilegaliştilor comunişti din România *populară* sau *socialistă*.

Procesul în care a fost implicat în anul 1936 a fost, aşa cum spuneam mai sus, unul dintre cele mai importante dintre cele care au vizat activitatea comuniştilor şi a aliaților acestora din acei ani.

Analiza unui astfel de caz permite să avansez câteva ipoteze de lucru ce merită aprofundate:

i) în opinia mea, organizațiile de stânga ale anilor ’20 şi ’30 merită o revizuire istoriografică – după supralicitarea lor propagandistică în anii regimului comunist şi după trecerea lor aproape totală cu vederea din istoriografia mai nouă. Tot acest ansamblu al protestului de stânga – organizațiile, asociațiile, militanții şi presa lor – a existat, chiar dacă el a fost în permanență minoritar în discursul public al României interbelice;

ii) o analiză mai aplicată se cuvine fenomenului comunist din anii ’30 ca atare. Partidul comuniştilor din România (ilegal, deci informal în acel moment) a fost la rându-i minoritar, bineînțeles, dar a fost sesizabil mai activ decât spune legenda dominantă de astăzi;

iii) procesul „antifasciştilor” din 1936 ne arată o Justiție românească ce funcționa fără intimidare şi o serie de acuzați care au putut să-şi prezinte neobstrucționați în procese propria versiune a faptelor;

iv) în mod evident, regimul din România de atunci era în bună parte constrâns să facă față activității unor militanți care îşi

camuflau convingerile pro-comuniste sub mantia largă a unui antifascism ce părea (şi chiar era, acolo unde el se manifesta sincer) mult mai onorabil;

v) în fine, la fel de bine se poate spune că statul român de atunci (în ciuda „terorii poliţieneşti" de care vor vorbi veteranii comunişti mai târziu) a fost incapabil să pareze toate strategiile de infiltrare ideologică ale Uniunii Sovietice – mai ales când unele dintre ele veneau pe ocolite, *via* Paris.

Activitatea şi procesul lui Petre Constantinescu-Iaşi, pentru toate aceste ipoteze, nu reprezintă un capăt de drum – ci mai curând sunt piese din dosarul unei analize care abia se deschide[92].

[92] Autorul ține să mulțumească cercetătorilor istorici Mihai Burcea şi Dumitru Lăcătuşu pentru ajutorul oferit în identificarea numeroaselor dosare de arhivă ale acestui proces.

Procesul Anei Pauker de la Bucureşti şi Craiova (27 februarie 1936 şi 5 iunie – 7 iulie 1936)

Dumitru Lăcătuşu

Ana Pauker a fost una dintre figurile marcante ale comunismului românesc. Studiile publicate despre ea susțin că, încă din tinerețe, a ales să se înregimenteze politic, de partea socialiştilor. După Primul Război Mondial, asemenea altor adepți ai socialismului, a devenit comunistă[1]. Alegerea ei a însemnat atât o viață aventuroasă, față de ternul ce îi era rezervat unei croitorese sau învățătoare de ebraică (cele două meserii practicate de ea după absolvirea şcolii profesionale), cât şi succesive arestări şi procese. Unul dintre cele mai importante procese ale ei, dar şi al comunismului interbelic, a fost cel de la Craiova din 5 iunie – 7 iulie 1936, judecat la Consiliul de Război al Corpului 1 Armată, şi care va fi examinat în cadrul acestui articol. Procesul a fost subiectul unei duble propagande încă din timpul desfăşurării lui. Prima a fost cea a comuniştilor, care au încercat să-l prezinte ca pe un proces al fascismului românesc la care era invitată să participe întreaga țară, ceea ce explică şi numărul mare de martori propuşi de apărare. Iar cea de-a doua a servit intereselor autorităților de atunci, care l-au transformat dintr-un proces al celor 19 inculpați, învinuiți de apartenență la un partid interzis prin lege, într-unul al doctrinei comuniste şi, în subsidiar, al minorităților etnice ce complotau împotriva statului. Scopul a fost de a-i demasca pe cei care vor să fericească neamul românesc, conform expresiei unuia dintre jurnaliştii acreditați la proces[2]. De aceea, nu întâmplător, unele dintre primele întrebări adresate acuzaților

[1] Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, (editor Mihai Stoian), Editura Gutenberg – Casa cărții, București, 1991, p. 23.

[2] Vezi infra.

erau cele referitoare la originea lor etnică şi religia acestora. În acelaşi timp, propaganda autorităților, derulată cu largul concurs al presei de dreapta, reflectă mentalitatea vremii (una profund naționalistă şi anticomunistă) şi care era alarmată de creşterea pericolului comunist. Vecinătatea cu Uniunea Sovietică reprezenta un serios motiv de îngrijorare, mai ales că în presa vremii apăreau periodic articole despre diverse organizații comuniste. Iar, în acest sens, originea etnică a acuzaților a servit perfect acestor scopuri. Studiul de față îşi propune reconstituirea principalelor aspecte şi etape ale acestui proces din vara anului 1936, în baza documentelor de arhivă disponibile şi a presei vremii, care a acordat spații generoase procesului. Articolul este structurat în două părți principale. Prima prezintă o succintă biografie a Anei Pauker, arestarea şi interogatoriul inculpaților, detenția acestora în Bucureşti, precum şi desfăşurarea procesului la Consiliul de Război al Corpului 2 de Armată din Capitală, discuțiile cele mai semnificative din presă despre acest proces. Cea de-a doua secțiune analizează desfăşurarea procesului în Craiova, unde a fost strămutat după o primă şedință în Bucureşti, din motive de siguranță privind ordinea publică. În cadrul acestei părți, sunt reconstituite şi examinate principalele etape ale procesului, aşa cum le-am putut identifica într-una din principalele surse: presa vremii. Ziarele apărute în epocă sunt resursa arhivistică ce se află la baza celei de-a doua părți a studiului de față, întrucât audierile inculpaților, martorilor, pledoariile avocaților nu se regăsesc în dosarele procesului identificat la Arhivele Naționale ale României. Pentru prima parte a articolului, sursele folosite au fost în principal documentele de arhivă: rapoartele autorităților vremii, memoriile celor 19 comunişti etc.

Studiul debutează printr-o succintă trecere în revistă a lucrărilor care s-au oprit asupra subiectului înainte de, în timpul şi după căderea regimului comunist.

Procesul în „istoriografia românească”: înainte, în şi după 1989

Procesul Anei Pauker a devenit un subiect de carte chiar înainte de 23 august 1944, când unii dintre cei prezenți la acest important eveniment

din istoria mişcării comuniste interbelice, precum jurnalistul Ion Dragomir, sau alții care au fost implicați direct în desfășurarea lui, precum prim-comisarul regal, Popescu P. Cetate, şi-au publicat propriile contribuții. Acestea sunt versiuni extrem de partizane, cu o evidentă încărcătură naționalistă. Meritul lor principal constă în introducerea cititorului în mentalitatea vremii: una puternic caracterizată de sentimente anticomuniste. Ideea predominantă în epocă era că adepții comunismului erau în totalitate minoritari, evrei şi maghiari în primul rând. Potrivit lui Ion Dragomir, aceştia erau cei care „vor să ne fericească neamul”[3]. Unul dintre scopurile lucrărilor, la momentul publicării lor, a fost cel de a edifica cititorii asupra faptelor rele ale Anei Pauker şi bandei sale, deoarece:

> nu toate ziarele cari apar la noi în țară sunt scrise cu gând curat şi în dorința de a sluji cinstit pe cititori. Multe, foarte multe, sunt conduse de oameni fără nici un pic de omenie, de tâlhari cari-şi vând sufletul şi priceperea acelora cari dau preț mai bun, ori de venetici proaspăt veniți de peste hotare şi care n'au nici dragoste, nici milă de țara noastră[4].

Era o aluzie directă la Presa din strada Sărindar (cotidianele *Dimineața* şi *Adevărul*) acuzate că erau atât ziare comuniste, cât şi vândute evreilor, care se aflau în spatele mişcării comuniste. Autorul acestor rânduri era jurnalistul Ioan Dragomir, trimisul *Universului* la Procesul Anei Pauker de la Craiova, desfăşurat în perioada 5 iunie – 7 iulie 1936. Cartea sa, *Jos masca!*, grupează o parte din articolele sale publicate în perioada desfăşurării procesului. Titlul contribuției sale este şi mesajul principal al lucrării, care a fost inspirat din rechizitorul întocmit de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Acesta a publicat în 1941, chiar înainte de intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice[5], o carte sugestiv intitulată: *Conspirația comunistă în România şi Evreica Ana Pauker în fața justiției militare*. Spre deosebire de precedenta, cea a procurorului din procesul Anei Pauker îşi începe pledoaria în favoarea tezei principale

[3] Ion Dragomir, *Jos masca!... (Sau, Istoria unui proces)*, Tipografia ziarului „Universul”, Bucureşti, 1936, p. 10.
[4] *Ibidem*, p. 3.
[5] M. Mircu, *op. cit.*, passim.

printr-o scurtă, trecere în revistă a „bolșevizării Europei” și reacțiile potrivnice acestei „bolșevizări”. Tendințelor incriminate ale „bolșevicilor” din Spania și Grecia se opuneau, în viziunea sa, cele lăudabile ale lui Mussolini și Hitler:

> **Italia** a fost salvată de pe malul prăpastiei bolșevice de Ducele Mussolini. **Germania** a scăpat de bolșevizare datorită organizării sociale și politice a D-lui Hitler[6].

Importante în acest volum sunt: justificările pe care autorul le prezintă pentru transferarea procesului de la București la Craiova, regimul care li s-a aplicat comuniștilor la închisoarea militară, informațiile biografice despre cei 19 acuzați, rechizitorul pe care l-a susținut la proces, câteva articole din presa vremii, cea favorabilă autorităților, dar și telegrame de felicitare primite de la unii dintre cei care au fost contemporani cu evenimentul relatat. Ele sunt relevante pentru a înțelege mentalitatea epocii și spiritul în care s-a desfășurat procesul. Redau în continuare una dintre ele:

> Vă rugăm să primiți admirația și recunoștința noastră pentru strălucitul rechizitoriu prin care ați demascat și înfierat în chip magistral criminala acțiune comunistă a străinilor și descre[i]eraților care cearcă diabolic dar zadarnic, să sdruncine mărețul și eternul edificiu al României Mari.
>
> Trăiască Armata și Justiția Militară
>
> (ss) I. Tudorache, Institutor, Președintele L.A.R. Tg. Ocna, Podorodeschi, Președintele Bibliotecii C. Negri […][7].

După 23 august 1944, ofițerul magistrat Popescu P. Cetate avea să plătească pentru patosul arătat în timpul procesului. În 1951 a fost condamnat la 25 ani temniță grea pentru faptul că în „calitate de magistrat a condamnat în stil neomenesc partizani”[8]. Spre deosebire de alte procese

---

6 Colonel magistrat P. Cetate, *Conspirația comunistă în România și Evreica Ana Pauker în fața justiției militare*, 1941, pp. 1-2.

7 *Ibidem*, p. 74.

8 AANP, fond Fișe matricole penale, fișă Popescu Petre Gheorghe, accesibilă online la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20p

ale unor comuniști în perioada interbelică, cel al Anei Pauker nu a beneficiat de aceeași atenție în timpul regimului comunist. Posibila explicație rezidă în faptul că principala protagonistă a intrat în dizgrație încă din 1952, când și-a pierdut funcția de ministru de Externe și pe cea de membră în Secretariatul CC al PMR. Reabilitarea politică a Anei Pauker a survenit abia după moartea lui Gheorghiu-Dej. În același timp, noua viziune a partidului asupra propriei sale istorii contrasta cu realitatea de necontestat a procesului din 5 iunie – 7 iulie 1936. Cu o singură excepție, Alexandru Drăghici, ceilalți inculpați au fost etnici minoritari și aflați, mai mult sau mai puțin, în legătură cu Cominternul, ceea ce pentru autoritățile vremii reprezenta Uniunea Sovietică. Or, despre recunoașterea acestui lucru nici nu mai putea fi vorba în ultimii ani ai lui Gheorghiu-Dej, mai ales după Declarația din aprilie 1964. Dimpotrivă, putea fi chiar foarte ușor incriminat.

> Pot să spun că dacă partidul nostru în timpul ilegalității a fost așa de mic și așa de slab nu s-a datorat factorilor economico-politici din țara noastră sau că n-am fi avut o situație revoluționară. Nu, aceasta s-a datorat faptului că conducerea partidului, cu rare excepții, a fost acaparată de elementele trimise de Comintern, elemente rupte de popor, elemente mic-burgheze, elemente care nu aveau nici un pic de priză în rândul populației. Dacă am lua secretarii generali care au fost în această perioadă și ne-am gândi pe cine reprezentau ei, ne-am mira cum de a putut totuși să crească partidul nostru[9].

Afirmația aparținea chiar unuia dintre inculpații din Procesul ținut în fierbintea vară a lui 1936, ministrul Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, și a fost rostită la ședința Comitetului de Partid al MAI din 5 mai 1964. După Plenara din 23-25 aprilie 1968, Alexandru Drăghici a fost epurat, iar meritele lui „revoluționare", printre care și Procesul de la Craiova, au fost contestate de Nicolae Ceaușescu. Liderul PCR de la acea vreme fusese și el judecat în 1936 într-un proces care s-a desfășurat la Brașov. Însă acesta nu s-a bucurat de aceeași atenție din partea presei interbelice. Totuși, nu se poate afirma că regimul comunist nu a avut propria

olitici/P/P%2013.%20Popescu%20Gheorghita%20-%20Popescu-Valeni%20Ioan/Popescu%20Petre%20Ghe%27%27/index.php [accesat în septembrie 2014].

9 ACNSAS, fond Documentar, dosar 197, f. 29.

contribuție la „istoriografia problemei”. În principal, aceasta se regăsește în biografia oficială a Anei Pauker, publicată la Editura PMR în cursul anului 1951, dar și în referatele de cadre ale celorlalți coinculpați (Liuba Chișinevschi, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroș etc.). Broșura insistă asupra turnurii pe care a luat-o procesul și a rolului celor 19 acuzați, care:

> au ştiut să transforme procesul împotriva comuniştilor într-un proces împotriva fascismului, un proces împotriva agenților imperialismului străin, împotriva trădătorilor de țară și de popor, un proces împotriva burgheziei și moșierimii din România. Banca acuzaților se transformase într-o tribună antifascistă. Acuzații deveniseră acuzatori[10].

Afirmația nu este însă total neadevărată. Una dintre intențiile comuniștilor a fost de a face un proces al fascismului românesc. În primul rând, era o reluare a uneia dintre ideile promovate de presa de stânga în timpul procesului. Ea avea la bază chiar pledoaria unuia dintre avocați, Lucrețiu Pătrășcanu. Pe parcursul procesului, ziarele care simpatizau cu inculpații au încercat să prezinte acest proces, pe care autoritățile l-au considerat unul pentru „infracțiuni la liniștea ordinei publice”, drept unul al fascismului românesc pe care „îl vom face cu participarea întregii țări”[11], dar și ca un proces politic și de opinii.

Dintre lucrările postdecembriste care s-au oprit asupra acestui eveniment din biografia Anei Pauker, merită semnalate cele ale lui Marius Mircu, Robert Levy și Stelian Tănase, studiul ultimului fiind și contribuția cea mai importantă despre procesul celor 19 comuniști de la Craiova. Studiul primului autor este extrem de valoros – Marius Mircu s-a aflat la fața locului în calitate de jurnalist – fiind astfel și una dintre puținele mărturii directe despre evenimentul analizat în cuprinsul studiului de față. Istoricul american a acordat un spațiu extrem de restrâns

[10] *Ana Pauker*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 28.

[11] A. Sahia, C. L. Vâlceanu, „Procesul Antifasciștilor în fața Consiliului de Război”, în *Dimineața* din 29 februarei 1936. ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 121319.

acestei tematici, din motive lesne de înțeles. Lucrarea acestuia s-a rezumat la biografia Anei Pauker şi nu la analiza procesului.

Biografia Anei Pauker

Spre deosebire de cazul altor comunişti care au fost excluşi şi îndepărtați din funcțiile deținute în primii ani de după 23 august 1944, nu există accesibilă nicio autobiografie a celei care a fost supranumită „Dolores Ibarruri a României". În biografia oficială și referatul de cadre identificat, viața acestei „revoluționare" începea, potrivit viziunii comuniste, cu momentul înrolării ei în mişcarea socialistă. Partea cea mai consistentă din documentele existente, create înainte de 1952, o reprezintă „luptele" la care a participat (demonstrația din martie 1917 şi cea din 13 decembrie 1918). Cel mai probabil, propria ei contribuție a fost exagerată, conform uzanțelor vremii. Ea a fost, cu siguranță, una dintre participante, dar materialele arhivistice existente nu permit evidențierea rolului ei în aceste evenimente. În continuarea textului, voi prezenta principalele momente din parcursul ei biografic până la arestarea ei din 12 iulie 1935.

Născută la 13 decembrie 1918 într-o familie de evrei ortodocşi din Codăeşti, județul Vaslui, a copilărit în Bucureşti, unde părinții ei s-au mutat la scurt timp după naşterea ei. Aici, a terminat cursurile primare la Şcoala „Frăția Sionului", urmând după aceea Şcoala profesională „Raşela şi Filip Focşăneanu". În adolescență a lucrat la un atelier de croitorie, continuându-şi studiile în particular cu rabinul dr. A. M. Beck. Din 1910, a început să predea ebraica la şcoala pe care o absolvise[12]. În 1915, şi-a început şi activitatea politică, remarcându-se prin participarea ei la unul dintre cluburile socialiste ce funcționau în aceea perioadă în Bucureşti. Potrivit lui Marius Mircu, primii ei dascăli au fost Ioan C. Frimu şi Ilie Horodniceanu, considerați de acesta drept „marii ei învățători din tinerețe"[13].

[12] Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioan Gogea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 23-24.

[13] M. Mircu, *op. cit.*, p. 23.

Un rol important în creionarea crezului ei politic l-au avut Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi, mai ales, Cristian Rakovski. Cei doi erau total diferiți. Dobrogeanu-Gherea era un revoluționar de cabinet, în timp ce Rakovski era atât „militantul care dădea îndrumări teoretice", cât şi „omul de acțiune, care punea mâna în coarnele taurului şi mergea până la orice risc"[14]. Modelul Anei Pauker pare să fi fost Rakovski. Vladimir Tismăneanu susține şi el că liderul comunist de origine bulgară a fost cel care a avut „un rol remarcabil în formarea ei intelectuală"[15]. Următorii ani din biografia ei sunt unii extrem de mitologizați, propaganda comunistă atribuindu-i un rol central în organizarea unor demonstrații de protest din martie 1917 şi decembrie 1918. Memoriile nepublicate ale lui Gheorghe Cristescu alias „Plăpumarul" contrazic însă versiunea oficială. Acesta susținea la sfârşitul anilor '60 şi începutul celor '70 că, în timpul războiului, nu a avut loc nici o manifestație de protest a socialiştilor sau a muncitorilor împotriva ocupanților germani ai Bucureştiului, ci că ele au început să apară doar după ce aceştia s-au retras din Capitală[16]. El contrazicea astfel nu doar istoriografia oficială a vremii, ci şi evenimentele relatate în biografia publică a Anei Pauker din 1951. Astfel, relatările lui sunt în opoziție cu afirmațiile cuprinse în broşura dedicată Anei Pauker[17].

[14] ANIC, colecția Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecția *60*), dosar 439, f. 239.

[15] Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediția a II-a, Editura Alfa, Bucureşti, 1998, p. 42.

[16] ANIC, colecția 60, dosar 441, f. 104

[17] Prezint aici pasajul din biografia ei oficială: „În condițiile grele ale ocupației nemțeşti şi ale stării de asediu, când organizațiile muncitoreşti au fost interzise, elementele revoluționare din sânul partidului socialist căutau să păstreze legătura cu massele şi să organizeze lupta pentru revendicările lor cele mai arzătoare, pentru pace. Tovarăşa Ana participă în acest timp la organizarea primei tipografii ilegale, o maşină « Boston », instalată în clădirea Băii Centrale din Calea Moşilor. Ea frecventează întâlnirile clandestine, împrăştie manifeste, ține legături cu muncitorii din întreprinderi. Una dintre sarcinile importante pe care le avea pe atunci tovarăşa Ana era şi munca de lămurire printre soldații germani. Datorită acestei munci, ea primea prin

Anii ce au urmat Primului Război Mondial nu au fost doar ani în care aceasta s-a remarcat prin lupta ei revoluționară, ci şi o perioadă romantică. Din această perioadă datează două relații ale ei, dintre care una este mai puțin cunoscută. Prima a fost cu pictorul de origine evreiască Reuven Rubin, care la începutul anilor '50, avea să îndeplinească funcția de ambasador al Israelului la Bucureşti. Mircea Mircu relatează că dragostea ei față de acesta a determinat-o să o ia „pur şi simplu la bătaie pe o rivală care şi ea îi dădea târcoale pictorului…"[18]. Marea ei dragoste a fost însă cea pentru tânărul comunist Marcel Pauker, cu care avea să se căsătorească ulterior, în timp ce îşi făceau studiile la Geneva. Aici, Ana Pauker a urmat timp de doi ani cursurile Facultății de Medicină. În paralel cu aceste povești de amor, s-a produs radicalizarea şi transformarea ei într-o comunistă înfocată. Metamorfozarea a avut loc pe fundalul şi sub influența directă a revoluției bolşevice, fiind determinată, probabil, şi de evoluția mentorului ei, Cristian Rakovski. Robert Levy a oferit o explicație pentru această turnură, comună mai multor socialişti români în acei ani. Istoricul apreciază că această atracție a fost, în primul rând, una emoțională şi nu ideologică[19]. Deşi este considerată participantă la Congresul de înființare a Partidului Comunist din mai 1921[20], biograful ei american arată că Ana Pauker s-ar fi întors de la studiile din străinătate în august acelaşi an[21], după consumarea forumului propriu-zis şi arestarea congresiştilor. Acest lucru ar putea explica faptul pentru care nu a fost reținută de Siguranță. Rămasă în libertate, s-a implicat în reorganizarea partidului. De asemenea, în următorii ani a ocupat diverse funcții în organizația comunistă: secretar al Comisiei Centrale a femeilor a

soldații germani numerele ziarului « Leipziger Volkszeitung », scos de grupul revoluționar « Spartacus », în fruntea căruia stăteau Karl Liebknecht, Roza Luxemburg şi Clara Zetkin. La retragerea armatelor germane din România, soldații au sustras comandamentului însemnate cantități de cerneală tipografică, pe care le-au lăsat tovarăşei Ana pentru gazetele partidului socialist." (Ana Pauker…, pp. 7-8).

18 M. Mircu, *op. cit.*, p. 30.

19 R. Levy, *op. cit.*, p. 41.

20 M. Mircu, *op. cit.*, p. 37.

21 *Ibidem*, p. 39.

PCdR; membră în Consiliul General al PCdR, în redacția ziarului „Socialismul" (1922-1924), membră a Comitetului Secțiunii PCdR București (din 1923); secretară a Comitetului Central al „Ajutorului Roşu Internațional"[22].

Momentul ocupării diferitelor responsabilități în gruparea comunistă coincide şi cu apariția primelor informații documentare despre rolul ei în mişcare. Printre acestea se numără documentele create de Siguranță, cât şi declarațiile date de aceasta după Plenara din 25-26 mai 1952, când şi-a pierdut influența şi funcțiile deținute în aparatul de partid şi de stat.

Un referat al Siguranței din 8 decembrie 1923 oferă unele informații suplimentare despre anul intrării sale în mişcarea socialistă, pe care îl indică a fi 1915, dar şi activitatea ei din anii următori. Conform documentului, „între anii 1918-1921", aceasta nu ar fi avut nici o activitate comunistă, fiind absentă din țară. Ea este indicată, în schimb, ca participantă la Conferința partidului comunist din 11 octombrie 1922 de la Ploieşti, care, în istoriografia comunistă, va fi consemnată drept al II-lea Congres al partidului. Începând din acest an, ea ar fi avut drept sarcină de a se ocupa de corespondența internațională a partidului cu organizațiile din străinătate, fiind menționate legăturile ei cu „Secretariatul Internațional Feminin al Internaționale Comuniste", „de la care primea material informativ, privitor la mişcarea comunistă şi muncitorească, pe care îl utiliza, informând mişcarea muncitorească din România". În arestul Siguranței, Ana Pauker a declarat, referitor la activitatea ei comunistă, că avea funcția de „şefă de grupă a femeilor comuniste". În această calitate, „conduce[a] lecturile ce se fac şi chestiunile la ordinea zilei"[23].

Anii '20-'30 sunt unii dintre cei mai importanți din activitatea ei politică, în urma ascensiunii sale în cadrul mişcării comuniste interne şi internaționale. Intervalul de timp menționat este rememorat chiar de către Ana Pauker într-o scrisoare din iunie 1952 adresată Biroului Politic al CC al PMR. După eliberarea ei din arestul Siguranței, în cursul anului 1924, a continuat să activeze legal în „comisia locală a sindicatelor unitare din

[22] Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 453.

[23] ANIC, fond 95, dosar 121315, ff. 184-185.

Bucureşti", iar în 1926, s-a refugiat la Viena cu scopul de a scăpa de o iminentă arestare. Ulterior, a locuit în Germania, la Berlin, şi în Franța, la Paris. În 1929, cursantă a şcolii leniniste din Moscova, a fost trimisă de Comintern „în Franța pentru a face un raport asupra situației din PCF". Reîntoarsă în capitala sovietică, va primi alte sarcini. În primăvara lui 1930, a fost numită preşedinta unei comisii de studenți şi trimisă în regiunea Volgăi „pentru a participa la îndreptarea greşelilor făcute acolo în legătură cu crearea colhozurilor". După îndeplinirea acestei misiuni, Cominternul a numit-o în poziția de instructor organizatoric pe lângă Partidul Comunist Francez[24].

Vizibila ei implicare în organizația comunistă a adus-o şi în vizorul Siguranței, fiind arestată de mai multe ori. Până în 1935, ea a fost judecată în două procese. În primul, desfăşurat în iulie 1926, a fost condamnată la 10 ani închisoare, iar în cel de-al doilea, ce a avut loc în 1928, a primit o pedeapsă de 20 ani. A reuşit însă să scape de executarea primei sentințe, fugind în Uniunea Sovietică (1926), iar cea de-a doua pedeapsă i-a fost amnistiată prin Decretul 1461/1929[25]. În 1934, Ana Pauker avea să revină în România, cu presupusul scop, după cum indică documentele Siguranței, de a prelua conducerea organizației comuniste[26].

Arestarea Anei Pauker şi a celorlalți inculpați

Iulie 1935 a fost o lună nefastă pentru mişcarea comunistă din România. În mai puțin de o săptămână, cei mai importanți lideri ai partidului şi ai organizației de tineret au fost reținuți. Primele arestări au avut loc în noaptea de 7 spre 8 iulie (Alexandru Drăghici şi alți presupuşi participanți

[24] ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 131/1952, ff. 27-29. Scrisoarea Anei Pauker este publicată şi în recentul volum de document, editat de Mioara Anton şi Laurențiu Constantiniu, *Guvernați şi guvernați. Scrisori către putere. 1945-1965*, Editura Polirom, Iaşi, 2013, pp. 333-341.

[25] F. Dobre, *op. cit.*, p. 453.

[26] ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiției, Siguranței şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanți ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizațiilor de Masă Revoluționare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6589/1, f. 5.

la Plenara CC al UTC)[27], fiind urmate de cele din 9 iulie (Andrei Bernath, Estera Radosoveţki şi Liuba Roitman)[28]. 12 iulie 1935 a fost data celor mai semnificative arestări operate de Siguranţă. Au fost reţinuţi atunci trei membri ai Secretariatului (Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Şmil Marcovici), precum şi gazda viitorului Ministru al Afacerilor Externe dintre 1947 şi 1952, Emanoil Kaufmann. Cu acest prilej, a fost reţinută şi soţia acestuia, dar a fost eliberată în scurt timp. Ultimele arestări din lot au fost cele din 14 iulie 1936[29]. La această dată, au fost ridicaţi lucrătorii dintr-o tipografie clandestină a partidului, printre care viitorul ministru adjunct al Afacerilor Interne (1953-1955), Ady Ladislau (cunoscut şi sub numele de Vasile Mureşan) şi Samuel Krug[30]. Durata de o săptămână în care au fost realizate arestările i-a determinat pe avocaţii apărării să se gândească asupra rolului pentru care a fost constituit acest lot şi al motivelor pentru care aceştia au fost judecaţi într-un singur grup. Presupuneau că la mijloc era o înscenare a Siguranţei. De ce autorităţile nu au făcut un proces al Secretariatului CC ? Puteau la fel de bine să organizeze un alt proces al UTCdR, mai ales că cei mai mulţi dintre arestaţi proveneau din rândul membrilor mişcării comuniste de tineret. Sau poate gruparea tuturor acestora într-un singur lot corespundea perfect scopului autorităţilor, de a sublinia faptul că doar străinii aderau la Partidul Comunist. Documentele vremii nu răspund însă la aceste întrebări ipotetice şi este foarte posibil ca răspunsurile să nu iasă niciodată din sfera prezumţiilor, mai mult sau puţin îndreptăţite.

Ceea ce ne spun documentele este modul în care a decurs arestarea acestora şi factorii care au favorizat reţinerea lor. Din parcurgerea materialelor arhivistice, reiese, în primul rând, că arestările din iulie 1935 au fost rezultatul măsurilor de supraveghere a unora dintre cei 19 inculpaţi. În unele cazuri, acestea începuseră încă din 1930. Totodată, nici aportul informatorilor Siguranţei nu a fost unul neglijabil, cel puţin în privinţa reţinerii membrilor Secretariatului PCdR. În acelaşi timp, la arestările din iunie 1935, a contribuit şi aparenta colaborare, cel puţin din punct de

[27] *Ibidem*, f. 7.
[28] *Ibidem*, f. 83.
[29] S. Tănase, *op. cit.*, pp. 251-252.
[30] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 118bis.

vedere al informațiilor primite, dintre structurile de poliție românești și cele străine, în special cele din Cehoslovacia. Acestea au transmis celor din România rapoarte privind activitatea unora dintre comuniștii cuprinși în lotul celor 19 și care se regăsesc în dosarul procesului doar într-o formă reprodusă. Avocaților li s-a părut suspectă absența documentelor originale, întărindu-le convingerea că se aflau în fața unei potențiale înscenări. Ei au cerut în repetate rânduri ca originale materialelor incriminatorii să le fie puse la dispoziție, dar acuzarea a refuzat acest lucru. Rapoartele Siguranței și cele ale procesului prezintă propria versiune asupra activității și faptelor celor arestați în cursul lunii iunie. Ele insistă asupra intensificării acțiunilor derulate de Partidul Comunist atât prin reprezentanții lui direcți, cât și prin organizațiile camuflate.

De asemenea, primele arestări operate în grupul comuniștilor conduși de Ana Pauker au fost facilitate și de neatenția unora dintre ei, în ceea ce privește propria lor conspirativitate, deși erau școliți în munca clandestină chiar la Moscova. Prin frecventele lor trasee de la un comunist la altul, fără a se asigura dacă erau sau nu urmăriți, ei au condus la reținerile din noaptea de 7/8 iulie 1935. Este cazul a două persoane, cu state vechi în mișcarea comunistă[31].

Primul este Andrei Bernath, tatăl natural al diplomatului comunist Mircea Răceanu (condamnat la moarte în 1989 sub regimul lui Nicolae Ceaușescu), și care este menționat în documente sub mai multe nume conspirative (Andor Bernard, Sami sau Vas). În 1935, acesta era un tânăr tâmplar în vârstă de 27 de ani, absolvent a două clase de liceu, dar și al Școlii leniniste de la Moscova. Conform documentelor, el fusese trimis de Comintern cu scopul de a reorganiza mișcarea comunistă de tineret, după arestările din anii precedenți. În acel an fatidic pentru mișcarea comunistă din România, el era unul dintre conducătorii UTCdR. Informațiile obținute din supravegherea lui au condus nu doar la arestarea unor participanți la Plenara CC al UTCdR din 5-7 iulie 1935, desfășurată chiar la domiciliul său din Bucureștii Noi, ci și la descoperirea unei tipografii clandestine. Aceasta funcționa în locuința comerciantului Samuel Krug, un alt inculpat[32].

[31] ANIC, fond 96, dosar 6589, ff. 1-3.
[32] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, ff. 4-6,

A doua persoană, a cărei supraveghere a condus la noi arestări, a fost Estera Radosoveţki (viitoare Stela Moghioroş) şi care avea aceeaşi vârstă în 1935 (26 de ani). Născută la 4 aprilie 1909 în Tighina, Estera era absolventă a Facultăţii de Litere şi lucra în Bucureşti ca legătoare de cărţi. Documentele procesului, care preiau informaţiile culese de Siguranţă, o descriu drept „una dintre personalităţile de seamă din rândurile inculpaţilor de astăzi". Aceleaşi surse o portretizează drept „acea care a pus în mâinile Siguranţei Generale, firele organizaţiei revoluţionare a inculpaţilor de azi", nu însă în sensul de a fi fost informatoare a instituţiei. Motivul acestei afirmaţii era cu totul altul. După descoperirea în locuinţa ei din strada Lucaci nr. 105 a unor manifeste comuniste, aceasta a fost meticulos supravegheată de autorităţile vremii. Interesul arătat ei era determinat şi de faptul că era percepută drept una dintre persoanele ce asigurau legătura dintre PCdR cu „organizaţiile comuniste din străinătate". Potrivit documentelor, „făcea parte din biroul politic al aşa zisului partid comunist român", iar una dintre misiunile ei consta în „trimiterea rapoartelor şi primirea instrucţiunilor de Komintern."[33]. Conform lui Stelian Tănase, între anii 1931-1933, viitoarea soţie a lui Alexandru Moghioroş activase în Berlin, iar în momentul reţinerii deţinea calitatea de membră în Biroul Politic al CC al UTCdR[34].

Revenind la primul comunist, documentele menţionează că, în iulie 1935, locuia pe strada Bucureştii Noi, unde în zilele de 5-7 iulie a avut loc Plenara CC a UTCdR. Aici, Siguranţa a plasat un post de observaţie care a reţinut şi înregistrat toate mişcările şi deplasările sale. Din respectivele înregistrări reiese că, în cursul zilei de 5 iunie, Andrei Bernath a avut o activitate intensă. El s-a întâlnit iniţial cu Alexandru Moghioroş la domiciliul acestuia din strada Precupeţii Vechi nr. 6. Casa în care locuia acesta aparţinea lui Grimberg Leizer (Grümberg Lazăr), cunoscut în ilegalitate sub pseudonimul de „Octav". Avea să fie şi el judecat în procesul celor 19, pentru faptul că participase la Plenara CC al UTCdR, deşi a susţinut că la data desfăşurării ei nu se afla în Bucureşti. Seara, în jurul orelor, 21.00, Bernath s-a întâlnit cu Ieneş Herbach,

[33] *Ibidem*, f. 96.
[34] S. Tănase, *op. cit.*, p. 263.

undeva pe strada Niculcea. De aici, cei doi au mers la locuința sa din strada Bucureștii Noi. Casa în care locuia aparținea soților Ștefan și Ana Csaszar, alți inculpați din lot. La domiciliul lor, au venit în cursul nopții circa 20 de persoane. Dintre aceștia, Siguranța a identificat pe următorii: Alexandru Moghioroș, Ernest Schon, Liuba Roitman, Estera Radosovețki si Alexandru Drăghici[35].

În 1935, Alexandru Moghioroș era unul dintre liderii organizației comuniste, cunoscut în subterana comunistă sub numele de „Balogh Iosef" sau „Tell"[36]. Alexandru Moghioroș s-a născut la 23 octombrie 1911 în Salonta Mare. După ce a terminat cinci clase primare și școala de ucenici de trei ani, a lucrat în localitatea natală, calificându-se în profesia de lăcătuș mecanic. În 1929, s-a stabilit în Brașov, unde s-a angajat la fabrica de mașini „Frații Schiel". Potrivit propriilor declarații de după 23 august 1944, în această perioadă, a intrat în contact cu mișcarea comunistă. Acest lucru s-a concretizat prin încadrarea sa într-o celulă a tineretului comunist din Brașov. În scurt timp, a fost numit secretar al Comitetului UTC din orașul de sub Tâmpa. Arestat pentru primar oară în 1931, a fost eliberat din lipsă de probe. Reîntors în Salonta Mare, pentru a-și pierde urma, a fost numit în 1932 instructor de partid în regiunea Cluj, fiind cooptat în noiembrie același an membru în Comitetul Central al UTC. În 1934, a fost delegat să participe la Plenara Internaționalei Tineretului Comunist. Descoperit de poliția cehoslovacă, a fost arestat și ținut pentru câteva luni în Cehoslovacia, după care a fost predat autorităților române. După reîntoarcerea lui în România, a fost trimis la Moscova pentru a urma o școală de cadre, unde a poposit timp de trei luni. La revenirea în țară, a activat în conducerea organizației de tineret, fiind arestat pe 7 iulie 1935. În autobiografia sa din 18 septembrie 1944, a menționat că arestarea sa a fost determinată de provocatorul „Păsărică", dar și de lipsa unor „măsuri de conspirație"[37].

[35] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, ff. 7, 83, 86,
[36] *Ibidem*, f. 75.
[37] ANIC, colecția Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viață (în continuare colecția 53), dosar M-198, ff. 2-3.

Pe întreaga durată a desfăşurării plenarei, locuinţa lui Andrei Bernath a fost monitorizată de către Siguranţă. Documentele plenarei confiscate ulterior arată că plenara a fost una extrem de importantă pentru *mişcare.* Conform ordinii de zi, au fost discutate măsurile pe care intenționau să le întreprindă tinerii comuniști în vederea lărgirii rezervorului de resursă umană. Principalul scop pe care şi-l propuseseră consta în câştigarea de noi aderenți proveniți din rândul altor categorii sociale (militari, femei, copii, țărani). Pentru realizarea acestui deziderat, erau propuse mai multe strategii. Una dintre ele consta în intensificarea activității depuse de membrii de partid infiltrați în sindicate. Ei urmau să se implice în atragerea şi angrenarea muncitorilor şi sindicaliştilor în activitățile sportive şi culturale, pentru ca sub această mască să se realizeze îndoctrinarea lor regulată şi, ulterior, recrutarea lor ca membri de partid. O alta viza specularea contextului intern şi extern existent atunci. Membrii organizației de tineret îşi propuseră promovarea unui discurs împotriva războiului, precum şi în favoarea politicii frontului popular (încheierea de alianțe electorale cu alte partide de stânga).

Din documentele confiscate de Siguranță, rezultă următoarea ordine de zi a Plenarei din 5-7 iunie 1935:

> 1/. Introducere în şedința plenară. 2/. OETR şi legea paramilitară. 3. Activitatea antirăzboinică şi antifascistă. a) Organizație vrăjmase în unități. b) Antifascismul, femei, copii. c) Recruți – cazarmă. 4/. Tactica Sindicală. a) Munca organizațiilor reformiste. b) Culturale – sportive. 5/. Național-revoluționarii şi țăranii. 6/. Sarcinile concrete. a) Frontul unic. b) Metode de organizare ale acțiunilor. c) Forme organizatorice. d) Rolul celulelor.[38]

Primele descinderi ale Siguranței au avut loc în seara zilei de 7 iulie, orele 22.00. O relatare a acesteia se găseşte într-unul dintre documentele consultate. Din materialul de arhivă reiese că unii dintre participanți, printre care şi Andrei Bernath, au reuşit să scape, întrucât „au simțit că sunt urmăriți şi au putut să dispară înainte de a fi prinşi." Marele succes al operațiunii Siguranței a constat în descoperirea unui impresionant material propagandistic. Acesta a constituit una dintre dovezile incriminatorii folosite de acuzare în timpul procesului. Materialul descoperit cuprindea:

[38] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 84.

> manuscrise conținând circulări comuniste directive în legătură cu organizarea [Partidul Comunist], rapoarte despre mişcarea comunistă, inventare în care se specifică materialul revoluționar comunist […] precum și ordinea de zi […] [39].

Andrei Bernath a fost arestat în seara zilei de 9 iulie, orele 18.00 pe şoseaua Jianu, împreună cu Estera Radosoveţki şi Liuba Chişinevschi[40]. Ultima era, la aceea dată, unul dintre instructorii UTCdR. Ea şi-a povestit activitatea din ilegalitate, printre care şi reținerea ei din 1935, într-o autobiografie scrisă după 23 august 1944. Documentul este unul tipic pentru trecutul foştilor ilegaliști care ulterior au făcut carieră și merită, din acest punct de vedere, să fie reprodus integral:

> M'am născut la Tighina în anul 1911. Tatăl meu era un mic comerciant, mama casnică. Nici tata şi nici mama n'au făcut nici un fel de politică. Suntem 6 surori şi 2 fraţi dintre cari 3 surori şi un frate pe care aproape nu-i cunosc, căci au plecat de acasă încă din 1918-1923. Pe la vârsta de 11 ani am luat parte la organizaţia sionistă „Haşomer Haţair" până la 15 ani. Prima dată când am fost arestată de Siguranţă aveam vârsta de 14 ani. A fost căutată sora mea şi neputând s'o găsească m'au arestat pe mine să spun unde este. Am ştiut unde este dar n'am spus nimic, după câteva ceasuri mi-au dat drumul. La 15 ani am intrat la un atelier de legătorie de cărţi, ca ucenică. În urma influenţei de acasă unde domnea un spirit de mare dragoste pentru U.S. ca şi pt. Partidul Comunist (surorile fiind comuniste) am hotărât împreună cu doi băieţi, prieteni tot lucrători, să ieşim din organizaţia sionistă. În 1926 am ieşit din organizaţie, am vrut să devenim tineri comunişti, dar în oraş în urma unor căderi nu era organizaţie. Noi trei discutam diferite chestiuni politice privind mişcarea muncitorească, fără să avem legătură cu cineva. În organizaţia sionistă am refuzat să mai intrăm. În 1927 am fost primită în UTC constituind prima celulă în oraş, după cădere. Eu am fost secretara celulei. În 1930 am fost trimisă din partea Regionalei UTC-ului la Ismail unde am lucrat ca secretara comitetului judeţean al UTC-ului fiind şi reprezentanta UTC-ului în judeţeana partidului. Atunci am fost primită în partid (1930). După o lună de zile am căzut, la Siguranţă n'am dat nicio declaraţie. La închisoare fiind m'am căsătorit cu Ioşca. După ieşirea din închisoare am lucrat în regionala UTC-ului din Basarabia. Din cauza provocatorului „Tolstăi" din Chişinău am fost arestată. După câteva zile de deţinere negăsind la mine nimic, mi s'a dat

[39] *Ibidem*, f. 7,
[40] *Ibidem*, f. 83.

drumul. Am fost trimisă la Bucureşti de unde am plecat în Moldova ca secretară a UTC-ului. Aici am avut o mare greşeală, făcând o abatere avantgardistă [avangardistă] (Curentul avantgardist a fost pe atunci f. răspândit în rândurile UTC). În urma acestei greşeli, CC al UTC-ului a hotărât scoaterea mea din conducere şi punerea la munca de jos. Eu am recunoscut greşeala, rămânând să arăt această recunoaştere în practică. Am lucrat în organizaţia de massă Ajutorul Muncitoresc Român. După vreo 8 luni având loc la Bucureşti un activ al UTC-ului am fost chemată şi repartizată la munca sindicală. În timpul luptelor din Februarie am fost secretara comisiei sindicale a tineretului. În 1933 am fost arestată. La Siguranţă n'am dat nicio declaraţie. Am stat în închisoare 1 an şi 2 luni. După eliberare am fost trimisă ca instructor al CC UTC la Constanţa. Între timp am mai fost arestată la Galaţi din cauza provocatorului Pârgaru. După 2 zile mi s'a dat drumul şi altă dată am fost luată depe stradă, în Bucureşti, de un agent care mă cunoştea. Nedând nici o adresă la Bucureşti, am fost trimisă la urmă la Tighina, de unde m'am întors imediat. Am luat parte la plenare UTC (1935). În urma unei provocări, au căzut mai mulţi tovarăşi între cari şi eu. Căderea mea se datorează urmăririi unei tovarăşe. La închisoare s'a stabilit că eu n'am fost urmărită ci tovarăşa [Stela Moghioroş] care a venit la întâlnirea cu mine. Am fost arestată în 1935 şi condamnată la 9 ani şi 9 luni dintre cari am făcut 9 ani şi 3 luni. În închisoare am fost în diferite rânduri secretara celulei ori a colectivului. Ultimul an am fost secretara celulei. Afară de devierea avangardistă din 1933, pentru care am fost sancţionată cu punerea la muncă de jos, n'am avut nici o altă pedeapsă de partid[41].

12 iulie 1935 a fost data reţinerii a trei dintre membrii Secretariatului PCdR, Ana Pauker, Dimitrie Ganev şi Şmil Marcovici. În ziua respectivă, Siguranţa a primit o informaţie conform căreia, în locuinţa din strada Ion Ţăranu nr. 18, aveau loc „consfătuiri clandestine ale comuniştilor". Pentru a verifica acest „pont", comisarul Nicolae Turcu a dispus instituirea unui post de observaţie la adresa de mai sus, format din „detectivii Lepădatu Harlambei, Belderof Dobre şi Grigore Marin din Direcţia Generală a Poliţiei cu scopul de urmări şi identifica pe comuniştii ce frecventează această locuinţă". În jurul orelor 23,00, au intrat în locuinţa conspirativă trei persoane, identificate ulterior ca fiind Ana Pauker, Şmil Marcovici şi Dimitrie Ganev. Anunţat asupra acestui lucru, comisarul Nicolae Turcu s-a deplasat în strada Ion Ţăranu nr. 18,

[41] ANIC, colecţia 53, dosar C-78, vol. I, ff. 6-6v.

ajungând chiar în momentul când aceştia părăseau casa conspirativă. Cei trei au fost prinşi în „strada Arionoaiei colţ cu Antim”[42]. Surpriza autorităților a fost să descopere că una dintre reținute, ce avea o carte de identitate cu numele de Maria Grigoraş, era cunoscuta comunistă Ana Pauker. Despre ea se credea că fusese „otrăvită dându-i-se în mâncare o otravă care ucide lent ca una ce fusese bănuită că ar face parte dintr-un nucleu anti-stalinist”[43]. Cel puțin asta era versiunea lansată de Comintern, care urmărea, după cum avea să se constate ulterior, să adoarmă vigilența Siguranței.

Reținerea şefilor Partidului Comunist nu a fost una lipsită de incidente. Ana Pauker a fost împuşcată în coapsă, iar comunistul de origine bulgară în picior. Despre acest incident există mai multe versiuni. Siguranța a prezentat împuşcarea lor ca fiind accidentală, determinată de rezistența opusă de aceştia la arestare:

> Înainte de a fi arestați cei trei, adică: Ana Pauker, Marcovici Smil şi Dimitrie Ganev-Verbanov, au voit să fugă cu o maşină care însă a putut fi oprită de personalul Siguranței ce executa urmărirea, cu această ocazie Dimtrie Ganev Verbanov, voind să facă uz de revolver, şi intrând în luptă cu agenții au fost răniți superficial în regiunea parietală; *totodată un ricoşet a perforat coapsa stângă a Anei Pauker, gloantele pătrunzând în cea dreaptă şi oprindu-se acolo*. [s. o.][44].

Ana Pauker avea însă propria ei versiune asupra împuşcării sale, susținând că s-a urmărit asasinarea ei:

> Cred că am fost împuşcată cu intenția de a fi ucisă. […] Şi acest lucru a fost dovedit de faptul că, atunci când am părăsit clădirea Siguranței pentru a merge la Consiliul de Război inspectorul de poliție Turcu mi-a spus: „Agentul care te-a împuşcat a fost un idiot că nu te-a împuşcat direct în inimă. Iar dacă mai cazi o dată în mâinile mele, te voi împuşca mortal”.[45].

[42] ANIC, fond 96, dosar 6596, f. 1.
[43] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 15.
[44] *Ibidem*, f. 8.
[45] *Apud* Robert Levy, *op. cit.*, p. 47.

Cel care îi împuşcase avea să fie ulterior identificat ca fiind detectivul de origine bulgară Belderof Dobre[46], după cum rezultă dintr-un raport al comisarul Nicolae Turcu din 21 iulie 1935. Varianta împuşcării accidentale a celor doi lideri comunişti se regăseşte şi în studiul lui Stelian Tănase[47]. După 23 august 1944, Belderof Dobre avea probabil să regrete participarea lui la această misiune. La 23 ianuarie 1954, a fost condamnat pentru „crime împotriva umanității", după ce timp de şase ani fusese internat administrativ. Motivul indicat în fişa lui matricolă penală era următorul: „a aplicat tratamente neomenoase elementelor comuniste". Inițial, a fost condamnat la 25 ani temniță grea, pentru ca ulterior pedeapsa să-i fie redusă la 18 ani închisoare. A fost grațiat şi eliberat din detenție prin Decretul Consiliului de Stat nr. 291/1961[48].

Percheziționată în aceeaşi zi, asupra Anei Pauker au fost găsite şi confiscate:

> următoarele documente alcătuite din circulări, instrucțiuni şi directive referitoare la organizarea şi îndrumarea mişcării clandestine comuniste din România:
> 1. Un manuscris intitulat „Venituri şi cheltuieli pe luna iunie" reprezentând conturile de gestiune referitoare la finanțarea mişcării clandestine comuniste în România, semnat WALTE şi datat 7/VII/935.
> 2. Una notiță intitulată „Luna iunie 1935" reprezentând suma de lei 42.800 distribuită organizațiunilor comuniste menționate în această notă.
> 3. Una notiță reprezentând un cont în sumă de 20.000 lei distribuită organizațiunilor comuniste, datat 6 iunie 1935 şi 10 iulie.
> 4. Două notițe scrise cu creionul în care se menționează adresele IENTI str. Buciumului Nr. 15 şi GANEA KOTIC închisoarea militară Corpul 4.

[46] „În momentul arestării, cei trei comunişti fiind somați, au opus rezistență şi Dimitrie Ganev Vasile intrând în luptă cu agenții a fost rănit superficial în regiunea parietală stânga, în care timp revolverul detectivului Belderof Dobre luând foc, glontele a ricoşat perforând coapsa stângă a comunistei Ana Pauker. Dimitrie Ganev Vasilev vroind să facă uz de armă a fost împiedicat de rezistența detectivilor şi în întunericul nopții a isbutit să arunce revolverul ce-l purta asupra sa şi care căutat fiind, nu a fost găsit." ANIC, fond 96, dosar 6589, f. 1.

[47] Vezi Stelian Tănase, *Clienții lui tanti' Varvara*, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2008, p. 251.

[48] AANP, fond Fişe Matricole Penale, fişa Belderof Dobre, accesibilă online la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2003.%20Barbu%20-%20Bentan/Belderof%20Dobre%20M/index.php [30 august 2014].

5. Una notiță reprezentând diverse conturi băneşti în sumă de 11.100 cu adnotația – Luni, Joi, 10-2, str. Berde. B. „Argus" etc.
6. Un manuscris cu cerneală cifrat care începe cu data 11.VII.35 şi semnat cu drag George, care trează despre atribuțiunile date membrilor comunişti.
7. Un manuscris cu cerneală reprezentând texte cifrate.
8. Un manuscris datat 7 iulie 1935 şi semnat cu salutări comuniste TARAS, reprezentând un raport despre mişcarea comunistă în diferite localități.
9. Două exemplare manuscris semnate M. datate 1 Martie 1935 adresate către CC al PCR tratând despre mişcarea comunistă pe linie sindicală revoluționară.
10. Două manuscrise cu textul cifrat datate 24/III/935 adresate către 1278.2778 înțelegându-se din conținutul necifrat că este vorba de un raport referitor la mişcarea clandestină, iar cifrele reprezintă numele oamenilor clandestini.
11. Un manuscris alcătuit din cinci file care tratează despre mişcarea Ajutorului Roşu în România.
12. Un manuscris datat 8/IV/1935 către CC al PCR, tratând chestiunea înființării unui birou juridic pentru cercetarea căderilor şi semnat cu salutări comuniste.
13. Manuscris intitulat „Raportul org. din Buc. a PCR asupra activității desfăşurate dela mijlocul lunei Maiu până la sfârşitul lunei iunie 1935 semnat Vişan secretar".
14. Suma de lei 3.500 (trei mii cinci sute) care este rămasă din fondurile partidului comunist întrucât după cum rezultă din corespondența menționată mai sus; numita Ana Pauker este aceia prin care se finanțează mişcarea.
15. Un carnet de identitate eliberat de Poliția oraşului Piatra Neamțu pe numele GRIGORAŞ MARIA sub Nr. 5732 din 15 octombrie 1934 sub numele căreia Ana Pauker îşi ascundea identitatea[49].

Dacă Emanoil Kaufman era la data reținerii un simplu membru al Partidului Comunist, ceilalți doi erau persoane recunoscute pentru activitatea lor comunistă. Reținerea lor a fost primită cu satisfacție de către autoritățile vremii. Aparent, această recunoaştere ar fi determinat supravegherea lui Şmil Marcovici, după ce fusese eliberat dintr-o detenție anterioară, în cursul anului 1929[50]. Urmărirea lui ar fi condus şi la reținerea colegilor săi din Secretariat. Stelian Tănase susține însă că arestarea lor s-ar fi datorat unui informator al Siguranței, Nicolae Pârgaru, care era şi el membru în Secretariat[51]. Această variantă fusese exprimată încă din 1955 chiar de către Emanoil Kaufman, singurul din lotul celor 19

[49] ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 2-2v.
[50] „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti", în *Universul* din 19 iunie 1936.
[51] S. Tănase, *op. cit.*, p. 252.

care şi-a scris memoriile la solicitarea Partidului. După 23 august 1944, comuniştii aveau să se răzbune pentru intrarea lui în solda Siguranței. El a fost ucis în 1946, chiar în sediul partidului din Aleea Alexandru nr. 23, şi aruncat într-o groapă comună alături de Petre Melinte şi Ştefan Foriş[52].

De origine evreiască şi de profesie tâmplar, Şmil Marcovici s-a născut la 23 aprilie 1894 în Iaşi, unde a şi absolvit trei clase primare. În 1917, în timp ce era soldat în Regimentul 13 Infanterie „Ştefan cel Mare", a dezertat şi s-a refugiat la Odessa[53]. Aici, a intrat în Batalionul Revoluționar Român condus de Cristian Rakovski. Fuga din România i-a adus şi o primă condamnare de trei luni pentru dezertare. Revenit în vara sau toamna lui 1918 în România, a fost arestat de către plutonierul Bălan din regimentul său, dar „care în schimbul unor beneficii materiale îl lasă în libertate". La scurt timp, a fugit din nou în Odessa, unde a lucrat ca tâmplar. În iulie 1919, a sosit în România sub numele fals de Iosif Moraru, având misiuni de curierat, dar şi sarcina de a asigura legătura între comuniştii din România şi cei din Rusia. Ca trimis al acestora, a adus comuniştilor români importante sume de bani, care au fost folosite la amenajarea unei tipografii ilegale în Şoseaua Vitan şi tipărirea de manifeste. În următorul an, a făcut frecvent naveta între Bucureşti şi Rusia. În 1919, a primit o condamnare în contumacie. Capturat în 1920, a fost încarcerat la Jilava, de unde a evadat la 2 decembrie acelaşi an „prin coruperea santinelei"[54], împreună cu alți deținuți comuniști. El mai este indicat ca membru al unui birou de spionaj cu centrul în Elveția, ce avea ca misiuni culegerea de „informații militare din România"[55]. După evadarea din închisoare, s-a refugiat în Rusia, unde a urmat cursurile unei şcoli politice. Revenit la sfârşitul anilor '20 în țară, a fost arestat, dar eliberat în baza prevederilor Decretului nr. 1467/1929[56].

---

[52] S. Tănase, *op. cit.*, p. 252. O biografie a lui Pârgaru a fost publicată de Mihai Burcea şi Marius Stan în articolul *Informatorii comuniști ai Siguranței. Studiu de caz: Nicolae Pârgaru*, accesibil *online* la adresa http://www.militiaspirituala.ro/investigatii/lista-lui-secu/detalii.html?tx_ttnews[tt_news]=406&cHash=5f42ea4acb3677014b4b762718611f9f [accesat în iunie 2014].

[53] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 38.

[54] ANIC, fond 95, dosar 5/13516, p. 5v şi dosar 7/16863, f. 4

[55] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 38.

[56] *Ibidem*, f. 41.

Dimitrie Ganev era şi el un important lider al comuniştilor la data arestării sale, făcând parte din gruparea comuniştilor bulgari ce activau în România. Născut la 28 octombrie 1898 în comuna Grădeț, județul Burgas, Bulgaria[57], a absolvit liceul la Sofia. Între 1921-1923, a lucrat ca învățător, iar în anii 1923-1925 a fost comis voiajor la un magazin din capitala bulgară[58]. La mijlocul anilor '20, a venit în Bucureşti, sub motivul continuării studiilor[59]. Până în 1936, mai fusese condamnat în contumacie la 5 ani închisoare corecțională de către Tribunalul Caliacra, în cursul anului 1932. Documentele Siguranței îl portretizează drept unul dintre cei mai periculoşi comuniști, ce purta în permanență două pistoale asupra sa și „era supravegheat de diferiți adepți pentru a nu cădea în mâinile poliției românești"[60]. Pe lângă calitatea sa de comunist, acesta mai avea una: era și membru al DRO (Organizației Revoluționare din Dobrogea), care milita pentru separarea provinciei de România.

Atât asupra lui Şmil Marcovici[61], cât şi asupra lui Dimitrie Ganev[62] au fost găsite numeroase documente, ce aveau să fie folosite ca

---

57 ANIC, fond 95, dosar 42298C, dosar nenumerotat.

58 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 50.

59 *Ibidem*, f. 51.

60 *Ibidem*, f. 51.

61 Asupra lui Şmil Marcovici au fost găsite următoarele documente: „Un carnet de identitate Nr. 4918 din 21 Octombrie 1933 eliberat de primăria sectorului 2 Negru Municipiul Bucureşti pe numele Marcovici Smil. 2. Una notiță de culoare roşie reprezentând diferite însemnări cu cheltueli băneşti. 3. Patru foițe de hârtie subțire în care este scris un raport despre căderea organizației comuniste din Soroca. 4. Două exemplare broşura intitulată – scrisoare deschisă către toți membrii de partid şi ai UTC către masele exploatate şi asuprite din Dobrogea, apărute în editura comitetului regional din Dobrogea al partidului comunist din România în iulie 1935. 5. Un manuscris cu creionul intitulat « Declarație » datată 1935.22.VI. semnată M. Vasiliu. 6. Un manuscris din trei file intitulat – Circulara către toate colectivele revoluționar din închisori, către toți revoluționari[i] închişi. 7. Un manuscris din cinci file intitulat – Rezoluția Plenarei a II-a din Maiu 1935 tatând despre instrucțiunile şi directivele date organizațiunilor Ajutorului Roşu din România. 8. Suma de lei 4000 patru mii provenită din fondul partidului comunist pentru finanțarea mişcărei clandestine revoluționare din România." ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 44-44v.

62 Asupra lui Dimitrie Ganev au fost găsite următoarele documente: „1. Un carnet de identitate Nr. 201 din 1 Noiembrie 1932 eliberat de primăria comunei Preselenți

dovezi incriminatorii în timpul procesului. După reținerea lor, toți membrii Secretariatului, inclusiv Ana Pauker, au fost supuşi unui prim interogatoriu şi întrebați „despre faptele ce li se pun în sarcină". Ei au refuzat însă să semneze procesele verbale de percheziție, dar şi „să facă orice mărturisire în cauză"[63].

Ultimii arestați din lot au fost lucrătorii unei tipografii clandestine înființată în aprilie 1935 pe strada general Cernat nr. 36. Dintre angajații acesteia au fost arestați Ady Ladislau, Donca Simo, Wilma Kajeso şi

---

județul Caliacra pe nume COLEF IV IORDAN de care susnumitul se servea în mişcarea clandestină pentru ascunderea identității sale. 2. Şapte notițe cu diferite însemnări de adrese şi alte chestiuni comuniste. 3. Un manuscris intitulat – către consiliul general al sindicatelor unitare din România, despre sarcinile mişcării sindicale revoluționare la căile ferate. 4. Un manuscris intitulat « Declarație » datat 8.III.935 şi semnat T.S. privind chestiunea regimului din închisori. 5. Un manuscris alcătuit din optsprezece file, care tratează desbaterile conferinței organizațiunilor comuniste din regionala Dobrogei. 6. Un manuscris din două file datat 22.VI.35. Nr. 4 tratând despre situația politică şi economică din România, văzută prin prizma ideologiei comuniste. 7. Un manuscris cu Nr. 4 datat 19.VI.1935 tratând despre politica României văzută prin prizma ideologiei comuniste. Manuscrisul are patru file. 8. Un manuscris intitulat – Reeducarea tinerilor criminali în URSS semnat MS alăctuit din două file. 9. Trei exemplare din publicațiunea « SCÂNTEIA » organul central săptămânal al partidului comunist din România apărută cu data iulie 1935 ca număr festiv pentru 1 August când comuniştii pornesc la manifestațiuni şi demonstrațiuni contra fascismului şi războiului. 10. Cinci exemplare manifestul semnat comitetul central al partidului comunist din România, datat iulie 1935 şi adresat către întregul popor muncitor dela oraşe şi sate. 11. Un exemplar din broşura intitulată – Chestiunea organizatorică, apărută în editura partidului comunist din România în anul 1931. 12. Un exemplar din broşura intitulată – Sfârşitul stabilizării capitaliste, apărută în editura partidului comunist din România în anul 1933. 13. Un exemplar din broşura intitulată – Congresul al V-lea al partidului comunist din România, apărută în editura partidului comunist din România în anul 1932. 14. Suma de lei 21.000 care provine din fondurile partidului comunist pentru finanțarea mişcrei clandestine revoluționare în România. 15. Un manuscris intitulat din trei file pe hârtie subțire datat 24.6.35. tratând despre căderea organizației partidului comunist din Capitală în luna Noembrie 1934". *Ibidem*, ff. 75-76.

63 ANIC, fond 96, dosar 6596, f. 138.

patronul imobilului în care funcționa, Samuel Krug. Tipografia a fost descoperită în urma supravegherii lui Andrei Bernath, cel care a şi oferit fondurile necesare pentru amenajarea ei. El s-a ocupat şi de selectarea angajaților. Arestarea lor a avut loc în după amiaza zilei de 14 iulie 1935, după cum reiese din interogatoriul unuia dintre tipografi, Ady Ladislau[64].

Ancheta şi interogatoriile

Interogatoriile celor 19 au avut loc în perioada iulie – septembrie 1935. Cei mai mulți dintre arestați au refuzat să răspundă la întrebări, nerecunoscând acuzațiile ce le erau aduse de către autorități. „Lipsa de cooperare" a acestora a fost considerată de anchetatori drept o dovadă a vinovăției lor. În documentele generate în perioadă, se consemnează că această atitudine era comună vechilor revoluționari. Comportamentul comuniştilor avea la bază instrucțiunile trimise de Secretariat membrilor şi simpatizanților şi pe care Siguranța le cunoştea în mod sigur[65], dar şi cunoaşterea principalului act legislativ în baza căruia erau urmăriți, capturați şi condamnați (aşa-numita Lege Mârzescu). Spre exemplu, Ana Pauker a fost interogată în două rânduri, la 25 iulie şi la 17 septembrie 1935. Strategia ei de disculpare a inclus refuzul de a răspunde la întrebările adresate de anchetatori, nerecunoaşterea probelor administrate sau solicitări către anchetatori de a dovedi acuzațiile ce îi erau aduse[66]. Răspunsurile oferite de aceasta relevă o persoană cu experiență şi versată în astfel de interogatorii. Voi exemplifica acest lucru cu interogatoriul ei din 25 iulie 1935, cu scopul de a vedea o parte dintre întrebările care i-au fost adresate şi răspunsurile pe care le-a livrat anchetatorului ei.

1. În judecată ai mai fost dată? 1. Am avut o condamnare în lipsă de 20 ani – nu ştiu pentru care motiv am fost însă amnistiată.
2. Prin ordinul C. III. A. nr. 26043/1935, este pusă sub urmărire pentru faptul prev şi pen. de art. 11 din legea pentru reprimarea unor nou infracțiuni

[64] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 7, 118b.
[65] Vezi supra.
[66] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 12.

contra liniştei publice prin aceia că ai intrat în legături cu asociațiunile din străinătate în scopul de a primi instrucțiuni şi ajutoare pentru pregătirea revoluției comuniste. 2. Înțeleg ca atunci când mi se aduce o acuzare să-mi se prezinte şi dovezile vinovăției mele. Altceva nu am de spus.

3. Ați fost în legătură cu persoane şi asociațiuni cu caracter comunist din străinătate? 3. La întrebarea doua înțeleg că de vreme ce este vorba de o acuzare ce mi se aduce de către justiția militară – rolul acesteia este să dovedească întrucât această acuzare este întemeiată.
4. Ați primit instrucțiuni şi ajutoare sub diferite forme dela asemenea asociațiuni? 4. Răspunsul este acelaşi ca şi la întrebarea 2-a.
5. De unde ați luat numele de Grigoraş Maria? 5. Nu am nimic de răspuns.
6. Ce va făcut să vă folosiți de un acte de identitate pe numele de Grigoraş Maria? 6. Nici la această întrebare nu răspund.
7. Cunoaşteți compunerea Comitetului Central secret de pe teritoriul Român? 7. Nu cunosc.
8. Cunoaşteți pe Marcovici Smil zis Caril, zis Moraru, zis Scvartz, zis Ilie şi pe Dimtrie Ganef Vasilief zis Golev Ivan Iordan? 8. Îl cunosc pe Marcovici fără toate zisurile. Pe Ganef l-am atunci cînd agenții siguranței l-au vârât într-un taxi de piață în care mă suisem eu în seara de 12 iulie 1935.
9. Arătați cu ce împrejurări ați cunoscut pe Marcovici? 9. Îl cunosc demult şi nu aşi putea spune împrejurările în care l-am cunoscut?
10. Cunoşti pe Kaufman Emanoil zis Mihail? 10. Nu-l cunosc.
11. Ați luat parte la întrunirile conspirative din str. Ioan Țăranu nr. 18? 11. Nu.
12. În seara zilei de 12 iulie 1935 ați fost arestată în momentul când ieseați dela acea adresă? 12. Nu recunosc.
13. Arătați împrejurările în care ați fost arestată? 13. Mă suiam într'o maşină taxi. În momentul acela când mă aşezam în maşină a fost vârât în maşină Marcovici, 4-5 agenți au înconjurat maşina şi au dat ordin să nu plece şoferul. În acelaşi timp agentul Budelof l-a adus pe acela de la care am aflat la Consiliu că se numeşte Ganef, iar din ordinul comisarului Turcu agentul Budelof a slobozit un glonț de revolver rănindu-l la ochi pe Ganef, iar mie mi-a perforat piciorul stâng, apoi glontele mi-a intrat în piciorul drept, unde se află şi astăzi. Cu maşina am fost adusă la siguranță. Am fost arestată în Calea Rahovei colț cu Str. Antim.
14. Arătați ce aveți de spus în legătură cu materialul referitor la finanțarea mişcărei clandestine revoluționare din România găsit cu ocazia percheziționării ce vi s'a făcut? 14. La mine nu s-a găsit nici un material[67].

[67] ANIC, fond 96, dosar 6589, ff. 4-5.

Au fost însă şi excepţii: Emanoil Kaufman şi Ady Ladislau. În cazul celui de-al doilea, investigaţii ulterioare ale comuniştilor, după preluarea puterii, au indicat că acesta fusese racolat ca informator de Siguranţa din Târgu Mureş. Din lectura documentelor perioadei reiese că recunoaşterile primului ar fi fost rezultatul unor măsuri de „persuasiune" din partea autorităţilor, care au utilizat inclusiv forţa fizică. El şi-a retractat ulterior declaraţia din iunie-iulie 1935, motivând că i-a fost smulsă prin bătaie. În cazul său, există şi memoriile sale scrise în 1955. Acestea au fost redactate în acelaşi an în care fostul său coleg de lot şi ministru adjunct al Afacerilor Interne, Ady Ladislau, a fost îndepărtat din poziţia avută, iar ulterior „demascat" ca trădător al mişcării. Memoriile lui Kaufman prezintă detalii despre copilăria sa, drumul său spre comunism şi procesul din iunie 1936. Ele reprezintă în acelaşi timp şi singura „povestire din interior" despre acest proces, pe care am identificat-o. Două menţiuni trebuie făcute cu privire la sursele care vizează biografia acestuia. În interogatoriile de la Siguranţă şi din timpul Procesului, el a negat orice legătură cu mişcarea comunistă, cu excepţia celei dictate de interesele financiare. Inducerea anchetatorilor pe o pistă falsă era însă una dintre strategiile folosite de către cei arestaţi. În acelaşi timp, negarea oricăror legături cu partidul reprezenta o instrucţiune după care se ghidau comuniştii şi simpatizanţii lor atunci când ajungeau în detenţie. Aceasta reiese şi din broşura „*Ce trebuie să ştie orice revoluţionar*" şi în care se specifica conduita dezirabilă a unei persoane reţinute:

> Niciodată să nu recunoşti că aparţii partidului sau faci muncă de partid, nici despre tine şi cu atât mai mult despre alţi tovarăşi, chiar dacă Siguranţa este informată despre aceasta, sau posedă declaraţiile altor arestaţi. […] Declaraţiile tovarăşilor trebue să se mărginească la negarea acuzaţilor cari li se aduc[68].

Detenţia în Bucureşti a celor 19 inculpaţi

După o anchetă de 33 de zile, conform informaţiilor oferite de Emanoil Kaufman, inculpaţii au fost depuşi pentru o zi la sediul garnizoanei Corpului 2 de

[68] ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 100/1932, f. 24.

Armată din Bucureşti. De aici, au fost transferaţi în penitenciare, în vederea procesului programat să înceapă în ziua de 27 februarie 1936. Bărbaţii au fost închişi la Jilava, iar femeile la Văcăreşti. Despre regimul comuniştilor şi preocupările lor în penitenciarele de mai sus s-au păstrat mai multe memorii ale acuzaţilor, răspunsurile autorităţilor la cererile lor şi declaraţii ale martorilor acuzării în timpul procesului de la Craiova. Unul dintre ei a fost maiorul Constantinescu, ajutorul comandantului Închisorii militare Jilava. Declaraţiile lui, reproduse de presa vremii, incriminează comportamentul comuniştilor în perioada în care s-au aflat în unitatea sa.

În timpul audierii sale din 17 iunie 1936, comandantul adjunct al Închisorii militare Jilava, a menţionat că, în perioada petrecută aici, comuniştii au scos chiar un ziar, numit *Jilava roşie*, dar şi că au încercat să-i corupă pe soldaţii din corpul de pază, îndemnându-i la rebeliune[69], ori să solicite banii pentru „munca prestată". Maiorul a precizat că doi dintre soldaţi, „Lupovici şi Nachmansohn au căzut în cursă fapt pentru care au fost pedepsiţi"[70]. În timpul depoziţiei sale, unul dintre inculpaţi, Alexandru Drăghici, l-a învinuit că l-ar fi bătut. La această acuzaţie, comandantul a replicat că nu-şi amintea[71]. Unul din inculpaţii prezenţi în lotul celor 19 avea să-şi prezinte propria versiune asupra detenţiei de la Jilava în memoriile sale, redactate la solicitarea Partidului Comunist (1955). În cuprinsul acestora, el confirmă o parte dintre declaraţiile lui Constantinescu, dar prezintă şi o serie de informaţii despre restricţiile suferite de el şi ceilalţi coinculpaţi. Din relatarea lui aflăm că, odată ajunşi la Jilava, au fost supuşi celebrelor „contraanchete"[72] prin care treceau majoritatea deţinuţilor comunişti. Scopul lor era de a verifica comportamentul acestora în timpul cercetărilor de la Siguranţă, dar mai ales dacă printre ei se aflau informatori sau provocatori. Comuniştii aveau încă de pe atunci o obsesie legată de acest aspect, temându-se de

69 „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti", în *Universul* din 19 iunie 1936.

70 A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 20 iunie 1936.

71 „Procesul antifasciştilor", în *Zorile* din 19 iunie 1936.

72 Pentru detalii vezi P. Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2011.

infiltrarea unor agenți ai autorităților. După 23 august 1944, ei se vor răzbuna pe unii dintre aceşti *trădători*, maltratându-i sau omorându-i. Cât despre regimul de detenție, el menționează că:

> la Jilava […] ni s-au făcut mari mizerii, nu ni s-a dat hrană, nu ni se permitea să ne plimbăm prin curte, nu ni se permitea să primim pachete şi nu aveam dreptul la vorbitor. Noi duceam lupta cu administrația militară să ni se acorde drepturile de deținuți politici[73].

În memoriile sale, el a confirmat, peste ani, acuzațiile din timpul procesului, şi anume continuarea propagandei comuniste în timpul detenției:

> La Jilava se ducea o muncă de educație Comunistă cu noii sosiți astfel că noi am început să învățăm intens ceea ce ni se preda. Educația politică începea seara, după închidere, iar lectorii era tovarăşi bine pregătiți care ne educau în acelaşi timp şi din punct de vedere cultural. […] Ridicarea nivelului cultural şi ideologic se făcea prin discuții cu „prietenii" (cuvântul folosit în închisoare) şi încetul cu încetul oamenii începeau să învețe, să prindă drag de acest lucru şi să-şi găsească o preocupare utilă, pregătindu-se în felul acesta şi pentru lupta internă din închisoare şi pentru aceea din afară, atunci când se vor elibera[74].

Potrivit lui Kaufman, administrația închisorii a încercat să împiedice această formă de propagandă prin diferite măsuri. Ele au constat în izolarea liderilor, plasarea celor reținuți în procesul Anei Pauker în celule diferite, dar şi interzicerea unor drepturi de care beneficiau deținuții în acea perioada: „vorbitorul" sau dreptul de a primi alimente din afară. În acelaşi timp, pentru a afla planurile comuniştilor, administrația a introdus printre comunişti „un provocator […] care se dădea drept student şi informa siguranța generală de toate mişcările noastre". Acesta avea acelaşi nume cu unul dintre acuzați, Lazăr Grimberg. Comuniştii au aflat că era unul dintre informatori dintr-o eroare a conducerii Închisorii militare Jilava. În locul „provocatorului", administrația a transferat la sediul Siguranței pentru a raporta cele aflate

[73] ANIC, colecția 60, dosar 83/1955, f. 9.
[74] Ibidem, ff. 9-10.

pe comunistul cu acelaşi nume. La reîntoarcerea în penitenciar, adevăratul Lazăr Grimberg a relatat coacuzaților săi informațiile aflate, şi anume că printre ei exista un informator cu acelaşi nume[75]. Kaufman a mai relatat că unii dintre comuniști au fost trimişi la carceră, după ce asupra lor au fost descoperite manifeste comuniste[76].

Ajunse la Penitenciarul corecțional Văcăreşti, femeile au reclamat tratamentul discreționar la care erau supuse. Sunt semnificative în acest sens trei scrisori. Una dintre acestea aparține Anei Pauker şi a fost adresată, la 3 februarie 1936, prim-ministrului de la acea vreme, Gheorghe Tătărescu. Relatarea începe cu sublinierea faptului că arestarea ei din 12 iulie 1935 a fost „făcută fără nici un motiv legal", ea fiind doar „începutul unui întreg şir de acte samavolnice, ilegale, acte de atentare la viața şi libertatea mea"[77]. În opoziție cu acuzațiile ce le erau aduse de către autorități, ea susținea că procesul ei şi al celorlalți inculpați era un „proces de idei politice"[78].

Cât despre detenția propriu-zisă, a subliniat imposibilitatea exercitării unor drepturi, cum ar fi cel de a-şi pregăti apărarea, dar şi refuzul administrației penitenciarului de a-i acorda accesul la ziare:

> În acest timp eu şi ceilalți arestați politici în prevenție izolați, împiedicați de a avea contact cu viața politică, fără libertatea de a avea ziare, publicații etc. Iar acum, chiar după terminarea instrucției nu mi se dă posibilitatea de a avea presă şi întreg material necesar dela arestarea noastră până acum şi presa curentă, tot materialul inclusiv publicațiile Internaționalei Comuniste, publicațiile comuniste din străinătate şi din țară – de care avem nevoe pentru apărarea noastră – aceasta cu atât mai mult cu cât publicarea celor din urmă constitue unul din capetele de acuzare. Suntem împiedicați de a lua contact cu prietenii noştri politici, cu oameni politici şi cu reprezentanții presei, contact de care avem nevoe pentru a ne informa asupra situației politice. (După terminarea instrucției am fost împiedicată de a vorbi cu un ziarist, care m'a vizitat la închisoare. Tot după terminarea instrucției s'a încercat de a împiedica chiar pe unul din avocații mei de a lua contact cu mine). Suntem împiedicate de a avea

[75] *Ibidem*, f. 10.
[76] *Ibidem*, f. 11.
[77] ANIC, fond 95, dosar 121316, f. 149.
[78] *Ibidem*, f. 149v.

întrevederi cu ceilalți acuzați închiși la Jilava. În aceste condițiuni: de ținerea mea în stare de arest, fără tratamentul medical necesar, cu răpirea oricărei posibilități de pregătire a apărării mele, guvernul e răspunzător pentru simulacrul de judecată ce ni se pregătește și care echivalează cu un al treilea atentat la viața și libertatea mea[79].

La 6 februarie 1936, Ana Pauker şi celelalte deținute au trimis o nouă scrisoare în care reclamau încălcarea acelorași drepturi, dar adresată preşedintelui Consiliului de Război al Corpului II de Armată. Drept responsabil al acestor restricții l-au indicat pe comandantul penitenciarului Văcărești, C. Boceanu, care refuza să le pună la dispoziție actele ce le priveau[80]. O ultimă scrisoare identificată datează din 17 februarie 1936 și care era adresată directorului general al Penitenciarelor și Instituțiilor de Prevenție, ea fiind semnată și de alte deținute comuniste aflate în aceeași unitate penitenciară. Ca și în precedentele lor memorii, acestea l-au învinovățit pe comandantul Penitenciarului corecțional Văcărești de neacordarea drepturilor prevăzute de regulamente. Petiționarele au menționat și tratamentul abuziv al acestuia, chiar și atunci când cereau să fie scoase la raport: „Ieșind la raport în fața d-lui Director al Închisorii, nu suntem ascultate până la sfârșit suntem date afară și chiar bruscate, cum a fost cazul Ofeliei Manole". În finalul acestei noi reclamații, acestea au cerut:

a) Acceptarea cererilor noastre iscălite în mod colectiv, nefiind nici o lege, care să interzică înaintarea unei cereri colective, atunci când chestiunile din cerere privesc deopotrivă pe semnatarii ei. această măsură înseamnă răpirea dreptului elementar la reclamație. b) Acordarea vorbitorului și în zilele de Duminică pentru rudele noastre, care fiind ocupate toate săptămâna, au posibilitate să vină în alte zi. Acest drept ne-a fost răpit fără nici un motiv de către d-l Director în ziua de 16.II.1936, când n'au fost admise rudele noastre, chiar și acele cari au avut permisiunea din partea Consiliului de Război. c) Dreptul de a primi ziare politice, noi fiind deținute politice. d) Îmbunătățirea hranei și a pâinii. e) Mărirea rației de lemne, care este extrem de mică și darea rogojinilor pentru celulele cu

[79] *Ibidem*, ff. 149v-150.
[80] *Ibidem*, f. 172.

> ciment. Avem dintre [printre] noi grav bolnave: 2 bolnave de tuberculoză osoasă, cari stau în ghips: un copil de 4 luni; Ana Pauker împuşcată în picior şi alte bolnave de plămâni, reumatism şi inimă, sănătatea cărora este periclitată din cauza frigului. Faţă de aceasta situaţie gravă de răpirea dreptului de reclamare şi a nerezolvării cerinţelor sus arătate, cerem instituirea imediată a unei anchete din partea Direcţiei Generale a Închisorilor[81].

La toate aceste memorii ale comunistelor, autorităţile au răspuns prin mai multe adrese oficiale, semnate de prim-comisarul regal Dumitru Bălşianu. Una dintre acestea este o notă din 28 februarie 1936 către penitenciarul Văcăreşti şi în care se spunea că, având în vedere statutul închisorii...

> Consiliul de Război al Corpului II Armată nu se poate amesteca în modul de conducere şi de administrare a unui Penitenciar care nu se află sub ordinele administraţiei militare. Ca atare suszisele nu se pot plânge acestui Consiliu de Război că nu li s'a înaintat cererea de dare în judecată pentru rănirea Anei Pauker şi Dimitrie Ganev Verbanof cu ocazia arestării, libertatea de a primi presa şi introducerea de gazete în interiorul Închisorii[82].

În schimb, a menţionat că au fost puse la dispoziţia acuzatelor dosarele procesului, contrazicând versiunea acestora. Acest răspuns al prim-comisarului regal survenea după o adresă a sa din 24 februarie 1936, în cuprinsul căreia a indicat motivele pentru care cererile inculpatelor nu puteau fi îndeplinite. El a precizat în această notă către penitenciarul Văcăreşti că „regulamentele închisorilor" nu permiteau ca acuzaţii să primească „ziare, cărţi şi publicaţiuni cu teze internaţionale comuniste", dar şi că „nici un text de lege nu prescrie că dacă sunt mai mulţi acuzaţi, trebue să li se înlesnească întrunirea laolaltă". El a invocat şi un posibil pretext, pentru care acuzaţii de la Văcăreşti şi Jilava nu se puteau întâlni pentru a-şi pregăti apărarea, după cum au reclamat Ana Pauker şi celelalte inculpate:

> Închisoarea Militară Jilava nu dispune de mijloacele necesare de transport pentru a duce şi aduce pe deţinuţii de la închisoare la Văcăreşti pentru întâlniri comune ori viceversa.

---

[81] ANIC, fond 95, dosar 121316, ff. 175-176.
[82] *Ibidem*, f. 217.

În această adresă, datată 24 februarie 1936, prim-comisarul regal răspundea şi solicitării Anei Pauker de a i se primite întâlniri cu oamenii politici şi ziarişti. El menţiona că aprobarea lor ar fi însemnat încălcarea prevederilor regulamentare chiar de către cei care aveau ca primă îndatorire respectarea lor, după cum reiese din următorul pasaj:

> Acuzaților din procesul Ana Pauker şi ceilalți nu li se poate permite întâlniri cu oamenii politici şi ziariştii, întrucât nu se poate deroga de la dispozițiunile închisorilor care nu prescrie asemenea vizite. Legătura cu aceştia o pot avea în ziua înfățişării la proces, când îi pot asculta ca martori şi ca atare [vor putea] convorbi cu ei prin întrebări pe care vor voi să le pună[83].

La două zile de la emiterea acestui document, Bălşianu a transmis şi o notă către Închisoarea militară Jilavă, prin care a specificat motivele pentru care acuzații Şmil Marcovici şi Dimitrie Ganev nu puteau primi legile, în baza cărora aveau să fie judecați, şi pe care le ceruseră: „Consiliul de Război şi nici Închisoarea Jilava nu sunt obligate a pune la dispoziția petiționarilor codurile de legi şi jurisprudențe". Prim-comisarul regal a precizat că ei le puteau primi de la „apărătorii lor aleşi"[84].

La 2 iulie 1949, directorul Penitenciarului corecțional Văcăreşti, Constantin Boceanu a fost arestat şi închis la Penitenciarul Târgşor, care, la acea dată, funcționa ca loc de detenție pentru foştii polițişti şi deținuții minori. Ulterior, a fost învinuit pentru „activitate intensă contra clasei muncitoare". Motivul precizat în fişa lui matricolă penală era următorul: „în anul 1930 fiind Director la penit. Văcăreşti a bătut pe un deținut"[85]. De un tratament similar a beneficiat şi prim-comisarul regal D. Bălşianu. Ca şi directorul Penitenciarului Văcăreşti, a fost arestat şi condamnat după 23 august 1944, dar pentru „crime de război" şi „crime împotriva

[83] ANIC, fond 96, dosar 6593, f. 64.
[84] *Ibidem*, f. 65.
[85] AANP, fond Fişe matricole penale, fisă Constantin Boceanu, accesibile online şi la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2005.%20Blejan%20-%20Bolcu/Boceanu%20Constantin%20I/index.php [30 august 2014].

umanității". Motivul invocat în fișele penale identificate era aplicarea legislației cu „caracter social și politic"[86].

Desfășurarea procesului în București

Prima zi a procesului fixată pentru data de 27 februarie 1936, la Consiliul de Război al Corpului II Armată București, s-a desfășurat într-un climat de maximă siguranță. Procesul s-a judecat la acest tribunal, deoarece în București fusese prelungită starea de asediu (30 decembrie 1935)[87]. Autoritățile au luat măsuri de vigilență sporite pentru preîntâmpinarea „oricăror incidente cu prilejul judecării acuzatei Pauker și alții", temându-se de organizarea unor proteste ale comuniștilor în fața instanței de judecată, dar și de posibile tentative de evadare ale inculpaților. În același timp, erau la curent cu intenția comuniștilor de a transforma acest proces într-un mijloc de propagandă și de diseminare a „ideilor comuniste". În acest sens, au fost dispuse patrulări periodice în fața Consiliului de Război „pentru a nu permite aglomerări de persoane". Consiliul a mai solicitat ca Regimentul de Jandarmi Pedeștri să-i pună la dispoziție două plutoane, cu scopul de a fi folosite la escorta acuzaților, la patrulări în jurul localului de judecată, dar și ca trupe de manevră, în cazul apariției unor busculade. De asemenea, intrarea în Consiliu se realiza doar prin punctele de control, riguros păzite de soldați și jandarmi. La poarta principală, se afla „un cordon de jandarmi cu un plutonier de la Consiliu și doi comisari" care aveau „consemn să nu lase să intre [în sala de judecată] decât pe cei citați, avocați și ziariști". Un al doilea punct de control era instituit la intrarea în gangul de jos, fiind format dintr-un plutonier, doi comisari și o agentă[88], iar al treilea punct de control se afla

[86] AANP, fond Fișe matricole Penale, fișa Dumitru Bălșeanu, accesibilă online și la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2002.%20Balan%20-%20Barbosu/Balseanu%20Dumitru%20D/index.php [30 august 2014].

[87] S. Tănase, *op. cit.*, p. 252.

[88] ANIC, fond 96, dosar 6593, f. 6.

instalat la uşa de pe coridor, care asigura probabil intrarea în sala de judecată. Acesta avea următoarea componență: „un plutonier şi 2 comisari”[89]. Ca o măsură de precauție, în Corpul de gardă, se mai afla un pluton de jandarmi, „iar două secții în sala Vânători de Munte”.

Dispozițiile elaborate de conducerea instanței mai prevedeau ca holul din fața secției de judecată să rămână complet „degajat”, iar martorii să stea doar în „rotondele de la intrare”. După audiere, martorul era scos imediat din sala de judecată. Temerile autorităților erau însă aşa de mari, încât au mai ordonat ca „echipe secrete dela poliție şi siguranță” să se afle „în sala de ședință şi în rotonde”. Planul elaborat atunci mai prevedea că transferarea acuzaților de la Văcărești şi Jilava să se realizeze cu o „camioneta escortă şi cu dubă”, dar şi ca pe toată durata procesului aceştia să rămână la Consiliu, nemaifiind transferați la penitenciarele de proveniență. Paza acestora era asigurată de către doi plutonieri de serviciu, un ofițer de rond, santinelă dublă la ferestre şi la uşi[90]. S-a mai propus ca:

> 1. Aleea Consiliului precum şi camerile deținuților şi coridoarele să fie luminate pe tot timpul nopții. 2. O unitate din trupele ce sunt cazate [în] Cazarma Sf. Gheorghe, să fie consemnată pe tot timpul procesului în cazarmă, în caz că în timpul procesului se va constata că nu este nevoe de această unitate de alarmă, se va raporta grupei voastre. 3. A se da ordin Cazărmei Sf. Gheorghe ca electricianul să fie concentrat în cazarmă atât ziua cât şi noaptea pentru a putea remedia orice accident de lumină. 4. În ipoteza unui accident mai grav de lumină, Consiliul are imperios nevoe de 5 lămpi de gaz, 10 litri de gaz, 12 lumânări[91].

Prima zi a procesului, 27 februarie 1936, a fost una extrem de tensionată, fiind caracterizată de incidente între susținătorii comuniştilor şi armată. Un raport al Direcției Generale a Poliției menționează că, încă de la ora 8 dimineața, în fața Consiliului de Război, în curte şi pe străzile limitrofe, s-au strâns 800 muncitori ce fuseseră „citați ca martori”. Potrivit documentului, printre ei se aflau şi „propagandişti comunişti”,

[89] *Ibidem*, f. 6v.
[90] *Ibidem*, f. 6v.
[91] *Ibidem*, ff. 6v-7,

care îi îndemnau pe cei prezenți la „manifestațiuni”. Primele incidente au apărut în jurul orei 9,00, când s-a produs o „busculadă între muncitorii citați ca martori și armată”. Motivul a fost solicitarea primilor „să fie lăsați liberi la intrare”. Conform dispozițiilor primite, reprezentanții forțelor de ordine au refuzat acest lucru, ceea ce a condus la crearea busculadei menționate în raportul Poliției. Documentul mai menționează că „în această busculadă”, agentul Nicole Gușă, angajat al Prefecturii Poliției Capitalei, a fost atacat și intimidat de către „comunistul Sloim Moili, șomer din București”. Pentru a scăpa din îmbulzeala în care fusese prins, agentul a tras un foc de armă. Alarmată de apariția acestor incidente, încă de la primele ore ale dimineții, Prefectura Poliției Capitalei a reacționat imediat. Conducerea instituției a decis să suplimenteze efectivul de pază din fața instanței și a trimis „un pluton de jandarmi sub comanda unui ofițer pentru menținerea ordinei”. Decizia Prefecturii Poliției Capitalei a survenit și ca urmare a zvonurilor alarmante din acea zi și care anunțau că „în afară de martori se observă grupe care numără circa 300 muncitori comuniști pe străzile laterale din fața Consiliului de Război”[92].

Procesul propriu-zis a început la ora 9,30. Completul de judecată a fost condus de colonelul Mihail Bădescu, având-i ca membri pe maiorii Atanasie Ștefănescu, Alexandru Dobreanu și căpitanii Petre Leoveanu și Gheorghe Dumitrescu. Procuror a fost desemnat ofițerul magistrat Dumitru Athanasiu[93]. Descrieri ale desfășurării ședinței se găsesc în presa vremii, remarcându-se atitudinea total diferită dintre principalele cotidiene ce au avut corespondenți la proces. Pe lângă partizanatul lor, presa a oferit și unele informații despre atmosfera acelei zile de 27 februarie 1936. „Universul” a relatat că procesul s-a judecat într-o sală neîncăpătoare, iar jumătate din capacitatea ei era ocupată de avocați, ziariști și acuzați. Aceștia din urmă sunt descriși într-un registru subuman, ce amintește, din multe puncte de vedere, de articolele presei comuniste referitoare la paraziții societății comuniste. Violența de limbaj reiese și din următorul pasaj ce îi descrie pe cei 19 acuzați:

[92] ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 27/1936, ff. 141-142.
[93] *Ibidem*, f. 141.

> Cei 19 acuzați stau într'un fel de țarc. Stau pe scaune. Nu e nici un „iluminat" printre ei, nici umbră pe față lor de vreo preocupare în legătură cu marile probleme ale timpului. Frunți strâmte, figuri mediocre seamănă mai degrabă a infractori de rând decât a „apostoli" ai unei lumi noi. Ceeace te isbeşte din primul moment e tipul lor străin. Nu sunt decât doi-trei români – restul evrei, unguri şi bulgari, îndrumătorii poporului nostru spre alte zări… Ai de odată un sentiment de compătimire şi unul de silă. Uite cine reprezintă ideologia unei mişcări cu caracter social![94].

Atmosfera din sala de judecată este descrisă drept degajată, spre deosebire de „aere[le] speriate" ale tinerilor avocați, „de aceleaşi convingeri ideologice cu acuzații". Procesul a debutat prin apelul acuzaților. Prima a fost Ana Pauker, care a început prin a spune că era arestată samavolnic. A fost însă întreruptă de preşedintele completului de judecată care i-a spus că va avea dreptul să intre în amănunte mai târziu, în timpul dezbaterilor. I-a precizat că, deocamdată, era vorba doar de „procedura stabilirii identității şi nimic altceva". A urmat apoi identificarea celorlalți acuzați, după care grefierul şedinței a citit „rar şi apăsat ordinul de dare în judecată"[95]. Articolul, deşi unul partizan, reflectând punctul de vedere al autorităților, a prezentat, în linii mari, şi intervențiile avocaților apărării. După ce au primit cuvântul, avocații au ridicat mai multe probleme referitoare la lipsa de publicitate a dezbaterilor, dar şi la atmosfera de teroare în care se judeca procesul şi focurile de revolver ce au fost trase afară, chiar înainte de începerea şedinței. În aceeaşi zi, avocata Ella Negruzzi a ridicat un al doilea „incident pe chestiunea violării dreptului de apărare". Ea a precizat că avocații şi acuzații au avut doar opt zile la dispoziție pentru a lectura dosarul. Ca replică la această afirmație, procurorul a menționat că între 22 ianuarie şi 27 februarie, „grefierul a mers aproape zilnic la închisoare cu dosarele ca să fie cercetate de acuzați. Dar acuzații au cerut altceva. Ei doreau să le punem la dispoziție reviste şi ziare comuniste".[96]

---

[94] „Procesul celor 19 comuniști", în *Universul* din 29 februarie 1936. ANIC, fond 95, dosar 121319, f. 5.

[95] *Ibidem*.

[96] *Ibidem*.

Spre deosebire de „Universul", relatările din cotidianul de stânga „Dimineața" sunt mai detaliate, ele reluând o mare parte din declarațiile inculpaților şi ale avocaților. Din pledoaria lui Lucrețiu Pătrăşcanu, aflăm şi care era punctul de vedere al apărării cu privire la acest proces, pe care a încercat să-l prezinte ca fiind unul politic. El a subliniat că „salvele de revolver trase acum 10 minute în stradă, ilustrează deplin condițiile în care se încearcă judecarea acestui proces", pe care l-a descris ca pe:

> un proces între anti-fascism şi fascism, un proces în care inculpații şi apărătorii vor înfiera fascismul barbar şi trădător începe cu focuri de revolver. Simbolic început! Violența […] însă nu intimidează nici pe inculpați, nici pe apărători. Procesul pe care-l vom face fascismului îl vom face cu participarea întregei țări[97].

În finalul pledoariei, a cerut „publicitatea deplină a dezbaterilor". După expunerea tuturor punctele de vedere şi respingerea „incidentelor", completul de judecată a decis amânarea procesului. Noul termen a fost fixat pentru 14 mai 1936[98].

Cu aproximativ două săptămâni înainte de această zi, a fost stabilită o nouă dată şi un alt loc pentru desfăşurarea lui: 5 iunie 1936 în Craiova. Motivele strămutării procesului au fost prezentate de colonelul D. Bălşianu, prim-comisar regal pe lângă Comandamentul Corpului 2 Armată din Bucureşti, într-o solicitare către ministrul Justiției din 2 mai 1936. Principala „cauză" avansată de acesta a fost cea referitoare la „siguranța publică", autoritățile gândindu-se probabil la incidentele din 27 februarie 1936 din Bucureşti şi la capacitatea comuniştilor de a strânge un număr mare de simpatizanți în principalul oraş al țării. Reprezentantul legii a solicitat mutarea procesului stabilit pentru data de 14 mai 1936 la Consiliul de Război al Corpului 2 Armată din Bucureşti la:

> un alt Tribunal militar, unde condițiunile de loc, starea de spirit a populației şi alte elemente, n'ar putea avea un efect de proporții ca cel pe care îl oferă Capitala țării[99].

---

97 „Procesul antifasciştilor în fața Consiliului de Război", în *Dimineața* din 29 februarie 1936, în ANIC, fond 95, dosar 121319, f. 7.

98 S. Tănase, *op, cit.*, p. 254.

99 ANIC, fond 96, dosar 6590, ff. 41-41v.

Solicitarea prim-comisarului regal a fost discutată de Secția a II-a a Înaltei Curți de Casație și Justiție, pe 8 mai 1935, fiind admisă „cererea făcută de Comisarul Regal al Corpului de Armată și prin consecință strămută cauza dela Consiliul de Război al Corpului II de Armată la Consiliul de Războiul al Corpului I Craiova”[100].

Reacția inculpaților și a avocaților față de această decizie a constat în depunerea unei cereri de „opoziţiune” la 11 mai 1936. Principalul „temei” al acestei solicitări a fost următorul:

> cererea de strămutare trebue să fie respinsă întrucât ea nu satisface în fond cerinţele art. 541 procedura penală din punct de vedere al probelor, deoarece dispoziția de lege mai sus amintită condiționează strămutarea de producerea dovezilor de către Ministerul Public în sprijinul obligațiunilor sale. Simpla arătare că ordinea publică este primejduită, sau că Siguranța Statului necesită o strămutare, este insuficientă în raport cu cerința legii, care presupune elemente de probă suficiente pe tema cărora să se poată înaintea Înaltei Curți atât discuțiunea mutării, cât și în lumina lor să se poată pronunța o deciziune valabilă[101].

Solicitarea lor a fost însă respinsă în ședința din 27 mai 1936[102]. La acea dată, ei se aflau deja la Craiova, unde fuseseră transferați, în condiții de maximă securitate, încă din 12 mai 1936[103].

Procesul Anei Pauker şi pericolul comunist în presa vremii

Procesul Anei Pauker a fost unul din evenimente centrale ale verii anului 1936. Principalele cotidiane și-au trimis corespondenți în orașul oltean, pentru a transmite periodic ştiri despre ceea ce un colaborator local al ziarului „Curentul” numea „senzația verii la Craiova”. Articole despre acest proces au apărut în „Adevărul”, „Curentul”, „Dimineața”, „Universul”, „Zorile”. Relatările apăreau aproximativ la două zile de la transmiterea

[100] *Ibidem*, f. 43.
[101] *Ibidem*, f. 5v.
[102] *Ibidem*, f. 22-22v.
[103] S. Tănase, *op. cit.*, p. 254.

lor. Lectura presei interbelice reflectă atât atmosfera în care s-a desfăşurat procesul, una profund anticomunistă şi naţionalistă, cât şi propaganda din jurul lui, care a depăşit pereţii sălii de judecată unde a avut loc procesul Anei Pauker. Dintre ziarele care au declanşat o intensă propagandă, favorabilă autorităţilor, se remarcă „Universul", secondat de „confratele" „Curentul". Pe tot parcursul procesului, principalul jurnal al epocii s-a remarcat prin articolele sale extrem de virulente la adresa acuzaţilor. Pot fi distinse două modalităţi prin care acest jurnal s-a transformat în principala tribună de diseminare a punctului oficial al perioadei.

Prima, şi poate cea mai importantă din perspectiva vocilor care îşi spuneau părerea despre pericolul comunist şi procesul Anei Pauker, a constat în publicarea unei anchete. Unii dintre cei mai notabili oameni politici ai momentului, desigur cei care erau cunoscuţi pentru reticenţa lor faţă de comunism, au fost intervievaţi de „Universul". Mai mult ca sigur, la momentul respectiv, foarte puţini dintre români se îndoiau de sinceritatea ideilor unor istorici ca Gheorghe Brătianu şi Nicolae Iorga sau a unor oameni politici de prim-rang precum mareşalul Alexandru Averescu, Mihail Manoilescu sau Constantin Argetoianu. Opiniile lor despre existenţa unui pericol comunist erau sincere şi întemeiate pe o serie de incidente din trecutul recent, precum cel de la Tatar Bunar din 1924 sau numeroasele descoperiri ale unor organizaţii comuniste, ce apăreau periodic în presa vremii.

De pildă, un serial publicistic a debutat, la 21 iunie 1936, cu articolul, sugestiv intitulat *Împotriva primejdiei comuniste*, care prezenta punctul de vedere al istoricului Gheorghe Brătianu. În declaraţiile sale, se arăta foarte mulţumit de reacţia „împotriva primejdiei comuniste", oprindu-se „asupra naturei acestui pericol şi al formelor specifice ce le îmbracă în România". El considera că:

> lupta împotriva comunismului nu este o luptă împotriva minorităţilor etnice de pe teritoriul nostru, decât în măsura în care minoritarii înţeleg să se aşeze în serviciul forţelor internaţionale, uneltind deci, sub orice formă, împotriva securităţii statului şi a naţiunii româneşti, acum fac din nefericire mulţi dintre ei. Depinde deci de ei, în primul rând, să ne confirme sau să ne desmintă.

Istoricul a mai subliniat că lupta împotriva comunismului nu era nici „lupta împotriva păturii muncitoreşti", deoarece revendicările ei nu constituiau „în România o problemă care să nu poată fi soluționată într-un spirit de echitate şi armonie socială". Pentru el, lupta împotriva comunismului însemna, la aceea dată, „lupta împotriva regimului, a sistemului de guvernare care îi deschide porțile şi îi pregăteşte calea". A mai atras atenția că, din punct de vedere al strategiilor marxiste, România se afla în prima fază:

> provocarea dezordinei şi a anarhiei, discreditarea şi desființarea aşezămintelor existente, distrugerea tuturor forțelor cari reprezintă într'o țară o tradiție şi o conştiință a destinului național[104].

Anterior, mai precis la 2 iunie 1936, în „Curentul" apăruse un interviu al lui Gheorghe Brătianu, care era şi unul dintre redactorii acestui ziar. Probabil, acesta a fost sursa de inspirație a serialului din „Universul". Interviul avea şi el un titlu sugestiv, pentru mesajul pe care îl transmitea: „*D. Gheorghe Brătianu despre acțiunea comunistă. Un strigăt de alarmă*". În cuprinsul lui, istoricul se arăta „tot mai îngrijorat – ca să nu folosesc un cuvânt mai puternic – de progresele unei acțiuni care amenință nu numai ordinea noastră de stat, dar chiar existența noastră națională". Era de părere că, în Europa, comunismul se afla „din nou în plină ascensiune", invocând ca argumente situația din Spania, Grecia sau recentele alegeri din Franța, dar şi că „propaganda comunistă poate îmbrăca formele cele mai deosebite şi mai ciudate"[105].

Constantin Argetoianu avea să-şi exprime şi el punctul de vedere asupra pericolului reprezentat de mişcarea comunistă într-un interviu din 22 iunie 1936. Răspunsurile lui au fost cele ale unui politician, care nu a ezitat să-şi asume meritul de a fi „stârpit-o pentru zece ani pe tot cuprinsul României", o aluzie la măsurile adoptate de acesta între anii 1920-1921 (când a fost ministru de Interne) şi care au constat în arestarea participanților

[104] „Împotriva primejdie comuniste. Declarațiile d-lui Gheorghe Brătianu", în *Universul* din 21 iunie 1936.

[105] „D. Gheorghe Brătianu despre acțiunea comunistă. Un strigăt de alarmă", în *Curentul* din 2 iunie 1936.

la Congresul de constituire a Partidului Comunist (mai 1921). Cât despre pericolul comunist de la data intervievării lui, Argetoianu declara:

> Nu m'am temut şi nu mă tem câtuşi de puţin de o propagandă comunistă directă şi pe faţă. Poporul nostru este atât de recalcitrant ideologiei comuniste, întrucât nici un rău nu poate decurge dintr'un contact direct cu dânsa. Trecutul de pe vremea războiului, pe când trupele erau împletite pe front cu cele bolşevizate, ne dovedeşte puterea de rezistenţă în această credinţă, a poporului român...

El se temea însă de propaganda camuflată, pe care o vedea „extrem de periculoasă, fiindcă îmbracă haina tuturor ademenirilor şi îşi însuşeşte (provizoriu) toate năzuinţele popoarele [popoarelor] istovite de sărăcia provocată prin lunga criză în care ne sbatem". În continuare, Argetoianu atrăgea atenţia că, urmare a acestei propagande camuflate,

> Ana Pauker a devenit la noi un simbol şi massele credule riscă să fie ademenite sub imboldul pauperismului şi prin făgăduielile „Paukerismului"[106].

La patru zile de la declaraţiile lui Gheorghe Brătianu, „Universul" a publicat un interviu cu un alt istoric, Nicolae Iorga. Poziţia lui era mult mai optimistă decât a mai tânărului său coleg. Iorga admitea periculozitatea doctrinei comuniste, precizând însă că nu erau motive serioase de teamă: „când voi vedea români inteligenţi, cari vor face comunism, mă voi teme. Dar până atunci, cum nu văd decât numai străini sau români fără inteligenţă, nu mă tem" . El concluziona că acest lucru nu excludea adoptarea unor „măsuri contra agitaţiilor comuniste". Spre finalul interviului său, a precizat că „dacă suntem sănătoşi sufleteşte nu ne putem teme de nici un fel de comunism". Întrebat de reporter cum se putea combate „otrava propagandei comuniste [care] pătrunde în unele spirite", răspunsul istoricului a fost următorul: „trebue un guvern care să nu cruţe pe nimeni, lovind în toţi nebunii şi îndepărtându-i măcar din

[106] C. Şoldan, „Înteţirea propagandei comuniste. Interviu cu d. Constantin Argetoianu, preşedinte al Partidului Agrar", în *Universul* din 22 iunie 1936.

funcțiunile didactice şi sociale”[107]. În numărul următor, „Universul” a publicat un articol intitulat *D. Mareşal Averescu despre pericolul comunist*. Întrebat de reporter „cum vede d-sa astăzi pericolul pe care-l poate reprezenta mişcarea comunistă, pentru interesele noastre naționale şi de stat”, Averescu a răspuns că şi-a exprimat punctul de vedere în ziarul „Îndreptarea”. Urmare a acestui răspuns, „Universul” a reprodus câteva luări de poziție ale mareşalului despre pericolul comunist şi din care reieşea că „mişcarea comunistă a luat la noi o extensiune care a alarmat, cu drept cuvânt, toate cercurile politice conştiente de răspunderea ce au de a veghea la menținerea ordinei publice şi la apărarea instituțiilor noastre fundamentale”. Din punctul său de vedere, „această alarmă” era de „două ori justificată: pe deoparte acțiunea întreprinsă de organizațiunile comuniste pentru eliberarea Anei Pauker, iar pe de alta de cele ce s’au petrecut în Franța, imediat după constituirea actualului guvern”[108].

Unul dintre ultimele interviuri identificate este cel al profesorului universitar şi economist, Mihail Manoilescu, care a fost intervievat de „Universul” la 29 iunie 1936. Manoilescu vedea propaganda comunistă din România ca un pe „episod local al marei lupte deschisă pretutindeni în lume între forțele comunismului şi forțele naționalismului”, dar şi ca o alegere pe care contemporanii lui trebuiau să o facă între naționalism şi comunism. Iar între aceste două curente, ce îşi disputau întâietatea, alegerea firească pe care o sugera Manoilescu era cea „potrivit principiilor de viață ale neamului nostru”, şi anume: naționalismul. Acest lucru implica să:

> rămânem la tradiția noastră care înseamnă respectul pentru credința creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie socială, firească şi dreaptă, care începe cu Domnul țării şi stăm hotărâți împotriva celor cari distrug cadrele sufleteşti şi cadrele legale ale societății noastre româneşti.

Manoilescu mai considera că

> gravitatea situației stă, la noi, în faptul că acțiunea comunistă se sprijină pe o parte din presa scrisă în româneşte, dar neromânească. Ne găsim astfel în fața unei

[107] C. Şoldan, „Interviu cu d. prof. Nicolae Iorga”, în *Universul* din 25 iunie 1936.
[108] „D. mareşal Averescu despre pericolul comunist”, în *Universul* din 26 iunie 1936.

> probleme unice şi paradoxale. Pe când în alte ţări presa întreagă reprezintă expresiunea opiniei publice, la noi se pune marea chestiune de pedagogie naţională, cum să apărăm opinia publică împotriva unei bune părţi din presă.

Verdictul său era tranşant în acest caz:

> O asemenea presă nu are dreptul să existe. Ea se pune în contradicţie cu însuşi actul de naştere a României Mari. […] România întregită s'a făcut, cum indică sensul istoriei şi însuşi spiritul tratatelor de pace, pentru a da puţina de manifestare liberă şi integrală geniului neamului românesc.

Drept soluţie imediată a propus ca „deţinătorii de astăzi ai presei evreo-comuniste să-şi aleagă o altă meserie, şi dacă se poate, şi un alt domiciliu”[109].

A doua modalitate prin care „Universul” atrăgea atenţia asupra pericolului comunist a constat în demascarea evreilor, adică a comuniştilor, de la principalele cotidiane de stânga ale perioadei: „Adevărul” şi „Dimineaţa”. Atacurile împotriva „galiţienilor” din Sărindar au fost însoţite de numeroase atacuri violente împotriva principalilor jurnalişti. Articolele cu titlurile „incidente provocate de comunişti”, reacţii de protest ale românilor faţă de pericolul comunist şi procesul Anei Pauker, ştiri despre arderea ziarelor comuniste („Adevărul” şi „Dimineaţa”) în diverse oraşe ale ţării, şi despre publicarea unei liste demascatoare cu evreii care conduceau presa comunistă au apărut frecvent în „Universul” din vara lui 1936. Se remarcă în acest sens o listă, publicată pe tot parcursul procesului şi chiar după, sub numele „Cine sunt?”, urmat de următorul text:

> Îndrumătorii, dascălii, mentorii poporului român, cei cari ne dau lecţii nouă românilor, cei cari injuriind naţionalismul autohtonilor pregătesc României altă soartă, cei cari vor să comunizeze ţara ospitalieră care îi hrăneşte din belşug, sunt următorii „neaoşii” de la „Adevărul” şi „Dimineaţa”.

După această introducere elocventă, urmau numele reale şi cele sub care erau cunoscuţi jurnaliştii de la cotidianele incriminate:

[109] „D. Profesor M. Manoilescu despre pericolul comunist”, în *Universul* din 29 iunie 1936.

> Avram Brauer Rozenfeld (zis Const. Graur), Șmil Pauker (Emil Pauker), Saniel Labin (zis Traian Vlad, Matei Basarab), Burah Braunstein (zis B. Brănișteanu), Ghidale Gherș Brauer (Gr. Graur), Aisig Brauer (Gr. Graur), Avrum Cohler (Alexandru Căşin) […][110].

Nu în ultimul rând, „Universul" s-a evidențiat şi prin publicarea unor articole semnate de personalități locale. Este cazul celui publicat de avocatul Ștefan Boțiu, avocat de profesie şi director al Teatrului din Craiova. Scopul pe care şi-l asuma autorul era edificarea cititorilor asupra procesului Anei Pauker. El îi atenționa pe aceştia că România acelei perioade se afla „în fața celei mai periculoase forme de **AGRESIVITATE COMUNISTĂ** [subl. original]", ce fusese „născocită de jidovime pentru îngenunchierea lumii în fața planurilor ei scelerate". Avocatul consideră că politica fronturilor şi a ligilor antifasciste reprezintă o manifestare a acestei agresivități. Acuzații erau portretizați de autor într-un registru subuman şi dezumanizator:

> MUTRE SINISTRE, CU OCHII ÎNECAȚI ÎN URDOARE, CU NASURI COROIATE ȘI CU FIGURI PISTRUIATE, ÎNFĂȚIȘÂND CEA MAI OBJECTĂ [ABJECTĂ] CLOACĂ DE SPECIMENE LOMBROZIANE, MI-AU INUNDAT RETINELE. UN ASPECT ȘI O ȚINUTĂ TOTALITARĂ DE CAVERNA RESPINGEA ORICE CONTINGENȚĂ, DE ORICE FEL, CU INTELECTUALITATEA. PĂREA MAI DE GRABĂ ȚARCUL LUGUBRU AL HIENELOR CĂZUTE ÎN CAPCANĂ [transcriere cf. originalului]. Mi-am aruncat apoi privirea pe lista lor identificare: ANA PAUKER, RADOSOVETKI ESTERA, ROITMAN LIUBA, ANA CSASZAR, SIMO DONCA, ȘMIL MARCOVICI, EM. KAFMANN, E. SCHOEN, S. NAGHY, AL. MAGHIAROȘI, LEIZER GRUMBERG ETC. Îngrozit, mi-am întors ochii, întâmplător, spre banca apărării. Aceleaşi mutre şi aceleaşi specimene, de astădată în ipostaza temerară a prerogativelor avocațiale, veniți să regiseze această mare ruşine a toleranței noastre naționale: NACHTIGAL, ȘARAGA, TUNA LEHNER, P. GOLDRING, MOSCOVICI, VITZMAN, DAVIDOVICI, etc., iar alături de ei, netrebnicele cozi de topor, simbriaşii cu nume românesc, sortiți să poarte pe fruntea lor, ca o diversiune, stigmatul trădării şi al paricidului[111].

[110] „Cine sunt?" în *Universul* din 13 iunie 1936.

[111] Ștefan G. Boțiu, „Prefațarea procesului „antifasciştilor" la Craiova", în *Universul* din 11 iunie 1936.

O reacție a jurnalelor incriminate a fost publicată în numărul din 13 iunie 1936 al „Adevărului”, sub titlul: *O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii*. Replica s-a concentrat asupra lui Stelian Popescu, fiind devoalate în articol episoade din biografia „marelui român”: „judecat pentru dezertare din reg. 4 Argeş în 1896; înfierat de d. Istrate Micescu pentrucă i-a primit pe nemți, prin « Universul » cu « bine ați venit » […]”.

Cât despre acuzațiile că ar fi comunişti, autorii articolului au precizat că „Nu suntem comunişti. Dacă am fi, am fi spus-o”, deoarece „am dovedit totdeauna, că avem curajul opiniilor noastre”. Ei s-au declarat promotori ai democrației şi împotriva oricărui fel de extremism, de stânga sau de dreapta[112].

Articole despre procesul de la Craiova au fost publicate şi în publicația „Zorile”, ele referindu-se, printre altele, şi la regimul deținuților comunişti din închisori (distribuirea discriminatorie a pachetelor primite de aceştia, izolarea lor în „celule întunecoase pe timp îndelungat”[113], precum şi prin publicarea unor editoriale, ca cele semnate de Emilian Socor, apărute în edițiile din 15 şi 16 iunie 1936 ale aceluiaşi jurnal. În editorialul din 15 iunie, ziaristul afirma că acuzații erau judecați pentru ideile şi nu pentru faptele lor[114], iar în cel din 16 a cerut anularea procesului. Motivul invocat de acesta era previzibilitatea deznodământului:

> **Procesul acesta trebue amânat. Din felul cum au decurs până acum desbaterile şi din atitudinea judecătorilor, oricine îşi dă seama că membrii consiliului vor aduce o sentință de aspră condamnare. Şi asta înainte de pledoariile apărării[,] înainte de audierea martorilor, înainte chiar de luarea interogatoriilor tuturor acuzaților** [subl. original]. Or, în asemenea condiții, procesul dela Craiova nu-i nu judecată[115].

Discuțiile legate de proces nu l-au lăsat indiferent nici pe Petre Pandrea, care a publicat un editorial în „Adevărul” din 11 iunie 1936 şi

[112] „O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii”, în *Adevărul* din 13 iunie 1936.
[113] „Împotriva regimului din închisori”, în *Zorile* din 3 iunie 1936.
[114] Emilian Socor, „Procesul de la Craiova”, în *Zorile* din 15 iunie 1936.
[115] Emilian Socor, „Procesul dela Craiova trebue amânat!”, în *Zorile* din 16 iunie 1936.

prin care se remarca drept un susținător al punctului de vedere comunist şi opozant al materialelor din „Universul" şi „Curentul". Avocatul menționa în cuprinsul luării sale de poziție „vacarm[ul] de lanțuri, cătuşe şi proteste ale unei splendide apărării" în care se judeca procesul Anei Pauker, dar şi prezența numeroasă a unui public ostil în sala de judecată. Potrivit lui Pandrea, acesta era format din agenți de siguranță, cămăşi verzi (legionari) şi albastre (cuzişti). Campania de presă declanşată de „Universul" o cataloga drept un „şantaj calificat asupra judecătorilor pentru a obține o condamnare". Editorialul său se încheia cu un portret glorificator al principalei acuzate. Ana Pauker era descrisă ca fiind o „intelectuală admirabilă, visătoare şi patetică, însetată de idealuri, cu o viață eroică dedicată exclusiv celor umili"[116].

Desfăşurarea procesului de la Craiova (5 iunie – 7 iulie 1936)

În lunile iunie-iulie 1936, Craiova a fost probabil unul dintre oraşele cele mai bine păzite ale României interbelice. Motivul a fost reprezentat de procesul Anei Pauker. Autoritățile se temeau atât de posibile tentative de evadare organizate de Partidului Comunist pentru cei 19 inculpați, cât şi de un aflux de membri sau simpatizanți ai partidului care ar fi putut afecta siguranța procesului şi destabiliza securitatea oraşului. Ca atare, au fost luate o serie de „măsuri excepționale": supravegherea continuă şi constanta percheziție a suspecților de comunism; instalarea de posturi fixe în gară şi la barierele oraşului; organizarea de razii şi reținerea celor suspecți; obligația şoferilor de taxi şi a birjarilor de a raporta „prin notă scrisă orice pasager străin de oraş şi adresa unde a fost dus – pe toată durata procesului"[117]. Demersurile autorităților au condus la descoperirea unor persoane considerate suspecte, printre care Ghitla Radosovețki, sora Esterei, şi Echim Ruse. Despre aceştia se arată în documente că se aflau în Craiova pentru organizarea de „comitete pentru apărarea celor 19 comunişti". Planurile acestora au fost contracarate prin reținerea lor şi

[116] Petre Pandrea, „Procesul de la Craiova", în *Adevărul* din 11 iunie 1936.
[117] S. Tănase, *op. cit.*, p. 255.

trimiterea lor sub pază la Direcția Generală a Poliției[118]. Alți „suspecți" descoperiți în Craiova, care erau și martori în proces, au fost Ovidiu Șandru, Maria Roman, Petruța Căprescu, Julieta Mihăilescu[119].

Măsuri de vigilență au fost aplicate și acuzaților. Ele au vizat cenzura corespondenței, limitarea vorbitorului cu avocații și rudele acestora, precum și controlarea atentă a pachetelor primite de aceștia[120].

În același timp, Craiova a fost orașul asupra căruia a fost concentrată întreaga atenție a României interbelice pentru o lună de zile. Principalele publicații din aceea perioadă și-au trimis corespondenții, cu scopul de a relata de la fața locului momentele cele mai importante ale acestui proces, pe care comuniștii au vrut să-l transforme în unul al fascismului românesc. Pe toată durata lucrărilor, au avut loc incidente; acuzații clamând în repetate rânduri violențe din partea autorităților. Una dintre caracteristicile centrale ale procesului a fost chemarea unui număr mare de martori, care nu aveau niciun fel de legături cu inculpații sau cu acuzațiile ce le erau aduse. Scopul urmărit era organizarea unui „spectacol mediatic cu beneficiu propagandistic"[121]. Acest rol a fost sesizat și de autorități, care au descris într-o notă existentă în dosarele acestui proces principalele măsuri decise de „Comitetul pentru apărarea antifasciștilor", condus de avocata Ella Negruzzi:

> preocuparea intensă pentru participarea la acest proces a cât mai mulți muncitori din toate centrele industriale din țară, pentru ca pe această cale să se acopere lipsa participanților din București.

și că

> se va insista asupra prezenței martorilor țărani și asupra întrebărilor ce se vor pune de apărare acestor martori în directă legătură cu situația precară a țărănimei din punct de vedere financiar și economic, procesul urmând să aibă

[118] *Ibidem*, f. 28.
[119] ANIC, fond 95, dosar 6592, f. 144.
[120] S. Tăanse, *op. cit.*, p. 255.
[121] *Ibidem*, p. 257.

desfășurarea unui mare proces politic, secondat îndeaproape de reportagii de presă în țară și mari manifestații de masă în străinătate[122].

Documentul dezvăluie și unul dintre planurile prin care comuniștii și simpatizanții lor încercau să țină autoritățile sub o constantă presiune, dar să tragă și un semnal de alarmă asupra condițiilor în care se desfășura procesul:

> Comitetul mondial de luptă contra fascismului și războiului va organiza, prin secțiunile sale din toate țările, manifestațiuni de masse concomitent cu desbaterile procesului Anei Pauker și se vor expedia telegrame de protestare în mod permanent Ministerului de Război, Ministerului [de] Justiție și Consiliului de Răsboi al Corpului I Armată, cerându-se stingerea procesului de eliberarea deținuților, pe care îi vrea poporul, întrucât au luptat pentru pace[123].

Procesul de la Craiova – prima zi

Procesul Anei Pauker de la Craiova a început la 5 iunie 1936, ora 9.30 dimineața, în pavilionul de est al cazărmii Regimentului 1 Pionieri[124], aflată la marginea de răsărit a orașului și „în apropiere de închisoarea militară, de unde acuzații erau aduși pe jos”.[125]. Drumul din localitatea urbană spre locul de desfășurare al procesului era atent supravegheat de jandarmi, care aveau consemn să verifice persoanele ce doreau să participe la ședințe. Accesul era permis doar pe bază de bilete eliberate de președintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu[126]. Potrivit lui Marius Mircu, biletele erau de două categorii: albe, valabile pentru o singură ședință și care trebuiau reînnoite zilnic, și verzi, ai căror posesori aveau prioritate la intrarea în sală[127].

---

[122] ANIC, fond 96, dosar 6592, f. 135.
[123] *Ibidem*, ff. 135-136.
[124] ANIC, fond 96, dosar 6582, f. 42.
[125] Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.*, p. 12.
[126] A. C., „Procesul Anei Pauker. Senzația sezonului de vară de la Craiova”, în *Curentul* din 6 iunie 1936.
[127] M. Mircu, *op. cit*., p. 63.

Ceilalți membri ai completului au fost maiorul Ştefan Hălălău, maiorul Grigore Ionescu Răzoare, căpitanul Dumitru Andreescu şi căpitanul Dumitru Ionescu. Grefierul procesului a fost Constantin Ionescu[128], iar Ministerul Public a fost reprezentat de locotenent-colonel Petre Popescu, menționat în presa vremii sub numele Popescu P. Cetate. Pe toată durata procesului, şedințele au avut loc de două ori pe zi: dimineața, între orele 8,30/9.00 şi 12.00, şi după-amiaza, începând cu ora 16.00 şi până în jurul orei 20.00. Pe durata unei şedințe, au avut loc mai multe „suspendări", decise de preşedintele completului de judecată ca urmare a atitudinii unora dintre inculpați sau chiar a avocaților.

Procesul a avut un debut furtunos. Chiar din prima zi, avocații apărării au ridicat mai multe „incidente", printre care cel al lipsei de publicitate a dezbaterilor. Lucrețiu Pătrăşcanu a subliniat că măsurile impuse de autorități aveau drept rezultat limitarea accesului în sala de judecată a publicului interesat să participe la dezbateri. Afirmațiile lui au fost catalogate de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate drept un „neadevăr". A susținut că nu a fost interzis accesul nimănui în sală, ci au fost aplicate unele dispoziții pentru a reglementa accesul conform unor anumite reguli, ceea ce însemna însă şi controlarea strictă a numărului celor care doreau să asiste la proces. După acest start tumultuos, procurorul a realizat că nu a fost îndeplinită procedura de începere a procesului, menționând că „s'a neglijat citirea ordinului de convocare a consiliului". Acest lucru l-a determinat să solicite considerarea „incidentelor" ridicate de avocații apărării ca simple reclamațiuni, urmând ca ele să fie depuse ulterior în scris. A urmat, după citirea ordinului de convocare, stabilirea identității acuzaților şi apelul martorilor, care a durat aproximativ 30 de minute[129].

Intrarea celor 19 acuzați a fost descrisă în numărul din 7 iunie 1936 al „Universului". Potrivit acestei relatări, „toți intră veseli, răzând şi împrăştiind cu multă dărnicie şi volubilitate saluturi membrilor apărării.

[128] Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.*, pp. 12-13.

[129] „Au început dezbaterile procesului. Ziua I. Şedința de dimineață", în *Curentul* din 7 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti. Prima zi a procesului", în *Universul* din 7 iunie 1936.

Păreau că intră într'o sală de spectacole, unde îşi întâlniau [întâlneau] prieteni vechi şi buni"[130]. Marius Mircu, prezent la proces în calitate de ziarist, menționează şi el că prima impresie la vederea acuzaților a fost altfel decât se aştepta. Inculpații erau:

> O adunare de „doamne" şi „domni", proletari de lume bună, veniți, parcă, la un *five-o'clock*: costume croite de măsură, tunsori şi coafuri impecabile, fața strălucind de curățenie, vestimentație, în general, mai mult decât decentă, chiar elegantă[131].

Incidentul din 6 iunie 1936

Protagonistul central al zilei de 6 iunie 1936 a fost unul dintre avocații apărării, Nachtigal, care a refuzat să se supună deciziei preşedintelui completului de judecată de a părăsi sala. Această decizie a avut la bază stăruințele avocatului de a prezenta un alt incident, deşi colonelul Teodor Petrescu i-a spus că ele vor putea fi expuse doar după citirea ordonanței de dare în judecată. Conform versiunii din „Universul", avocatul „continua să vorbească pe un ton care atinge violența"[132], ceea ce ar fi determinat şi decizia colonelului de a-l evacua din sală.

O mărturie asupra acestui episod aparține comandantului lotului de jandarmi împuternicit cu asigurarea ordinii în sală. Potrivit acestuia, în urma refuzului avocatului de a părăsi sala, ceilalți avocați au făcut „zid în jurul său". Concomitent, „deținuții comunişti au început a vocifera, a ridica pumnii în aer şi a amenința." Pentru îndeplinirea ordinului primit a luat mai multe măsuri. Inițial, a dispus evacuarea publicului, iar, după aceea, pe cea a acuzaților. Ofițerul a admis că a folosit „forța" în cazul celor care se împotriveau, menționând şi cum a decurs operațiunea: „am evacuat câte unu, doi din acuzați, cărora li s'a pus cătuşe, fiindcă se

[130] „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti. Prima zi a procesului", în *Universul* din 7 iunie 1936.
[131] M. Mircu, *op. cit.*, p. 68.
[132] „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti. Ziua a II-a", în *Universul* din 7 iunie 1936.

opuneau, iar unii au fost scoşi cu forța, nevoind a părăsi boxa şi sala de bună voie.”. El a precizat însă că, în timpul scoaterii din sală a acestora, „*nu s'a produs nici o lovire* [s.o.]”[133]. Declarații în acest sens au oferit şi alți subofițeri, participanți şi martori la incident, precum şi unii dintre jurnaliştii acreditați.

Plutonierul Popovici a relatat şi el într-o declarație din 10 iunie 1936 că principala cauză a „vacarmului” din sala de judecată a reprezentat-o decizia preşedintelui completului de judecată de a-i evacua pe avocați din sală, ceea ce a stârnit protestele acuzațiilor. Aceştia „s-au ridicat în picioare în boxă ridicând pumnii în semn de protest şi amenințare dând cu ho dlor ofițeri ce se aflau în sală şi jand[armilor]”. Concomitent, avocații apărării şi-au părăsit locurile ce le erau desemnate şi s-au strâns în jurul boxei acuzaților. Ei le-ar fi cerut celor din pază „să se dea la o parte din jurul boxei ca comuniştii să fie liberi aşi manifesta dorințele ce le are”. Ca reacție la aceste măsuri, preşedintele a ordonat evacuarea imediată a sălii de judecată, ceea ce i-a determinat pe subofițeri să aplice acele măsuri, pe care le-au considerat necesare, pentru a evacua sala şi care au fost descrise de plutonier. Acesta arată că „în primul rând comuniştilor li s'au aplicat feare de mâini şi conduşi fiecare pe rând de jand. în camera din apropierea sălei”. Rezistența Anei Pauker, l-a determinat pe „povestitor” să intre în „boxă am luato dela spate şi mod forțat am trecut prin cordonul dlor avocați ce erau postați conducându în camera unde se aflau celelalte comuniste”[134]. Un alt martor la incidente arată că pentru a se opune evacuării, Ana Pauker s-a prins cu „ambele mâini de grilajul boxei […] țipând şi huiduind”[135].

Declarațiile inculpaților au clamat violențele pe care le-au suferit din partea celor din cordonul de pază. Una dintre acestea aparține chiar viitorului ministru al Afacerilor Interne din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Drăghici. El a menționat într-o declarație din 10 iunie 1936 că a fost lovit cu pumnul de ofițerul de serviciu, care l-a şi „îndemnat”, cu această ocazie, să meargă mai repede. Ca reacție, Drăghici s-a „întors cu

[133] ANIC, fond 96, dosar 6592, f. 1.
[134] *Ibidem*, f. 16.
[135] *Ibidem*, f. 17.

faţa spre dânsul" şi l-a întrebat „de ce dai Dle în mine", „În acel moment", susţine acesta, „am fost lovit în picior de un Domn sergent cu piciorul."[136].

Toate aceste trei declaraţii, precum şi altele, au fost produse după ce cei 19 inculpaţi au adresat un memoriu, datat 8 iunie 1936, prim-ministrului României, Gheorghe Tătărescu, viitor colaborator, „tovarăş de drum" şi victimă a unora dintre acuzaţi, după 23 august 1944. În epistola lor, inculpaţii şi-au prezentat propria lor viziune atât asupra incidentului, cît şi asupra unor aspecte din cele 11 luni de prevenţie. Ei au clamat în această adresă „*schingiuirile dela Siguranţă*", înscenarea unui „proces pentru opiniile noastre politice", „*perchiziţii ruşinoase pentru cei care le fac*", „*regimul de teroare la care suntem supuşi*", „*campania de minciuni şi calomnii prin presa reacţionară fascistă* [s.o.]" şi prin care se urmărea „distrugerea noastră"[137].

Începând din cea de-a treia zi a procesului, şedinţele pot fi clasificate în funcţie de scopul discuţiilor astfel: Citirea ordonanţei definitive de dare în judecată (zilele III-V), „Incidentele" ridicate de avocaţi (zilele V-VI), Interogarea celor 19 inculpaţi (zilele VII-X), Audierile martorilor acuzării şi ai apărării (zilele XI-XXI), Citirea rechizitorului de către procurorul Popescu P. Cetate (zilele XXII-XXIII), Cuvântul apărării şi pledoariile avocaţilor (zilele XXIII – XXVII), Ultimul cuvânt al acuzaţilor (Ziua XXVIII) şi Sentinţa (Ziua XXVIII).

Ordonanţa de dare în judecată, citită între 7 şi 10 iunie, cuprindea aproximativ „200 de file în care sunt arătate în amănunt învinuirile ce se aduc celor 19 acuzaţi"[138] şi

> din care reese că acuzaţii au activat în mod intens pentru răsturnarea actualei ordine de stat şi instaurarea regimului comunist în România. Pentru realizarea acestui scop au scos diferite gazete şi au răspândit numeroase broşuri cu caracter comunist şi antidinastic[139].

[136] *Ibidem*, f. 19.
[137] *Ibidem*, ff. 2-3.
[138] „Procesul de la Craiova. Dezbaterile de ieri", în *Dimineaţa* din 11 iunie 1936. Pentru detalii vezi „Procesul Anei Pauker. Ordonanţa definitivă" în *Curentul* din 7 iunie 1936.
[139] „Procesul Anei Paucher et comp.", în *Curentul* din 11 iunie 1936.

Acuzațiile ce li se aduceau erau cele din cuprinsul articolului 11 al Legii pentru reprimarea unor noui infracțiuni contra liniştei publice[140]: punerea cu bună ştiinţă şi intenție culpabilă în sprijinul organizațiilor străine (Comintern), schimbarea ordinii legale în România, dezmembrarea prin violență a statului român, care pentru acuzatori era similară cu voința acestora de a declanşa un război civil[141]. Faptele imputate acestora erau considerate de lege delict, nefiind asimilate infracțiunilor politice, şi pedepsite cu „închisoare corecțională de la 5-10 ani, cu amendă de la 10.000-100.000 lei şi cu interdicțiunea corecțională”[142].

Incidentele ridicate de apărare

După citirea ordonanței, avocaților li s-a permis prezentarea „incidentelor”, pe care au intenționat să le expună încă din prima zi a procesului. „Incidentele”[143] menționate erau mijloace procesuale pe care reprezentanții legali ai inculpaților le-au folosit pentru a cere şi obține amânarea procesului. În dimineața zilei de 11 iunie 1936, care era cea de a cincea zi a procesului, avocatul Ioan Gheorghe Maurer şi-a început pledoaria spunând că

> apărarea are să desvolte trei incidente de incompetență. Unul privind dreptul de apărare, alte două asupra lipsei originalelor unor acte şi a traducerii unora dintre actele aflate la dosar. Un incident asupra expertizei grafice făcute de instrucție şi în fine altul tinzând la ordinea disjungerii procesului[144].

Argumentele „incidentelor”, care se refereau la „capacitatea juridică” a instanței de a-i judeca pe cei 19 inculpați, au fost expuse de avocații Ghiță

[140] Vezi Ministerul Justiției, *Legea pentru reprimarea unor noui infracțiuni contra liniştei publice*, Bucureşti, Imprimeria centrală, 1933.
[141] ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 4.
[142] Ministerul Justiției, *op. cit.*, pp. 5, 11.
[143] Pentru o definiție mai largă a incidentului, din punct de vedere juridic, vezi http://legeaz.net/dictionar-juridic/incident [7 septembrie 2014].
[144] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua VI-a”, în *Curentul* din 13 iunie 1936.

Ionescu, N. Popilian-Craiova, Paul Moscovici şi Radu Popescu. Primul s-a referit la competența teritorială, menționând că faptele imputate acuzaților au fost săvârşite în raza teritorială a unui alt consiliu de război. Potrivit acestuia, acuzații, nefiind militari, puteau fi judecați doar de acele Consilii de Război „investite prin legea stării de asediu" cu dreptul de a judeca şi „procesele de ordine publice". Iar printre acestea nu se afla şi Consiliul de război din Craiova. Din acest motiv, avocatul a cerut Consiliului de război al Corpului I Armată să-şi decline competența[145]. Avocatul Paul Moscovici a precizat că prin Legea stării de asediu din 1933 existau:

> în cuprinsul țării consilii de război cu competență obişnuită şi altele – cele din regiunile sub stare de asediu cu o competență lărgită şi [cu] dreptul de a judeca civili pentru delicte la liniştea publică. Numai un astfel de consiliu putea deci fi indicat pentru a judeca acest proces după strămutare[146].

Alte argumente în sensul declinării competenței au fost oferite de Radu Popescu, care a subliniat că în Craiova nu fusese declarată stare de asediu, ceea ce nu ar fi dat dreptul Consiliul de Război de aici să judece procesul Anei Pauker. Acesta a declarat că:

> posibilitatea dată unei instanțe excepționale de a judeca în materie penală, care în mod obişnuit este de competența instanțelor ordinare, nu poate fi decât faptul unei decizii a puterii legislative conform Constituției care prevede categoric că declararea stării de asediu nu se poate face decât în virtutea unei legi […] nu poate fi vorba de o învestire a consiliului de război din Craiova, prin decizia Curții de Casație deoarece această decizie este o încălcare a atribuțiilor puterii legislative, act absolut contrar dreptului constituțional.

Ca şi ceilalți avocați, Popescu a cerut „declararea incompetenței în favoarea altui tribunal"[147]. Față de aceste incidente ridicate de avocați, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a replicat că „art. 76 din codul justiției militare prevede că toate hotărârile luate pe baza art. 539 trebuesc

[145] *Ibidem*.
[146] „Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuțiile asupra unui incident de Incompetență", în *Dimineața* din 13iunie 1936.
[147] *Ibidem*.

respectate”[148], iar „investirea acestui consiliu cu puterea de a judeca procesul de față, nu poate fi privită ca anticonstituțională şi nici nu constitue un exces de putere”[149]. El a mai precizat că „apărarea nu are căderea să critice hotărârea Curții de Casație, iar aceasta nu are nimic de învățat de la apărare. Bunul simț şi respectul față de forul înalt de judecată arată că decizia nu poate fi atacată”[150]. Argumentația procurorului era probabil o expunere colocvială a celei oferite în Codul adnotat al Justiției Militare şi în care editorii au precizat că repartizarea dosarelor la o instanță era doar o chestiune administrativă, neputându-se formula „motiv asupra modului cum s'a repartizat dosarul la una dintre secții”[151]. Curtea de Casație putea „trimite procesul […] acolo unde judecă ea de cuviință”[152]. După ascultarea părților, Consiliul a deliberat şi a respins în unanimitate toate „incidentele” expuse de apărare[153].

În cazul celorlalte „incidente”, avocații apărării au reclamat prejudicierea dreptului la apărare al acuzaților, incriminând Consiliul de Război că a impus ca întâlnirile dintre inculpați şi reprezentanții lor legali să aibă loc doar în prezența santinelelor şi sub supravegherea strictă a acestora, încălcându-se astfel şi „secretul profesional”. Avocatul Xenofon Vlăsceanu care a expus acest incident a solicitat amânarea procesului. Pus în fața acestor noi acuze, procurorul s-a lăudat că „în ceea ce privește vizitarea deținuților bine am făcut că nu am permis avocaților de a da

[148] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua VI-a”, în *Curentul* din 13 iunie 1936.

[149] „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comuniști. Ziua VI. Ședința de dimineață”, în *Universul* din 13 iunie 1936.

[150] „Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuțiile asupra unui incident de Incompetență”, în *Dimineața* din 13iunie 1936.

[151] General C. Manolache et alli, *Codul justiției militare şi legi speciale adnotat cu jurisprudențele de casare militară şi civilă, şi cu note de doctrină*, Tipografia „Tirajul”, Bucureşti, 1936, p. 8.

[152] C. Hamangiu, *Procedura penală (Codul de instrucțiune criminală) – cu ultimele modificări – adnotată cu jurisprudența română (1868-1904) a Tribunalelor Curții de Apel şi Curței de* Casație, Editura Librăriei Leon Alcay, Bucureşti, 1904, p. 446.

[153] „Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuțiile asupra unui incident de Incompetență”, în *Dimineața* din 13iunie 1936.

mâna cu acuzații și de a se apropia prea mult unii de alții". Convingerea lui era că dacă ar fi acceptat ca avocații și acuzații să-și dea mâna, acest lucru ar fi condus la posibilitatea strecurării unor „bombe de mărimea unui creion sau chiar a unei peniţe" inculpaților[154].

Popescu P. Cetate a detaliat necesitatea acestor măsuri și motivele pentru care a interzis contactele dintre avocați și acuzatori în volumul său, publicat în cursul anului 1941. El avea o adevărată obsesie ca nu cumva primii să transmită secunzilor obiecte periculoase:

> S'a interzis avocaților să dea mâna cu ei în cancelaria închisoarei, dar să stea de vorbă dela distanță de doi metri, pentru motivul să nu li se transmită scrisori sau obiecte mici cu putere de distrugere foarte mare, cum s'a întâmplat în mai multe închisori. În special avocatul comunist Maurer avea obiceiul să se îmbrățișeze cu Ana Pauker și în acel moment putea să-i pună în păr astfel de obiecte[155].

Cum vedeau autoritățile desfășurarea acestor întâlniri reiese dintr-un raport al comandantului închisorii militare de pe lângă Consiliul de Război al Corpului I Armată, căpitanul Dumitru Trifănescu (20 mai 1936). Acesta descrie condițiile restrictive în care s-a desfășurat o întrevedere a avocaților și deținuților din data de 18 mai 1936. Aceasta a avut loc la orele 17.00, când la arest s-au prezentat avocații Dianu și C. Dimitriu. Scopul declarat de cei doi a fost „semnarea listelor de martori". Discuțiile dintre ei și inculpați au avut loc chiar în biroul comandantului.

Iată conținutul acestui document:

> Subsemnatul […] le-am pus în vedere prevederile ordinului nr. 64 și în acelaşi timp și deținuților că nu au voie a se apropia, vor vorbi de la distanță și numai despre proces. În prezența subsemnatului[,] a av. Căpitan Nica Dumitru și agentului Siguranței d-l V. Scărlătescu, am adus în cabinet mai întâi pe deținuta Ana Paucher. Avocații stăteau pe bancă în fundul camerei iar deținuta în fața biroului subsemnatului[;] deci la o distanță mai mare de 2 metri. Subsemnatul stăteam la birou[;] deci între avocați și deținută. Dl căpitan Nica Dumitru, la masa de la birou, iar agentul de Siguranță lângă fereastră la colțul

[154] *Ibidem*.
[155] Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.*, p. 7.

biroului. Am întrebat pe deținută dacă vorbește cu avocați pe dl Dianu și Dimitriu și fiindcă nu-i cunoștea, avocatul Dianu mi-a arătat o procură din partea Dlui avocat Pătrășcanu, *prin care erau autorizați să semneze listele de martori* [s. o.] pentru proces. Personal am citit această autorizație după care deținuta a semnat cererea că-i acceptă ca apărători. Înmânarea listelor pentru semnare au fost făcute personal de subsemnatul, luându-le din mâna avocaților și dându-le spre semnare deținutei, după care le-am reluat și înapoiat. La fel am procedat și cu Estera Rasodoveschi. Lui Colef și Drăghici, nici nu le-am permis intrarea în cabinet, vorbind cu avocați din antreu; convorbirile și semnarea listelor s'au făcut tot individual. În tot timpul nu li s'a permis să vorbească decât în legătură cu procesul, iar când au încercat să se abată de la aceasta, am întrerupt convorbirea. Nici o corespondență nu a fost dată direct și nimic nu a rămas asupra deținuților fiind transmise toate prin subsemnatul. Dealtfel convorbirea și semnarea listelor nu a durat nici 10 minute pentru fiecare deținut în parte. *Listele nu au fost scrise în interiorul Închisorei ci au venit cu ele scrise gata.* Cum permisele nu erau limitate asupra scopului venirei și comunicărei ce se va face între avocați, am judecat că pot permite semnarea listelor. În viitor, cu onoare vă rog să binevoiți a preciza în permise cele arătate imediat mai sus pentru a nu se mai da loc la astfel de erori[156] [s.o.].

Ultimele „incidente", cele legate de expertiza și inexistența unor traduceri în dosar, au fost expuse în ședința de judecată din 12 iunie 1936. Ion Gheorghe Maurer a catalogat expertizarea documentelor găsite asupra comuniștilor, în momentul arestării, ca fiind superficială și nefondată (această procedură fusese îndeplinită de Siguranță). El a solicitat Consiliului să ordone o contraexpertiză. Față de această solicitare, prim-comisarul regal a precizat că „principial are dreptul să ceară o contraexpertiză. Dv. D-le președinte aveți libertatea de a decide. Eu cred că nu e cazul. Expertiza e făcută de un expert autorizat.". A solicitat respingerea incidentului. După deliberare, „Consiliul respinge în unanimitate incidentul ridicat de apărare" se arată în ediția din 14 iunie 1936 a ziarului „Dimineața". O soartă identică a avut-o și solicitarea apărării de a se traduce unele acte din dosare și care figurau doar în limbi străine. Probabil, atât avocații cât și inculpații cunoșteau conținutul acestora,

[156] ANIC, fond 95, dosar 6592, ff. 24-24v.

cererea fiind doar o strategie de a obține amânarea procesului. Sunt relevante însă discuțiile dintre procuror şi avocații apărării:

> D. avocat Pătrășcanu ridică un incident referitor la actele depuse în dosar în limbi străine. Art. 70 din pr. civ. afirmă că un act care face o dovadă într'un dosar trebue să fie redactat în limba română. De asemenea arată şi ce se cere traducătorului autorizat cu tălmăcirea actelor. Spune că dosarele sunt pline de piese în limbi străine. Dosarele sunt cu lipsa de respect față de lege. Procedeul s'a repetat în ce privește scrisorile cifrate dela dosar.
> D. Prim comisar regal spune că apărarea nu precizează ce anume piese trebuesc tălmăcite. Formulată vag şi general, această cerere a apărării urmărește derutarea şi tărăgănarea inutil a desbaterilor. Cere respingerea incidentului. […]. D. av. Pătrășcanu a cerut amânarea procesului pe această chestiune. Socotesc că incidentul trebue respins. Dacă apărarea ar cere traducerea câtorva piese numai, i s'ar pune traducători la dispoziție.
> D. av. Pătrășcanu: Mărturisesc că mă surprinde argumentarea d-lui comisar regal. După care norme de drept se conduce acuzarea în procesul de față? Vreți să trimiteți oameni la ocnă pe baza unor acte în limbi străine pe cari refuzați să mi le traduceți?
> D. prim comisar regal: Ordonanța definitivă şi rechizitoriul sunt acte personale ale instrucției. Dv. nu puteți şti ce piese voi utiliza în acuzare şi nici nu pot fi obligat să le divulg.
> D-nii avocați Dinu Nicolaescu şi Pătrășcanu protestează împotriva acestei teorii. Ordonanța definitivă nu e un act personal şi leagă o întreagă instanță. Dv. vreți să condamnați la ani grei de temniță oameni ale căror dosare nu le putem cunoaşte şi pretenția noastră de a cunoaşte aceste dosare o calificați cu o foarte surprinzătoare uşurință!
> *Consiliul intrând în deliberare respinge incidentul în unanimitate*[157][s.o.].

Ultimul „incident" ridicat de avocați a vizat lipsa actelor originale din dosar (documentele şi rapoartele întocmite de Siguranță) şi pe baza cărora acuzații au fost trimişi în judecată. Ei au precizat că în dosar se regăseau doar copii, pe care ei le contestau şi că, în absența lor, inculpații erau judecați doar în baza unor antecedente[158]. Procurorul a cerut respingerea acestui „incident" şi a propus „ca d. preşedinte [col. Teodor

[157] „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", în *Dimineața* din 14 iunie 1936.
[158] *Ibidem*.

Petrescu] să ordone aducerea actelor în timpul dezbaterilor, când apărarea va putea lua cunoştinţă de ele”[159].

Interogatoriul inculpaților

După epuizarea obiecțiilor expuse de apărare, s-a trecut la interogarea inculpaților. Audierea lor constituie unul dintre episoadele centrale ale procesului, ea derulându-se între 12 şi 17 iunie 1936. Prima depoziție i-a aparținut Anei Pauker. Înainte de debutul audierii ei, colonelul Teodor Petrescu i-a pus în vedere să vorbească doar despre acuzațiile ce îi erau aduse în ordonanță şi să nu încerce să facă apologia cauzei comuniste ori să provoace dezordine, avertisment repetat după aceea şi celorlalți inculpați. În caz contrar, a avertizat-o că îi va retrage cuvântul. Față de această atenționare, principala acuzată a răspuns că fiind trimisă în judecată pentru infracțiuni la liniştea publică, înțelege să fie judecată doar de popor, a cărui reprezentantă se considera. Şi-a încheiat expozeul introductiv cu precizarea „el trebuie să mă judece, iar nu dv. În consecință, nu vă recunosc acest drept”[160].

Pe parcursul audierii, a vorbit despre atentatul Siguranței împotriva ei, menționând drept argumente împuşcarea ei din timpul arestării din 12 iulie 1935, dar şi tratamentul de care a beneficiat în cele 11 luni de prevenție. A subliniat că i s-a refuzat constant „ajutorul medical”, dar şi că se urmărea „zvârlirea sa în ocnă prin înscenările siguranței”. Afirmația ei a stârnit protestul prim-comisarului regal care a afirmat „nu permit să fie insultată siguranța generală a statului”[161]. În acelaşi timp, a acuzat Siguranța că a arestat-o fără nici o formă legală. A ezitat să răspundă întrebărilor incriminatorii la adresa ei, precum cea dacă face parte din Partidului Comunist, menționând: „Dacă aş declara că da, s’ar aplica

[159] „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comuniști. Ziua a VII-a”, în *Universul* din 14 iunie 1936.
[160] *Ibidem*.
[161] „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, în *Dimineața* din 14 iunie 1936.

legea care cere să se ia măsuri împotriva celor cari fac parte din acest partid, ori eu nu sunt pusă să aduc dovezi împotriva mea". Ea a încercat să transforme audierea sa într-un rechizitoriu al fascismului, dar intenția ei s-a lovit de opoziția completului de judecată care i-a cerut să răspundă la acuzațiile ce îi erau aduse şi anume dacă făcea parte din Secretariatul Partidului Comunist şi cele legate de activitatea ei subversivă. Replicile ei că luptă doar împotriva fascismului au fost catalogate de prim-comisarul regal ca fiind doar o mască[162]. Tot pe parcursul interogatorului ei, conform relatării din „Curentul", aceasta a încercat să se dezvinovățească pe ea, precizând că „ordonanța definitivă însă, nu relevă nici un fapt care să dovedească acuzațiile ce mi se duc", cât şi pe coacuzații din acelaşi lot prin afirmația că:

> acțiunea lor nu a fost aceia de răsturna actuala ordine socială şi de a instaura regimul comunist, ci aceia de a înfăptui o corectă împroprietărire a țăranilor şi de a asigura un trai mai bun muncitorilor de toate categoriile din România.

Aceste declarații ale ei au stârnit un schimb de replici între ea, preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, şi prim-comisarul regal Popescu P. Cetate, pe care îl redau în continuare:

> D. Preşedinte: Păi grija țăranilor cade în sarcina la dealde Moscovici, Colef, Ivanof, Radovoscaia, Goldenberg? D. Comisar Regal: Ana Pauker încearcă să facă apologia comunismului, iar prin subtilități de doctrină, insultă autoritățile de stat constituite, cu intenția de a creia o atmosferă favorabilă cauzei pe cari o apără. D. Preşedinte: Ana Pauker, recunoşti că eşti comunistă? Ana Pauker: nu tăgăduiesc că fac parte din partidul comunist care luptă contra războiului. Preşedintele: Cu ce mijloace? Ana Pauker: Cu mijloacele de care au uzat Tudor Vladimirescu şi Kogălniceanu, ai căror urmaşi suntem noi proletarii.
> […]
> D. Preşedinte: Lăsați istoria. Vorbiți numai de ce interesează apărarea dvs.
> Ana Pauker, cu un ton ridicat, spune: Vă rog să mă lăsați să mă apăr aşa cum înțeleg eu. D. Preşedinte: Să nu mai faci însă teorii asupra comunismului. Astfel voi fi silit să-ți ridic cuvântul, sau să declar şedință secretă.
> […]
> Ana Pauker: Voi vorbi despre nevoile țării […] situația muncitorilor…

[162] „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comuniști. Ziua a VII-a", în *Universul* din 14 iunie 1936.

> D. Preşedinte: Iar faci teorii. Răspunde dacă ai exploatat sau nu nemulţumirile muncitorilor, cu scopul de a răsturna actuala ordine socială şi de a submina instituţia monarhică? Ana Pauker: Sunt acuzată că lupt contra fascismului. D. Comisar regal: Aceasta este însă numai masca sub care organizaţia comunistă lucrează la distrugerea statului românesc[163].

În numărul din 14 iunie 1936 al „Dimineții", Consiliul de Război şi prim-comisarul regal erau incriminați că nu au lăsat-o pe aceasta să vorbească, menționând că a fost întreruptă constant[164]. Ziarul de stânga nu a spus însă nimic despre alte întrebări adresate Anei Pauker şi care o incriminau. Era vorba de folosirea unui cărți de identitate pe numele Maria Grigoraş; faptă ce era incriminată de art. 130 din Codul Penal şi pedepsită cu închisoarea între trei luni şi un an[165]. Ea a recunoscut acest lucru, motivând că „M'am servit de acest carnet, ca să'mi apar viața întrucât aveam informațiuni precise că siguranța mă căuta." [166]

În aceeaşi zi, a fost audiat şi Şmil Marcovici, colegul Anei Pauker din Secretariatul CC al PCdR, arestat la aceeaşi dată cu ea. Discursul său, spre deosebire de cel al antevorbitoarei lui, a fost focalizat pe cauza procesului. El a specificat că toate acuzațiile împotriva lui se bazau pe „vechi dosare şi pe hârtii ale Siguranței", pentru care fusese deja condamnat şi amnistiat, iar procesul îl considera o înscenare a acestei instituții. Drept argument a arătat că au fost arestați „numai oameni cu nume străin", cu scopul de „a se face atmosferă". Întrebat pe cine cunoştea dintre acuzați şi dacă făcea parte din Secretariat, a răspuns că o ştia doar pe Ana Pauker şi că „nu e ruşine de a face parte din comitetul central al partidului comunist. Comuniştii sunt în toate partidele". Ca şi colega lui din Secretariat, a refuzat să răspundă întrebării „Faci parte din partidul comunist?". A cerut „să dovedească d. comisar regal"[167].

---

[163] „Procesul comuniştilor de la Craiova. Ziua VII-a", în *Curentul* din 14 iunie 1936.

[164] „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", în *Dimineața* din 14 iunie 1936.

[165] Mihail Papadopolu, *Codul penal adnotat*, Editura Națională S. Ciornei, Bucureşti, 1930, p. 109.

[166] „Procesul comuniştilor de la Craiova. Ziua VII-a", în *Curentul* din 14 iunie 1936.

[167] „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comuniști. Ziua a VII-a", în *Universul* din 14 iunie 1936. „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", în *Dimineața* din 14 iunie 1936.

Chestionările următorilor inculpaţi prezintă câteva constante. Ei au ezitat să recunoască apartenenţa la Partidul Comunist, precizând, conform răspunsurilor oferite de Ana Pauker şi Şmil Marcovici, că nu era sarcina lor să se autoincrimineze, ci că prim-comisarul regal trebuia să aducă dovezi ale acestui fapt. O altă a fost că ei sunt antifascişti, care luptau împotriva războiului, pentru binele muncitorilor, ţăranilor şi împotriva burgheziei. Din acest motiv, voi prezenta în continuare doar acele audieri ale inculpaţilor care au avut poziţii deosebite faţă de primii doi acuzaţi sau care au fost excepţionale prin tratamentul la care au fost supuşi.

Una dintre acestea a fost cea a lui Emanoil Kaufman, care a retractat în cursul audierii sale declaraţiile date în timpul anchetei, spunând că a fost bătut chiar de către comisarul Nicolae Turcu, şi forţat să semneze declaraţiile incriminatoare la adresa lui şi a celorlalţi inculpaţi. Pe parcursul audierii sale, şi-a relatat şi propria lui poveste, de la venirea lui în Bucureşti, anul 1923, şi până la arestarea lui din 12 iulie 1935[168]. Informaţii despre bătăile de la Siguranţă a oferit şi un alt inculpat, Andrei Bernath, care l-a indicat ca vinovat pe acelaşi comisar Turcu. El l-a mai acuzat pe acesta că le-a bătut pe gazdele lui, soţii Ştefan şi Ana Csaszar, şi pe copilul lor în vârstă de cinci ani, cu singurul scop de a-i convinge să dea declaraţii incriminatorii despre el şi să-l recunoască. Răspunsurile sale la întrebările adresate de membrii Completului de judecată şi mai ales replica lui către colonelul Teodor Petrescu „D-le judecător, nu aţi înţeles ce am vrut să spun” i-au iritat pe aceştia şi, în primul rând, pe preşedinte, care îi „ia cuvântul şi ordonă scoaterea lui, în lanţuri, din sală.”. În acelaşi timp, a dispus şi suspendarea şedinţei de judecată. La reluarea ei, apărarea a prezentat „un protest în chestiunea excluderii inculpatului Bernard Andor”. A precizat că „măsura luată contravine articolului 116 din Codul justiţiei militare, care prevede dreptul nelimitat al inculpatului de a se apăra”. Faţă de acest protest, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a invocat art. 114 din acelaşi cod, care stipula că „preşedintele poate scoate din şedinţă şi ordona reîntoarcerea la

[168] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova”, în *Curentul* din 18 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti”, în *Universul* din 17 iunie 1936. „Procesul antifasciştilor”, în *Zorile* din 17 iunie 1936.

închisoare a oricărui acuzat, care prin alarmă sau prin orice alt mijloc de turburare împiedică liberul curs a justiției". El a concluzionat că nu era cazul ca acesta „să fie readus în sală.". Ulterior, acesta a fost pedepsit şi cu trei zile de carceră. Motivul oficial prezentat a fost răzvrătirea lui împotriva santinelelor. În timp ce îşi executa pedeapsa primită, acesta a intrat în greva foamei[169].

Pe parcursul interogării comuniştilor, acuzarea a încercat să dovedească legăturile acestora cu străinătatea, fapt incriminat de prevederile Legii Mârzescu. Sunt elocvente în acest sens chestionările lui Alexandru Moghioroş şi viitoarea lui soție, care reflectă eşecul procurorului de a documenta acest aspect şi reuşita inculpaților de a eluda întrebările adresate de prim-comisarul regal. Primele întrebări adresate comunistului român de origine maghiară, al cărui aspect sfidător a fost evidențiat de corespondenții „Curentului" şi „Universului", au fost cele referitoare la originea lui etnică şi religia sa. A răspuns că este maghiar şi liber cugetător.

> D. Preşedinte: Răspunde pentru ce ai fost în Cehoslovacia în 1934? Maghiaraş: Ca să scap de armată. D. Preşedinte: Prin urmare ai înțeles să răsplăteşti ospitalitatea țării fugind de armată? Ai lucrat pentru desmembrarea minorităților din Statul român? Maghiaraş, nu răspunde nimic precis, căutând să facă apologia Frontului popular[170].

În autobiografia sa, scrisă în 1944, a precizat însă că scopul vizitei sale în Cehoslovacia l-a reprezentat participarea la o întrunire a tineretului comunist[171]. Însă, chiar şi motivul indicat de el era unul pedepsit cu închisoare între 15 zile şi 6 luni[172].

Spre deosebire de ziarele de dreapta, cele de stânga nu au reprodus în paginile lor întrebările despre vizitele acestuia în Cehoslovacia şi

---

[169] „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineața* din 18 iunie. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti", în *Universul* din 18 iunie 1936. „Procesul de la Craiova. Şedința de ieri", în *Adevărul* din 18 iunie 1936. „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova", în *Curentul* din 19 iunie 1936.

[170] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua IX. Şedința de după-amiază, în *Curentul* din 18 iunie 1936.

[171] Vezi supra.

[172] General C. Manolache et alli, *op. cit.*, p. 148.

răspunsurile oferite de Alexandru Moghioroş. Ele au prezentat doar acele replici care cataloghează acuzaţiile din ordonanţă ca simple afirmaţii, menţionează participarea lui ca muncitor la greve şi au indicat refuzul lui de a răspunde la întrebarea dacă este sau nu comunist[173]. Un spaţiu mult mai generos a acordat presa vremii audierii Esterei Radosovetki, viitoarea soţie a lui Moghioroş. Despre ea, Siguranţa deţinea mai multe informaţii privind activităţile ei în Cehoslovacia sau care o indicau drept intermediara dintre organizaţia comunistă din România şi cele din străinătate. Lipsea însă confesiunea acesteia, iar documentele existente erau considerate nerelevante de către apărare. Ea captase atenţia presei încă de la începutul procesului, când a leşinat în repetate rânduri. În „Curentul" era caracterizată ca cea cu „leşinurile stereotipe, fetiţa dulce şi cultă a nucleului comunist aflat în boxă"[174]. Interogatoriul este redat în „Dimineaţa". S-a referit iniţial la motivul strămutării procesului de la Bucureşti la Craiova, (atmosfera favorabilă lor din Capitală), după care a menţionat regimul greu de recluziune din oraşul oltean şi anume că erau „duşi în lanţuri". Replica colonelului Teodor Petrescu a fost că acesta este regimul închisorii de aici. Ea a indicat, după aceea, contradicţiile inexplicabile din ordonanţa de dare în judecată, „simplele presupuneri – fără nici o învinuire concretă", dar şi că a fost bătută la Siguranţă, subliniind însă că nu va face niciodată jocul acesteia. A negat în acelaşi timp şi faptul că asupra ei s-au găsit sume de bani. Întrebată de vizita ei la Praga, a răspuns că a fost expulzată după o reţinere de 14 zile, fără să fi fost inclusă în vreun proces. În următoarele ei intervenţii, a urmărit să-şi creioneze portretul unei studente sărace venite în Bucureşti pentru a urma Facultatea, după terminarea liceului în Tighina. Afirmaţia ei că era o studentă săracă a stârnit amuzamentul membrilor completului de judecată, care au remarcat că deşi era studentă săracă avea ciorapi de mătase. Chestionată asupra vizitei ei de la Berlin, a specificat că a lucrat un timp ca funcţionară, iar cu banii primiţi ca preaviz a plecat la rudele ei. Acestea puteau fi fie cele sânge, conform sensului clasic, sau celui folosit de

[173] „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineaţa* din 17 iunie 1936.
[174] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua IX. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 18 iunie 1936.

comunişti. Prin astfel de cuvinte, ei se refereau la membrii Partidului Comunist. Nu este clar dacă Siguranța cunoştea la acea dată acest dublu sens al cuvintelor folosite de comunişti. Alte întrebări au vizat opinia ei despre statutul şi problemele minorității şi Constituția României. Răspunsurile ei au fost următoarele, după cum reiese din următorul pasaj:

> înțelege [problema minorităților] în felul următor. Să se respecte dreptul minorităților în limitele Constituției şi a tratatelor. […] Sunt pentru păstrarea Constituției, adică pentru respectarea libertăților cuprinse în ea[175].

Un fapt senzațional al audierii acuzaților l-a reprezentat şi interogarea singurului român din lotul celor 19, Alexandru Drăghici. Acesta a recunoscut că avea convingeri comuniste, dar a respins acuzațiile din ordonanța definitivă, pe care le-a considerat drept „aiureli". Întrebat despre notițele şi foile găsite asupra lui, a precizat că erau doar „revendicările muncitorimii, însemnări asupra concediilor ş.a.m.d." şi că ei erau împotriva instrucției paramilitare deoarece avea un caracter fascist[176].

Audierea martorilor

Unul dintre aspectele cele mai importante, dar şi amuzante ale procesului, a fost audierea martorilor, care a început la 17 iunie şi s-a încheiat la 27 iunie. Presa vremii a vorbit de nu mai puțin de 6000 de membri, dar nu toți au apărut la proces. În „Curentul" din 6 iunie 1936, aceştia erau catalogați drept „o lume pestriță, care n'are nici în clin nici în mânecă, cu procesul", iar singurul scop al citării lor îl considera intenția acuzaților de a arăta că existau multe persoane care „nutresc aceleaşi idei ca şi Ana Pauker şi ceilalți 18 tovarăşi"[177].

[175] „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineața*, din 18 iunie 1936.

[176] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua a X, Şedința de după-amiază", în *Curentul* din 19 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti. Şedința de după-amiază", în *Universul* din 18 iunie 1936.

[177] A. C., „Procesul Anei Pauker. Senzația sezonului de vară de la Craiova", în *Curentul* din 6 iunie 1936.

Între aceştia, se pot distinge două categorii de martori, asemenea tuturor proceselor penale. Prima a fost cea a martorilor acuzării, fiind citaţi în acest sens angajaţi ai instituţiilor statului (Siguranţa şi Închisoarea militară Jilava), implicaţi în arestarea şi deţinerea celor 19 comunişti. Ei au vorbit despre arestarea inculpaţilor, continuarea propagandei comuniste în penitenciar, dar şi despre încercărilor acuzaţilor de a sustrage documentele compromiţătoare din dosarele ce le erau puse la dispoziţie de autorităţi. Sunt de remarcat depoziţiile maiorului Constantinescu şi comisarului Stelian din 17 iunie 1936. Primul a fost ajutor al comandantului Închisorii militare Jilava, unde au fost depuşi după terminarea instrucţiei penale bărbaţii din lotul Anei Pauker, iar cel de-al doilea a fost unul dintre funcţionarii Siguranţei care a participat la arestarea celor trei membri ai Secretariatului CC al PCdR. Audierea lor, ca şi a celorlalţi a cuprins două etape. Prima a constat în interogarea lor de către Completul de judecată şi prim-comisarul regal al procesului, iar cea de-a doua a presupus chestionarea lor de către avocaţii apărării şi unii dintre acuzaţi. Cei din urmă au încercat să obţină de la aceştia recunoaşterea faptului că la Jilava deţinuţii au fost bătuţi de maiorul Constantinescu sau în prezenţa lui, iar în cazul comisarului să extragă informaţii despre bătăile de la Siguranţă. În primul caz, merită reprodus „dialogul” dintre maiorul Constantinescu şi Alexandru Drăghici, care a reclamat în faţa instanţei că a fost o victimă a maiorului şi care a fost reprodus în „Dimineaţa”. Fragmente din el au apărut şi în ziarele de dreapta.

> Inculpatul Drăghici: D-le maior, eu am fost bătut înaintea dv.?
> Martorul: Nu-mi amintesc.
> […]
> D. av. Maurer: La închisoarea Jilava se bate?
> D. Maior Constantinescu: Nu.
> D. av. Maurer: Dar pe Drăghici cine l-a bătut.
> D. Maior Constantinescu: Nu l’a bătut nimeni. Deşi în multe rânduri merita asta.

Alexandru Drăghici şi ceilalţi coacuzaţi au mai încercat să-l facă pe acesta să recunoască faptul că administraţia Jilavei a introdus informatori şi provocatori printre deţinuţi, fiind menţionat în repetate rânduri cazul studentului Lazăr Grumberg, care se afla în slujba autorităţilor. În acest

sens, avocatul Ion Gheorghe Maurer a solicitat instanței să dispună aducerea lui ca martor în proces, precizându-se că exista o declarație scrisă a acestuia, în care a recunoscut că era informator. Declarația a fost probabil obținută de către deținuții comuniști prin metode specifice. Cererea sa a întâlnit opoziția prim-comisarului regal Popescu P. Cetate, care a spus că „nu se poate pune bază pe declarația unui puşcăriaş, când exista mărturia unui maior, care a jurat pe cruce.”[178].

În chestionarea celui de-al doilea martor al acuzării s-a remarcat Ana Pauker. Aceasta i-a adresat întrebări despre bătăile de la Siguranță, dar în sprijinul comisarului a intervenit chiar președintele completului de judecată, spunând că astfel de aspecte nu interesau cauza procesului. Colonelul a recunoscut existența unor astfel de procedee folosite de această instituție a statului:

> Ana Pauker pune o întrebare în legătură cu bătăile care se aplică la siguranță. Preşedintele: Nu ne interesează. Ana Pauker: Noi vrem să arătăm că la siguranță se bate groaznic şi ținem să protestăm în contra acestor metode. Președintele: Metodele acestea nu vor înceta până nu se va stârpi buruiana[179].

La întrebările repetate ale apărării cu privire la metodele întrebuințate de Siguranță, ediția din 19 iunie a „Dimineții” consemnează că acesta a refuzat să „dea lămuriri”, deoarece le considera „secrete profesionale”[180]. Comisarul Stelian a mai afirmat, pe parcursul audierii lui, că Ana Pauker făcea parte dintr-o familie comunistă, referindu-se la sora ei Bela Robinson şi soțul ei Marcel Pauker, aflat atunci în Uniunea Sovietică[181].

Martorii apărării, cei mai numeroşi, pot fi catalogați în două categorii. Unii care nu-i cunoşteau pe inculpați, ei auzind despre proces din presă, iar ceilalți erau cunoscuți ai acuzaților din localitățile de naştere sau munciseră pentru o perioadă de timp cu aceştia. În cazul primilor, acuzarea le adresa în principal întrebarea dacă îi cunoşteau pe vreunul

[178] „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, în *Dimineața* din 19 iunie 1936.
[179] *Ibidem*.
[180] *Ibidem*.
[181] A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua X. Şedința de dimineață”, în *Curentul* din 19 iunie 1936.

dintre cei 19. În eventualitatea unui răspuns negativ, acuzarea cerea să nu mai fie recunoscut ca martor, cu precizarea că nici inculpații nu-i cunoșteau și că listele de martori fuseseră confecționate de apărare, „cu tendința de a tergiversa procesul”[182]. În general, martorii fuseseră împărțiți de către instanță în loturi, ei fiind audiați câte 30 pe zi[183].

Apărarea, secondată de acuzați, îi întreba pe martori care erau părerile lor despre fascism, ce fel de venituri au, dacă sunt mulțumiți de modul lor de viață și de credința lor. Popescu P. Cetate a cerut însă completului de judecată să nu aprobe punerea acestor întrebări, deoarece „a se face altfel înseamnă a se permite apologia ideilor comuniste”[184]. O parte dintre răspunsurile oferite de aceştia au fost reproduse în presa vremii. Colonelul Teodor Petrescu și-a asumat punctul de vedere al acuzării, fiind relevantă audierea martorului Rudi Elter:

> D. Președinte: Cunoști pe Ana Pauker? Martorul: Nu! Ana Pauker: Unde lucrează martorul? Martorul: dă preciziuni. Ana Pauker: Ce salariul are? D. președinte oprește asemenea întrebări. Ana Pauker: Ce impozit plătește. D. Președintele: Nu interesează[185].

Trebuie remarcat că ziarele defavorabile comuniştilor au prezentat în ziarele lor răspunsurile potrivnice inculpaților, cum este și cazul audierii martorei Eliza Ciotnaru, căreia i-a pus mai multe întrebări chiar Ana Pauker, cea care a și propus-o, conform ediției din 26 iunie a „Curentului”:

> Martora Eliza Ciotnaru […] este întrebată de aceasta [Ana Pauker] ce înțelege prin comunism și dacă este contra războiului. Martora Eliza Ciotnaru răspunde că nici nu vrea să audă de comunism. Dacă vei auzi părerea mea despre comuniști și comunism, te asigur, acuzată, că vei îngălbeni. Sunt contra războiului. Dacă însă țara mă va chema la datorie îi voi da ajutorul[186].

---

182 „Procesul Anei Paucher et comp.”, în *Curentul* din 11 iunie 1936.

183 A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Ședința de dimineață”, în *Curentul* din 20 iunie 1936.

184 *Ibidem*.

185 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, în Dimineața din 19 iunie 936.

186 „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XVII. Ședința de dimineață”, în Curentul din 26 iunie 1936.

Cât despre cei care îi cunoşteau pe acuzaţi, acuzarea a cerut completului de judecată ca aceştia să fie întrebaţi „numai asupra moralităţii inculpaţilor şi asupra faptelor pentru care aceştia se află în boxă. […] orice părere despre salariul lor şi credinţele lor politice sunt în afară de cadrul punctelor de acuzare”[187]. Întrebările care ieşeau din această grilă erau respinse de către completul de judecată, cum a fost şi cazul martorului Ilie Diaconescu, tâmplar de profesie, şi care o cunoştea pe Ana Pauker. Ediția din 20 iunie 1936 a „Dimineții” preciza că deşi ea i-a adresat „câteva întrebări”, el nu a fost „lăsat să răspundă”. Motivul era că preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, a apreciat că „întrebările acuzatei n’au legătură cu ordonanța definitivă”. La această remarcă, Ana Pauker i-a replicat că „toate întrebările noastre sunt în legătură directă cu capetele de acuzare”, precizându-i că fiind „daţi în judecată pentru activitatea noastră politică”, ei voiau să dovedească „caracterul acestei activităţi” cu „martorii propuşi.”. Întrucât martorii apărării care nu-i cunoşteau pe acuzaţi erau scoşi afară din sala de judecată, după ce spuneau că nu-i ştiau pe niciunul dintre inculpaţi, Lucreţiu Pătrăşcanu a ridicat atunci un incident, în cuprinsul căruia a precizat şi scopul citării ca martori a unor persoane care nu-i cunoşteau pe inculpaţi:

> […] martorii apărării sunt însuşiţi de toţi inculpaţii. Aceşti martori nu cunosc pe inculpaţi personal şi nici nu e nevoe să-i cunoască. Faptele puse în sarcina celor 19 antifasciști se reduc la activitatea pe care au desfăşurat-o ei contra războiului, a fascismului şi pentru satisfacerea revendicărilor populare ca lupta contra scumpetei, a impozitelor etc. Martorii nu sunt aduşi în proces ca să dovedească dacă la Ana Pauker s’au găsit sau nu piese subversive, însă sunt chemaţi să arate că activitatea desfăşurată de inculpaţi corespunde intereselor populare. Am pus martori din toate părţile ţării şi din toate straturile sociale ca să dovedim acest lucru.

La aceasta, prim-comisarul regal a replicat că „puterile discreționare”[188] ale preşedintelui, dar şi Legea pentru reprimarea unor noui infracțiuni

[187] A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedința de dimineață”, în *Curentul* din 20 iunie 1936.

[188] Vezi art. 119 din Codul Justiției Militare.

contra liniştii publice, îi conferă „dreptul de a interzice etalarea teoriilor, care ar putea primejdui bunul[ui] mers al desbaterilor". În discuție a intervenit și Ion Gheorghe Maurer, care a menționat că nu era „vorba de teorii ci de răspunsurile martorilor", care erau „toate luate direct din ordonanța definitivă". „Acolo [spunea acesta] se vorbeşte şi de impozite şi de fascism şi de război. Şi pot spune că se vorbeşte mai ales de acestea". După expunerea argumentelor de către părțile implicate în proces, completul de judecată a dat dreptate acuzării, respingând în unanimitate incidentul ridicat de Lucrețiu Pătrășcanu[189].

Unul dintre aspectele audierii martorilor a fost și încercarea acuzării de a-i influența, sugerându-le anumite răspunsuri şi de a le atrage atenția asupra scopurilor neortodoxe urmărite de „antifasciști", după cum se autoprezentau comuniștii din proces. O intenție similară a avut însă și apărarea, care a fost de altfel unul dintre scopurile urmărite prin întrebările adresate martorilor propuși. La 24 iunie 1936, au fost audiați mai mulți consăteni de ai lui Emanoil Kaufman. Ei au spus că îl cunoşteau din sat, că pe atunci era un „om cinstit, muncitor. Nu agita spiritele. Îşi vedea liniştit de meseria lui pe care o cunoştea bine". Savoarea audierilor din aceea zi au fost însă întrebările adresate de acuzare şi apărare martorilor Ioana şi Tudor Diaconescu. Nu este însă clar dacă între aceştia exista vreun grad de rudenie sau era doar o simplă coincidență de nume. Tudor Diaconescu este portretizat de autorul articolului din „Dimineața" drept un țăran necăjit şi mucalit, care prin alura lui simpatică a reuşit să învingă chiar şi „sobrietatea d-lui preşedinte". Schimbul de replici este unul savuros şi reflectă atât intențiile acuzării, cât şi pe cele ale apărării:

> Ana Pauker: Ce sunt fasciştii?
> Martorul: Nişte ăia cari se țin de scandaluri.
> D. Preşedinte: Tu ai timpul să te ocupi de anti-fascism şi să citeşti ziare?
> Martorul: Printre picături d-le preşedinte!.
> D. prim comisar regal: Ai făcut războiul?
> Martorul: Da!
> Ana Pauker: Dacă Germania ne atacă țara, tu ce faci?
> Martorul: Mergem la rezbel să ne apărăm țara.
> D. Preşedinte: Cine sunt duşmanii țării?
> Martorul: Germania, Bulgaria, Ungaria, Rusia!

[189] „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineața* din 20 iunie 936.

Ana Pauker: Ai auzit că Rusia vrea să ne atace pe noi?
Martorul: N'am auzit asta.
D. prim comisar regal: Vrei ca muerea ta şi copii tăi să nu se mai roage lui Dumnezeu? Asta vor antifasciştii!
Martorul: Ba nu!
D. avocat Grozdea: Fac bine cei ce strâmbă crucea strămoşească şi o fac încârligată?
Martorul: Nu fac bine d-le preşedinte!.

După aceea, a urmat audierea Ioanei Diaconescu. Ea este descrisă de corespondentul „Dimineții", ziaristul Horia Roman, drept o tânără îmbrăcată într-un „frumos şi pitoresc costum național". Întrebările puse de apărare au urmărit să vadă care era părerea ei despre război, iar cele ale acuzării opiniile ei despre antifascişti:

Apărarea o întreabă dacă vrea un război şi ea răspunde negativ.
– Nu, nu, că şi tatăl meu a fost acolo şi n'a fost bine de loc!
[…]
D. prim comisar regal […]: Ce ai spune dacă această cămaşă mândră ți-ai schimba-o în şalvari turceşti! Că asta vor antifasciştii!.
Inculpatul Colef: Nu vrem asta d-le preşedinte! Noi am vrea ca toți țăranii să fie bine îmbrăcați.
D. prim comisar regal: […] Eşti măritată?
Martora: Nu!
D. prim comisar regal: Ai vrea, după ce te-ai mărita să ai un bărbat al tău sau o sută de bărbați? Că aşa vor aceşti antifasciştii!
Martora: Unul singur vreau.
D. avocat Grozdea: se ridică şi spune că doctrina comunistă nu prevede nicăeri amănuntul acesta[190].

Reacția presei de dreapta față de aceste audieri a fost diferită. Reprezentantul „Curentului" a ales să menționeze că ei au fost audiați ca martori, nedescriind în articolul său schimbul de replici dintre martori, acuzare şi apărare[191]. În schimb, cel al „Universului" a optat pentru

[190] Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Câteva incidente. Alți martori audiați", în *Dimineața* din 26 iunie 936.
[191] Vezi „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XVII. Şedința de dimineață", în *Curentul* din 26 iunie 1936.

redarea unor fragmente din audierea lui Tudor Diaconescu, cu precizarea opiniei sale şi anume că „face impresia că a fost preparat, dar în grabă”[192].

Incidente din timpul audierii martorilor: suspendarea avocatului Lucreţiu Pătrăşcanu şi condamnarea a doi martori ai apărării

Audierea martorilor nu a fost lipsită de incidente. Protagoniştii lor au fost unul dintre avocaţii apărării (Lucreţiu Pătrăşcanu) şi doi dintre martorii propuşi de către inculpaţi (Constantin David şi Constantin Rouă). Aceştia erau însă cunoscuţi pentru simpatiile lor comuniste, iar răspunsurile lor au iritat completul de judecată, ceea ce a avut consecinţe neplăcute pentru ei. La 26 iunie 1936, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost exclus din proces. Motivul a fost suspendarea lui de către Baroul Ilfov, deoarece avea „un proces penal şi trebuie să apară ca acuzat în faţa Consiliului de Război al Corpului 2 Armată”, pentru aceleaşi culpe ca şi inculpaţii din procesul de la Craiova[193]. Decizia Baroului de Ilfov a fost prezentată Consiliului şi citită de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Acesta i-a cerut să se pronunţe asupra ei şi dacă avocatul mai avea voie sau nu să pledeze. Lucreţiu Pătrăşcanu a protestat faţă de această solicitare şi a afirmat că articolul 111 din Legea avocaţilor nu admitea suspendarea în procesele politice, cum era şi al său. El a mai precizat că acesta era un proces de idei şi împotriva convingerilor sale politice, neimputându-se „fapte infamante”. Decizia Baroului a considerat-o „inconsistentă”. Pentru a-şi păstra statutul de avocat în procesul de la Craiova, el a invocat şi statutul său de ofiţer în rezervă şi, potrivit lui, îi conferea dreptul de a pleda în continuare. El a mai argumentat că, în faţa unui Consiliu de război, putea pleda orice persoană, fără obligaţia ca aceasta să fie avocat.

Popescu P. Cetate a avut două solicitări. Prima a fost ca instanţa militară să se pronunţe asupra deciziei mai sus amintite şi, după aceea, să

[192] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XVII”, în *Universul* din 26 iunie 1936.

[193] S. Tănase, *op. cit.*, p. 270.

examineze dacă acesta putea pleda în continuare ca ofițer în rezervă. În primul caz, Consiliul a aprobat decizia baroului, iar în cel de-al doilea i-a solicitat lui Lucrețiu Pătrășcanu să facă dovada că este ofițer în rezervă. După depunerea unei petiții și a unor acte în favoare sa, ședința s-a suspendat, pentru ca instrucția să ia cunoștință de actele depuse. La reluarea ei, Consiliul a precizat că actele depuse de el îi confirmă calitatea de ofițer în rezervă, dar a specificat că doar un ofițer în retragere putea pleda. Astfel, i-a respins solicitarea de a rămâne ca avocat și i-a cerut să părăsească sala[194]. Soluția dată de Consiliu a reprezentat însă doar propria interpretare a legii, într-un sens defavorabil lui Pătrășcanu. Generalul Manolache, șeful Justiției Militare în 1930, a precizat în ediția adnotată a Codului Justiției Militare referitor la statutul ofițerilor de a pleda în dosarele judecate de o instanță militară că și ofițerii în rezervă au acest drept:

> „Textul [art. 104 din CJM] este traducerea art. 110 francez (vechi), în care noțiunea de « retraite » cuprindea – la acea epocă – și pe ofițerii de rezervă de mai apoi. Deci ofițerii de rezervă sunt admiși a pleda ca apărători aleși sau numiți din oficiu la instanțele militare."[195]

Constantin Rouă era de profesie cizmar, fiind originar din Turnu Severin. Potrivit relatării din „Universul", „înainte de a păși spre masa consiliului", s-a înclinat și a salutat cu „reverență boxa acuzaților", iar în timpul depoziției sale din 20 iunie 1936 s-ar fi declarat comunist. După terminarea audierii sale, acesta ar fi spus „Rușine să vă fie!" Presupusa lui afirmație a atras arestarea lui pe loc pentru ultraj. Au fost luate după aceea declarații „persoanelor cari l-au auzit injuriind": „un preot, mai

[194] „Procesul de la Craiova. D-lui avocat Pătrășcanu i s-a ridicat dreptul de a pleda", în *Dimineața* din 28 iunie 936. A. Constantinescu, „Procesul comuniștilor din București la Craiova. Ziua XIX. Ședința de dimineață", în *Curentul* din 28 iunie 1936.

[195] C. Manolache et alli, *op. cit.*, p. 55. Corpul articolului 104 referitor la avocații unui acuzat judecat în instanțele militare era următorul: „Acuzatul își poate lua de apărător pe oricine va voi dintre militarii în serviciul activ sau în retragere, sau dintre advocați. La ca când acuzatul ar voi să ia apărător pe altcineva, trebue învoirea președintelui" (*Ibidem*).

mulți ofițeri de toate gradele și câțiva civili". Ședința s-a suspendat, reluându-se cu judecarea lui. În timpul acestui proces neașteptat, a negat că ar fi zis „ruşine să vă fie", ci că a zis rostit doar „roşu". Martorii acuzării au declarat însă sub jurământ „că inculpatul a pronunțat cuvintele incriminate". Prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a solicitat Consiliului aplicarea art. 72 din Codul Penal (care stipula o pedeapsă între două luni și un an „pentru insulte, sau gesturi insultătoare făcute în fața instanței de judecată"). A fost apărat de avocații Petre Grozdea (viitor colonel de justiție militară în anii '50) și Lucrețiu Pătrăşcanu. Aceştia au specificat că lipseau „elementele constitutive delictului de ultraj" şi au cerut achitarea lui Constantin Rouă. Decizia Consiliului a fost defavorabilă acestuia. A fost condamnat la şase luni închisoare[196].

Cotidianul „Dimineața" insistă asupra acestui incident privind depoziția lui Constantin Rouă. El este descris ca un martor favorabil acuzaților, care ar fi afirmat că „ei [acuzații] au luptat pentru interesele muncitorimei", dar și că „fasciştii sunt duşmanii poporului". Drept cauză a arestării lui, a indicat aceeaşi presupusă afirmație a sa[197].

La două zile de la acest incident, un alt martor al apărării părăsea sala cu o condamnare similară: Constantin David, sudor la Atelierele Grivița și membru marcant al organizației Bucureşti a PCdR. Audiat la 22 iunie 1936, a fost întrebat dacă îi cunoştea pe acuzați. Răspunsul său a fost că nu, dar a precizat că era la curent cu „faptele lor bune închinate poporului muncitoresc". Preşedintele completului de judecată i-a cerut, pe o voce tăioasă, să nu mai atribuie calificative. Nu a dat însă curs sfatului şi i-a catalogat pe acuzați drept „martiri ai cauzei proletare", ceea ce a determinat evacuarea lui sub pază și suspendarea ședinței, potrivit relatării din „Dimineața"[198]. Cea din „Universul" oferă informații suplimentare asupra depoziției sale, subliniind apologia pe care acesta a făcut-o acuzațiilor și comportamentul său sfidător la adresa instanței, ceea ce a atras arestarea lui:

[196] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti. Ziua XIV", în *Universul* din 22 iunie 1936.

[197] Horia Roman, „Un martor condamnat la 6 luni închisoare", în *Dimineața* din 22 iunie 1936.

[198] „Procesul de la Craiova. Alți martori audiați", în *Dimineața* din 24 iunie 1936.

> [David Constantin:] Sunt nişte eroi cari merită tot respectul şi admiraţia noastră […]. [D. preşedinte:] Te rog să răspunzi precis la întrebările pe cari ţi le punem noi şi nimic altceva […]. [David Constantin:] Dv. nu mă puteţi împiedica să afirm admiraţia mea nețărmurită pentru aceşti martiri, declară înțepat, David Constantin.

Referitor la acest incident, ziaristul Ion Dragomir avea să menționeze în articolul său că preşedintele a încercat să-i adreseze o altă întrebare martorului, dar că acesta „se întoarce cu spatele la consiliu şi continuă cele vrute de el, ca şi cum s'ar fi aflat într'o sală de întruniri, iar nu în faţa unei instanţe de judecată". „Evacuat între baionete", şedinţa s-a suspendat. La reluarea ei, a fost judecat ca şi precedentul martor. Prim-comisarul regal a solicitat:

> pedepsirea acuzatului David Constantin pentru atitudine necuviincioasă faţă de onor consiliu, întrucât s'a întors cu spatele către dv., neţinând seama de observaţiile pe care i le-am făcut. Să i se aplice pedeapsa prevăzută de art. 82 din cod. penal.

Martorul, devenit acuzat, a fost apărat de această dată de avocatul Paul Moscovici, care a cerut achitarea lui, deoarece „n'a avut intenţia de a jigni", iar „atitudinea lui a fost o simplă explozie sufletească" [199]. El a mai indicat drept o posibilă cauză a acestui incident „atmosfera de patimă şi ură pe care o deslănţuie procesul", care a generat un „echivalent de simpatie în rândurile muncitorimii"[200].

Popescu P. Cetate a menționat că articolul 29[201] din Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice „dă dreptul consiliul[ui] să oprească pe oricine a face ideologie în faţa consiliului". Dându-i-se ultimul cuvânt, Constantin David şi-a exprimat propria părere şi anume că „n'am jignit şi nici ultragiat consiliul. Socot că un martor are dreptul să spună în depoziţia sa tot ce poftește. Las la aprecierea consiliului

[199] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV", în *Universul* din 24 iunie 1936.

[200] Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi", în *Dimineaţa* din 24 iunie 1936.

[201] Vezi Ministerul Justiţiei, *op. cit.*, p. 11.

restul”[202]. „Dimineața” redă o versiune similară, dar mult mai elaborată stilistic: „Nu sunt jurist şi nici intelectual. Sunt muncitor. După judecata mea socot că n’am intenționat şi nici n’am jignit consiliul de judecată. Am gândit ca muncitor […] (că) trebue să depun mărturie în acest proces. Mă asociez concluziilor apărătorului meu”[203].

Consiliul a hotărât că el „s’a făcut vinovat de faptele şi gesturile ce i se impută, pentru care, în unanimitate de voturi, îl condamnă la 6 luni închisoare.”[204].

Rechizitorul comisarului regal

Rechizitorul comisarului regal a fost citit în şedințele din 1 şi 2 iulie 1936, după încheierea audierii martorilor. În prima zi, chiar înainte de lecturarea actului, avocatul Petre Grozdea a solicitat prelungirea procesului cu încă opt sau zece zile. Motivația lui era că nu toți martorii au fost citați, referindu-se la cei din străinătate şi la personalitățile politice ale României interbelice. Era unul dintre ultimele tertipuri prin care apărarea putea cere şi obține amânarea procesului, dar mai ales a sentinței ce avea să pecetluiască soarta celor 19 inculpați. Acest ultim „incident” a fost respins. De la ora 9.30, prim-comisarul regal a început să-şi citească rechizitorul. Momentul a fost reprodus în Universul:

> d. prim-comisar regal Lt. col. Popescu Cetate se scoală, cerând cuvântul spre a-şi desvolta rechizitorul. Se face o linişte solemnă. Clipa este într’adevăr măreață, şi deşi am aşteptat cu toții nu ne putem stăvili valul de emoție care ne copleşeşte. Sala este arhiplină; toalete estivale ale frumoaselor craiovence şi uniformele albe ori verzi ale ofițerilor, sacourile sobre ale civililor, împrumută şedinței o notă spectaculoasă[205].

[202] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comuniști. Ziua XV”, în *Universul* din 24 iunie 1936.

[203] Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Alți martori audiați, în *Dimineața* din 24 iunie 1936.

[204] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comuniști. Ziua XV”, în *Universul* din 24 iunie 1936.

[205] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comuniști. Rechizitorul domnului comisar regal”, în *Universul* din 3 iulie 1936.

Această relatare a fost publicată de „Universul” în data de 3 iulie 1936. În acelaşi număr, apărea şi o proclamație, scrisă cu litere roşii şi semnată Stelian Popescu. Mesajul era unul extrem de alarmant, chiar apocaliptic. Cititorii erau avertizați de cenzura aplicată de guvern ziarului şi imposibilitatea cotidianului de a-i mai sluji:

> **Români**!
> Am făcut tot ce am putut să vă arătăm pericolul comunist, ce ne amenință şi cine sunt aceia cari au sprijinit pe străinii comuniști pripăşiți în țara noastră. Azi, guvernul ne-a interzis să mai publicăm ceva, ce ar mai putea să arate cari sunt duşmanii neamului şi care este otrava ce i se picură în suflet zi de zi. De acum încolo, fiecare să se apere cum poate, căci țara este lăsată să fie invadată de pacostea comunistă, sprijinită de uneltele comuniste din speluncile ziarele „Adevărul” şi „Dimineața”.
> **Români**!
> Fiți atenți şi aduceți-vă aminte de nemuritoarele versuri ale marelui Eminescu:
> **Cine-a îndrăgit străinii**
> **Mânca-i-ar inima câinii** [subl. original].[206]

Numerele ulterioare aveau să arate că „Universul” a trecut peste această potențială amenințare, continuându-şi misiunea de „demascare” a presei sărindărene şi a pericolului comunist, dar şi pe cea de atenționare a românilor asupra lui. Fără îndoială, la data respectivă, actul procedural a fost perceput de către unii contemporani drept un eveniment senzațional. Rechizitorul ilustrează spiritul profund național şi anticomunist al acelor vremuri, care îşi extrăgea seva din numeroasele avertizări despre comploturile evreilor-comuniști, devoalate şi demascate periodic în presa de dreapta. Nu în ultimul rând, creşterea influenței politice a Uniunii Sovietice în Balcani întărea sentimentul de cetate asediată.

Totodată, discursul lui Popescu P. Cetate întruneşte caracteristici ce pot fi încadrate într-unul dintre cele „nouă registre ale limbajului violent, specifice mentalului românesc”[207], aşa cum au fost identificate şi analizate de Ruxandra Cesereanu. Rechizitorul prim-comisarului regal a fost reprodus pe larg în „Universul” şi „Curentul”. Pasaje semnificative

[206] *Ibidem*.
[207] Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 8.

au apărut şi în ziarele de stânga. În 1941, a fost publicat chiar de către autorul său. Ideile centrale ale rechizitorului erau următoarele:

> Orice român iubitor al credinţelor şi comorilor naţionale sufleteşti, precum şi orice luptător de eri şi de mâine al hotarelor, ar putea face un aspru rechizitoriu acestor trădători sau dezertori, acestor unelte duşmane, acestor îngâmfaţi cu pretenţii de a conduce destinul neamului nostru (...)
>
> „Jos masca. Şi acum vă rog priviţi-i. Sub această mască numită de ei antifascistă veţi găsi:
>
> 1) Otrava comunistă
> 2) Minciunea Marxistă
> 3) Falsa democraţie
> 4) Conspiraţia teroristă. Corupţia şi intriga.
> 5) Ura şi răzbunarea unor duşmani ai neamului
> 6) Instigatori plătiţi şi profitorii unei mistificări.
> 7) Lenea colectivă înfrăţită cu viclenia.
> 8) Dezertori din armată, cu inimi de trădători şi mâini murdărite.
> 9) Spoliatori şi încasatori de cotizaţii pentru stomacurile lor sănătoase de struţ.
> 10) Vechi pensionari ai închisorilor cu şiretlicurile de parvenire.
> 11) Cozi de topor ale unor duşmani umilii.
>
> Într'un cuvânt o lepră proletară de care se leapădă ca „dracul de tămâie" muncitorii autentici, harnici şi resemnaţi în sărăcia lor cinstită, mândri de neamul lor şi cu încredere că ţara şi conducătorii ei adevăraţi le vor binele.

Prim-comisarul regal preciza în acest rechizitoriu că trăiau într-o epocă de revoltă generalizată, ce era caracterizată de război, crize economice, „griji politice, tulburări sufleteşti, deslănţuiri de patimi, friguri de arivism".

> Însă dintre toate aceste stări, [spunea acesta] cea mai periculoasă pentru toată omenirea şi civilizaţie este: Dictatura proletariatului, comunismul, bolşevismul. El este cancerul omenirii. Este punctul de plecare al tuturor mişcărilor şi este vântul care deslănţuie mai toate furtunile.

În acelaşi act, procurorul anunţa că România se afla din nou în război, numai că de data aceasta era unul total diferit, care nu fusese întâlnit până atunci. Era un război cu inamici neumani, care se foloseau de cu totul alte procedee şi mijloace de luptă folosite până atunci, inclusiv de către cei mai aprigi dintre duşmani.

> Dar n'am cunoscut până după războiu [Primul Război Mondial] şi mai ales acum acest soiu de duşmani laşi, câini care muşcă pe furiş, cârtiţe care fug de lumina zilei, năpârci eşite de ouăle clocite la sânul cald şi primitor al acestei ţări şi cari drept recunoştinţă, ne muscă cu limbile lor otrăvite şi spurcate. Ne-au declarat război. Îl vom face şi pe acesta. […]
>
> **Şi după cum apoi mai târziu acelaşi Dumnezeu al nostru ne-a ajutat să frângem jugul robiei turceşti şi să scoatem din laţurile vrăjmaşe pe toţi fraţii noştri, ne va învrednici acum, să stârpim şi această buruiană comunistă de pe ogoarele noastre şi să distrugem toate culcuşurile oricât ar fi de ascunse ale acestor rozătoare îmbuibate din roadele mănoaselor holde româneşti, strânse cu sudoarea frunţii noastre şi cu acela a voiajoarelor internaţionale plătite, Ana Pauker şi Estera teatralista, sau a trădătorilor şi dezertorilor Şmil Iţic & Comp. Nimic mai laş, mai perfid, dar şi mai periculos, decât acest fel de război, dus la întuneric, cu viclenie şi înşelăciune, îndreptat asupra forţelor sufleteşti ale naţiunii şi armatei, izvoarele rezistenţei şi izbândei noastre de totdeauna** [subl. original].

Rechizitorul continua cu demascarea programului celor 19 comunişti, care, în esenţă, urmărea distrugerea societăţii de azi, pentru ca pe ruinele ei să se „înalţe dictatura şi tirania lor". Accentul cădea pe ceea ce urmăreau acuzaţii să demoleze: „instituţiile pe care se bazează statul burghez: familia, biserica şi patria". Ne putem întreba dacă afirmaţiile procurorului erau o anticipare a evenimentelor pe care România avea să le trăiască peste aproximativ zece ani de la acest moment sau ele reprezentau doar convingerea şi credinţa sa fermă? Probabil, nici unul dintre contemporanii lui nu se gândea la un astfel de deznodământ, poate cu excepţia notabilă a inculpaţilor din proces. Finalul întrezărit de prim-comisarul regal era încă departe. Contemporanii lui Popescu P. Cetate se simţeau poate îngrijoraţi sau preocupaţi, dar credinţa lor că vor ieşi învingători era, în 1936, probabil mai fermă ca oricând.

Au mai fost demascate de către procuror „măştile" folosite de comunişti şi sub apanajul cărora spuneau că activau: fronturile populare. Cea mai măreaţă dintre măştile lor, considera acesta, era însă cea antifascistă, cu aluzie la una dintre strategiile disculpatoare ale comuniştilor din proces. Pe tot parcursul lui, ei au susţinut că sunt antifascişti, neasumându-şi public şi deschis identitatea lor comunistă, cu unele excepţii. Acest lucru ar fi atras propria lor învinovăţire ori părerea lor era că acest lucru era responsabilitatea acuzării.

În finalul şedinţei din data de 1 iulie 1936, după tot acest magistral discurs, aşa cum a fost perceput de către contemporanii lui, Popescu P. Cetate a prezentat instanţei şi probele incriminatorii existente despre cei 19 acuzaţi. Pe acestea, le-a clasificat astfel:

> 1) […] probe evidente, cari ne dau cunoştinţe precise. Acestea sunt corpurile delicte […] 2) Probe cari puse în acord cu altele, oglindesc şi ele adevărul. 3) Indicii concrete morale sau circumstanţiale […]. 4) Prezumţii prin ajutorul căruia, judecătorii prin raţionamentul lor (inductiv şi deductiv) trag concluziuni de natură a completa probele existente. 5). Arătările [declaraţiile] inculpaţilor. În cazul de faţă ele au fost autoacuzări. […] 6). Arătările martorilor […][208].

Partea finală a rechizitorului a fost prezentată în şedinţa din 2 iulie 1936. El a expus o parte dintre acuzaţiile aduse în ordonanţa de trimitere în judecată: legătura cu Cominternul, politica de autodeterminare promovată în privinţa unor regiuni, cu aluzie la DRO, confiscarea proprietăţii publice şi private, suprimarea impozitelor şi îndemnurile comuniştilor către ţărani şi muncitori de a nu se mai achita de aceste obligaţii, apelurile repetate la grevă generală, japoneză sau italiană, „descompunerea armatei şi slăbirea disciplinei ostăşeşti". Unele dintre acestea erau puncte de pe ordinea de zi a Plenarei din 5-7 iulie 1935, după cum reiese din documentele procesului.

Partea cea mai incriminatorie era faptul că „inculpaţii de astăzi au înţeles să se pună, *cu bună ştiinţă*, în serviciul asociaţiilor comuniste de peste graniţă, cari – prin revoluţii şi violenţă – urmăresc schimbarea ordinei sociale şi politice din România". Formularea era o reproducere a articolului 11 din Legea pentru reprimarea unor noui infracţiuni contra liniştei publice[209]. Aceasta a constituit principala bază legislativă, în temeiul căruia s-a judecat întregul proces[210]. Popescu P. Cetate a precizat că pentru aceste fapte, incriminate şi sancţionate de articolul de mai sus, „pedeapsa prevăzută e de la 5-10 ani închisoare şi de la 10.000-1.000.000 amendă".

---

[208] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Rechizitorul domnului comisar regal", în *Universul* din 3 iulie 1936.

[209] Vezi Ministerul Justiţiei, *op cit*.

[210] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Continuarea rechizitoriului domnului comisar regal", în *Universul* din 4 iulie 1936.

Rechizitorul procurorului s-a încheiat într-un registru religios, caracterizat de pilde biblice, şi cu un îndemn adresat completului de judecată de a-şi face datoria ca români. Şi-a exprimat amărăciunea că nu exista o pedeapsă mai mare pentru faptele imputate acuzaților. Potrivit declarațiilor sale, dacă aceasta ar fi existat, ar fi cerut-o:

> Noi nu vrem să trăim şi să ne îmbrăcăm în corsetul roşu al Anei Pauker, căci ținem la portul nostru strămoşesc, după cum ținem şi la altarele noastre sfinte. În pragul acestor sitare s'au ivit fariseii şi zarafii. Şi dacă blândul Isus a iertat totul duşmanilor, rugându-se chiar pentru cei care îi zdrobeau fluerile picioarelor, n'a iertat pe zarafii care îşi puseseră tarabele în fața altarului, căci a pus mâna pe bici, gonindu-i. D-voastă, d-lor judecători, păzitori ai altarului românesc, nu vi se pune la îndemnă o astfel de pedeapsă. Dar dacă legea ar permite-o, v'aş cere săi scoateți în piața publică şi sunt sigur, că orice cetățean al acestui oraş s'ar grăbi să execute o astfel de pedeapsă. Dacă ar fi pedeapsa cu moartea, v'aşi cere să-i spânzurați de limbile lor veninate. De ar fi munca silnică pe viață, v'aşi cere să faceți ca oasele lor să putrezească în ocna fără fund. Citesc regretul în sufletul d-voastă, că legea nu pedepseşte decât cu 10 ani muncă silnică şi 100.000 lei amendă, pe care vă rog să le dați fără milă şi fără nici o îndoială. Faceți-vă datoria, prin sentința dvs., aşteptată de toată suflarea românească [211].

În cartea sa, rechizitoriul său, puțin modificat față de originalul expus în iulie 1936, s-a încheiat astfel: „Aşa să vă ajute Dumnezeu!”[212].

Finalul unui proces: pledoariile avocaților, ultimul cuvânt al acuzaților şi sentința

Avocații apărării şi-au susținut pledoariile între 3 şi 6 iulie. Presa de stânga le-a reprodus pe cele ale lui Alexandru Mâță, membru al Partidului Radical-Țărănesc condus de Grigorie Iunian, Iancu Vasiliu, Ghiță Ionescu (viitorul faimos politolog), I. Raicu, A. Stanciu, Radu Popescu, Ion

[211] Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comuniști. Continuarea rechizitoriului domnului comisar regal”, în *Universul* din 4 iulie 1936.

[212] Magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.*, p. 63.

Gheorghe Maurer. În schimb, ziarele de dreapta au ales să prezinte un rezumat al acestor pledoarii („Curentul") sau au refuzat să publice chiar şi aceste mici reproduceri („Universul"). Motivul specificat al alegerii ziarului a fost următorul:

> Să mă ierte cititorii pentru carența de care dau dovadă. Îi asigur însă că nu pierd nimic, dacă „Universul" nu publică nici pe larg [şi] nici pe scurt, discursul apărătorilor Anei Pauker şi a celorlalți 18 complici[213].

Pledoaria lui Alexandru Mâță[214] a fost gândită ca o replică la Rechizitorul întocmit de prim-comisarul regal, fiind sugestiv intitulată: *Jos confuzia!*. Avocatul şi-a început pledoaria prin a-şi expune pe scurt biografia, „pentru că", a motivat acesta, „apar pentru prima oară ca apărător în acest proces". De fapt, era un mod subtil de a sublinia Completului de judecată, dar mai ales procurorului şi publicului, în aparență ostil, că aşa cum el nu înțelegea să-şi facă un merit din faptul că era român, nici nu putea accepta ca o persoană să fie prigonită doar pentru că era de „altă naționalitate", cum erau cei mai mulți dintre cei 19 inculpați. În acelaşi timp, a subliniat că nu exista nici o contradicție între el, ca român şi membru al unui alt partid, şi cea de apărător în acest proces. Pe parcursul pledoariei sale, a menționat că:

> lozincei centrale a rechizitorului care a fost „Jos masca" îi opun o alta: „Jos confuzia". Aceasta pentru că pericolul fascist nu este o invenție a acuzaților. Pericolul fascist este o realitate şi care ca atare trebuie discutată şi pusă în adevărata sa lumină.

Următorul punct din pledoaria sa a fost situația minorităților naționale, susținând necesitatea integrării lor în „democrația națională",

[213] I. Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalți 18 comunişti. Pledoariile", în *Universul* din 5 iulie 1936.

[214] În iunie 1941, avocatul Alexandru Mâță a fost arestat de sovietici sub învinuirea de activist național-țărănist. Pentru o biografie a lui vezi articolul lui Mihai Taşcă, *„Mâța comunistă" alias avocatul Alexandru Mâță şi soarta lui*, accesibil online la adresa http://www.timpul.md/articol/mata-comunista-alias-avocatul-alexandru-mata-si-soarta-lui-16405.html [30 septembrie 2014].

dar şi că „înlăturarea lor periclitează integritatea națională”. Expozeul lui a fost întrerupt de intervenția colonelului Teodor Petrescu, care i-a cerut să „vie la fapte” şi să lase „teoriile partidului dv. […] pentru întrunirile politice”. Avocatul Mâță a mai precizat obligația completului de a ține cont de o realitate: existența raporturilor politice între România şi Uniunea Sovietică, care se referea la una dintre învinuirile aduse acuzaților. Cât despre acuzația adusă inculpaților că erau contra Constituției, avocatul a spus că această afirmație aparține lui Octavian Goga şi lui A. C. Cuza, şi nu celor 19 acuzați[215].

Pledoaria avocatului Grozdea a pus acuzarea într-o lumină nefavorabilă, învinuind-o că s-a opus producerii probelor favorabile inculpaților şi că:

> în lipsa de dovezi pozitive, d. prim comisar regal s'a servit de vechiul sistem al reproducerii termenilor din ordonanță. Dar nu ordonanța este elementul probatoriu în darea unei sentințe. Nimeni nu poate fi condamnat pe simple afirmațiuni.

A acuzat şi nenumăratele apeluri ale prim-comisarului regal la „puterile discreționare” ale preşedintelui completului de judecată, insinuând că procesul a fost prejudiciat, tocmai ca urmare a acestor intervenții. Această insinuare l-a iritat pe colonel Petrescu, care i-a luat cuvântul. Următorul avocat pledant, Paul Moscovici, a acuzat autoritățile de a fi pus la cale această „înscenare”[216]. El şi-a motivat opinia prin faptul că acuzarea nu a putut produce probe despre vinovăția inculpaților, mai ales despre cea a lui Colef (pe care îl reprezenta), ci s-a rezumat doar la rapoartele Siguranței şi la cele primite de la structurile polițieneşti din Bulgaria. Avocatul Ghiță Ionescu, care a vorbit pentru soții Ana şi Ștefan Csacsar, a susținut şi el că „rapoartele siguranței sunt foarte stângaci ticluite şi complectamente lipsite de dovezi”. Le-a catalogat drept „simple afirmații, simple şi banale rapoarte”. El s-a legat în pledoaria sa şi de unul dintre faptele sesizate în rapoartele Siguranței, şi implicit în ordonanța de dare în judecată, întrebându-se retoric „ce înseamnă asta?”. El s-a referit la următorul eveniment:

[215] Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui avocat Mâță”, în *Dimineața* din 5 iulie 1936.

[216] *Ibidem*

> casa soților Cezar înconjurată de patru zile de polițiști, de detectivi speciali, a fost totuși părăsită „rând pe rând", de toți membrii plenarei Uniunii tineretului comunist – și nu era vorba de un om sau doi aici[,] ci de aproape 20 – fără ca măcar un singur polițist să se sesizeze, să-i oprească, să-i aresteze.

Legat de acest fapt, s-a întrebat retoric dacă nu cumva raportul comisarului Turcu era „mai mult o pagină de umor decât un raport". Și-a exprimat mirarea cum de a reușit Siguranța ca după o pândă de patru zile și patru nopți a unui „grup de oameni considerați extrem de periculoși" să le permită ca „în câteva ore [..] să se scurgă și să dispară". Ghiță Ionescu a insinuat și el că la mijloc era o înscenare a Siguranței, care a vrut să facă „un mare proces politic", dar fără probe. Avocatul și-a încheiat pledoaria astfel:

> În lipsă completă de dovezi, de argumente concludente, și numai pe baza unui interogatoriu luat de siguranță, după ce soții Cezar au fost bătuți, nu se poate cere condamnarea unor oameni. Mă aflu, spune d. avocat Ghiță Ionescu, în teribila situație de a nu-mi putea apăra clienții. Și nu le pot lua apărarea pentrucă împotriva lor nu există acuzare.

A cerut achitarea acestora. Un alt avocat, I. Raiciu, care le-a reprezentat pe Donca Simo și Wilma Kasejo, a arătat că i-au fost încălcate anumite drepturi, menționând „dreptul avocaților de a vorbi liber cu acuzații". Legat de această încălcare a unor drepturi, care a fost și unul dintre incidentele ridicate de apărare la începutul procesului, a precizat că exercitarea lor ar fi putut schimba „fața procesului.". Acesta l-a învinuit pe prim-comisarul regal că, „în mai mult de jumătate din rechizitorul său, în loc să facă procesul comuniștilor din boxă, a făcut procesul comunismului ca doctrină" și că ar „fi preferat" ca acesta să „aducă aici și alte informații asupra doctrinei comuniste decât cele furnizate de Siguranță"[217].

Ion Gheorghe Maurer și-a început pledoaria în ședința de după-amiază a zilei de 6 iulie 1936. În cuprinsul acesteia, a precizat Consiliului că, pe toată durata procesului, „s'a făcut posibilul și imposibilul ca hotărârea sa [cea a Consiliului de Război] să fie o eroare judiciară." El a argumentat că la baza acestei erori se aflau: „informațiile tendențioase ale poliției,

[217] „Procesul Anei Pauker. Alte pledoarii", în *Dimineața* din 6 iulie 1936.

componența sălii, patima politică, o presă indiscretă și lipsită de scrupule, totul s'a unit ca să aşeze obstacole în calea dreptei judecăți". Totodată, a susținut că probelele nu au fost legal administrate, iar despre probele referitoare la existența unei legături a Anei Pauker cu străinătatea, a afirmat că:

> ceeace ni s'a înfățișat până cum de către acuzare ca dovadă a legăturilor inculpaților cu străinătate, constitue fie pure și gratuite afirmațiuni, fie reeditări de informațiuni tendențioase și fără valoare legală probantă, fie în sfârșit interpretări proprii ale magistratului militar instructor[218].

Maurer și-a încheiat pledoaria în chiar ultima zi a procesului, cu specificarea că „acest proces e o înscenare"[219]. Numărul din 9 iunie al ziarului „Curentul" preciza că una dintre pledoariile sale desfăşurate pe parcursul a două zile a durat nu mai puțin de 7 ore[220]. În acest interval de timp, argumentația sa că procesul era o eroare judiciară era susținută și prin citate dintr-o carte clasică în epocă: C. Guilhermet, „Cum se comit erori judiciare"[221]. După finalizarea pledoariei, instanța a dat cuvântul acuzării pentru a replica celor declarate de avocat. Procurorul a precizat că nu găsea necesar o replică, specificând că își menține toate concluziile din rechizitoriu[222].

A urmat după aceea ultimul cuvânt al acuzaților. Preşedintele le-a spus acestora că legea le dă dreptul să se apere. „Dimineața" a publicat ultimul cuvânt al acuzaților Samuel Krug, Wilma Kasejo, Donca Simo, Ana și Ștefan Csacsar, Emanoil Kaufman, Ștefan Naghy, Alexandru Drăghici, Ernest Schon, Lazăr Grimberg și Liuba Roitman, cu precizarea că ultimul cuvânt al celorlalți inculpați va fi prezentat în numărul următor, ceea ce nu s-a întâmplat însă. Între timp, apăruse sentința. Majoritatea celor de mai sus au cerut achitarea, deoarece se considerau nevinovați. Pozițiile lui Alexandru Drăghici, Donca Simo și Lazăr

[218] „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer", în *Dimineața* din 8 iulie 1936.
[219] *Ibidem*.
[220] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XXVII. Ședința de dimineață", în Curentul din 9 iulie 1936.
[221] „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XXVII. Ședința de dimineață", în Curentul din 8 iulie 1936.
[222] „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer", în *Dimineața* din 8 iulie 1936.

Grimberg au fost diferite. Conform relatărilor din „Dimineața", primii doi nu au cerut achitarea, ci s-au portretizat drept luptători antifascişti. Donca Simo a precizat că „numai în această credință văd posibilitatea unui mai mare bine pentru cei cari trăiesc din munca lor, aşa cum trăiesc şi eu". Drăghici a menționat şi el că, în calitate de proletar, era contra fascismului, ceea ce „nu înseamnă că sunt contra statului". Poziția lui Grimberg a fost aparte de cea a precedenților coinculpați, inclusiv față de cea a Doncăi Simo şi a lui Alexandru Drăghici. Ultimul său cuvânt poate fi considerat drept o mărturie incriminatorie. A menționat că şi-a recunoscut din „primul moment" convingerile comuniste, ceea ce era, în opinia sa, „singurul motiv pentru care am fost dat în judecată". A mai precizat că, în timpul Plenarei, nu se afla în Bucureşti, ci era la Regimentul său din Piteşti, iar „împotriva mea e o singură pretinsă dovadă, o scrisoare care nu e a mea şi pentru care am cerut expertiză grafică, lucru ce mi s'a refuzat". Lazăr Grimberg şi-a încheiat ultimul cuvânt astfel: „nu pretind ertarea. Dovediți-mi vinovăția ca să mă condamnați. Dar dacă nu o puteți dovedi, trebuie să-mi dați drumul"[223].

La 7 iulie 1936, ora 18.30, după încheierea şedinței de după-amiază, Consiliul s-a retras pentru deliberare. A revenit în sala de judecată la 19,45 de minute, oră la care, potrivit lui A. Constantinescu s-a pronunțat sentința[224]. Momentul citirii ei a fost reprodus de jurnalist, care a evidențiat momentul de bucurie spontană al celor din sala de judecată:

> Sentința a fost primită cu aplauze din partea publicului asistent care a manifestat contra comunismului şi contra avocaților apărării, cari de abia s'au putut strecura afară cu ajutorul jandarmilor[225].

Satisfacția bruscă a publicului este indicată şi de Marius Mircu:

> Când preşedintele a început a citi sentința şi a pronunțat condamnarea, tunete de aplauze au izbucnit în sală, urale, strigăte de bucurie; sala, în picioare,

[223] „Ultimul cuvânt al acuzaților", în *Dimineața* din 9 iulie 1936.
[224] A. Constantinescu, „Sentința Procesului comuniştilor de la Craiova", în *Curentul* din 10 iulie 1936
[225] *Ibidem*.

> a cântat „Deşteaptă-te, Române!”. Cu greu preşedintele a putut pronunța celelalte condamnări, dar n-a făcut nici un gest ca să astâmpere mulțimea, zâmbea doar, îl vedeai nespus de fericit că el le-a adus celorlalți o imensă satisfacție[226].

Pedepsele primite au fost următoarele: Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Smil Marcovici (10 ani de închisoare), Alexandru Moghioroş, Andrei Bernath şi Ladislau Ady (9 ani şi 11 luni), Ernest Schoen, Estera Radosovețki, Lazăr Grumberg (9 ani şi 11 luni), Liuba Roitman (9 ani şi 9 luni), Alexandru Drăghici (9 ani şi 3 luni), Janos Herbak (9 ani), Donca Simo (8 ani şi 11 luni), Emanoil Kaufmann, Wilma Kajeso (6 ani), Ana şi Ştefan Csacsar, Ştefan Naghi (5 ani), Samuel Krug (2 ani şi 6 luni). Fiecare dintre aceştia a primit şi pedepse complementare, care au constat în amenzi între 10.000 mii lei (S. Krug) şi 100.000 (A. Pauker, Ş. Marcovici şi D. Ganev), dar şi în interzicerea corecțională a unor drepturi pentru o perioadă de timp de 10 ani. În conformitate cu prevederile Codului penal, instanța a mai hotărât ca prevenția să nu fie luată în considerare la calculul duratei pedepselor. În hotărâre, s-a mai specificat obligația condamnaților „să plătească în mod solidar lei 3.000.000 despăgubiri către stat”, dar şi confiscarea celor 41.000 lei, pe care îi aveau asupra lor la arestare, „în folosul statului şi al corpului I de armată.”[227].

O primă concluzie asupra pedepselor pronunțate este că acestea au fost stabilite în funcție de vinovățiile care le-au fost imputate celor 19 acuzați, dar şi potrivit statutului în partid pe care Siguranța presupunea că îl aveau la acea dată. Pedeapsa cea mai mică a fost a proprietarului imobilului în care era amenajată tipografia clandestină identificată de autorități. Pe toata durata procesului, a negat că ar fi fost membru al Partidului Comunist. În acelaşi timp, potrivit declarațiilor maiorului Constantinescu, la Jilava, a adoptat o atitudine de distanțare de comuniști, „nesolidarizându-se cu ei”[228]. Cea de-a doua concluzie, cu titlul provizoriu, este că pedepsele au fost date şi în funcție de comportamentul inculpaților în perioada detenției şi a procesului.,

[226] M. Mircu, *op. cit.*, 86.
[227] „Sentința în Procesul de la Craiova”, în *Dimineața* din 9 iulie 1936.
[228] Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comuniști”, în *Universul* din 19 iunie 1936.

O cotitură a destinului.
Procesul lui Nicolae Ceauşescu din 1936

Cristina Diac

Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului 5 Armată Braşov, Nicolae Ceauşescu se alătura sutelor de militanți ai mişcării comuniste interbelice aduşi în fața justiției militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai uşoare, precum arestări preventive urmate de eliberare, plasarea în „domiciliu obligatoriu" în localitatea natală. În 1936, viitorul lider al României comuniste cunoaşte „botezul focului", ajungând să stea în justiție ca să dea socoteală pentru înrolarea într-o mişcare politică prohibită de autorități; va cunoaşte apoi experiența detenției, altă etapă cvasi-obligatorie în biografia oricărui „revoluționar profesionist".

La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani, dar deținea o funcție nu foarte proeminentă în ierarhia mişcării: secretar al organizației UTCdR din regiunea Prahova. Arestarea şi judecarea sa nu s-au datorat activității prodigioase. Fusese trimis în Dâmbovița să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea este că atunci când jandarmii, apoi polițiştii, au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al încercării statului de a destructura timidele încercări de constituire în România a unui Front Popular Antifascist, iar la nivel local – de a preveni răspândirea „microbului" comunist printre lucrătorii din industria extractivă.

Tentativele comuniştilor de coagulare a unei opoziții la guvernarea PNL au pus în alertă autoritățile. Ceauşescu a fost arestat în ianuarie 1936 la Ulmi, comună suburbană a oraşului Târgovişte. Tribunalul militar l-a condamnat în mai 1936 la doi ani închisoare pentru acuzația principală, la care s-au adăugat alte şase luni pentru sfidarea completului.

Față de varianta inițială a acestui studiu, unde am prezentat preponderent faptele[1], în prezenta versiune mă interesează mai cu seamă modalitatea în care funcționa justiția interbelică vizavi de comuniști în general, față de tânărul Ceaușescu mai ales. Plecând de la o situație particulară, se pot develop caracteristicile generale ale tipului de justiție aplicat comuniștilor în ilegalitate. Studiul de față își mai propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceaușescu.

1. PCdR în epoca „frontului popular antifascist“

La arestarea lui Nicolae Ceaușescu, în ianuarie 1936, guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărescu deținea puterea în România de doi ani. Opoziția, reprezentată de Partidul Național Țărănesc (PNȚ), dar și din partide mai mici (disidențe țărăniste plasate mai la stânga decât PNȚ, precum Partidul Țărănesc Radical al lui Grigore Iunian), dar și forțele de stânga – Partidul Social Democrat (PSD), Partidul Socialist Unitar al lui Constantin Popovici, făcea eforturi pentru răsturnarea guvernului în funcție. Criticile la adresa acestuia se produceau pe fondul ascensiunii extremei drepte, tolerată de autorități.

Prin mijloacele sale legale, care nu încetaseră niciodată să existe chiar și după interzicerea partidului, în 1924, comuniștii s-au alăturat contestatarilor guvernului liberal. Sau mai precis, s-ar fi alăturat, dacă nu ar fi fost constant refuzați. În orice caz, din punct de vedere politic, PCdR ilegal, care continua să se manifeste prin diferite formule la limita legii, se afla în tabăra criticilor guvernului.

Tactica Frontului Popular a fost testată încă dinainte ca aceasta să devină politică oficială a statului sovietic și a Cominternului, în iulie 1935. Succesul procesului de la Leipzig făcuse din Gheorghi Dimitrov un „campion al antifascismului“[2]. Primit în glorie la Moscova, a fost apoi propulsat în funcția de secretar general al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste.

---

[1] Publicat în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. I, *Ucenicul partidului*, Adevărul Holding, București, 2012, pp. 132-145.

[2] Arkadi Vaksberg, *Hotel Lux. Paridele frățești în slujba internaționalei comuniste.* Traducere din franceză de Mihaela Zoicaș, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 67-68.

Frontul Popular chema partidele comuniste şi socialiste să militeze împotriva pericolului fascist şi contra războiului, văzut ca iminent. În România, tema antirăzboinică nu şi-a găsit nici un ecou, de vreme ce nu se profila nici o ameninţare directă[3]. Tematica antifascistă în schimb, răspundea unei probleme reale, atâta timp cât a doua jumătate a anilor '30 a adus ascensiunea grupărilor de extremă dreapta. Chiar şi guvernul liberal a adoptat o serie de măsuri ce puteau fi contestate cu argumente din zona retoricii antifasciste.

Primele tentative ale comuniştilor din România de coalizare a unui Front Popular Antifascist datează din februarie-martie 1935. Din decembrie 1934, aveau un nou secretar general, în persoana lui Boris Ştefanov. Plenara CC al PCdR din ianuarie-februarie 1935, ţinută la Praga, unde se afla Biroul Politic, l-a confirmat în funcţie pe Ştefanov şi a trasat liniile majore ale perioadei următoare. Între acestea, crearea Frontului Popular Antifascist reprezenta „prioritatea zero"[4]. În martie, PCdR a trimis o scrisoare PSD şi Partidului Socialist Unitar-Popovici. Motivul era conţinut în preambul:

> Printr-o serie de legi şi măsuri, guvernul liberal pregăteşte drumul dictaturii fasciste şi al războiului în România, drum de grea exploatare, asuprire şi terorizare a maselor din întreaga ţară (legea aşa-zisei apărări a muncii naţionale[5], legea apărării siguranţei statului, legea stării de asediu, legea instrucţiei pre-regimentare, statutul CFR, înăsprirea Codului Penal etc.)[6].

---

3 Bela Vago, *Popular Front In the Balkans: 4. Failure in Hungary and Rumania*, în „Journal of Contemporary History", Vol. 5, No. 3, Popular Fronts (1970), p. 98.

4 La sfârşitul lui februarie, CC al PCdR a adoptat o rezoluţie în care crearea Frontului Popular antifascist figura ca principală „sarcină" în perioada imediată. *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934-1937*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1957, pp. 214-218.

5 Legea promovată de guvernul liberal în 1934 prevedea că în orice întreprindere, angajaţii etnici români trebuie să reprezinte minimum 80% şi 50% în consiliile de administraţie. Legea reprezenta o aplicare a teoriei „numerus valahichus", patentată de Al. Vaida-Voevod, care cerea ca ponderea românilor angajaţi în firme şi administraţie să reflecte proporţia lor în populaţia ţării, conform recensământului din 1930.

6 Scrisoare a CC al PCdR către Comitetul Executiv al PSD şi CC al PSI, în *Documente...*, p. 242.

PSD şi Partidul Socialist-Unitar au respins propunerile PCdR, astfel că, în aprilie, acesta din urmă s-a adresat printr-un manifest[7] muncitorilor membri şi simpatizanţi ai acestor partide, semnalându-le dezinteresul liderilor şi chemându-i să realizeze „frontul antifascist“ peste capul conducerii legitime a stângii democrate.

Următorul pas a constat în re-crearea unei structuri organizatorice legale, cu program mai puţin radical, în numele căreia să se relanseze ofensiva pentru crearea „frontului“. În mai 1935, apărea Blocul Democratic[8], cu Petre Constantinescu-Iaşi ca preşedinte şi Athanase Joja secretar. Cuvântul şi „linia“ partidului îi era transmis lui Joja de Dori Goldstein, reprezentant al CC al PCdR în conducerea Blocului[9].

Interzis în 1924, PCdR a rămas fidel îndemnului lui V.I. Lenin de a îmbina lupta legală cu cea ilegală şi a creat diferite structuri[10] prin

---

7 Manifest al CC al PCR din aprilie 1935, în *Documente*…, pp. 147-255.

8 Gh. Ioniţă, *Organizaţii democratice create, îndrumate şi influenţate de P.C.R. – rezervor de cadre şi energii revoluţionare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944*, în „Anale de istorie“, nr. 1/1969, p. 33.

9 ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 4271, f. 4.

10 Organizaţiile create de PCdR în perioada interbelică au fost: Prietenii naturii (1921), Cercul femeilor comuniste (1922), Comitetul de ajutorare de pe lângă C.C. al PCdR (nov. 1922), Liga drepturilor omului (1923), Ajutorul Roşu (1924), Blocul Muncitoresc Ţărănesc (1925), Comitetele de ajutorare de la lângă Sindicatele Unitare (nov. 1925), Comitetele de şomeri (1925), Liga contra terorii (iul. 1926), Ajutorul Muncitoresc Român (oct. 1927), Prietenii presei proletare (Pri-Pre-Pro) (1927), Comitetul pentru amnistie (nov. 1928), Comitetul pentru ajutorarea victimelor de la Lupeni (aug. 1929), Cercul de orientări şi documentări sociale (dec. 1931), Comitetele de acţiune (mart. 1932), Comitetul antirăzboinic (iul. 1932), Comitetul naţional antifascist (iul. 1933), Comitetul de apărare a ceferiştilor (iul. 1933), Frontul Plugarilor (ian. 1933), Liga Muncii (nov. 1933), Amicii U.R.S.S. (iul. 1934), Madosz-Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (aug. 1934), Societatea pentru protecţia femeii şi copilului (ian. 1935), Comitetele pentru apărarea antifasciştilor (feb. 1935), Liga contra prejudecăţilor (feb. 1935), Liga contra brutalităţilor (mart. 1935), Frontul studenţesc democrat (mai 1935), Blocul democratic (mai 1935), Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea Sovietică (mai 1935), Patronajele populare (1935), Gruparea avocaţilor democraţi

intermediul cărora căută să-şi popularizeze opiniile. Unele grupări aveau funcție politică, fiind create pentru a permite participarea PCdR în alegeri (Blocul Muncitoresc Țărănesc, Liga Muncii, Blocul Democratic). Pentru a le proteja de autorități, programele BMȚ, Ligii Muncii, Blocului Democrat omiteau punctul referitor la autodeterminarea până la despărțirea de stat a provinciilor unite cu Vechiul Regat în 1918[11], revendicare ce împinsese PCdR la periferia nefrecventabilă a vieții politice din România. Alte organizații create de PCdR în perioada interbelică trimiteau în societate mesajul partidului vizavi de chestiuni sociale punctuale.

De existența acestor formațiuni legale se leagă, în opinia noastră, două paradoxuri. Primul ține de relația autorităților cu gruparea comunistă: deşi au interzis-o în 1924, au permis funcționarea acestor structuri, al căror „patron ideologic" nu reprezenta un secret pentru nimeni. Spre exemplificare – Blocul Muncitoresc Țărănesc, creat în 1925, a rezistat până în toamna lui 1933, fiind interzis, alături de alte organizații comuniste, după grevele de la Grivița din acelaşi an[12]. Sub umbrela BMȚ,

(sept. 1935), Frontul feminin (feb. 1936), Comitetele cetățeneşti (mart. 1936), Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace (R.U.P., sept. 1936), Uniunea Democratică (nov. 1937), Apărarea patriotică (succesoarea Ajutorului Roşu în timpul războiului) (1941), Uniunea Patrioților (1942); de asemenea – Crucea Roşie Socialistă, Uniunea studenților independenți, Şcolarul Roşu, Liga contra cametei, Tribuna studentului sărac, Frontul meseriaşilor, Frontul asiguraților, Liga chiriaşilor, Comitetul de ajutorare a Abisiniei, Asociația independentă a scriitorilor şi artiştilor, Comitetele Pro-Spania, Tinerimea amică româno-franceză, Cercul amical chino-român, Cuibul copilului. Cu excepția BMȚ şi Ajutorul Roşu, au avut o existență efemeră şi rezultate modeste. Vezi Gh. Ioniță, *Organizații democratice create, îndrumate şi influențate de P.C.R. – rezervor de cadre şi energii revoluționare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944*, în „Anale de istorie", nr. 1/1969, pp. 32-33.

[11] Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, *Istoria Partidului Comunist Român. Sinteză. Documentar*, Cap. III. *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921-1933*, f.l., f.a., pp. 190-191.

[12] Titu Georgescu, *Organizații de masa legale conduse de PCR. 1932-1934*, Editura Politică, Bucureşti, 1967, p. 146. Pentru activitatea BMȚ, dintre studiile apărute înainte de 1989 amintim: Fl. Dragne, *Activitatea Blocului Muncitoresc Țărănesc, organizație revoluționară de masa create şi condusă*

comuniştii se prezentaseră în alegerile generale din 1926, 1927, 1928[13], 1931 şi 1932.

A doua observaţie se referă la tratarea istoriei comunismului interbelic după 1945: deşi erau subliniate starea de ilegalitate a PCdR şi dificultăţile întâmpinate, majoritatea studiilor se referă la acţiunile cvasi-legale ale partidului, activitatea clandestină fiind tratată cu multă precauţie şi excesiv filtrată.

În aceeaşi categorie, a organizaţiilor onorabile, conduse de un intelectual „burghez" cu vederi de stânga, se încadra şi Blocul Democratic.

În vara lui 1935, Congresul al VII-lea al Cominterului a oficializat tactica Frontului Popular Antifascist. Petre Constantinescu-Iaşi, interfaţa legală a comuniştilor, a început un turneu prin ţară, de convingere a potenţialilor aliaţi[14].

Cu toate acestea, PCdR a continuat să transmită mesaje sub sigla partidului, nu a Blocului. În iulie[15], a lansat alt manifest, prin care chema populaţia la crearea Frontului Popular Antifascist. Temele manifestelor erau preponderent sociale. Sub guvernarea cu nuanţe „fasciste" a lui Tătărescu, clamau comuniştii, salariile vor scădea, preţurile bunurilor de primă necesitate vor exploda, va creşte şomajul şi se vor înrăutăţi condiţiile de lucru; se vor dizolva sindicatele şi toate formele de asociere a muncitorilor, liderii acestora vor ajunge în închisori. Se invocau permanentizarea cenzurii şi a stării de asediu. În privinţa războiului, PCdR nu a putut identifica un pericol real la adresa României, astfel că manifestul din iulie 1935 a ventilat o posibilă ameninţare la adresa URSS:

---

de Partidul Comunist din România, în „Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR", nr. 1/1962, pp. 49-75.

[13] Detalii despre participarea BMŢ în alegerile din 1926, 1927 şi 1928 conţin studiile lui Florin-Răzvan Mihai din volumul Fl. Muller (coord.), *Elite parlamentare şi dinamică electorală în România. 1919-1937*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, pp. 136-139, 173-176, 209-212.

[14] ANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C/ 156, vol. I, f. 112.

[15] Manifest al CC al PCdR din iulie 1935, în *Documente…*, p. 277.

> Dictatura fascistă înseamnă război, şi în primul rând contra patriei noastre proletare, contra Uniunii Sovietice, care clădeşte în mod victorios o nouă viaţă, o nouă civilizaţie, fără regi, fără bancheri, fără fabricanţi şi moşieri[16].

În iulie 1935, parte din întâmplare, parte din cauza unei trădări, au fost arestaţi Ana Pauker, Nicolae Pârgaru, membri ai Secretariatului CC al PCdR, precum şi conducerea UTCdR (Andrei Bernath, Al. Moghioroş, Stela Radoşovețchi, Al. Drăghici şi alţii). Procesul celor 19 comunişti judecaţi în vara lui 1936, la Craiova, a fost cel mai spectaculos din seria proceselor „antifasciştilor". Se adaugă cel de la Cluj (al lui Teodor Bugnariu), judecat în noiembrie 1935[17] şi procesul Constantinescu-Iaşi, de la Chişinău, din martie 1936. Oricum, în a doua jumătate a anului 1935 – prima jumătate a lui 1936, autorităţile au monitorizat atent agitaţia făcută în jurul „antifascismului" şi au reacţionat în consecinţă, trimiţând în faţa instanţelor militare comunişti de toată mâna, lideri şi membri mai mărunţi. Procesul lui Nicolae Ceauşescu, din mai-iunie 1936, este doar unul dintre acestea, nici pe departe cel mai semnificativ pentru istoria mişcării, dar important pentru construcţia identităţii politice a personajului în discuţie.

În ciuda dificultăţilor – neîncrederea congenitală a celorlalte partide şi reacţia autorităţilor – în toamna lui 1935 par a apărea şi primele rezultate. La 24 septembrie, la Băcia, Frontul Plugarilor, formaţiunea politică de coloratură stângistă, cu influenţă locală, suprapusă aproape perfect peste cea a liderului său, excentricul Petru Groza, încheia un acord de colaborare în şapte puncte cu MADOSZ. Ladislau Bányai[18], secretarul

---

[16] Manifest al CC al PCdR din iulie 1935, în *Ibidem.*…, pp. 278-279.

[17] ANIC, colecţia 53, dosar B/264, Vol. I, f. 8/v.

[18] Ladislau Bányai (17 nov. 1907, Baia de Criş – 4 iun. 1981), profesor, simpatizant (1931-1934) şi membru PCdR din 1934, secretar al MADOSZ (1934-1940). În această perioadă, a activat la Cluj. După cedarea nord-vestului Ardealului, s-a refugiat la Braşov, unde a deţinut funcţii în comitetul local al PCdR (1940-1941), apoi în comitetul regional Banat al PCdR (1941-1944). După 23 august 1944, a fost consilier în Ministerul Învăţământului Public, deputat în MAN, membru al prezidiului MAN (1948-1952), membru al Comisiei Centrale de Revizie, ales la Congresul al XI-lea al PCR; membru corespondent al Academiei R.S.R., vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. ANIC, Colecţia 53,

acestei formațiuni, discutase cu Petru Groza în cursul anului 1935 despre posibilitatea unei colaborări[19].

În aceeași lună, PCdR a lansat o nouă ofertă către PSD și Partidul Socialist Unitar-Popovici. Cele trei formațiuni ar fi trebuit să lupte pentru următoarele revendicări:

> 1. Împotriva stării de asediu și a cenzurii. Pentru libertatea de întrunire și organizare, pentru respectarea și lărgirea drepturilor cetățenești. 2. Amnistie politică deținuților antifasciști. Regim politic în închisori. 3. Împotriva scumpetei. Desființarea taxelor puse asupra articolelor de consum. 4. Împotriva execuțiilor silite. Introducerea impozitului progresiv pe venit. 5. Ajutorarea efectivă a populației din regiunile înfometate. 6. Împotriva pericolului de război, pentru pace. 7. Combaterea șovinismului și a organizațiilor fasciste"[20].

De asemenea, PCdR anunța că se va adresa cu aceeași ofertă și PNȚ Pentru realizarea Frontului, comuniștii au anunțat că sunt gata să discute „orice formă sub care muncitorul de stânga ar putea lua parte activă la acțiunile frontului unic proletar și ale frontului popular antifascist[21].

Criticile PCdR erau în parte întemeiate. Comuniștii semnalau, de pildă, dubla măsură a guvernului, care trata stânga cu maximă duritate, îngăduind în schimb întrunirile, presa și organizațiile legionarilor. Chiar dacă în anumite momente precise brațul lung al legii și chiar abuzurile administrației de stat i-au atins și pe extremiștii de dreapta, guvernele s-au arătat în general tolerante cu derapajele „verzilor". Comuniștii au încercat să arate populației – iarăși corect – că nu ungurii, evreii și bulgarii erau „pricina mizeriei", ci guvernele lui Vaida-Voevod și Tătărescu – „români get beget"[22].

---

dosar B/42; http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/437; Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 80-81.

19 Pe larg despre poziția Frontului Plugarilor și a lui Groza personal pe scena politică din 1935-1936, în Dorin-Liviu Bâtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*, Compania, 2004, pp. 167-183.

20 Manifest al CC al PCdR din septembrie 1935, în *Documente...*, p. 295.

21 *Ibidem*, p. 300.

22 *Ibidem*, p. 298.

În noiembrie 1935, opoziţioniştii guvernului liberal păreau gata să treacă la fapte. Pentru data de 14 noiembrie, PNŢ a anunţat o mare manifestaţie populară în Bucureşti. În aceeaşi zi, o adunare similară anunţase şi Partidul Naţional-Creştin de extremă dreapta al lui Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza, dar numai ca să arate că se bucură de mai multă simpatie decât ţărăniştii, consemna acidul Constantin Argetoianu în *Însemnările zilnice*. La începutul lui noiembrie, premierul Tătărescu i-a anunţat pe Ion Mihalache, Octavian Goga şi A.C. Cuza că nu va autoriza mitingul, pentru a nu se crea dezordini chiar înaintea deschiderii sesiunii ordinare a Parlamentului. Mihalache, preşedintele PNŢ din acel moment, a răspuns prin presa de partid că manifestaţia se va ţine oricum, cu voie de la guvern sau fără. Goga a anunţat însă că partidul lui se va conforma. „În realitate, huliganii lui Cuza şi ai lui Goga veneau la Bucureşti pe spezele guvernului şi de vreme ce acesta nu mai da bani, nici huliganii nu mai puteau veni“[23], notează maliţios acelaşi Argetoianu. În 8 şi 9 noiembrie, regele Carol al II-lea a purtat discuţii cu şefii partidelor politice, dând de înţeles că ar fi dispus să renunţe la guvernul liberal. Asupra conţinutului discuţiei cu Mihalache s-au vehiculat mai multe variante – fie că regele a promis guvernarea ţărăniştilor, fie că nu-i va aduce cu nici un chip la putere. Cert este că, după audienţa şefului partidului la Carol al II-lea, PNŢ a anunţat printr-un comunicat că „amână“ manifestaţia.

În ciuda diferenţelor de opinie dintre partidele tradiţionale şi a luptelor electorale, parlamentare, din presă – care au căpătat accente virulente nu o dată, lupta politică se desfăşura în cadrul unanim acceptat al democraţiei construite pe teritoriul României, aşa cum fusese el consfinţit de tratatele de pace de la sfârşitul primului război mondial. Adversari pe scena politică, liberali, ţărănişti, social-democraţi, cu nelipsitele disidenţe, vorbeau totuşi aceeaşi limbă în chestiunile majore.

PCdR s-a arătat încântat de perspectiva participării la un act ostil guvernului în funcţie, dorind să se alăture. Dar Partidul Comunist era un outsider, un nechemat, întotdeauna tratat ca atare. N-a fost primit nici la

[23] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*. Volumul I. *2 februarie 1935 – 31 decembrie 1936*, Ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, p. 160.

actele îndreptate împotriva guvernului Tătărescu, planificate de opoziție în toamna lui 1935. Respingerile anterioare nu l-au oprit de la o nouă încercare. În august şi septembrie, presa de stânga discutase pe larg ideea „frontului antifascist", format însă din organizații legale[24]. Încurajat de un articol din „Lumea nouă", care pleda pentru un front popular antifascist real, PCdR a trimis social-democraților o nouă scrisoare. Comuniştii se arătau dispuşi să cedeze întâietatea, poza de inițiator. Punând un bemol chestiunii cu autodeterminarea, anunțau că sunt gata să apere cu arma în mână:

> independența României dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război *național* (subl. ns., C.D.) de apărare contra imperialismului fascist[25].

Anulând bunele intenții, apelul păstra referirile elogioase la Uniunea Sovietică, descrisă ca apărătoarea națiunilor mici, amenințate de „fascism" şi invita PSD să militeze alături de ei pentru semnarea unui tratat de ajutor reciproc cu URSS[26]. În fine, PCdR se declara gata să negocieze – „suntem gata să ne înțelegem asupra oricărui punct" – pentru a fi primit la manifestația din 14 noiembrie. Cântecul de sirenă al comuniştilor n-a amăgit însă pe nimeni.

Dezamăgit de anularea manifestației din 14 noiembrie, PCdR a lansat un nou manifest, anunțându-le „maselor țărăniste" trădarea liderilor.

> Conducerea partidului național-țărănist s-a înțeles cu guvernul şi a capitulat în fața interzicerii demonstrației din 14 noiembrie, ba chiar a renunțat la demonstrație, deşi guvernul o permitea pentru altă zi. Prin aceasta, conducerea național-țărănistă „amână" campania de răsturnare a guvernului şi în schimbul unei înțelegeri cu el, necunoscută maselor, permite acestui guvern să-şi desăvârşească aplicarea programului de guvernare[27].

În continuare, PCdR invita „masele" țărăniste să preseze asupra liderilor.

---

[24] Bela Vago, *loc. cit*., pp. 104-105.

[25] Scrisoare a CC al PCdR din 1 noiembrie 1935, adresată Comitetului Executiv al PSD, în *Documente…*, p. 311.

[26] *Ibidem*, p. 315.

[27] Manifest al CC al PCdR din noiembrie 1935 adresat organizațiilor PNȚ, în *Ibidem*, p. 322.

Refuzat ca partid, PCdR a reuşit oarecare succese sub masca Blocului Democratic. La 26 noiembrie 1935, Petre Constantinescu-Iaşi, în numele Blocului, a semnat un acord de colaborare cu Partidul Socialist-Unitar al lui Constantin Popovici[28]. În aceeaşi lună, Blocul îl contactase pe Groza, invitându-l să se alăture unei acţiuni comune pentru libertatea presei. La 6 decembrie, o delegaţie formată din Petre Constantinescu-Iaşi, Scarlat Callimachi, Athanase Joja, Constantin Popovici şi alţi câţiva muncitori a mers la Deva. Gazda i-a primit în sala Băncii Decebal, apoi s-au preumblat prin mai multe comune din judeţul Hunedoara[29]. Solemn, „alianţa marginalilor" s-a semnat la Ţebea, sub gorunul lui Horea şi la mormântul lui Avram Iancu. Pentru a obţine un acord, fie şi cu formaţiuni satelit, de anvergură locală, fără influenţă la scara întregii ţări, comuniştii au acceptat o simbolistică trimiţând la cauza românilor din Ardealul pe care l-ar fi dorit rupt de România.

Alegerile parţiale din Hunedoara şi Mehedinţi, planificate pentru februarie 1936, au fost primul test. La sfârşitul lui decembrie, Frontul Plugarilor singur a semnat un acord de colaborare electorală cu PNŢ. Astfel, pe lista propusă în judeţul Hunedoara, fieful lui Groza, „plugarul" Miron Belea a fost înlocuit cu ţărănistul Ghiţă Popp iar la Mehedinţi a candidat ţărănistul Gh. Lupu[30]. Comuniştii din cele două judeţe au susţinut candidaţii PNŢ[31], care au şi câştigat.

În România, Frontul Popular, pe care comuniştii s-au străduit din răsputeri să îl înjghebe în 1935-1936, a fost un eşec. Lipsa ameninţărilor externe reale la adresa României şi neîncrederea celorlalte formaţiuni politice în comunişti au zădărnicit toate eforturile. Chiar dacă PNŢ şi PSD au luat în calcul crearea unei coaliţii pentru răsturnarea guvernului liberal Tătărescu, vecinătatea PCdR nu putea fi decât o carte pierzătoare,

---

[28] Gh. I. Ioniţă, *Antifascismul maselor populare, călăuzite de Partidul Comunist Român – factor hotărâtor în bararea ascensiunii fascismului în România până în vara anului 1940*, în *Partidul Comunist Român în viaţa social-politică a României 1921-1944. Culegere de studii*, Editura Militară, Bucureşti, 1971, pp. 121-122.

[29] Dorin-Liviu Bâtfoi, *op. cit.*, p. 172.

[30] *Ibidem*, p. 178.

[31] Comunicat al CC al PCR din februarie 1936, în *Documente*…, pp. 360-361.

atâta timp cât populația nutrea sentimente profund ostile atât față de acesta, cât și față de Uniunea Sovietică. Prietenia PCdR nu doar că nu aducea nici un câștig, dar putea genera pierderi semnificative de credibilitate[32]. Retorica antifascistă în care partidul s-a avântat cu nesaț a atras asupra lui consecințe penale. Relația partid-autorități a funcționat mereu sinusoidal, în binomul cauză-efect: când comuniștii vegetau în amorțire, poliția nu le tulbura „somnolența" politică; dar ori de câte ori încercau să întreprindă câte ceva pe „linia" trasată de la Moscova, statul creat în 1918 li se împotrivea cu energia și uneori exagerările tipice tinereții lipsite de experiență.

*

Reacția autorităților la noutatea Frontului Popular antifascist s-a suprapus măsurilor oricum dure adoptate în 1933, după grevele din vremea crizei economice. Rezultanta acestor două forțe a lovit în fragila mișcare comunistă, consecința constând în multitudinea de procese intentate „antifasciştilor" în a doua jumătate a anilor '30.

Faptele imputate tânărului Nicolae Ceaușescu fuseseră săvârșite într-un teritoriu aflat sub stare de asediu, ceea ce conducea judecarea lor de structurile militare. Guvernarea liberală a lui Gh. Tătărescu a ridicat excepționalul – starea de asediu în anumite regiuni ale țării – la rang de normalitate. Măsurile extraordinare de protecție a ordinii de stat fuseseră luate după grevele din februarie 1933[33].

Între 3 și 5 februarie 1933, printr-o serie de acte ale puterii executive și legislative[34], a fost decretată starea de asediu pentru șase luni

[32] Bela Vago, *loc. cit*., p. 106.

[33] De această măsură de protecție excepțională se uzase pe scară largă și în deceniul anterior.

[34] Legea nr. 196 din 3 februarie 1933 pentru Autorizarea Stării de Asediu, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 29 din 4 februarie 1933; Decretul Regal nr. 201 din 4 februarie 1933 privind declararea stării de asediu în municipiile București, Cernăuți, Galați, Iași, Timișoara, Ploiești și în regiunile industriale din județul Prahova, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 30 din 5 februarie 1933. Pentru pașii parcurși în februarie 1933 în vederea instituirii stării de asediu, vezi Mihai Burcea, *3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist?*

în Bucureşti, Cernăuți, Galați, Timişoara, Ploieşti şi în județul Prahova. Pe teritoriul supus stării de asediu erau interzise orice adunări sau întruniri şi orice convocare de adunări fără autorizația prealabilă a comandamentului corpului de armată, al diviziei sau al garnizoanei respective. În plan juridic, starea de asediu atrăgea judecarea unor infracțiuni în tribunalele militare.

În 30 decembrie 1933, starea de asediu s-a prelungit în localitățile menționate în legea din februarie, adăugându-se orașele Constanța, Cluj, Chişinău, Oradea şi județul Dâmbovița. Se menținea interdicția organizării de adunări şi întruniri fără aprobarea comandamentului militar al regiunii, sub sancțiunea deferirii făptaşilor către instanțele militare[35]. Tribunalele militare aveau calitatea să judece „toate crimele şi delictele ce interesează Constituția, ordinea publică şi siguranța statului, *oricare ar fi calitatea infractorilor şi a complicilor lor* (subl. ns., C.D.), în conformitate cu legile militare ordinare şi speciale"[36]. Pe teritoriile supuse stării de asediu, autoritățile militare – iar până la sesizarea lor – parchetele şi instanțele civile, orice ofițer de poliție – aveau dreptul să instrumenteze chiar afacerile care erau în competența tribunalelor militare, cu obligația de a înainta de

Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanți la grevele de la începutul anului 1933, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coordonatori), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator*, Studiu introductiv de Dennis Deletant, Polirom, Iaşi, 2012, p. 51, nota 1.

35 Ordonanța nr. 5968 pentru instituirea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 301 ter. din 30 decembrie 1933, după *Codul General al României (Codurile, Legile şi Regulamentelor uzuale în vigoare). 1856-1934. Întocmit după textele oficiale*, Fondator: C. Hamangiu, fost consilier la Înalta Curte de Casație şi Justiție membru onorariu al Academiei Române şi Ministru de Justiție, Continuatori: G. Alexianu şi C. St. Stoicescu, Volumul XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislațiune a anului 1933 (*în continuare C. Hamangiu, *Codul general*…, vol. XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislațiune a anului 1933*), pp. 986-987.

36 Ordonanța nr. 5968 din 30 decembrie 1933 pentru autorizarea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 301 bis din 30 decembrie 1933, în C. Hamangiu, *Codul general.*…, vol. XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislațiune a anului 1933*, p. 986.

îndată dosarul cauzei către instanța militară competentă[37]. După cum se va vedea mai jos, procedura se va urma întocmai în cazul grupului din care făcea parte Ceaușescu, instrucția (cercetarea preliminară) fiind efectuată la posturile de jandarmi din Ulmi și Nucet, respectiv poliția de Siguranță din Târgoviște. Aceleași autorități aveau dreptul conferit de lege de a opri sau dizolva „orice adunări, oricare ar fi numărul participanților și în orice loc s-ar întruni, ori de câte ori ar socoti că asemenea întruniri sau adunări sunt de natură a provoca sau întreține dezordine"[38]. În accepțiunea legii, Ceaușescu participa în ianuarie 1936 la o astfel de întrunire.

Interdicțiile din 1933 au fost prelungite, din șase în șase luni, în 1934 și 1935[39]. Faptele grupului din care făcea parte Nicolae Ceaușescu au intrat sub incidența Decretului privind prelungirea stării de asediu din 14 septembrie 1935, care menținea zonele stabilite în decembrie 1933 (inclusiv județul Dâmbovița).

*

La condițiile generale prezentate mai sus se adăuga un temei de îngrijorare cu conotație locală. În localitățile din apropiere de Târgoviște, precum Gura Ocniței și Moreni erau mai multe regiuni petrolifere și

37 *Ibidem*.

38 *Ibidem*.

39 Decretul regal nr. 3376 din 30 decembrie 1933 a fost ratificat prin Legea pentru autorizarea stării de asediu din 16 martie 1934, promulgată prin Decretul nr. 684, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 63 din 16 martie 1934; starea de asediu a fost prelungită prin Decretul regal nr. 2 557 934 din 15 septembrie 1934, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 213 din 15 septembrie 1934 (C. Hamangiu, *Codul general…*, vol. XXII: *Legi și regulamente cuprinzând întreaga legislație a anului 1934*, p. 63 și p. 630). După scurgerea celor șase luni, în 1935, starea de asediu a fost din nou prelungită prin Legea pentru prelungirea valabilității legii pentru autorizarea stării de asediu din 14 martie 1935, promulgată prin Decretul nr. 605/935, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 62 bis din 14 martie 1935 și Decretul nr. 620 din 15 martie 1935, publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 65, din 18 martie 1935 (C. Hamangiu, *Codul general…*, Vol. XXIII: *Legi și regulamente cuprinzând întreaga legislație a anului 1935*, p. 142 și p. 788).

miniere, precum şi diferite întreprinderi economice. Caz mai rar în Vechiul Regat, spre deosebire de Transilvania, unde era regulă, întreprinderi industriale şi, implicit, lucrători, erau plasaţi atât în mediul urban cât şi la sate[40]. La sat, mediile muncitoreşti erau mai greu de supravegheat decât în oraşe, cu acumularea lor de poliţişti, agenţi de Siguranţă, informatori. Autorităţile erau cert îngrijorate că, în lipsa supravegherii, flagelul comunismului se putea răspândi lesne[41].

2. Arestarea, ancheta şi condamnarea lui Nicolae Ceauşescu

În decembrie 1935, la nici 18 ani împliniţi, Nicolae Ceauşescu fusese numit şef al Regionalei UTCdR Prahova. La fel ca în Oltenia, unde activase anterior, avea misiunea să creeze în zonă celule ale organizaţiei tineretului comunist. Pe harta partidului, regiunea Prahova se compunea din judeţul cu acelaşi nume, plus Dâmboviţa. Zonă industrializată, cu „proletariat" numeros, Prahova a fost ţintă predilectă a propagandei comuniste.

Şeful partidului în Dâmboviţa – secretar al Comitetului Judeţean, după cum se numea funcţia în documentele de partid – era tâmplarul Petre Iubu din Târgovişte, unul dintre cei al căror nume nu a fost reţinut de istoria partidului[42]. În comuna Ulmi exista o celulă UTCdR, creată în cursul anului 1935 de Gheorghe Dumitrache[43], alt anonim, pierdut ulterior prin istoria „clasei muncitoare". Originar din Ulmi, Gheorghe Dumitrache învăţase la Bucureşti meseria de cofetar, dar prinsese şi gustul politicii, fiind atras de mişcarea comunistă. După ce şi-a luat atestatul de meşter, s-a întors în localitatea de baştină şi a deschis o

40 Mitu Georgescu, *Populaţia în viaţa economică a României*, în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României*, vol. III: *Economia naţională. Cadre şi producţie*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 46.

41 ANIC, fond Procese Întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare (în continuare fond 96), dosar 6624, f. 516.

42 *Ibidem*, dosar 741, f. 1.

43 *Ibidem*, fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România (în continuare fond 45), dosar 219, f. 151.

cofetărie. Dintre tinerii din comună reuşise să-i convertească la ideile sale pe Ion Olteanu, Toma A. Toma[44], Gheorghe Băleanu şi Nicolae Chiţu. Frecventată de multă lume, prăvălia lui Dumitrache era un bun paravan pentru „munca de partid".

La începutul lui ianuarie 1936, când a ajuns în zonă, Ceauşescu i-a contactat pe Iubu şi pe Dumitrache. În majoritatea drumurilor, pe viitorul şef de stat l-a însoţit Vladimir Tarnovski[45], utecist de origine poloneză aflat de mulţi ani în România. La Târgovişte, Ceauşescu şi polonezul s-au întâlnit cu mai multe „legături" locale, printre care şi cu tânărul Toma A. Toma. Referindu-se la Ceauşescu, în timpul anchetei aceasta a declarat:

> În seara zilei de 12 ianuarie 1936 am fost la tânărul Gh. Dumitrache unde am găsit pe Dl. Vladislav Tarnovski şi Nicolae Ciauşescu pe care nu-l cunoşteam. În acelaşi timp, Dl. Tarnovski a spus la tovarăşul său să nu se ferească de mine căci mă cunoaşte mai de mult. După aceasta a început să vorbească Dl. Nicolae Ciauşescu care a spus că vine în comuna Ulmi să organizeze un comitet contra scumpetei[46] şi să trimită o cerere la Blocul Democratic din Bucureşti[47].

În 12 ianuarie 1936, Ceauşescu şi Tarnovski s-au întâlnit cu cofetarul Gh. Dumitrache şi i-au propus să plece cu ei, pentru a fi promovat într-o funcţie superioară, urmând ca locul lui în fruntea celulei uteciste de la Ulmi să fie preluat de altcineva. În faţa acestei oferte, tânărul cofetar a

---

[44] Utecistul din Dâmboviţa nu avea nici o legătură cu poetul A. Toma, omagiat ca poet realist-socialist în anii '50.

[45] Vladimir Tarnovski (n. 1912-?), fiul unui lucrător polonez stabilit în zona Moreniului înainte de Primul Război Mondial. În 1924, a plecat singur în Polonia, dar s-a întors în 1928, intrând fraudulos în ţară. Prins la frontieră, a fost judecat la Iaşi. Tribunalul l-a achitat şi a primit permis de şedere în România. Până în 1934, a lucrat la Societatea Astra Română. Fiind concediat, a mai declarat Tarnovski, a voiajat ulterior prin regiunea Prahovei, în căutare de lucru. Un amănunt din biografia lui Tarnovski a trezit bănuielile Siguranţei: făcuse cerere să plece în Uniunea Sovietică.

[46] A funcţionat între 1932-1935.

[47] ANIC, fond 96, dosar 6625, f. 173/v.

cerut un timp de reflecție, le-a relatat apoi jandarmilor la anchetă[48]. De altfel, Dumitrache a menționat de mai multe ori propunerea, recunoscând astfel adevărata natură a contactelor sale cu musafirii de la București.

Conform mărturiilor ulterioare ale lui Dumitrache şi Toma A. Toma, conducător al celulei de la Ulmi urma să rămână Ion Olteanu. Numai că şi acesta a dezvăluit jandarmilor toate discuțiile şi planurile de viitor. „În ianuarie 1936 am fost arestat, fiind dat de un provocator Olteanu”[49], scria Ceauşescu în autobiografia din 1945, referindu-se la istoria „căderii“ de la Ulmi. Mărturisirea lui a fost confirmată peste mulți ani şi de Toma A. Toma. La fel ca şi ceilalți tovarăşi arestați cu Ceauşescu în 1936, Toma nu a făcut carieră în politică. A rămas în satul lui natal toată viața, iar de pe urma cunoştinței cu Ceauşescu nu a beneficiat în nici un fel.

> Secretarul nostru de celulă, Dumitrache, urma să plece mai sus, şi-a amintit el. Ceauşescu era secretar la UTC la regională şi cred că voia să-l lase pe Dumitrache în locul lui. Venise cu Tarnovski să țină şedință şi să-l ia pe Dumitrache la regiune. Şi atunci a făcut trădare Olteanu, cu toate că Dumitrache voia să-l puie în locul lui la celulă. Am aflat io mai târziu că Olteanu era în legătură de mult, printr-un popă, cu Siguranța din Târgoviște[50].

Nicolae Ceauşescu, Vladimir Tarnovski şi Gheorghe Dumitrache s-au întâlnit acasă la Ion Olteanu la mijlocul lui ianuarie 1936. Anunțați de gazdă, jandarmii au năvălit şi i-au ridicat pe toți trei. Din dosarul cauzei reiese că anchetatorii l-au lăsat în pace pe Olteanu. Toma A. Toma, Nicolae Chițu, Gheorghe Băleanu şi ceilalți membri ai celulei UTCdR din comuna Ulmi au fost, de asemenea, arestați. Pe baza turnătoriilor lui Olteanu, au mai fost ridicați şi alți săteni.

---

48 *Ibidem*, f. 182/v-183.

49 *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar C/2050, f. 10.

50 Toma Roman Jr., *Ceauşescu văzut de aproape*, Curtea Veche, București, 2008, p. 119.

Prefacerile justiției „burgheze“

Ceaușescu a fost anchetat, judecat și condamnat pentru prima oară într-un moment complicat, de prefacere a sistemului penal din România. Totodată, la data condamnării, era minor, ceea ce face cazul și mai complex. Pentru stabilirea circumstanțelor juridice generale care au condus la condamnarea lui Nicolae Ceaușescu în 1936, în rândurile de mai jos voi discuta regimul juridic aplicat minorilor în perioada interbelică.

În martie 1936, în chiar anul judecării lui Ceaușescu, a fost promulgat primul Cod Penal unificat al României Mari, aplicabil la scara întregii țări, care a intrat în vigoare de la 1 ianuarie 1937, odată cu noul Cod de Procedură Penală. În anul următor, Codul Penal Carol al II-lea a suferit două modificări, odată în ianuarie 1938[51], a doua oară în 24 septembrie 1938[52].

Ceaușescu n-a fost trimis în judecată pentru vreo infracțiune prevăzută de Codul Penal, ci de legi speciale (Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice[53] și Legea Apărării Ordinii de Stat[54]). Îi erau aplicabile, însă, reglementările privitoare la majoratul penal (vârsta de la care un individ era considerat responsabil în raport cu legea penală, care diferea de majoratul civil). Or, asemenea reglementări cu caracter general erau prevăzute de Codul Penal.

Până în 1937, fuseseră în vigoare mai multe legiuiri penale, aplicabile în Vechiul Regat și Basarabia (Codul Penal din 1865, modificat și completat prin legi speciale în mai multe rânduri[55]; unele prevederi au fost extinse la scara întregii țări în 1925, precum și unele legi speciale),

---

51 Se adăuga un aliniat la art. 190, referitor la funcționarii publici care divulgau informații confidențiale.

52 Pentru a-l racorda cu prevederile Constituției din februarie 1938, care introducea pedeapsa capitală.

53 Publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 107 din 12 mai 1933. Forma din 1933 contopea formele anterioare ale Legii din 19 decembrie 1924, respectiv modificarea din 15 noiembrie 1927 și pe cea din 22 martie 1933.

54 Publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 83 din 7 aprilie 1934. Vezi C. Hamangiu, *Codul general…*, vol. XXII: *Legi și regulamente cuprinzând întreaga legislație a anului 1934*, pp. 121-124.

55 Modificările Codului Penal Cuza

Ardeal („Novela Penală" din 1908, „Codul de contravenţiuni" din 1879, „Codul de procedură penală din 1898, modificat prin Novela din 1914) şi Bucovina (Codul Penal austriac din 1852 şi Codul de Procedură Penală austriac din 1873)[56]. În cazul care ne interesează – majoratul penal – trebuie precizat că, până în 1937, a continuat să fie reglementat diferit[57].

Judecat la Braşov, deci în Ardeal, pentru o faptă comisă în judeţul Dâmboviţa din Vechiului Regat, lui Ceauşescu i s-a aplicat legea penală valabilă în regiunea istorică unde comisese fapta, adică vechiul Cod Penal Cuza.

Între ianuarie 1936 şi decembrie 1938, perioada cât Ceauşescu a fost judecat şi închis, au fost în vigoare trei vârste diferite ce stabileau majoratul penal[58]. Vechiul Cod Penal din Principate, după care a fost judecat, stabilea vârsta maturităţii la 20 de ani. Practic, minorul putea fi pedepsit de la 8 ani împliniţi, dacă instanţa aprecia că a acţionat cu discernământ („cu pricepere"). Minorii între 15 şi 20 de ani erau consideraţi complet responsabili faţă de legea penală, singura diferenţă faţă de adulţi constând în cuantumul mai mic al pedepsei[59]. În cazul lui

[56] Vintilă Dongoroz, *Drept penal (reeditarea ediţiei din 1939)*, Bucureşti, 2000, p. 65.

[57] În Ardeal era reglementată de Novela Penală din 1908 şi de Legea a VII-a din 1913. Vintilă Dongoroz, *op. cit.*, p. 332.

[58] Minoritatea penală era absolută şi relativă, legea distingând o perioadă de incapacitate juridică absolută (copilăria) şi o perioadă de incapacitate relativă (adolescenţa). Adolescenţa a fost privită şi unitar, şi împărţită în două – adolescenţă primară şi adolescenţă secundară. Întreaga discuţie nu interesează în cazul de faţă, pentru situaţia lui Ceauşescu fiind relevantă limita superioară de la care legea penală considera că se sfârşeşte adolescenţa şi individul devine pe deplin responsabil faţă de faptele sale.

[59] Codul Penal Cuza nu avea o Secţiune specială care să reglementeze situaţia infractorului minor. Dispoziţiile referitoare la acesta erau cuprinse în art. 61)-65). Art. 63), care interesează în cazul de faţă, avea următorul conţinut: „Când se va decide că acuzatul a lucrat cu pricepere, sau de va fi în etate dela 15 ani deplini până la 20 de ani deplini, pedepsele se vor pronunţa după chipul următor: Dacă a sa infracţiune va merita pedeapsa de muncă silnică pe viaţă sau pe timp mărginit, se va condamna de la 3 până la 15 ani închisoare. În celelalte cazuri, judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisoarei pe un timp egal cel puţin cu a treia parte sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri". C. Hamangiu, *Codex Romaniae*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1926, pp. 631-632.

Ceauşescu, infracţiunea săvârşită intra în categoria delictelor, pedepsibile, conform Codului Penal, cu detenţie de la 15 zile la 5 ani[60]. Pentru răspândirea de înscrisuri comuniste, Legea Mârzescu prevedea o pedeapsă privativă de libertate cuprinsă între 2 şi 5 ani. Noul Cod Penal, valabil din ianuarie 1937, cobora majoratul penal la 19 ani[61] iar în septembrie 1938 – la 18 ani. Coborârea limitei de vârstă a majoratului penal, de la 20 de ani până în 1936 în Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina la 19 ani, apoi la 18 avea relevanţă pentru adepţii mişcării clandestine comuniste, în general persoane tinere. Efectul consta în creşterea semnificativă a anilor de detenţie de care era pasibilă o persoană învinuită de activitate în slujba mişcării subversive.

---

60 *Ibidem*, p. 621.

61 Codul Penal Carol al II-lea, în vigoare din 1 ianuarie 1937 reglementa mult mai clar situaţia minorilor, alocând acestei materii o întreagă Secţiune – a X-a. Noul Cod reflecta evoluţia societăţii şi a ştiinţei dreptului, mult mai preocupate de soarta copilului şi adolescentului decât în epocile anterioare. Între 1 ianuarie 1937 şi 24 septembrie 1938, minor era considerată persoana care nu împlinise 19 ani, copil – minorul care nu împlinise 14 ani iar adolescent – minorul între 14 şi 19 ani neîmpliniţi. Teoretic, noul Cod ridica mult limita de jos a minorităţii responsabile, stabilind că este responsabil pentru faptele comise persoana care nu a împlinit 14 ani (copilul). Totuşi, asupra copilului şi adolescentului fără discernământ, instanţa putea dispune „măsuri corective şi educative", precum încredinţarea familiei; unei rude apropiate dacă nu avea părinţi; dacă nu avea deloc familie – unei persoane onorabile, unei societăţi de patronaj sau unei instituţii publice sau private, autorizate de stat; sau putea fi trimis unei instituţii de „educaţie corectivă". (art. 138)-140). Vezi C. Hamangiu, *Codul general…*, vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1936*, Partea I, pp. 31-32. Aparent mai favorabil, noul Cod era mai ambiguu decât precedentul, eliminând instituţia incapacităţii absolute (vârsta până la care o persoană nu putea fi pedepsită penal, care în Codul Cuza era stabilită la 8 ani). După modificarea din 1938, Codul Penal reglementa: incapacitatea absolută (până la 12 ani), o perioadă de incapacitate relativă (între 12-15 ani). Minorul între 15 şi 18 ani era considerat responsabil. Limita de vârstă a responsabilităţii penale – 15 ani – era practic aceeaşi de la 1865. Faţă de Codul Cuza, se ridica limita superioară a copilăriei penale, de la 8 la 12 ani, şi se cobora majoratul penal de la 20 la 18 ani. Vezi Vintilă Dongoroz, *op. cit.*, p. 332.

Ancheta

Ridicați din casa lui Ion Olteanu, Ceaușescu, Tarnovski și Dumitrache au fost duși la postul de jandarmi Ulmi. Primii doi au fost „cazați" în grajdul unde jandarmii țineau caii, după amintirile lui Toma. La primele cercetări, nici unul n-a recunoscut nimic. Cizmarul din Bucureşti a minţit că ajunsese la Ulmi chiar în dimineața respectivă ca să-l viziteze pe Ion Olteanu, prieten ce şi-l făcuse la Bucureşti. A declarat următoarele (ortografia îi aparține):

> Subsemnatul, Niculae Ceaușescu, român de 18 ani de profesiune cizmar cu domiciliul în orașul București str. Vasile Lascăr nr. 3, București Negru, părinții mei locuiesc în jud. Olt comuna Scornicești. Declar următoarele: În ziua de mercuri, 15 ianuarie 1936 am plecat din București la orele nu știu ora ficsă, însă la Târgoviște am sosit la ora 12 ½ cu mașina de curse care vine de la București. Sosit în Târgoviște am plecat în direcția care pleacă în spre comuna Ulmi ca să mă duc la un cunoscut al meu, pe care îl cunoșteam din București pe când el era lucrător (legător de cărți) că venea pe la noi să-și repare pantofii. Am venit la pretenul meu singur fiind șomer ca să stau singur, până când oi găsi de lucru în Târgoviște ca să lucrez. Sosit aci la prietenul meu în Ulmi am fost arestat, negăsind nimic la mine jandarmii de care am fost arestat și conduși la post. Atât declar subscriu și semnez propriu, Niculae Ceaușescu[62].

După declarația dată, rezultă că la acel moment Ceaușescu era familiar cu uzanțele din lumea comunistă, care cereau ca arestatul să nege tot, sfidând chiar evidențele. Practic, n-a recunoscut că ar fi desfăşurat vreun fel de activitate politică, scopul venirii sale în regiune limitându-se la vizite de curtoazie. În realitate, jandarmii găsiseră asupra lui broşurile comuniste cu titlurile *Lumina vine de la răsărit*, din iunie 1935, *Raportul tovarăşului Dimitrov*, cu fotografie pe ea, *Dezvoltarea democrației în patria socialistă, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste*, din mai 1935; mai grav, după cum se nota în Ordonanța definitivă de trimitere în judecată, la arestare, Ceaușescu avea asupra lui și două note de mână, conținând instrucțiuni despre comportamentul comuniştilor[63]. Avea asupra lui,

[62] ANIC, fond 96, dosar 6625, f. 175.
[63] *Ibidem*, dosar 6624, ff. 516/v-517.

aşadar, înscrisuri prohibite de Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniştii publice, „mitraliera“ juridică îndreptată de stat împotriva comuniştilor în toată perioada interbelică. Acestea erau socotite materiale pentru propagandă, ceea ce în fond şi erau. Din cauza conținutului greoi şi limbajului arid, aveau eficiență redusă, dar jandarmii de la Ulmi n-au pierdut timpul cu analize stilistice. Au găsit asupra lui Ceauşescu materiale comuniste şi au consemnat ca atare. Oricum, alături de buna cunoaştere a practicilor „bunului comunist“, tânărul Ceauşescu mai proba o trăsătură de caracter ce nu l-a părăsit până la moarte: încăpățânarea de a susține, în pofida evidențelor, că albul e negru şi că negru e alb.

Deşi musafirul de la Bucureşti a negat, prin metode „specifice“ jandarmii l-au convins pe Dumitrache să-şi recunoască activitatea în slujba partidului interzis. Într-o autobiografie din 1948, dată pentru primirea în Asociația luptătorilor antifascişti, acesta a admis că îşi recunoscuse activitatea ilegală, „în urma bătăilor şi a presiunilor morale (arestarea sorei mele care era bolnavă şi mă crescuse pe mine, arestarea fraților mai mici)“[64]. Pentru vastele cunoştințe ale autorităților despre activitatea micului nucleu comunist din Ulmi l-a învinuit pe Olteanu, care îi ştia activitatea şi, după ştiința tânărului cofetar, îi „montase“ pe ceilalți utecişti să dea declarații împotriva lui.

De la Ulmi, lotul arestaților a fost trimis la postul Nucet. Bătuți şi amenințați, uteciştii începuseră să recunoască, pentru că aflaseră între timp de trădarea lui Ion Olteanu. Confruntat cu noua situație, Ceauşescu a continuat să nege, susținând că abia venise în zonă, că nu desfăşurase niciun fel de activitate comunistă şi nu-şi explică arestarea. La postul de jandarmi Nucet, şi-a susținut astfel „legenda inițială“:

> Asupra celor întrebate declar că susțin în totul cele declarate la procesul verbal dresat la 15 ianuarie 1936. Şi mai adaug următoarele: În ziua de 12 ian. a.c. eu am fost în Bucureşti toată ziua şi nu este adevărat că eu am fost în Ulmi, după cum declară informatorul Toma A. Toma şi pârâtul Ghiorghe (sic!) Dumitrache ambii din comuna Ulmi. Eu pot să dovedesc că am fost la Bucureşti în ziua de 12 ianuarie a.c. cu locuitorii Stan Solea de meserie cizmar care locuieşte în strada Maria Rozete nr. 1, cu Aurel Cornățeanu cizmar care

[64] *Ibidem*, fond 45, dosar 219, f. 151-152.

> locuieşte în strada Vasile Lascăr nr. 3 şi cu Niculina Ciauşescu, sora mea care locuieşte în strada Bulevardul Maria nr. 55 Bucureşti ce este soţia lui Rusescu Ştefan. Acesta declar şi semnez propriu, Niculae Ceauşescu[65].

Era singur însă, împotriva mărturiei celorlalţi.

De la Nucet, arestaţii au fost transferaţi la Târgovişte. Prin firul prins la Ulmi, autorităţile au descoperit în regiune şi alte nuclee comuniste, la Gura Ocniţei şi Moreni, şi au operat noi arestări. De pildă pe Ion Stănescu, electrician din Târgovişte, utecistul care le-a declarat poliţiştilor că se întâlnise de mai multe ori cu Ceauşescu, găzduindu-l o noapte la el acasă. Versiunea autorităţilor, cuprinsă în Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată, spunea că Petre Iubu, secretarul PCdR Dâmboviţa, primea de la Bucureşti instrucţiuni pentru organizarea nucleelor comuniste în regiune. De asemenea, depozita în atelierul său de tâmplărie manifeste, a căror răspândire în judeţ o şi organiza. Tarnovski asigura legătura între Iubu şi celulele de la Moreni, Gura Ocniţei şi Ulmi[66].

Cu atâtea declaraţii împotriva lui, activistul UTCdR Ceauşescu a admis că stătuse mai multe zile la Târgovişte, dar numai pentru a căuta de lucru. A fantasmat un basm aiuritor, plin de amănunte inutile, menite să inducă în eroare pe anchetatori:

> Cunosc pe Dl. Gh. Dumitrache din com. Ulmi judeţul Dâmboviţa din ziua de 12 ianuarie 1936 când am mâncat o prăjitură la el în prăvălie – declară el. Erau mai multe persoane pe Vladislav lam cunoscut la el la orele 16. Acolo am stat puţin de vorbă despre meserii şi că suntem şomeri pe seară am plecat cu Vladislav Tarnovschi în spre oraşul Târgovişte. Sosiţi în oraş am mers la un birt în piaţa obor de am mâncat după ce neam despărţit mam plimbat până pe la 12 noaptea când mam dus în gară şi am dormit. Dimineaţa mam interesat dacă pot găsi de lucru pe la 9 ½ mam dus la birt unde am mâncat o cafea cu lapte stând până la 12, după ce am luat masa am plecat în oraş mergând în grădina publică am citit ziarul până seara, când am luat masa la birt stând până târziu; după ce am plecat mam dus tot în gară de mam culcat am stat până dimineaţa la ore 7 ½. În ziua de 14 ianuarie am mâncat la un birt un lapte, după care ne având ce face am plecat în spre Ulmi Jud. Dâmboviţa la cofetarul

[65] *Ibidem*, fond 96, dosar 6625, f. 180.
[66] *Ibidem*, dosar 6624, ff. 516-522, f/v.

> Gh. Dumitrache singur care mă invitase să mai vin pe la el dacă nu găsesc de lucru. În fața Cofetăriei lam întâlnit și pe Vladislav, am intrat împreună la Gheorghe Dumitrache unde am mâncat niște pâine cu brânză am citit „Dimineața" și mai vorbind că nu am găsit de lucru și că e greu de trăit. Dela Gheorghe Dumitrache am plecat pe la orele 16 cu Vladislav la Târgoviște. În Târgoviște am mâncat împreună despărțindu-mă de el mam dus tot în spre gară ca să dorm. În 15 ianuarie 1936 mam dus la o ceainărie unde am mâncat un ceai și 2 gogoși am stat până la 11 ½ citind ziarul, după aceia am plecat la Ulmi pela un pretin pe drum mam întâlnit cu el și nea ajuns din urmă Vladislav, am mers împreună la un pretin unde am sosit la orele 15 mai târziu a venit și Gheorghe Dumitrache. Eu nu am luat nici un ban de la ei, după puțin timp după sosirea noastră a venit Dl Șef al postului de Jandarmi Ulmi cu alți jandarmi și neau arestat, la percheziția făcută nu sa găsit nimic asupra mea[67].

Cercetările au durat două săptămâni. De la Siguranța din Târgoviște, Ceaușescu ajungea în ultima zi a lui ianuarie la Penitenciarul Brașov. Călătoriseră pe jos, după cum reiese din dosar. Printr-o notă de serviciu, ofițerul de gardă confirma primirea „indivizilor" Ionescu R. Gheorghe, Toboșaru M. Vasile, Iubu Petre zis „Iubulescu", Amoașei Vladimir, Temciuc Grigore, Lescov Alexandru, Antonescu Dumitru, Ceaușescu Nicolae, Vladislav Tarnovski și a mandatelor de arestare respective[68].

Cercetările au continuat la Consiliul de Război al Corpului 5 Armată în cursul lunii februarie 1936. Dosarul întocmit în timpul instrucției conține și două procese-verbale de interogatoriu luate inculpatului Ceaușescu Nicolae. În cel din 31 ianuarie, a menținut „linia" din declarațiile anterioare: e adevărat că a fost acasă la Ion Olteanu, împreună cu alți cercetați, dar se afla acolo pentru că era șomer și pentru a discuta probleme de-ale oamenilor fără lucru. A fost pur și simplu în vizită, grupul adunat neputând fi nicidecum calificat drept „întrunire comunistă". Ceaușescu își reprezenta corect situația în care se găsea, și ce anume se putea constitui în cap de acuzare, așa că a negat în continuare că ar fi avut asupra lui broșurile comuniste menționate în actele de cercetare întocmite până atunci[69]. A renunțat și la poveștile culinare, limitându-se să răspundă la întrebări.

---

67 *Ibidem*, f. 184 f/v. Ortografia aparține lui Nicolae Ceaușescu.
68 *Ibidem*, f. 276.
69 *Ibidem*, f. 292-294.

Procurorii militari au insistat în obținerea unei declarații, astfel că Ceauşescu a fost scos la anchetă încă o dată, în 25 februarie 1936. Cu acelaşi rezultat, după cum reiese din documente. La fel ca în primele declarații, Ceauşescu a negat totul: n-a organizat nici o adunare, nu cunoaşte nici un sătean din Ulmi, cu excepția lui Olteanu; pe Dumitrache şi Tarnovski i-a cunoscut atunci, în casa lui Olteanu, la arestare nu avea asupra lui decât o agendă-calendar, pe care nu scria nimic. Despre existența vreunei celule comuniste la Ulmi nu cunoaşte, nici cine este Petre Iubu şi cu ce se ocupă[70]. „N-am dat nici o declarație privitor la munca mea sau a altora“[71], a scris Ceauşescu în autobiografia din 1945.

Lotul avea 19 persoane, iar între declarațiile lor au apărut neconcordanțe. Astfel că procurorii militari care se ocupau de caz au efectuat audieri suplimentare şi confruntări între arestați. Au interogat colegi de serviciu ai acuzaților, rude şi alți cunoscuți, cercetările Cabinetului de instrucție care funcționa pe lângă Consiliul de Război amintit prelungindu-se până la sfârşitul lui aprilie. Lui Nicolae Ceauşescu i-a venit rândul să ajungă din nou în fața procurorului de caz la 29 aprilie 1936, când a şi semnat procesul-verbal de finalizare a cercetărilor. Luând la cunoştință conținutul dosarului, inculpații Ceauşescu şi Tarnovski au reclamat, prin intermediul avocaților, că anchetatorii ar fi operat falsuri în declarații: „S-au comis falsuri prin ştersături şi adăugiri. Denunțând aceste falsuri, vă rugăm să dispuneți îndeplinirea procedurilor legale“[72].

Dosarul realizat de pe urma instrucției a fost trimis comisarului regal.

Procesul

Judecarea comuniştilor din regiunea Prahova a început la 26 mai 1936, în sala Consiliului de Război al Corpului 5 Armată Braşov. Prezida colonelul Radu Gherghe, acuzarea fiind reprezentată de comisarul regal Gheorghe Butei. Apărarea inculpaților a fost asigurată de avocații Ion Gheorghe Maurer, Radu

[70] *Ibidem*, f. 390 f/v.
[71] *Ibidem*, fond CC al PCR – Secția Cadre, Dosar C/2050, f. 10.
[72] *Ibidem*, fond 96, dosar 6624, f. 342.

Olteanu, Paul Moscovici, Marcu Witzman şi alţii[73]. Pentru Ceauşescu au pledat Paul Moscovici şi Marcu Witzman, avocaţi obişnuiţi în procesele comuniştilor. Witzman era membru de partid din 1932 şi fusese arestat el însuşi. După 23 august 1944 a făcut carieră în sistemul judiciar al noului regim[74].

Ceauşescu a fost trimis în judecată pentru două capete de acuzare: deţinerea de mijloace de provocaţie la comiterea de infracţiuni calificate crime şi delicte[75] şi participare la asociaţii secrete[76].

În raport cu legislaţia în vigoare la acel moment, la ce se putea aştepta Nicolae Ceauşescu? Minori infractori mai mari de 15 ani erau

---

[73] *Ibidem*, dosar 6624, f. 391.

[74] http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/4612.

[75] Sancţionată de art. 17, alin. c) din Legea pentru Reprimarea unor noi Infracţiuni contra Liniştii Publice, care avea următorul conţinut: „Se pedepseşte cu pedepsele prevăzute la art. 7 de mai sus (închisoare de la 2 la 5 ani, amendă de la 2.000-10.000 lei şi cu interdicţie corecţională, n.n. C.D.) acel care cunoscând conţinutul va încredinţa uneia sau mai multor persoane, spre răspândire, chiar dacă răspândirea nu a avut loc, precum şi acela care a primit şi păstrat cu bună ştiinţă a lui, la domiciliul său sau în alt loc, în vederea răspândirii în public, vreunul din mijloacele de provocaţiune enumerate de art. 8. din legea de faţă“ (scrieri de orice fel, ziare, corespondenţe, gravuri, desene, afişe, embleme, imprimate clandestine, filme, anunţuri luminoase sau alte asemenea, n.n. C.D.). ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 387, f/v; în cazul lui Ceauşescu, respectivul articol se combina cu art. 7 şi 28 ale aceleiaşi legi, cu art. 13 şi 14 alin. b) din Legea Apărării Ordinii în Stat din 7 aprilie 1934, toate combinate cu art. 129 C.J.M. şi cu toate decretele pentru prelungirea stării de asediu. ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 13.

[76] Sancţionată de art. 13 şi 14, alin. b) din Legea pentru Apărarea Ordinii de Stat. Art. 13 avea următorul conţinut: „Este interzisă formarea sub orice formă de asociaţiuni sau societăţi secrete, care îşi vor tăinui existenţa sau statutele lor în scopul de a eluda dispoziţiile prezentei legi. Participarea la asemenea asociaţiuni sau societăţi constituie delictul cu acelaşi nume, după cum se arată mai jos“. Iar art. 14, alin. b) – „Este considerat că participă la asemenea asociaţiuni sau societăţi secrete şi pedepsit ca atare: b) Acel care continuă a conduce sau a fi membru activ al unei asemenea asociaţiuni sau societăţi din ţară sau străinătate sau care întreţine corespondenţă sau legături de orice fel cu astfel de asociaţiuni sau societăţi. Pedeapsa în cazurile de mai sus va fi închisoarea corecţională de la 6 luni la un an“. C. Hamangiu, *Codul general…*, vol. 22: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1934*, p. 123.

pedepsiți cu închisoarea, la fel ca adulții. Puteau fi încredințați familiei sau internați într-o mănăstire numai minorii cu vârste cuprinse între 8 şi 15 ani, care acționaseră fără discernământ. Odată împlinită vârsta de 15 ani, problema discernământului nu se mai punea, iar infractorul minor dovedit de instanță mergea direct la închisoare. Diferea numai cuantumul pedepsei. Conform Codului Penal, dacă o persoană era trimisă în judecată pentru o infracțiune care nu era pasibilă de muncă silnică pe viață sau muncă silnică pe timp limitat, „judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisorii pe un timp egal cu cel puțin a treia parte sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri“[77]. Fapta pentru care era judecat Ceauşescu se pedepsea cu închisoare de la doi la cinci ani. Aşadar, în cel mai rău caz putea fi condamnat la maximum 2,5 ani de temniță[78]. Codul Penal Carol al II-lea, pe care Ceaușescu l-a ratat de puțin, nuanța şi această chestiune[79].

Ca să se apropie cât mai mult de rezultatul dorit, şi acuzarea, şi apărarea au propus peste o sută de martori fiecare. În cazul comuniştilor, aşa era tactica folosită de avocați: la mijlocul anilor ’20, Ajutorul Roşu Internațional hotărâse ca procesele „victimelor terorii albe“ să fie transformate în „spectacol”[80]. Nu o dată s-a întâmplat să fie citat în favoarea comuniştilor prim-ministrul în funcție, ministrul de Interne, şeful Siguranței, liderii partidelor politice importante. Evident, „arcul guvernamental” nu se prezenta, dar opoziția mai apărea când şi când,

77 C. Hamangiu, *Codex Romaniae*…, p. 632.

78 George St. Bădulescu, George T. Ionescu, *Codul Penal adnotat cu jurisprudență şi doctrină română şi franceză*, cu o prefață de domnul I. Tanoviceanu, Profesor de Drept Penal la Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, Editura ziarului Curierul Judiciar 5, Rahovei, 5, 1911, pp. 115. (în continuare *Codul Penal adnotat*….)

79 Aplicarea pedepsei cu închisoarea era obligatorie dacă fapta comisă era pedepsită cu mai mult de 1 an şi atunci când minorul mai fusese supus anterior unei măsuri tutelare (art. 145), în C. Hamangiu, *Codul General al României*…, vol. XXIV: *Coduri, legi şi regulamente cuprinzând prima parte din legislația anului 1936*, Partea I, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1937, p. 32 şi Vintilă Dongoroz, *op. cit*., p. 539.

80 J. Martin Ryle, *International Red Aid and Comintern Strategy, 1922-1926*, în „International Review of Social History, Vol. 15, Issue 01, 1970, pp. 43-68.

dacă avea de transmis vreun mesaj politic. Procesul de la Braşov nu era de aşa mare importanță încât să reclame chemarea la bară a lui Gh. Tătărescu însuşi, dar avocații au încărcat suficient lista martorilor. Iarăşi tipic pentru astfel de procese – nu s-au prezentat toți, până la urmă chiar apărarea renunțând să îi mai cheme la bară.

Conform procedurilor, cu câteva zile înainte de începerea procesului, şi lui Nicolae Ceauşescu i s-a cerut să propună martori favorabili. I-a nominalizat pe fostul lui patron Aurel Cornățeanu (viitor maior de securitate în anii '50) şi pe cumnatul Ştefan Rusescu, soțul surorii sale Niculina; doi lucrători de la atelierele C.F.R. din Bucureşti; doi angajați ai cumnatului Rusescu; doi avocați şi un cizmar din Piteşti; iar din închisoarea Doftana, pe deținuții Grigore Preoteasa şi Vasile Luca, menționat de procuror „Luca Lascu". Mai mult ca sigur îl avea în vedere pe László Luka, Vasile Luca pe numele său de după 23 august 1944.

În primele zile au fost audiați inculpații. Depoziția lui Nicolae Ceauşescu a fost ascultată de judecător în dimineața de 28 mai 1936 şi a decurs fără incidente. A doua zi începea audierea martorilor acuzării.

În 30 mai 1936, tânărul Ceauşescu a fost eroul zilei. Dimineața, Dumitru Mailat, şeful de post din Ulmi, a apărut în fața judecătorului. Lui i se datorau primele arestări, datorită lui fuseseră prinşi atâția comuniști în Prahova. Şi tot el efectuase primele cercetări. Pentru vigilența cu care acționase, plutonierul Mailat fusese felicitat de superiori, dar pentru cei din boxă şi pentru istoriografia comunistă, Mailat era personificarea „călăului clasei muncitoare". Față de jandarm, se scrie în sentința procesului, Tarnovki Vladislav, zis Vladimir, „a avut eşiri nepermise, față de care domnul preşedinte a fost forțat să atragă atențiunea"[81].

Pentru aceste ieşiri, Tarnovski a fost pedepsit cu 15 zile închisoare. Judecătorul a dispus totodată să fie scos din sală, iar judecata să se facă în absența inculpatului. Acesta a fost momentul afirmării lui Ceauşescu, consemnat de birocrați astfel:

> La ordinul preşedintelui, dat gardei de a scoate din sala de şedință pe acuzatul Tarnovski Vladislav, zis Vladimir, acuzatul Ceauşescu Nicolae s-a

[81] ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 366/v.

> revoltat, s-a sculat în picioare şi a protestat în privinţa scoaterii din şedinţă a acuzatului Tarnovski. La invitaţia preşedintelui de a se linişti, numitul acuzat a continuat să protesteze, adresând cuvintele: „Atunci noi ne solidarizăm cu toţii", şi întorcând spatele instanţei, a îndemnat şi pe ceilalţi acuzaţi să-l urmeze, gesticulând şi aducând astfel ofense preşedintelui şi instanţei prin cuvinte şi atitudine ireverenţioasă[82].

Urmare a ieşirii lui Ceauşescu, procesul principal s-a întrerupt. Tânărul cizmar a fost scos din boxă şi adus la bară, pentru o nouă judecată. Din sală au fost găsiţi rapid patru martori: un pensionar, o casnică şi doi ziarişti din Braşov care asistau la proces. Astfel, Ceauşescu a fost condamnat la şase luni închisoare pentru ultraj, sentinţa fiindu-i comunicată „în faţa trupei adunată sub arme"[83]. Apoi a fost evacuat din sala de judecată. Urmare a scandalului făcut de Ceauşescu, procesul s-a suspendat până la ora 17.

În sală au fost prezenţi şi mai mulţi gazetari de la ziarele locale. Apreciat drept un fapt de senzaţie, incidentul provocat de Nicolae Ceauşescu la 30 mai în sala Tribunalului Militar a fost preluat de presa centrală. „15 zile închisoare pentru obrăznicii", a titrat „Universul" despre protestele lui Vladimir Tarnovski, consemnând şi izbucnirea lui Ceauşescu. Avocatul Witzman a încercat să-l scuze în faţa instanţei, se scria în ziar, accentuând caracterul involuntar al scenei şi lipsa intenţiei de a jigni. Ceauşescu şi-a motivat gestul protestatar prin aceea că martorul acuzării inducea în eroare instanţa, făcându-i pe inculpaţi să pară mai vinovaţi decât erau în realitate. De aceea, tânărul activist a cerut judecătorului, pe un ton nepotrivit, să permită acuzaţilor un dialog mai aplicat cu martorii acuzării[84]. „Curentul" aducea şi alte precizări, referitoare la „alte aprecieri ofensatoare la adresa consiliului", făcute de Nicolae Ceauşescu.

În următoarele zile, tânărul comunist nu a mai mai apărut în sala de judecată, deşi avocatul Paul Moscovici insistase ca Tarnovski şi Ceauşescu să fie readuşi. Fiind absenţi, li se îngrădeşte dreptul la apărare, a pledat Moscovici. Colonelul Radu Gherghe, preşedintele Curţii, a rămas impasibil.

---

82 *Ibidem*, f. 346.
83 *Ibidem*, f. 368.
84 *Ibidem*, fond 95, dosar 14481/45, f. 32.

La 5 iunie 1936 a fost pronunțată sentința în procesul intentat comuniştilor din județul Dâmbovița. Dintre cei 19 membri ai lotului, şase au fost achitați de instanța militară. Din restul de 13, majoritatea au primit pedepse mici, între trei luni şi un an închisoare. Cei mai mulți – şase persoane, au fost condamnați la un an[85].

Pe baza Sentinței din 5 iunie se pot face câteva observații. De pildă, tâmplarul Petre Iubu, secretarul organizației PCdR din Târgoviște, considerat „şeful de lot", a primit o pedeapsă mică, de un an închisoare. Cea mai mare condamnare a pronunțat-o tribunalul militar împotriva polonezului Tarnovski – doi ani şi jumătate. În optica justiției, faptele săvârşite de tânărul Ceauşescu erau pe al doilea loc ca gravitate, de vreme ce l-a condamnat la doi ani. La aceştia se adăugau cele şase luni, dispuse de Curte în 30 mai 1936, pentru sfidare. El şi Tarnovski, aşadar, au primit cele mai mari pedepse din întreg lotul. Cumulând cele două pedepse, Ceauşescu ajungea să fie condamnat la maximul de pedeapsă prevăzută de Codul Penal.

Cum s-ar putea explica aparent bizara situație? În primul rând, Tarnovski era etnic polonez şi cetățean străin[86]. Teama autorităților față de alogenii care ar fi putut răscula muncitorimea din Valea Prahovei trebuie că a contat. De altfel, printre comuniști exista bănuiala că justiția era mai blândă cu majoritarii decât cu minoritățile, fie ei şi cetățeni români. Un „străin" – din punct de vedere etnic sau civic – corespundea mult mai bine profilului de „agent bolşevic", „dușman din exterior" care bântuia imaginarul epocii. În logica imaginarului poate fi explicată şi condamnarea mare dispusă împotriva lui Ceauşescu. Străin era şi el – de regiunea în care fusese prins. Nu putuse proba convingător vreo meserie sau slujbă generatoare de venituri pentru zilnica subzistență. Întrunea caracteristicile „revoluționarului de profesie": călător din loc în loc, cu „agenda ascunsă" a complotului în buzunar. Lui Petre Iubu, toată lumea din Târgoviște îi cunoştea convingerile politice, ceea ce îl făcea un caz deloc dificil pentru poliție. Era, totodată, o persoană cvasi-onorabilă – avea propriul atelier de tâmplărie, cu angajați, ucenici, calfe. În concluzie,

[85] *Ibidem*, fond 96, dosar 6624, ff. 384/387, f/v.
[86] *Ibidem*, f. 520/v.

Iubu era „om al locului", sedentar şi român. În schimb, Tarnovski era străin, Ceauşescu – venit în regiune cu intenţii necurate. Din punct de vedere al „filosofiei penale" dominante în epocă, faptele celor doi tineri nu erau mai grave decât ale celorlalţi din lot, dar prezentau cel mai mare „pericol social". Şi aşa se face că s-au ales cu cele mai mari condamnări.

Deţinut la penitenciarul Braşov

Situaţia gravă în care se aflau i-au determinat, probabil, să utilizeze căile de atac permise de lege. Dintre cei 13 condamnaţi, 11 au intentat recurs, însă nouă şi-au retras cererile înainte ca instanţa să dea un verdict. Doar Ceauşescu şi Tarnovski au aşteptat decizia magistratului militar[87].

În tot acest timp, Ceauşescu a stat la Penitenciarul Braşov. „Trei luni am stat în acelaşi pat, am urinat în acelaşi hârdău – a povestit Toma A. Toma, coleg de celulă. Eram cei mai mici de acolo, eu de şaişpe, el de opşpe"[88]. Închişi mai erau şi lucrătorii Gheorghe Ionescu, Vasile Toboşaru, Dumitru Antonescu, basarabenii Vladimir Amoaşei, Grigore Temciuc şi Alexandru Lescov.

La Braşov, nou-veniţii au fost anchetaţi de două ori. Pe de o parte, procurorii militari au continuat cercetările începute de Siguranţă. În paralel cu investigaţiile autorităţilor, au fost chestionaţi şi de tovarăşii de partid. După practicile comuniste, au suportat o anchetă internă, efectuată de celula de partid din închisoarea Braşov[89]. Cine a trădat şi cine nu, cine merită să fie comunist şi cine trebuie sancţionat – toate acestea le decideau vârstnicii partidului. Comisia, formată din trei comunişti cu mai multă experienţă, a fost condusă de Emeric Stoffel[90]. Acesta activa în

87 *Ibidem*, ff. 429-431, f/v şi 439-440.

88 Toma Roman Jr., *Ceauşescu văzut de aproape*, Bucureşti, Curtea Veche, 2008, p. 120.

89 ANIC, fond 45, dosar 219, f. 152.

90 Emeric Stoffel (n. 1913 – d. 2008). După 23 august 1944, a lucrat la revista „Lupta C.F.R.". Ulterior, a activat în aparatul de partid de la Braşov şi Reşiţa. A fost primul secretar general al Comitetului Antifascist German, iar din 1950 fost numit consilier ministerial la Departamentul Naţionalităţilor. Între 1951-1956

mişcarea comunistă din Banat din anii ’20, iar în 1930 fusese primit în partid. Asemenea majorității activiştilor PCdR din acea perioadă, fusese arestat de mai multe ori. În 1936, i-a verificat inclusiv lui Ceauşescu aptitudinile de bun comunist, iar acesta a trecut testul: se purtase conform „sarcinilor conspirativității“ şi negase toate învinuirile. „La Braşov în 1936 am fost încadrat în partid“[91], scria el în autobiografia din 1945. Semn că trecuse cu bine de evaluările superiorilor şi a fost socotit demn de botezul intrării în tagma „revoluționarilor de profesie“.

Despre viața la închisoarea din Braşov a povestit unul dintre foştii tovarăşi de celulă. Acolo, militanții mai experimentați şi cu mai multă şcoală țineau lecții deținuților politici. Iubu Petre de la Târgovişte, profesorul Mihailovici şi un oarecare Nathan conferențiau pe teme de ideologie marxist-leninistă. Mihailovici ținea lecții de cultură generală şi de limba franceză, deoarece, dacă ar fi primit pedepse mai mari, partidul voia să îi ajute să evadeze şi să-i trimită pe frontul din Spania[92].

Despre viața închisorii şi-a amintit şi Akos Domany, acuzat de spionaj şi închis simultan cu Nicolae Ceauşescu la respectivul penitenciar. Directorul închisorii, căpitanul Ionescu, era un om brutal, foarte antipatic, care conducea cu o mână de fier. Nimic nu trebuia să se întâmple fără ştirea lui, nici printre deținuți, nici în administrația penitenciarului. Întemnițații şi gardienii îl urau deopotrivă pe directorul Ionescu, subalternii reproşându-i condițiile proaste de lucru. Ca să-şi mai suplimenteze veniturile, paznicii cereau şi primeau mită sume cuprinse între 5 şi 10 lei[93]. La închisoarea

a ocupat postul de consilier însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Elveția, şef al legației. Membru al C.C. al P.C.R. din 1965. Membru al Comisiei Centrale de Revizie (din noiembrie 1974). A fost şi redactor-şef al revistei „Neue Literatur”.

91 *Ibidem*, fond C.C. al P.C.R. – Secția Cadre, Dosar C/2050, f. 10.

92 În 1935, PCdR, cu sprijinul Moscovei îi ajutase să fugă din închisoarea Craiova pe trei dintre liderii grevei de la Grivița. În același an, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi au ajuns în Uniunea Sovietică. La ordinul Cominternului, Doncea s-a înrolat în Brigăzile internaționale „roşii” din Spania.

93 ANIC, fond 95, dosar 121436, f. 135.

Brașov deținuții trăiau cum puteau, „nu prea rău“, scria Domany, dar cu mâncare „îngrozitor de rea“[94].

Dintre viitorii lideri ai partidului, Nicolae Ceaușescu l-a cunoscut la Brașov pe Emil Bodnăraș, remarcat de ceilalți pentru tratamentul special de care beneficia. „Se plimba la braț, prin curte, cu directorul pușcăriei“[95], va povesti unul dintre deținuți despre fostul ofițer al Armatei Române, dezertor la sovietici. Prin relațiile lui Bodnăraș cu conducerea închisorii s-au extins binefacerile și asupra celulei de partid, credeau ceilalți, fără a-și putea explica amiciția lui Bodnăraș cu șefii închisorii. Datorită lui, „puteam primi câte pachete voiam de la Ajutorul Roșu, puteam comunica între noi, ne scoteau la aer de două ori pe zi“[96], a povestit colegul de celulă al lui Ceaușescu.

În amintirea lui Toma A. Toma, la pușcăria din orașul transilvănean tânărul utecist era un om retras și nu povestea intimități. În schimb, „era tare doctrinar acolo. Era îndoctrinat rău atunci, cu capul la Marx și Stalin. Ținea minte pe de rost lecțiile politice. Nu vorbeam între noi despre iubite, mărturisea Toma, dar nu cred că avea. El oricum era mai retras“[97]. Din câte și-a amintit fostul coleg, nu l-a vizitat nicio rudă, nu primea scrisori și nici colete de la familie[98], ci numai de la „mișcarea revoluționară“.

În august 1936, Ceaușescu a fost transferat temporar la Doftana. Legat cu „fiare de picioare“, menționează un act emis de închisoarea din Brașov[99]. Până când sentința a rămas definitivă, s-a plimbat între închisoarea de pe Valea Teleajenului și cea din orașul de sub Tâmpa.

La recurs, deținutul Nicolae Ceaușescu a beneficiat de serviciile competente ale avocatului Marcu Witzman. Acesta s-a străduit să-i obțină dacă nu achitarea, măcar o pedeapsă mai ușoară. A invocat nu mai puțin de zece motive pentru atacarea sentinței din primă instanță. Toate argumentate în drept, prin apel la articole din legi și coduri de legi care, în

94 *Ibidem*, f. 136.
95 Toma Roman jr, *Ceaușescu văzut de aproape*, București, Curtea Veche, 2008, p. 120.
96 *Ibidem.*
97 *Ibidem*, pp. 120-121.
98 *Ibidem*, p. 121.
99 ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 16.

opinia lui, nu fuseseră interpretate de judecător în favoarea clientului său. Prin sentința din 9 decembrie 1936, maiorul Balaban le-a respins pe toate ca neîntemeiate. Astfel, lui Ceauşescu nu-i rămânea decât să execute cei doi ani şi jumătate de închisoare, care începeau să curgă abia din acel moment. După vechiul Cod Penal, în vigoare încă trei săptămâni, până la 31 decembrie 1936, prevenția (perioada cercetărilor efectuate cu învinuitul în stare de arest), nu se scădea din pedeapsă. Abia Codul Penal Carol al II-lea avea să remedieze această situație, iar Ceauşescu, prin intermediul avocaților, se va prevala de prevederile legii penale mai favorabile pentru a-şi micşora timpul petrecut în spatele gratiilor. Justiția „burgheză" i-a dat întrucâtva câştig de cauză. Până atunci însă, multă apă avea să curgă pe Teleajen.

Deținut la Doftana

Nicolae Ceauşescu a ajuns la Doftana în 20 ianuarie 1937[100], pentru a rămâne de această dată. Codul Penal în vigoare prevedea că minorii condamnați executau pedeapsa „într-un stabiliment anume destinat pentru aceasta, sau într-o parte separată a casei de închisoare corecțională"[101]. Locul executării pedepsei nu mai era însă hotărât de instanță[102].

Din 1921, Doftana era folosit ca penitenciar pentru executarea condamnărilor politice[103]. Argumentul folosit în epocă făcea apel la ştiința penitenciară modernă, care „a arătat că pentru ca pedeapsa să ajungă la rezultate pozitive, este necesar ca regimul la care este supus condamnatul să fie nu numai în raport cu gravitatea infracțiunii

[100] ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 420.
[101] C. Hamangiu, *Codex Romaniae*…, p. 632.
[102] „Când judecătorul pronunță o pedeapsă în persoana unui minor, nu e ținut să arate prin hotărârea sa locul unde această pedeapsă cată a fi executată, căci executarea pedepselor nu aparține puterii judecătoreşti". *Codul Penal adnotat*…, p. 118.
[103] Femeile „politice" erau închise la Dumbrăveni.

săvârşite[104], ci, în acelaşi timp, adaptat personalităţii infractorului"[105]. În acest scop, „s-a admis că rezultatele tratamentului vor fi îndeajuns de mulţumitoare separând pe deţinuţi în grupuri cât mai omogene, avându-se în vedere particularităţile personalităţii lor"[106]. Măsura separării deţinuţilor era considerată „un progres faţă de haosul şi promiscuitatea corupătoare în care se aflau deţinuţii din penitenciarele primitive"[107].

Fără a intra în subtilităţile filosofice ale chestiunii[108], prezentăm punctul de vedere al lui Vintilă Dongoroz, probabil unul dintre cei mai importanţi specialişti în drept penal ai României din toate timpurile, vizavi de menirea pedepsei privative de libertate: „Izolarea infractorului, *scoaterea lui din mediul care a contribuit la formarea pornirilor sale rele* (subl. ns., C.D.), supunerea acestuia, în timpul privării de libertate, la un regim apt de a-l adapta unei vieţi oneste, sunt consideraţiuni care au ridicat pedepsele privative de libertate, în ştiinţa criminală modernă, la rangul de sancţiune preferată (ca având maximum de calităţi şi aptitudini)"[109].

În cazul delincvenţilor politici din România interbelică, s-a născut o contradicţie între principiul omogenizării grupurilor de deţinuţi şi imperativul extragerii lor din mediul criminogen care contribuise la formarea „pornirilor rele". În opinia noastră, închiderea comuniştilor laolaltă a fost o eroare. Convieţuirea în acelaşi spaţiu claustrant, în secţii aparte ale penitenciarelor, le-a întărit convingerile poate nu atât de ferme la momentul intrării la închisoare. Cel puţin în cazul lui Ceauşescu, lucrurile aşa par a fi stat. La Doftana, proximitatea cu cele mai importante

[104] Din acest motiv, penitenciarele erau clasificate funcţie de durata condamnării, în închisori pentru executarea pedepselor de muncă silnică, de temniţă grea şi de închisoare corecţională şi poliţienească (cele de drept comun) şi pentru detenţie grea, riguroasă şi simplă (cele politice).

[105] Dr. N. Iorgulescu, *Regimul penitenciar în România*, în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, p. 361.

[106] *Ibidem*.

[107] *Ibidem*.

[108] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii*, traducere din franceză şi note de Bogdan Ghiu; control ştiinţific al traducerii: Marius Ioan; prefaţă de Sorin Antohi, Bucureşti, Humanitas, 1997.

[109] Vintilă Dongoroz, *op. cit*., p. 481.

figuri ale mişcării comuniste interbelice i-a validat crezul pe care oricum îl avea. Elogiată în timpul regimului comunist, ridiculizată după, titulatura de „universitate comunistă“ atribuită închisorii de pe Valea Teleajenului conținea în sine o doză de adevăr: fișa de întemnițat la Doftana era echivalentul unei diplome de absolvent la „școala luptei revoluționare“. Mai ales că ajunsese acolo într-un moment dificil, care a testat la maximum grupul deținuților politici, determinându-i la atingerea coeziunii pe care în exterior, partidul nu a avut-o niciodată.

Coeziunea grupului, una dintre cele mai cercetate probleme de psihologie socială, are două dimensiuni: emoțională (sau personală), bazată pe atracția membrilor, pe dorința lor de a fi împreună; şi dimensiunea bazată pe obiectivele grupului (*task-related*). Factorii care determină un grup să atingă coeziunea sunt pozitivi (pentru maximizarea rezultatelor) sau negativi (teama de pierderile generate de părăsirea grupului). Printre factorii care influențează coeziunea se numără: similitudinile dintre membri, talia grupului, dificultatea de a accede, succesul grupului, competiția cu alte grupuri şi amenințările din exterior. Pericolul, amenințarea, este un factor ultra-cunoscut care influențează coeziunea grupului, în sensul creşterii[110].

La Doftana, deținuților politici li se aplica regimul auburnian – izolare în celule pe timpul nopții şi trai în comun pe timpul zilei. La momentul sosirii lui Ceauşescu, o serie de drepturi nu existau – de muncă, vorbitor, corespondență, pachet. Istoricul „luptei pentru regim“ în închisoarea Doftana data din anii ’20. În octombrie-noiembrie 1929, deținuții au menținut o grevă a foamei 42 de zile. Regimul s-a înăsprit şi mai mult în 1933, după grevele din februarie. Lupta surdă dintre „politici“ şi administrația închisorii s-a dus pe mai mulți ani, cu rezultate incerte: perioade de îmbunătățire (august-octombrie 1934) alternau cu cele de acutizare a conflictului (noiembrie 1934, februarie 1935, martie 1935). În esență, deținuții politici revendicau dreptul de a fi cazați în secțiile A, B şi C, situate pe arcul închisorii în formă de potcoavă, mai luminoase şi, în

[110] Jacob Eisenberg, *Group Cohesiveness*, în Roy F. Baumeister, Kathleen D. Vohs (editors), *Encyclopedia of Social Psychology*, Sage Publications, 2007, pp. 386-387.

general, mai confortabile. Administrația folosea „spațiul locativ" al închisorii în sens „politic", ca monedă de schimb pentru spargerea solidarităților dintre deținuți, dar şi ca formă de pedeapsă pentru răzvrătiți. În cele mai grele secții D, E, F şi H (Haşul evocat după 23 august 1944), ajungeau deținuții după etapele mai tensionate ale războiului cu temnicerii. În afară de aceasta, mai cereau prelungirea programului de plimbare în aer liber; dreptul la muncă, ceea ce presupunea organizarea unor ateliere în incinta penitenciarului; alte drepturi prevăzute de lege – vorbitor, corespondență, pachet; dreptul la asistență medicală; dreptul de a desfăşura activități cultural-educative[111].

Cum Ceauşescu fusese condamnat pentru delict politic, a ajuns nu într-o secție pentru minori a vreunuia dintre penitenciare de închisoare corecțională, ci la Doftana, alături de alți comuniști. Acolo şi-a reîntâlnit şi vechile cunoştințe din Ulmi. În autobiografia din 1948, cofetarul Gheorghe Dumitrache a amintit că petrecuse la închisoare mult timp alături de Ceauşescu[112].

„La Doftana am fost încadrat în celula de partid şi am fost pus la diferite munci organizatorice"[113], scria Ceauşescu în autobiografia din 1945. Se poate deduce, aşadar, că a fost implicat de „colectiv" în proteste. Unele fapte de bravură i-au rămas consemnate în dosarul de penitenciar. În perioada conflictului dintre deținuții comuniști şi administrația închisorii pentru obținerea statutului de întemnițat politic, un incident l-a avut ca protagonist. Gardienii Mihail Gherghe, Prodea Vasile şi Militaru Ilie au raportat în scris directorului Eugen Săvinescu, următoarele: „În dimineața zilei de 20 februarie 1937, deținutul Ceauşescu Nicolae a început să strige cuvinte insultătoare la adresa D-voastră şi pe noii făcându-ne (sic!) călăi şi bătăuşi, spunând că nu ştim ce facem"[114]. Avertizat să nu mai stea la fereastră, „a provocat toată secția, începând să mă insulte cu cuvinte murdare că sunt călău şi nu ştiu ce fac, dând şi cu o

[111] Gh. Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Editură&Tipografie Paco, Bucureşti, 2011, pp. 38-39.
[112] ANIC, fond 45, dosar 219, f. 152-153.
[113] *Ibidem*, fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar C/2050, f. 10.
[114] *Ibidem*, fond 95, dosar 14481/4, f. 22.

bucată de geam în cap”[115]. Protestului i s-a alăturat Ion Balogh, se plângeau gardienii. Nicolae Ceauşescu este unul dintre „cei mai instigatori din secţie”, după aprecierea temnicerilor. Nu întâmplător gardienii îl avertizaseră să se îndepărteze de fereastră. Deţinuţii foloseau acest sistem ca şă-şi comunice mesaje, ba chiar să-şi desăvârşească educaţia politică, după cum se lăudau într-un raport trimis către conducerea PCdR: „Prelucrarea problemelor politice la geam […] a dat posibilitatea să creştem noi luptători hotărâţi şi consecvenţi pentru democraţie şi pace din masă şi să ridicăm noi cadre de partid călite şi politiceşte înarmate pentru mişcare”[116]. Printre noile achiziţii de luptători fără îndoială, foarte hotărâţi, „colectivul“ deţinuţilor politici de la Doftana trebuie că l-a numărat şi pe tânărul Ceauşescu, evidenţiat în lupta cu „duşmanul de clasă“.

În 1936-1937, guvernul Tătărescu a decis aducerea la Doftana a tuturor deţinuţilor politici[117]. Din vara lui 1936 până în vara următoare, au ajuns în închisoarea de lângă Telega Vasile Luca, Al. Moghioroş, Al. Drăghici, Andrei Bernadt şi ceilalţi condamnaţi odată cu Ana Pauker în iulie 1936; în mai 1937, au sosit ceferiştii Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gh. Apostol. Începând din a doua jumătate a anului 1937, la Doftana s-au aflat mulţi dintre viitorii lideri ai României comuniste.

Din august 1937, „lupta pentru regim“ a intrat într-o nouă fază, deţinuţii imaginând o formă de protest mai aparte: urletele colective, în timpul nopţii, astfel încât să se audă până la Telega şi chiar până la Câmpina. Deranjaţi de zgomotul nopţii, cetăţeni din localităţile amintite s-au prezentat la închisoare pentru a protesta[118]. „Strigătele de noapte” au fost menţionate şi în raportul trimis Comitetului Central de organizaţia de partid din închisoarea Doftana, după obţinerea „victoriei“[119]. În august 1937, după o lună de sonore proteste nocturne, un grup de oameni au

[115] *Ibidem*.
[116] Arhivele Naţionale ale României, *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului*, Ediţie de documente coordonată de Alina Tudor-Pavelescu, Bucureşti, 2001, pp. 407-408.
[117] Gh. Apostol, *op. cit.*, p. 23.
[118] *Ibidem*, pp. 32-33.
[119] *Copilăria comunismului…*, p. 406.

manifestat în fața închisorii[120]. Le-au răspuns şi cei din interior, izbind cu scândurile de la pat în uşile celulelor. „Doftana întreagă devenise un infern", a descris Apostol atmosfera.

> Mai târziu, când am obținut regim politic la Doftana, gardienii de pază ne-au spus că nu vor uita în viața lor acea zi de iad[121].

În septembrie 1937, deținuții au declarat greva foamei, menținută două zile. Până la urmă, în iarna 1937-1938, au obținut câştig de cauză: corespondență de două ori pe lună, vorbitor lunar, dreptul de a primi pachete de la rude, două ore de plimbare în curtea închisorii dimineața şi alte două seara, îmbunătățirea asistenței medicale[122]. În ianuarie 1938, în vremea efemerului guvern Goga-Cuza, „Balaurul" Săvinescu, „călăul" comuniştilor de la Doftana, a fost înlocuit de la conducerea închisorii cu un director mai favorabil doleanțelor formulate de cei închişi (maiorul V. Irimescu, administrator al Penitenciarului Special Doftana până la cutremurul din noiembrie 1940). Noul director a acordat şi ultima revendicare a acestora – dreptul la muncă, dispunând să fie organizate patru ateliere – de tâmplărie, cizmărie, pietrărie şi tinichigerie.

În memorii, Gh. Apostol, un apropiat şi un admirator sincer al viitorului secretar general al PMR, consideră toate evenimentele de la Doftana din 1937-1938 un rezultat al gândirii strategice a lui Gheorghiu-Dej. Venirea lui a însufleţit deținuții, el a gândit paşii de făcut în confruntarea cu „Balaurul" Săvinescu, directorul închisorii, lui i se datorează succesul repurtat în lupta pentru condiții decente[123].

În ianuarie 1937, intrase în vigoare un nou Cod Penal, mai amănunțit şi mai clar. Printre noutăți se regăsea şi reglementarea pedepselor – de drept comun şi politice, distincție inexistentă în Codul Cuza, inclusiv

[120] „Buletinul Federației Naționale a Foştilor Deținuți şi Internați Politici Antifasciști", nr. 9-10/1950, număr aniversar la zece ani de la prăbuşirea Doftanei, p. 14.
[121] Gh. Apostol, *op. cit.*, p. 35.
[122] *Ibidem*, pp. 40-41.
[123] *Ibidem*, pp. 27-41.

regimul de executare a pedepselor politice[124]. Codul Carol al II-lea se dorea un pas înainte spre modernizare, o punere în acord a legislației penale atât cu dezvoltările dreptului, cât şi cu realitățile. Intenția legiuitorului a fost, cel mai probabil, bună. De remarcat că cea mai favorabilă situație din întreaga perioadă interbelică le-a creat-o deținuților politici comuniști un guvern de extremă-dreapta, care, pe bună dreptate, merită eticheta de „fascist", ținând seama de legislația profund antisemită emisă. Acuza că „regimul fascist" din România a făcut din comuniști o țintă, prezentă în documentele de partid, nu se verifică. Mai mult chiar, spre finalul lui 1938, guvernul Miron Cristea, unde portofoliul Internelor era deținut de Armand Călinescu, anti-legionar notoriu, şi-a îndreptat tirul asupra „verzilor", comuniştii câştigând un nesperat respiro[125].

Revenind la regimul de detenție al deținuților politici, cum se întâmpla şi se întâmplă de obicei, bunele intenții n-au fost suficiente. Sistemului penitenciar din România îi lipsea „baza logistică" pentru punerea în practică a tuturor prevederilor legale. De pildă, sistemul auburnian era, teoretic, impus de legislație încă din 1874, dar nu s-a putut aplica în practică pentru că nu toate închisorile aveau celule individuale. Legea penitenciarelor din 1929 introducea regimul progresiv (izolare la începutul perioadei de închisoare, ținere în comun ziua, mutarea în colonie penitenciară, eliberare condiționată), „adaptat posibilităților de la noi"[126]. Rezultatele favorabile ale „bătăliei pentru regim" se datorează,

[124] Acestea erau detenție grea, detenție riguroasă şi detenție simplă, pentru delictele politice. Regimul de executare era prevăzut în art. 36)-38). Vezi C. Hamangiu, *Codul general…*, Vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislațiunea anului 1936*, Partea I, pp. 12-13.

[125] Un argument în acest sens este oferit de biografia lui Ştefan Foriş. Arestat în noiembrie 1938, în legătură cu nişte comuniști din Craiova, a fost eliberat după 3-4 zile, „din ordinal lui Armand Călinescu, care după câte îmi amintesc ar fi spus că nu-l interesează acțiunea comuniştilor, ci numai aceea a legionarilor, fapt care de altfel s-a şi văzut imediat, căci echipa de filaj a grupei a fost afectată împreună cu alți agenți şi ofițeri de poliție grupei legionare, până în cursul anului 1940", declara fostul polițist Sterian C. Constantin în 1963. Vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 14, f. 193.

[126] V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 488.

cel mai probabil, unui cumul de factori. Presiunile deținuților – reale dar nu inedite, de vreme ce pot fi datate anterior sosirii lui Gheorghiu-Dej la Doftana – s-au produs într-un moment de prefacere a sistemului penal în general. Desigur, comuniştii nu puteau credita guvernul, aşa că progresul a fost pus inițial în contul lui Gheorghiu-Dej, apoi al „colectivului" de la Doftana.

Oricum, în această etapă de consolidare a grupului din închisori, care avea să devină în următorii ani din ce în ce mai mare, Ceauşescu a fost acolo şi a trăit „lupta de clasă" în priză directă. A fost şi el unul dintre beneficiarii drepturilor câştigate în 1937-1938.

Ca şi la Braşov, a primit mai multe colete de la Ajutorul Roşu, organizația comunistă care sprijinea material comuniştii închişi şi familiile acestora. În septembrie şi octombrie 1937, tânărul deținut a primit două pachete, ambele expediate de Petre Melinte, vechi activist al partidului, cu destin tragic. Până la 32 de ani, Melinte fusese un activist model[127]. Muncitor de primă generație, şi-a abandonat meseria, punându-se cu totul în slujba „cauzei". Ca s-o propage, a străbătut Moldova de la un capăt la altul, şi a intrat de multe ori în atenția autorităților, fiind arestat în câteva rânduri pentru răspândire de manifeste, instigare la grevă, colecte în favoarea deținuților „antifascişti", vânzare de cărți poştale cu portretul lui Petre Constantinescu-Iaşi, pe când profesorul de teologie era deținut la Chişinău. Când îi scria lui Ceauşescu la Doftana, Petre Melinte era între două arestări. În 1940, la ultima dintre ele, a acceptat propunerea de-a deveni informator al Siguranței. Ajutorul dat de Melinte Siguranței s-a finalizat cu executarea grupului inginerului Paneth, în 1941[128], din această cauză trădătorul sfârşind executat de foştii tovarăşi[129].

În ceea ce priveşte legătura lui cu Ceauşescu, din dosarul întocmit de Siguranță pe numele său rezultă că, odată cu pachetul din octombrie, Melinte i-a scris şi o carte poştală, cu următorul conținut: „Dragă Ceauşescu, Țiam trimes un colet pe la sfârşitul lui septembrie scriemi

[127] ANIC, fond 96, dosar 572, f. 192.

[128] ACNSAS, fond Penal, dosar 208, vol. 6, f. 77.

[129] Asasinat în împrejurări necunoscute, din câte se pare, cadavrul lui Petre Melinte a fost aruncat într-o groapă comună săpată într-o cameră din Ambasada Poloniei, împreună cu Ştefan Foriş şi Nicolae Pârgaru.

dacă lai primit. Astăzi țiam expediat un al doilea colet în greutate de 7,500 gr”[130]. Din cartea poştală scrisă de Melinte se poate afla şi ce conținea coletul din octombrie. Alimente, săpun şi medicamente. Expeditorul adăugase şi trei kilograme de şuncă, un kilogram şi jumătate de brânză, unt – jumătate de kilogram. Tot atâta zahăr, o pâine, o cutie sardele Robert. Pentru igiena personală – săpun de rufe, o jumătate de kilogram, un săpun de față şi o cutie de cremă. Deținutul a primit şi medicamente – două sticluțe, o cutie şi mai multe prafuri, după cum menționa expeditorul în cartea poştală. Mai mult ca sigur, Melinte primise toate acestea de la partid.

Cât a stat închis, deținutul Ceauşescu n-a fost lăsat fără veşti din exterior. Cartea poştală trimisă de Petre Melinte conținea şi un mesaj scris în limbaj conspirativ, sub forma unor povestiri despre tendințele în modă

> Află că eu am venit de două săptămâni din concediu, scria Melinte lui Ceauşescu. Deacuma lucrez lucru este foarte mult, mai ales de când la noi la croitorie sa schimbat modelele lucrul este foarte mult şi este foarte frumos, mai ales din Franța sunt modele foarte frumoase. Croiala germană nu prea se întreabă de aceia nu croesc croială germană pentru că nici în Germania nu se mai poartă. De altfel ce să-ți mai spun cred că în curând se va schimba toată situația şi atunci va fi mai bine şi voi câştiga mai bine şi îți voi trimite mai multe colete[131].

Aceasta voia să însemne că Partidul Comunist Francez a trecut în prim-planul mişcării comuniste din Europa de Vest, şi că în Germania comunismul a pierdut teren în contextul regimului nazist. Acum sunt la modă „modele” de la Paris, explica Melinte în limbaj conspirativ, tactica de Front Popular, patentată de Maurice Thorez[132]. Scriind că „lucru este foarte mult“, binefăcătorul lui Ceauşescu transmitea că partidul are activitate şi că el personal este implicat.

Schimbul de informații funcționa şi în sens invers. Prin medierea activiştilor din sectorul Apărare, conducerea PCdR afla ce se petrece în Doftana. „Cred că tu no duci prea bine de altfel am auzit şi eu nimic nu se

[130] ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f. 8.
[131] *Ibidem*, f. 8 f/v.
[132] Maurice Thorez (1900-1964), secretar general al PCF (1930-1964).

petrece acolo să nu se audă afară", îi scria Melinte lui Ceaușescu în octombrie 1937, asigurându-l „să nu ai nici o grijă voi purta grija ta întotdeauna și te voi ajuta după posibilități chiar și peste putință"[133]. „Mama" – ajutorul comunist –, îl are în evidență, adică.

Cât Nicolae Ceaușescu s-a aflat la Doftana, partidul a ținut legătura cu el și prin sora lui, Niculina. „Am scris la sora ta să-ți trimită și ea colet"[134], îl informa Petre Melinte. Într-o relatare din 1972[135], Niculina a spus că și-a vizitat fratele de câteva ori la Doftana și că i-a trimis mai multe pachete. Parte din bani proveneau de la partid, dar completa și familia Rusescu suma necesară. Sora lui Ceaușescu mergea la Doftana însoțită de un tovarăș de la Ajutorul Roșu, cu care se întâlnea dis-de-dimineață la Gara de Nord. Trebuiau să plece cu primul tren, pentru că de la Câmpina la Doftana se putea ajunge numai cu un tren de transport muncitori, care pleca din orașul prahovean la 8 dimineața. Punctul terminus al cursei era localitatea Câmpinița, și-a amintit sora lui Ceaușescu. Restul drumului, până la închisoare, se parcurgea pe jos. Un drum greu practicabil – „de multe ori îmi rămâneau pantofii în noroi"[136]. Rudele deținuților erau ținute la poarta închisorii până la ora 12. Când era vreme rea, „se întâmpla să ne plouă și să ne ningă ceasuri în șir"[137]. „Vorbitorul" propriu-zis cu Nicolae i-a stăruit, de asemenea, în memorie. Puteau schimba câteva cuvinte într-o încăpere prevăzută cu două șiruri de gratii: în spatele unuia stătea vizitatorul, după celălalt – ruda închisă. Între cele două rânduri de gratii rămânea un culoar unde se plimba în permanență gardianul de serviciu. Reușeau să înșele vigilența paznicilor, a susținut Niculina, deținutul plasându-i, în câteva rânduri, mesaje pentru tovarășii de afară.

Din anii petrecuți de Nicolae Ceaușescu la Doftana se păstrează o altă carte poștală, trimisă de el meșterului Aurel Cornățeanu.

Cu toată îmbunătățirea „regimului" de detenție, libertatea era de preferat închisorii. Cu sentința de doi ani și jumătate (cumulul celor două

[133] ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f. 8.
[134] *Ibidem*.
[135] *Ibidem*, fond 60, dosar 634, f. 10–11.
[136] *Ibidem*, f. 11.
[137] *Ibidem*.

condamnări) rămasă definitivă în decembrie 1936, Ceaușescu ar fi trebuit să iasă din închisoare la 6 iunie 1939. În primăvara lui 1938 însă a început demersuri pentru eliberarea înainte de termen. La 14 ianuarie 1938, se emisese un decret de amnistie și reducere a pedepselor mici și foarte mici[138]. Infracțiunile la legea liniștii publice – adică politice – beneficiau de clemență numai dacă fuseseră pedepsite cu mai puțin de un an închisoare. În 1936, Ceaușescu primise două condamnări – una la doi ani, a doua de șase luni. Sfătuit de avocații mișcării, a profitat de ocazie și în 12 martie 1938 a înaintat prim-președintelui Tribunalui Militar o cerere de amnistiere a condamnării de șase luni, „îndeplinind toate condițiile prevăzute de numitul Decret, pentru a beneficia de prevederile de grațiere"[139].

Peste o săptămână, a revenit cu o nouă doleanță:

> Vă rog să binevoiți a dispune – se adresa el președintelui Tribunalului Militar Brașov – să mi se scadă prevenția de 10 luni executată de la 31 ianuarie, când am fost depus la Închisoarea Brașov, și până la 9 decembrie 1936, când s-a respins recursul"[140].

Deși fusese cercetat în stare de arest, pedeapsa de doi și jumătate curgea de la data pronunțării recursului. Noul Cod Penal, la art. 64), introducea obligativitatea computării prevenției (scăderea perioadei cât învinuitul fusese cercetat în stare de arest din durata pedepsei privative de libertate pronunțată)[141]. Obligativitatea scăderii prevenției nu viza însă și instanțele militare, așa cum era cazul lui Ceaușescu. Codul Justiției Militare (art. 488) lăsa computarea la latitudinea instanței care o putea admite total, parțial sau putea refuza orice scădere[142]. În 5 aprilie, instanța

[138] Decret regal nr. 61, Publicat în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 12 din 15 ianuarie 1938, în C. Hamangiu, Codul general…, Vol. XXVI: *Coduri, Legi și Regulamente cuprinzând prima parte din legislațiunea anului 1938*, Partea I, pp. 12-15.

[139] ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 28/v.

[140] *Ibidem*, f. 29/v.

[141] C. Hamangiu, Codul general…, Vol. XXIV: *Coduri, Legi și Regulamente cuprinzând prima parte din legislațiunea anului 1938*, Partea I, p. 18.

[142] Vintilă Dongoroz, *op. cit*., p. 552.

militară i-a refuzat, teoretic, cererea de a fi eliberat cu zece luni mai devreme dar, prevalându-se de alte prevederi, mai favorabile, din noul Cod Penal, i-a redus pedeapsa cu o jumătate de an[143]. Nemulțumit, Ceaușescu a făcut contestație, fără vreun succes. A fost eliberat la 8 decembrie 1938, mai devreme decât se dispusese inițial, dar mai târziu decât sperase.

3. Eşecul justiției, triumful „cauzei"

Nicolae Ceaușescu a fost arestat și condamnat la doi ani închisoare într-un moment în care opțiunea sa politică era clar definită. Greu de spus însă și dacă era ireversibilă. În opinia noastră, justiția română din epocă a contribuit decisiv la validarea convingerilor tânărului comunist.

După specialiștii în drept, fundamentul pedepsei, ca și fundamentul dreptului penal, este apărarea socială[144]. În al doilea rând, pedeapsa are rol de intimidare – generală – atunci când descurajează comiterea faptei, prin însăși existența ei; și specială – determină pe infractor să se abțină pe viitor de la fapte prohibite de lege.

> După ce infracțiunea s-a produs, pedeapsa are următoarele funcții: a) mijloc de îndreptare a infractorilor și de împiedicare de a face rău; b) reintegrarea ordinii juridice, în raport cu victima și cu grupul social, fiindcă prin aplicarea efectivă a pedepsei, se dă satisfacție victimei, precum și colectivității, evitându-se astfel dezordinea care ar putea rezulta dacă victima sau grupul social, nemulțumiți, ar reacționa singuri; c) consolidarea forței de intimidare fiindcă, prin aplicarea sa efectivă, pedeapsa devine exemplu pentru toți acei care ar fi ispitiți să comită și ei fapte nepermise[145].

[143] Instanța a aplicat art. 40) din vechiul Cod Penal, combinat cu art. 108 din Codul Carol al II-lea. Art. 108) se referea la modalitatea de calcul al pedepselor rezultate din concursul de infracțiuni. ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 34 și C. Hamangiu, Codul general…., Vol. XXIV: *Coduri, Legi și Regulamente cuprinzând prima parte din legislațiunea anului 1938*, Partea I, p. 25.

[144] Vintilă Dongoroz, *op. cit.*, p. 467 și George Vrăbiescu, *Legislația penală*, în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României…*, vol. I: *Statul*, p. 403.

[145] Vintilă Dongoroz, *op. cit.*, p. 467.

Cu relevanță în cazul justiției aplicate comuniștilor în interbelic este discuția legată de ce anume pedepsește dreptul penal: fapta în sine sau pericolul social reprezentat de aceasta? În jurul acestei chestiuni s-au pronunțat „școlile" ce surprind evoluția gândirii în materie penală.

Astfel, teoriile absolute ale școlii clasice susțin că represiunea își este sieși scop, adică pedeapsa intervine pentru a îndrepta răul făcut. Din aceste teorii fac parte concepțiile care consideră pedeapsa ca o ispășire cuvenită, pentru a repara ofensa adusă, pentru a purifica sufletește omul sau pentru a satisface ideea de justiție. Pedeapsa are un caracter expiatoriu (retributiv). În acord cu școala clasică, pedeapsa trebuie să fie în raport cu fapta comisă. Teoriile relative (școala pozitivistă) susțin că pedeapsa trebuie să aibă un scop determinat.

> Cu alte cuvinte, pedeapsa nu intervine pentru a ispăși răul care s-a comis deja, ci va interveni numai când va fi necesară și în măsura acestei necesități[146].

Teoriile utilitariste atribuie pedepsei rolul de a îndrepta, de a corija pe infractor sau de a-i servi drept frână în viitor (intimidare specială) și de a servi ca exemplu altora (intimidare sau prevenție generală). Conform teoreticienilor școlii pozitiviste, pedeapsa trebuie dispusă în raport cu pericolul social. În sfârșit, teoriile mixte susțin că pedeapsa intervine atât pentru a ispăși fapta rea, cât și pentru a preveni producerea unui alt rău în viitor[147].

În teorie, Codul Penal Carol al II-lea s-a întemeiat pe principiile școlii mixte. Vizavi de comuniști însă, justiția română interbelică pare a fi îmbrățișat teoriile relative ale școlii pozitiviste, care indicau pericolul social drept principal motor al represiunii. Comuniștii din perioada interbelică au fost judecați și au primit pedepse, de cele mai multe ori, nu în raport cu faptele comise – de cele mai multe ori nesemnificative – ci în raport cu pericolul social pe care cei chemați să înfăptuiască justiția îl atribuiau faptelor lor. În sine, comuniștii nu erau periculoși. Uniunea Sovietică, ai cărei „cai troieni" erau – da.

[146] *Ibidem*, p. 43.
[147] *Ibidem*.

Aproape toți adepții comunismului interbelic au ajuns să aibă de-a face cu autoritățile, într-un fel sau altul. Este observabilă însă o gradare a represiunii. Unii erau arestați, anchetați de poliție şi eliberați după câteva zile. Au existat şi persoane bănuite de simpatii comuniste deferite justiției, dar care nu a pronunțat contra lor nici o condamnare. De asemenea – au existat pedepse anulate de o instanță superioară. În fine, unii comunişti – şi nu puțini – au stat efectiv în puşcăriile României interbelice. Undeva pe parcursul acestui proces, unii îşi abandonau convingerile, câte vor fi fost, sesizând pericolul şi nedorind să îşi asume riscurile înregimentării într-o formațiune ilegală, cu sorți de izbândă iluzorii. Condamnarea şi apoi statutul de fost puşcăriaş arunca persoana la periferia societății. Nu de puține ori, poliția făcea presiuni asupra patronilor, care aveau rețineri în a angaja foşti deținuți politici[148]. În sate şi în oraşele mici de provincie, oprobriul public şi teama de a fi excluşi din comunitate funcționau ca factori descurajanți. „A ieşi din rândul lumii este, pentru săteanul român, nu un simplu risc, ci o nebunie“[149], scrie Constantin Rădulescu-Motru referitor la psihologia poporului român. Metodele „ne-penale“ se dovedeau uneori mai eficiente decât condamnarea în sine, ceea ce autoritățile par a fi realizat. Aşa se şi explică, în parte, condamnările mici pronunțate de instanțe în procese ai căror protagonişti erau prezentați de presă ca extrem de periculoşi.

În unele cazuri, pedeapsa penală ducea simpatizantul comunist pe un drum fără întoarcere. Printre aceştia se numără, în opinia noastră, şi tânărul Nicolae Ceauşescu. Comentariul lui Vintilă Dongoroz referitor la injustețea filosofiei pedepsei penale expusă de şcoala pozitivistă ar putea explica efectele produse de pedepsele penale asupra comuniştilor – priviți individual, dar şi ca grup:

[148] Tökes Gligor, mineri din Valea Jiului, a fost concediat după o arestare de numai câteva zile, în 1927. După eliberare, i-a fost aproape imposibil să se mai angajeze. După peregrinări pe la mai multe mine, în 1930 a plecat în Franța. Acesta este numai unul dintre multele cazuri; vezi http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/3242.

[149] Constantin Rădulescu Motru, *Psihologia poporului român*, în Enciclopedia României, Vol. I: *Statul*, Bucureşti, Imprimeria Națională, 1939, p. 162.

> A imprima pedepsei numai un caracter curativ, așa cum propuneau adepții școlii pozitiviste, înseamnă, de asemenea, a asigura doar aparent apărarea socială; fiindcă o pedeapsă care ar fi proporțională cu presupusul pericol pe care îl prezintă un infractor, dar disproporționată față de fapta comisă de el, va jigni, totdeauna, sentimentul de dreptate, va slăbi încrederea în justiție, va da loc la nemulțumiri, pregătind astfel dezordinea socială. Să ne închipuim un infractor care a comis o faptă gravă, dar care nu este găsit periculos, și în consecință i se aplică o pedeapsă neînsemnată și invers, un infractor care a comis un fapt ușor, dar care, din punct de vedere criminologic, este considerat ca având nevoie de un îndelungat tratament și, în consecință, este supus la o pedeapsă importantă; ei bine, în ambele cazuri, simțământul de dreptate va fi jignit, în ambele cazuri, grupul social va considera pedeapsa ca nedreaptă și nemulțumit, va acționa în dauna ordinii juridice[150].

Pedepsele prea aspre, percepute ca nedrepte de cei în cauză, accentuau sentimentele negative la adresa *establishment*-ului politico-juridic, dând „luptei“ legitimitate. „Ideea de justiție purcede de la credința că ispășirea îndreaptă pe om“[151], scria același Vintilă Dongoroz. Venit la Ulmi să creeze celule ale UTCdR, Ceaușescu n-a reușit nimic în cele câteva zile cât a peregrinat prin comuna suburbană a Târgoviștei. S-a întâlnit de câteva ori cu Petre Iubu și alți câțiva comuniști din oraș, și cu cei câțiva uteciști din Ulmi, cărora le-a vorbit despre Lenin, Blocul Democrat și altele. Celula fusese creația lui Gheorghe Dumitrache, musafirului de la București nerevenindu-i nici un merit. Concret, Ceaușescu a fost condamnat pentru că avea asupra lui broșuri de propagandă comunistă și pentru că participase la o întrunire, în casa unui țăran, unde se discutase politică. Puteau aceste fapte să răstoarne ordinea de stat? Cel mai probabil, nu. Regimul politic a fost răsturnat, iar resorturile intime ale societății rupte, doar odată cu pătrunderea Armatei Roșii în România. Condamnarea din 1936, în loc să-și îndeplinească funcția de „intimidare specială“, adică să-l sperie pe tânărul comunist și să-l determine să se abțină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar. Întemnițarea alături de lideri ai mișcării, la închisoarea Doftana, l-a propulsat pe Ceaușescu într-un univers aparte, al deținuților politici.

[150] Vintilă Dongoroz, *op. cit.*, p. 466.
[151] *Ibidem*.

Şi-a atins dreptul penal scopul său, de a apăra societatea, prin condamnarea lui Nicolae Ceauşescu? Între cele două războaie mondiale, societatea s-a protejat insistent de pericolul comunist, care n-a ajuns niciodată să fie o ameninţare reală. Pedepsele din justiţie serveau şi scopului de intimidare generală, parte dintre simpatizanţi renunţând la convingeri, sub ameninţarea închisorii şi a şomajului post-eliberare. Pe Ceauşescu condamnarea nu l-a intimidat, ci dimpotrivă.

Judecarea comuniştilor în timpul războiului. Procesul lui Petre Gheorghe

Mihai Burcea

Introducere

În acest studiu vom prezenta cazul unui membru marcant al PCdR din timpul războiului, care a fost arestat, judecat şi executat pentru spionaj şi trădare. Este vorba de Petre Gheorghe, liderul celei mai puternice organizații a partidului comunist din prima parte a conflagrației mondiale. Din zecile de procese în care au fost implicați militanții comuniști/ antifasciști în timpul războiului, am ales acest caz întrucât se distinge față de celelalte prin poziția importantă deținută de inculpat în mişcarea comunistă ilegală, capetele de acuzare aduse de autorități împotriva sa şi complexitatea cazului analizat la care au participat structurile informative a trei state: România, Bulgaria şi Germania. De asemenea, procesul lui Petre Gheorghe poate fi socotit ca fiind un caz-şcoală pentru modul în care instanțele militare judecau spețele ce priveau săvârşirea infracțiunilor politice (vezi, de ex., *problema comunistă* şi *problema legionară*) şi de spionaj în vreme de război. De regulă, astfel de procese se desfăşurau pe parcursul unei singure zile, la sfârşitul căreia era pronunțată sentința. Din nefericire, un număr semnificativ de dosare care conțin cauzele judecate de Curțile Marțiale în perioada amintită cuprind extrem de puține documente referitoare la instrucția efectuată de procurorii militari, audierile martorilor şi discuțiile efective din timpul proceselor (declarații, rechizitorii, sentințe), aflându-se în contrast flagrant cu acțiunile judecătoreşti instrumentate de Consiliile de Război şi Tribunalele Militare în anii ’20-’30.

Pe baza documentelor de arhivă elaborate de autoritățile represive (Direcția Generală a Poliției, Siguranța, SSI şi organele justiției militare), partidul comunist şi organizațiile pe care le coordona (de ex. Apărarea Patriotică), dar şi a mărturiilor unor foşti ilegalişti ai PCdR, am reuşit reconstituirea biografiei lui Petre Gheorghe şi modul în care acesta a interacționat cu autoritățile vremii. Totodată, pentru a ne edifica asupra modului în care activitatea depusă de Petre Gheorghe în slujba *Cauzei* a fost prezentată după 23 august 1944, am cercetat câteva broşuri propagandistice, oficiosul central al partidului şi periodicele Institutului de Istorie a Partidului. În urma analizei, am constatat că pasaje întregi din biografia „eroului" au fost omise cu bună ştiință, iar procesul şi condamnarea acestuia au fost catalogate ca fiind o „înscenare" a autorităților militare antonesciene. Absența declarațiilor lui Petre Gheorghe din dosarul cauzei i-a făcut pe cei care s-au aplecat asupra subiectului după 1944 să conchidă că întreaga afacere judiciară a fost o farsă soldată cu executarea acestuia. Prin confruntarea/ coroborarea mărturiilor foştilor săi colaboratori (Alexandru Farcaş, Petre Nicolae, Constantin Carp ş.a.m.d.) şi a declarațiilor celorlalți arestați (Ivan Rasnatovschi şi Nicolae Atanasoff) cu documentele oficiale secrete prezente între copertele dosarelor, am reuşit să stabilim fără niciun dubiu că legăturile pe care Gheorghe le-a avut cu agenții spionajului sovietic trimişi în România, via Bulgaria, au fost cât se poate de reale (acestea au fost principalele capete de acuzare pe baza cărora a fost condamnat la moarte).

Cum anume ne raportăm astăzi la activitățile „subversive" desfăşurate de militanții comunişti şi antifascişti împotriva regimului de dictatură militară este un subiect asupra căruia istoricii români nu s-au aplecat îndeajuns. Putem afirma că acelaşi lucru se petrece şi în cazul modului în care sunt percepute acțiunile militare desfăşurate de Divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu" şi a combatanților care au activat aici. În istoriografia postdecembristă, divizia este tratată ca o unitate militară formată din „trădători" şi „dezertori", deşi a fost înființată pe teritoriul unui stat membru al coaliției Națiunilor Unite (URSS), iar militarii săi au luptat împotriva Germaniei naziste, fiind ulterior reintegrați în Armata Regală Română (aprilie 1945).

Primii paşi în mişcarea comunistă

Petre Ion Gheorghe s-a născut la data de 19 martie 1907, în oraşul Dobrici din fostul judeţ Caliacra (în 1913, după ocuparea Cadrilaterului, administraţia românească i-a schimbat denumirea în Bazargic; în perioada comunistă a purtat numele mareşalului Tolbuhin) într-o familie ţărănească săracă de bulgari creştini-ortodocşi[1]. Tatăl său (Ivan Gheorghiev) era fierar iar mama (Ivanova Kaluda), casnică. Gheorghe a mai avut doi fraţi şi o soră: Sebe Ivanof, Ion şi Ivanka[2].

A absolvit 4 clase primare la o şcoală particulară bulgară din oraşul natal, una pe care au urmat-o şi fraţii săi. Pentru a-şi ajuta familia nevoiaşă, la vârsta de 10 ani, Gheorghe s-a angajat ca vânzător ambulant de presă în oraşul natal[3]. Deşi nu dispuneau de resurse financiare substanţiale, părinţii săi au reuşit să-l înscrie la liceul din localitate, însă, din cauza sărăciei, Gheorghe nu a putut să-şi continue studiile, rămânând doar cu diploma de absolvire a claselor primare[4].

Potrivit uneia din primele biografii oficiale întocmite în a doua jumătate a anilor ’40 de către Asociaţia Foştilor Deţinuţi Antifascişti, Gheorghe şi-a însuşit ideile revoluţionare de stânga în adolescenţă, în timp ce-i lectura pe clasicii marxismului[5]. Pe cale de consecinţă, la numai 18 ani (1925), Gheorghe ia contact cu mişcarea de tineret comunistă din însărcinarea căreia va constitui câteva „cercuri marxiste pentru educarea

1 ANIC, fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România, 1947-1958 (în continuare fond 45), dosar 231, f. 123.

2 Dintr-un referat de cadre (6 decembrie 1955) întocmit de către Secţia cadre a CC al PMR pe numele surorii lui Petre Gheorghe, Ivanka Rudenko, aflăm că, la acea dată, mama şi cei doi fraţi trăiau în Republica Populară Bulgară. Unul era zidar, iar celălalt lucra ca muncitor la o carieră de piatră. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22.

3 „Petre Gheorghe (1907-1943)” în *Luptători pentru pace, socialism şi fericirea poporului*, volumul I, Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, Editura Tineretului, Bucureşti, 1955, p. 243, p. 9.

4 ANIC, fond 45, dosar 222, f. 57.

5 *Ibidem*.

tineretului”[6], şi la care participau muncitorii din întreprinderea de construcţii unde lucra.

După abandonarea studiilor, Gheorghe s-a angajat ca ucenic la un atelier de tâmplărie, însă nu a reuşit să se califice în meseria de tâmplar, deoarece, în urma decesului tatălui său, a fost nevoit să se angajeze ca zidar la o întreprindere de construcţii pentru a-şi suplimenta veniturile.

Petre Gheorghe avea să se înscrie în Organizaţia Revoluţionară Dobrogenă[7] la doi ani de la înfiinţarea acesteia (1927)[8]. În 1929, datorită

---

6 *Ibidem*, f. 58.

7 *Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia* – DRO (Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană) îşi are originile în primii ani de la încheierea războiului ruso-româno-turc (1877-1878), activând iniţial ca o organizaţie naţionalistă bulgară care milita pentru o Bulgarie independentă. La încheierea Primului Război Mondial, comuniştii au penetrat puternic organizaţia. După patru ani de guvernare de stânga (1919-1923), naţionaliştii reuşesc să pună mâna pe putere printr-o lovitură de stat. La sfârşitul anului 1923, aripa armată a Societăţii „Dobrogea” (organizaţie iredentistă bulgară) se transformă în Organizaţia Internă Revoluţionară Dobrogeană (*Vătreşna Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia* – VDRO), care milita pentru alipirea Dobrogei la Bulgaria. În toamna anului 1925, adepţii curentului de stânga din DRO hotărăsc să părăsească organizaţia şi să-şi creeze propria mişcare: DRO. La scindarea celor două aripi au contribuit şi doi factori majori externi: înăbuşirea de către guvernul generalului Ţankov a unor revolte ţărăneşti (1923-1924) şi arestarea de către autorităţile bulgare a unuia dintre liderii facţiunii de stânga din VDRO, Dacio Mihailov (primăvara anului 1925). Guvernul Ţankov s-a temut de creşterea influenţei DRO, precum şi de intenţiile PC Bulgar de a iniţia o insurecţie antiguvernamentală în Bulgaria, astfel că a hotărât să susţină din umbră VDRO. De cealaltă parte, DRO beneficia de sprijinul Federaţiei Comuniste Balcanice, respectiv a Cominternului, ale cărui directive vizau crearea unei Dobroge independente comunizată care ar fi urmat să fie inclusă într-o Federaţie sovietică a statelor balcanice alipită la URSS (această viziune politică se suprapunea perfect peste tezele trasate PCdR la Conferinţa a VI-a a Federaţiei Comuniste Balcanice din 1923 care vizau „problema naţională în România” şi care prevedeau susţinerea luptei minorităţilor pentru autodeterminare până la despărţirea unor regiuni istorice de graniţele consfinţite după 1918). Ambele organizaţii iredentiste vizau revendicări teritoriale în dauna statului român, activând sub diverse forme (de ex., în a doua jumătate a anilor ’20, VDRO a fost reorganizată în două secţii – una internă şi alta externă care

calităților sale organizatorice, a fost promovat ca membru în Comitetul Județean Bazargic al DRO. O parte însemnată a liderilor comuniști

acționa în Dobrogea – punându-se accent şi pe organizarea unor acțiuni armate împotriva autorităților româneşti şi a colaboraționiştilor lor proveniți din rândul minorității bulgare; aceste acțiuni „revoluționare" se desfăşurau prin intermediul bandelor de comitagii conduse de cele mai multe ori de foşti ofițeri din armata bulgară). După arestare, Mihailov a fost judecat de o instanță bulgară care l-a condamnat la un an închisoare. La scurt timp după eliberarea din detenție (mai 1926), Mihailov a trecut granița în Cadrilater şi s-a înscăunat în fruntea DRO. Este momentul în care între cele două organizații rivale (DRO şi VDRO) va izbucni o luptă aprigă încheiată odată cu asasinarea lui Mihailov în vara anului 1926. Locul lui va fi preluat de unul dintre „locotenenții săi", Dimităr Doncev alias „Doctoroff", care a deținut această poziție până în momentul arestării sale de la Bucureşti (26 iulie 1931), unde sosise pentru a lua legătura cu PCdR. Câteva luni mai târziu, după ancheta Siguranței şi pronunțarea sentinței, „Doctoroff" va fi împuşcat mortal de jandarmii care-l însoțeau către Penitenciarul Silistra (pe drumul care lega Bazargicul de Silistra, în apropiere de satul Cociular) sub pretextul fugii de sub escortă (12 septembrie 1931). Nu cunoaştem cine i-a urmat lui „Doctoroff" în fruntea organizației după decesul acestuia, însă ştim că, în 1933, lider al DRO era Petre Borilă, iar după arestările masive operate Siguranță în 1936, sediul central al DRO va fi mutat de la Bazargic la Silistra (în acel an, peste 400 de militanți PCdR şi DRO au fost arestați la Durostor şi Constanța, din care mai mult de o treime au suferit condamnări pentru activități politice interzise). Organizația iredentistă care milita pentru o Dobrogea independentă sub „umbrelă" sovietică avea să fie desființată în toamna anului 1940, după cedarea Cadrilaterului. În acelaşi an îşi va înceta activitatea şi VDRO, a cărei influență în cursul anilor '30 se va estompa din cauza implicării fățişe a guvernului în activitățile organizației, ceea ce a condus la perceperea acesteia ca fiind o simplă anexă guvernamentală (în ultimii ani, autoritățile bulgare temporizaseră potențialul combativ al organizației, evitând astfel să strânească mânia iugoslavilor şi a românilor). Dan Cătănuş, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 22-28, p. 44. Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943)*, Editura Silex, Bucureşti, 1994, pp. 95-97. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 90/1956, f. 180.

[8] Vasile Vâlcu, *Viața eroică a utecistului Petre Gheorghe*, Ediția a III-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 11.

dobrogeni provenea în acele vremuri din rândul minorității bulgare[9] (vezi de ex. Petre Borilă/Iordan Drăgan Rusev, Boris Ştefanov, Dumitru Coliu/Dimităr Kolev, Gheorghe Crosneff, Daciu Voicu/Daciov Voicu). Influența comuniştilor bulgari în cadrul PCdR a fost covârşitoare datorită ponderii pe care mai mulți membri marcanți ai Partidului Comunist Bulgar o aveau în cadrul Federației Comuniste Balcanice şi a Internaționalei a III-a Comuniste[10] (de ex. Gheorghe Dimitrov sau Vasili Kolarov).

Comuniştii din Basarabia şi Dobrogea erau cu mult mai radicali decât cei din Regat, fiind adepți ai luptei armate împotriva statului român pe care-l considerau ocupant vremelnic al celor două provincii.

Gheorghe Vasilichi, fost secretar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al PCdR şi al Comiteului județean Ilfov al PCdR în perioada 1930 – 1932, îşi aminteşte despre comportamentul violent al activiştilor proveniți din cele două provincii istorice, dar şi despre felul în care erau percepuți comuniştii de către poliție din cauza acestora:

> Tovarăşi, noi am avut pur şi simplu perioada asta când anumite elemente, mai ales din Basarabia şi din Dobrogea erau tov. aceştia minoritari,

[9] Dan Cătănuş, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, p. 40.

[10] Puterea „bulgarilor" în partid a crescut după numirea în fruntea PCdR a lui Boris Ştefanov (1935-1939), fost reprezentant al PCdR în Comitetul Executiv al Federației Comuniste Balcanice în perioada în care secretar al acestei secții regionale a Cominternului a fost Gheorghe Dimitrov (1924-1928). Fără îndoială că accederea sa în această poziție s-a datorat protectorului său din conducerea Cominternului, Gheorghe Dimitrov. În anii care au urmat, mai mulți activişti „bulgaro-români" vor fi promovați în conducerea centrală şi locală de partid (este şi cazul lui Petre Gheorghe). Pe lângă „bulgarizarea" funcțiilor importante în ierarhia PCdR trebuie spus că această protecție nu s-a materializat doar în zona organizării politice a partidului. În timpul epurărilor politice demarate de Stalin în 1937, niciun comunist bulgar de origine română nu a fost asasinat. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat însă cu zecile de evrei, români şi maghiari din PCdR ucişi pe altarul *Cauzei*: Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Vasile Popovici, Marcel Pauker, Elek Koblos, Leon Lichtblau etc. Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943)*, Editura Silex, Bucureşti, 1994, pp. 53-54.

care umblau cu pistoale la ei. Eram la o şedinţă unde un tovarăş care venise din Dobrogea şi se stabilise în Bucureşti, avea pistolul în buzunar. Eu am combătut, mă rog, problema anarhismului, narodnicismului, a atentatelor de lichidare şi aşa mai departe, şi am să-l conving să renunţe la pistol, dar în cele din urmă când am văzut că el susţine mai departe că îi trebuie pistol, dacă îl arestează, să tragă şi aşa mai departe, atunci i-am dat ordin pur şi simplu să-mi dea pistolul, el ştia că eu vin de la Comitetul local şi aşa mai departe, i-am spus dă pistolul încoace, ei bine pur şi simplu el s-a sculat în picioare şi mi-a dat cu piciorul în burtă. Au trebuit ceilalţi să intervină ca să mă scoată din mâna lui pentru că i-am cerut să-mi dea pistolul. Şi deasemeni, erau Niculeşti la Ploieşti care cu asta se ocupau, ei strângeau gloanţe, strângeau arme şi luau muncitorii de la fabrică şi spuneau: astea le ţi acasă la tine, îngroapă-le să nu cumva să afle cineva, că nu avem nevoie de ele (fraţii Niculescu strângeau arme şi muniţie în speranţa că revoluţia avea să izbucnească în curând-n.n.). Şi mobiliza activişti de partid şi pe linie de sindicat, cu arme sau cu gloanţe, dar arme fără gloanţe, sau gloanţe fără arme. Ba îmi amintesc că odată veneam de la o şedinţă a celulei Căilor Ferate de la Griviţa cu Ana Ruski care era din partea Comitetului Central. Ea trăieşte acum în Basarabia şi am ţinut şedinţa până pe la 10 sau 10 jumătate când am terminat. Veneam împreună amândoi. Cădem într-o razie. Şi atunci vin şi la noi, pentru că se făceau astfel de razii-şi ne-a cerut: Actele voastre! Eu dau actele, vede că eu sunt din Oltenia şi ea din Basarabia, ne spune: Voi sînteţi comunişii. Mama voastră! Vezi de treabă domnule, de unde ai mai scos-o dumneata. Şi atunci pentru că eu umblam cu cărţi de joc în buzunar, îi spun că am fost la un prieten şi am jucat tabinet, da, bine ăstă-i joc de distracţie, dar ei, nu, nu-i adevărat, voi sînteţi comunişti şi întradevăr aveam nişte manifeste şi nişte material în buzunarul de la spate. Vine comisarul, pentru că ăştia ţipau la noi acolo, vine el şi întreabă: ce aveţi măi, ce aţi găsit acolo. Domnule comisar, credem că am găsit nişte oameni ce ar putea fi comunişti! El e oltean şi ea jidancă, ia căutaţii şi vedeţi dacă are revolver. Nu are domnule comisar, Dă-i în aia măsii, că dacă nu are revolver nu sînt comunişti. Ne-a dat drumul şi am plecat. Am fost mulţumit că nu m-au arestat, că dacă mă aresta găsea materialul la mine. Când am ajuns acasă, pur şi simplu am stat de vorbă cu această tovarăşe. Mă, tu-ţi dai seama, ai auzit ce a spus comisarul, că dacă am pistol sînt comunist şi dacă n-am pistol nu sînt comunist. Asta înseamnă că noi sîntem consideraţi pistolari, nu numai că burghezia vrea să facă o manevră cu noi, dar ăsta e un comisar simplu, faptul că ăsta ne-a dat nouă drumul şi pentru faptul că n-am pistol, păi trebuie să vedem acest lucru. Atunci întradevăr am început să combatem acest lucru însă nu am reuşit că oamenii ăştia dacă le cereai pistolul erau în stare să te împuşte şi pe tine, erau în stare. Vasăzică, aveam dea face şi cu astfel de elemente anarho-sindicaliste, anarhişti care-şi spuneau: Dacă vine

> să mă aresteze trag cu pistolul. Din cauza asta ne-a ieşit faima, de conspiratori, atentatori, bande de la Moscova şi aşa mai departe[11].

Vasilichi considera că aceşti revoluționari, care doreau „să ardă etapele" în efortul PCdR de cucerire a puterii, aduceau prejudicii de imagine *Cauzei* pentru care luptau, adăugându-se astfel unei lungi serii de greşeli pe care partidul le-a comis în perioada interbelică (vezi poziția partidului în privința revizuirii granițelor consfințite prin Marea Unire de la 1 decembrie 1918 și Tratatul de la Versailles, lupta fracționistă de la sfârşitul anilor '20 dintre cele două aripi ale PCdR: „barbistă" şi „luxiministă", promovarea cu obstinație a minorităților etnice în strucuturile de conducere ale partidului în condițiile în care unii dintre ei nici măcar nu cunoşteau limba română, combaterea Bisericii Ortodoxe Române, denigrarea liderilor partidelor social-democrat şi socialist, exacerbarea internaționalismului proletar, repetatele apeluri la grevă generală şi insurecție armată etc.).

În anul 1928, Gheorghe a fost primit în UTCdR, iar un an mai târziu va fi încorporat la Regimentul 1 CFR Iaşi. Într-un medalion întocmit pentru Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR, istoricul M. Covaci afirmă, într-un limbaj specific instituției amintite, că Gheorghe ar fi propagat „cuvântul partidului" şi în perioada îndeplinirii stagiului militar:

> Desfăşoară o intensă muncă propagandistică de lămurire a ostaşilor asupra problemelor politice aflate la ordinea zilei. Poziția sa revoluționară, talentul său oratoric şi organizatoric fac ca în scurt timp să fie remarcat de camarazii săi, să fie apreciat şi să câştige încrederea şi stima acestora[12].

[11] Memoriile lui Gheorghe Vasilichi înregistrate la Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR în 1972. ANIC, colecția Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecția *60*), dosar 673, ff. 88-89.

[12] Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943", în *Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR*, nr. 2/1967, pp. 135-137.

Această atitudine ar fi atras atenția superiorilor săi, care l-au pedepsit în nenumărate rânduri cu zile de arest la carceră. Într-o scurtă evocare nesemnată, apărută în 1957 la „Analele Institutului de Istorie a Partidului", este relatat un asemenea episod de frondă petrecut în apropierea terasamentului la care lucrau militarii:

> Petre Gheorghe însă, după o intensă muncă de lămurire, reuşi să-i convingă să înceapă o acțiune hotărâtă. Şi astfel, într-o bună zi, ostaşii refuză să mai plece la masă, cerând să li se aducă hrana la locul de muncă. Toate ameninţările şi ordinele ofiţerilor fură de prisos. E drept că în acea zi nimeni n-a mâncat nimic, dar de-a doua zi hrana a fost adusă pe şantier[13].

După lăsarea la vatră (1930), Gheorghe a revenit la Bazargic, unde şi-a reluat activitatea politică, fiind ales în Comitetul județean Caliacra al UTCdR şi apoi, în acelaşi an, a fost primit în partid (în paralel i s-a atribuit şi sarcina de redactor la gazeta utecistă „Tânărul bolşevic", organ al Comitetului Regional Dobrogea al UTCdR).

Pe 1 august 1931, cu prilejul aniversării zilei în care a fost înființată UTCdR, în plină criză economică, în mai multe oraşe din țară, tinerii comuniști au încercat să organizeze manifestații prin care să solicite stoparea concedierilor abuzive, fenomen amplificat de criza economică şi îmbunătățirea condițiilor de muncă şi de trai (în multe localități însă inițiativa a fost un fiasco)[14]. La Bazargic, Gheorghe s-a aflat în fruntea demonstranților conduşi de comunistul Socrate Bliznacoff,

---

[13] „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 177.

[14] De pildă, într-un document al PCdR elaborat în august 1931 se menționa că în ziua de 1 august 1931, la Atelierele CFR Griviţa şi marile întreprinderi din Bucureşti, au fost răspândite manifeste ale CC al UTCdR şi Sindicatelor Unitare. În zilele de 31 iulie şi 1 august au fost arestați peste 1.000 de muncitori în București şi mai multe reşedințe de județ: Bazargic, Iaşi, Caliacra, Botoşani, etc. Aceeaşi sursă ne precizează faptul că în cursul lunii iulie avuseseră loc reduceri drastice de salarii şi concedieri masive în principalele întreprinderi din țară: „Vulcan", „Astra-Română", „Româno-Americană", „Creditul Minier", „Steaua Română" ş.a.m.d. ANIC, fond CC al PCR-Secția propagandă şi agitație, dosar 117/1931, ff. 8-9.

fiind arestat alături de organizatorii şi liderii protestatarilor. După patru zile de detenție, a fost achitat de Tribunalul Caliacra[15]. Ulterior, datorită abilităților sale de a mobiliza şi coordona acțiunile tinerilor comuniști, Gheorghe a fost numit în poziția de instructor al CC al UTCdR, primind totodată sarcina de a întemeia Organizația regională Dobrogea a UTCdR.

Mai mult, bucurându-se de sprijinul şi încrederea eşaloanelor superioare de partid, Gheorghe a fost inclus pe lista delegaților nominalizați pentru cel ce avea să fie ultimul congres al partidului comunist din perioada ilegalității. Acest periplu însă, nu se regăseşte în niciuna din biografiile oficiale publicate după 1944.

Astfel, în octombrie 1931, Petre Gheorghe a plecat în URSS pentru a participa – din partea Organizației Regionale de partid Dobrogea – la lucrările Congresului al V-lea al PCdR de la Gorkovo[16]. Gheorghe, care

[15] Adresa nr. 2388 din 20 ianuarie 1937 expediată Direcției Generale a Poliției de către Inspectoratul I Regional de Poliție cu reşedința în Ploieşti. ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 10.576, f. 79.

[16] La acest forum politic, „problema națională" şi a principiului „autodeterminării până la despărțirea de stat" au fost reluate în forță. România a fost descrisă ca fiind un stat agresor, imperialist care asuprea minoritățile din provinciile istorice ocupate după 1918. Rezoluțiile adoptate la congres au cuprins aceste idei care erau cu greu acceptate chiar de către membrii marcanți ai PCdR. Totodată, în cursul derulării lucrărilor Congresului, a reieşit slaba organizare a partidului, afectat serios de luptele fracționiste dintre „luximinişti" şi „barbişti", hotărându-se o nouă strategie privind creşterea numărului membrilor din rândul țăranilor şi muncitorilor şi îmbunătățirea compoziției etnice (în sensul de a spori numărul etnicilor români în masa membrilor şi simpatizanților). Un material de partid întocmit în anul următor (1932) aminteşte situația dezastruoasă a resursei umane din interiorul PCdR: „Partidul nostru este cu totul mic la număr. Dar ceia ce este mai important este că Partidul nostru este slab într-un şir de centre mari industriale ale țarei. În Partidul Comunist din România este slab cadrul proletariatului industrial românesc în vreme ce organizația de partid lipseşte aproape cu desăvârşire printre argățime (muncitori agricoli)". „Material intitulat « Pentru sporirea şi întărirea rândurilor de partid. Pentru lărgirea rețelei organizațiilor de partid şi tineret comunist ». Se referă la sarcinile trasate de congresul al V-lea al PCR privind creşterea rândurilor

participa pentru prima oară la un congres al partidului, s-a aflat printre cei 38 de delegați ale căror fișe biografice se păstrează în arhive. Pe 22 decembrie 1931, Cominternul a centralizat formularele tip pe care aceştia le-au completat după finalizarea Congresului. Din „Chestionarul individual" semnat de „Mihai", pseudonimul lui Gheorghe purtat în timpul Congresului, aflăm că acesta absolvise trei clase primare, cunoştea trei limbi (bulgară, română şi turcă) şi fusese primit în rândurile membrilor PCdR în cursul anului 1929. Totodată, Gheorghe a mai declarat că, în cursul scurtei detenții suportată cu ocazia demonstrației din Bazargic (1 august 1931), ar fi fost bătut de anchetatorii săi[17].

La acest forum, la care au mai participat Alexandru Iliescu, Gheorghe Crosneff, Lucrețiu Pătrășcanu şi Petre Borilă, Petre Gheorghe a susținut în cuvântarea sa cauza țăranilor asupriți din Dobrogea. El a deplâns soarta țăranilor sărăciți de plata nenumăratelor impozite, precum şi neimplicarea statului român în susținerea coloniștilor macedoneni şi regățeni care se stabileau în Dobrogea.

În alocuțiunea sa, Gheorghe a prezentat şi modul în care s-au desfăşurat alegerile parlamentare la Caliacra, acolo unde Blocul Muncitoresc Țărănesc (formațiune politică coordonată de PCdR) obținuse un scor bun (1931). Relatarea sa este similară cu alte mărturii cuprinse în jurnalele/ memoriile principalilor actori politici ai opoziției sau cu a ziariştilor critici la adresa puterii, privind maniera în care guvernul organiza procesul electoral în teritoriu. De cele mai multe ori, alegerile erau precedate de terorizarea şi intimidarea adversarilor politici, concretizate prin amenințări, arestări sau bătăi:

> Trec acum la chestiunea cum s-au făcut alegerile în localitatea noastră. Eu împreună cu mulți tovi am fost arestați, au fost arestați şi din alte localități până la 400 țărani. De la toți s-au luat cărțile de alegători. La locurile de

partidului-1932". ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 104/1932, ff. 1-5.

[17] „37 chestionare individuale intitulate *Ancheta*. Cuprind datele biografice a 37 delegați la Congresul al V-lea al PCR. Sunt numerotate 2-32; 32-37. 22 decembrie 1931. *Ancheta* No. 21-*Mihai*. Absolut secret". ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 34/1931, ff. 140-142.

> votare, afară de armată, au patrulat aproape 200 de macedoneni înarmați, acei care au reușit să pătrundă în local și au votat, președintele deschidea plicurile și acei care au votat pentru Blocul Muncitoresc-Țărănesc au fost chiar în fața locului maltratați. Cu toată teroarea sălbatică, noi la Caliacra am primit 512 voturi, mai mult decât național-țărăniștii, care au primit 292. În jud. Durostor am primit voturi; în jud. Constanța voturi[18].

În finalul intervenției sale, „Mihai" și-a făcut obișnuita autocritică, învinuindu-se pentru relația defectuoasă de comunicare existentă între organizația regională de partid Dobrogea și Comitetele județene subordonate acesteia. În privința legăturilor partidului cu puternica DRO, situația era diametral opusă. Aceasta devenise foarte influentă și din cauza slabei organizări a Regionalei de partid Dobrogea, DRO ajunsese să preia/ coordoneze mai multe structuri locale ale PCdR:

> Legături mai strânse noi am avut cu DRO, din partea căreia primeam directive, literatură etc. Asta înseamnă că noi am fost conduși de către DRO, sau mai bine zis de fracțiunea lui DRO Tov. Radu (este vorba de Petre Borilă, născut Iordan Drăgan Rusev-n.n.) a spus ieri că nu DRO conduce partidul, ci membrii fracțiunii CC al DRO-ului, care sunt în același timp și membrii com. regional al partidului. Asta este adevărat, dar cred că numai pentru orașe. La țară, noi primim directive din partea fracțiunii DRO-ului, ceea ce înseamnă că noi la sate suntem conduși de către DRO[19].

După încheierea lucrărilor Congresului, „Mihai" a revenit în țară, folosindu-se probabil de un pașaport fals pe care îl întrebuințase și la plecare.

În aprilie 1932, CC al PCdR din București a trimis Regionalei Dobrogea a PCdR trei geamantane cu manifeste și broșuri de propagandă comunistă prin intermediul a doi emisari. Materialul de partid urma să fie distribuit cu ajutorul unor curieri locali către toate organizațiile de partid dobrogene în ziua de 1 mai. În seara zilei de 21 aprilie 1932, unul dintre

---

[18] „9 decembrie 1931. Cuvântarea lui Mihai (Petre Gheorghe), reprezentant al organizației regionale dobrogene a PCR, la Congresul V al PCR" în Dan Cătănuș, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă și iredentism bulgar 1919-1940*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, pp. 191-193.

[19] *Ibidem*, p. 192.

curierii trimiși din Capitală a sosit la Constanța, unde a poposit într-o casă situată pe strada Sabinelor nr. 30. Aici a fost întâmpinat de un croitor adolescent în vârstă de 17 ani, Bogdan Vasilef Pavloff (originar din satul Sususchioiu, comuna Ceairlighiol, Caliacra; acesta se stabilise în oraș de circa 2 luni de zile), căruia i-a predat două dintre cele trei geamantane. Cel de-al doilea curier a ajuns la destinație a doua zi, pe același traseu, înmânându-i lui Pavloff cel de-al treilea geamantan încărcat cu „material subversiv" (manifeste; instrucțiuni; periodicele ilegale „Scânteia", „Tânărul leninist", „Alarma", „Cazarma" și „Brazda").

În urma unui denunț făcut cu câteva zile în urmă, întreaga operațiune fusese supravegheată de Siguranță, care pusese sub observație casa conspirativă din strada Sabinelor. După două zile de pândă, Siguranța a întrerupt filajul și a descins în locuința clandestină a partidului. Cu ocazia percheziției domiciliare, au fost arestați Bogdan Vasilef Pavloff și Petre Gheorghe, care domicilia la aceeași adresă (la acea dată, Gheorghe era șef al Regionalei UTCdR din Bazargic și persoană de legătură cu DRO).

În ziua de 26 aprilie 1932, Inspectoratul Regional de Poliție București a trimis directorului general al Poliției și Siguranței un raport cu cele întâmplate la Constanța:

> Cu ocazia percheziției s-a găsit un bogat material compromițător, al cărui inventar cum și mostre se anexează, cum și un al treilea geamantan plin cu material subversiv, a cărui proveniență, până în prezent nu a putut fi stabilită. Din cercetările făcute și care datorită încăpățânării celor arestați merg foarte greu, rezultă că, rolul lui Petre Ivan Gheorghieff este foarte important pentru mișcarea comunistă din Dobrogea, cât și pentru organizația DRO și se pare că el este înlocuitorul lui Dumitru Malceff zis Doctoroff. Până în prezent, cei doi arestați nu au făcut mărturisiri complete și neagă a fi amestecați în mișcarea comunistă, în ceea ce privește materialul găsit la locuința lor afirmă că numai datorită unei împrejurări fatale au primit să fie lăsat acolo, însă că, nu le aparține. Cercetările sunt în continuare și atunci când vom fi în posesiunea rezultatului definitiv, vă vom comunica de urmare[20].

[20] Raport nr. 5.620 din 26 aprilie 1932 semnat de către șeful Inspectoratului Regional de Poliție București și de către șeful Poliției de Siguranță din același inspectorat, comisarul șef Marcel Popescu. ANIC, fond 95, dosar 10.576, ff. 3-5.

Aşa cum reiese şi din documentul citat, la începutul anilor ’30, Petre Ivan Gheorghieff, numele sub care era cunoscut de Siguranță, era un personaj foarte important în structura de conducere a tineretului comunist dobrogean, fiind considerat de către autorități urmaşul lui „Doctoroff”, în fruntea organizației DRO.

Chiar dacă nu a colaborat cu anchetatorii săi, un principu partinic conspirativ pe care îl va respecta până la sfârşitul vieții, Petre Gheorghe a fost judecat şi condamnat la 15 zile de închisoare pentru colportaj de material de propagandă comunistă (Sentința nr. 1.726 din 10 noiembrie 1932 a Secției a II-a a Tribunalului Constanța). O pedeapsă destul de blândă pe care a executat-o la Penitenciarul Constanța[21]. După eliberarea din detenție (24 noiembrie 1932) a revenit în oraşul natal, însă după numai câteva săptămâni şi-a părăsit din nou domiciliul cu destinația Chişinău. Gheorghe devenise în acelaşi an membru al CC al UTCdR, fiind însărcinat cu reorganizarea Comitetului regional al UTCdR Moldova şi a Comitetului local al UTCdR Iaşi. Totodată, conducerea UTCdR îi trasase sarcina de a înființa o tipografie ilegală pentru tipărirea oficiosului Regionalei moldovene a tineretului comunist – „Tânărul muncitor”.

Medalionul dedicat lui Petre Gheorghe, publicat în 1957, conține şi o relatare din perioada în care a activat la Iaşi. Acest pasaj biografic nu putea fi cunoscut decât de un apropiat de-al său, rudă sau „tovarăş de luptă” (de ex. Ivanka Sarisky, Ronea Gheorghiu sau Vasile Vâlcu). Sosit în capitala Moldovei cu sarcinile menționate mai sus, Gheorghe a aflat că un tânăr dintr-o întreprindere ieşeană, fiind nemulțumit de activitatea guvernului, s-a pronunțat în mai multe rânduri împotriva liderilor politici ai vremii şi şi-a exprimat dorința de a intra în mişcarea de tineret comunistă locală. Părându-i suspectă atitudinea acestuia, Gheorghe a hotărât să-l verifice personal înainte de a îngădui celulei UTCdR a întreprinderii să-l accepte în rândurile sale. Cei doi s-au întâlnit într-o seară pe o stradă din Iaşi. În cursul discuțiilor, Gheorghe i-a încredințat un mănunchi de manifeste cu scopul de a le afişa pe o anumită arteră. În acea noapte, tânărul respectiv s-a prezentat la locul indicat şi a lipit manifestele aşa cum fusese instruit, însă în spatele său, la cîțiva metri, a

[21] *Ibidem*, f. 79.

fost urmat de un gardian public care le-a dezlipit. Întreaga scenă fusese urmărită de un utecist care fusese trimis de Gheorghe la faţa locului pentru a supraveghea întreaga operaţiune, cu scopul de a verifica încrederea candidatului. A doua zi, utecistul i-a raportat „legăturii sale superioare" întreaga întâmplare. Deşi era convins de duplicitatea tânărului aspirant la calitatea de membru al UTCdR, Gheorghe a decis să-l mai verifice o dată, întrucât acesta îi cerea insitent atribuirea de noi sarcini. Gheorghe i-a încredinţat un geamantan cu haine folosite, spunându-i că înăuntrul său se găseau manifeste. Încărcătura urma să fie transportată la o adresă conspirativă pe care Gheorghe i-a comunicat-o verbal. Tânărul a luat geamantanul şi s-a deplasat la locuinţa indicată însă, între timp, ar fi anunţat şi autorităţile, care în momentul pătrunderii în casă l-au arestat dimpreună cu locatarii casei respective. În cursul percheziţiei poliţiştii şi-au dat seama că fuseseră traşi pe sfoară, fiind nevoiţi să-şi ceară scuze proprietarilor imobilului.

Autorul anonim al medalionului nu precizează numele „trădătorului" şi nici nu indică denumirea întreprinderii în care acesta lucra. Întâmplarea relatată avea rolul de a evidenţia abilităţile lui Gheorghe în privinţa modului în care se desfăşurau acţiunile conspirative de recrutare şi distribuire de material „subversiv". Conform evocării, Gheorghe a dispus ca povestea demascării „provocatorului" să fie discutată în toate celulele UTCdR din Iaşi pentru a întări spiritul de vigilenţă în rândul membrilor şi simpatizanţilor organizaţiei[22].

În intervalul de timp petrecut la Iaşi, Petre Gheorghe ar mai fi demascat un „provocator" care se „infiltrase" în interiorul conducerii organizaţiei de tineret comuniste din localitate. Potrivit afirmaţiilor fostului său coleg de idei, Vasile Vâlcu, „trădătorul" ar fi produs „căderea" unui grup de utecişti ieşeni, el fiind singurul eliberat la scurt timp după reţinere. Vâlcu nu ne oferă niciun fel de detalii referitoare la acest episod, însă ne precizează că după deconspirarea vinovatului, cazul a fost „prelucrat" cu toţi utecişţii ieşeni în scopul educării acestora „în spiritul vigilenţei comuniste":

[22] „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 178.

> Aşa a reuşit Petre Gheorghe să curețe organizația locală din Iaşi a UTC de trădători şi provocatori şi să-i întărească rândurile[23].

În timpul grevelor muncitorilor ceferişti ieşeni din ianuarie-februarie 1933, Gheorghe s-a aflat la Bacău şi Buhuşi, unde a coordonat acțiuni de solidarizare şi de întrajutorare cu/pentru proletarii din Iaşi (întreruperea spontană a lucrului, organizarea unor colecte de bani şi obiecte etc.).

Un an mai târziu, pe Gheorghe îl întâlnim la Bacău, unde a coordonat activitățile de constituire a Comitetului orăşenesc al UTCdR din localitate, precum şi în diverse zone rurale din Moldova, luând parte la mai multe acțiuni specifice muncii politice clandestine.

În noaptea de 4/5 octombrie 1934, Petre Gheorghe, despre care Siguranța ştia că deținea funcțiile de şef al UTCdR şi DRO din Bazargic, a fost arestat la Chişinău de către Inspectoratul Regional de Poliție al Basarabiei sub acuzația că ar fi desfăşurat agitație şi propagandă comunistă:

> trimis de către Comitetul Central al Part. Comunist din Bucureşti, pentru a organiza şi conduce secția Agit-Prop (Agitație şi propagandă) a Comitetului Regional comunist din Chişinău[24].

Deşi era dat în urmărire generală încă din august 1934, Petre Gheorghe a fost arestat abia la începutul lunii octombrie 1934 în urma unor informații primite de Siguranța din Chişinău, în care se menționa că acesta fusese trimis de către CC al PCdR în capitala Basarabiei cu scopul de a organiza/ consolida resortul de agitație şi propagandă al Comitetului regional UTCdR al Basarabiei, dar şi pentru a iniția declanşarea unor greve la fabricile din oraş.

Agenții au găsit asupra sa o scrisoare sigilată în care se afla numele persoanei de legătură cu Regionala UTCdR a Basarabiei. De asemenea, în urma percheziției s-au mai descoperit o serie de înscrisuri cu nume conspirative, însemnări reprezentând zilele în care urma să se întâlnească cu diverşi activişti ai UTCdR din Chişinău, dar şi o legitimație de

[23] Vasile Vâlcu, *Viața eroică a utecistului Petre Gheorghe*, Ediția a III-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 17.

[24] ANIC, fond 95, dosar 10.576, f. 1.

fotbalist eliberată de către Federația Română de Fotbal pe numele lui Petre Sarinschi, sportiv la *Viforul* din Bazargic (documentul plastografiat purta ca dată a emiterii ziua de 4 martie 1931).

Potrivit fișei personale întocmite de Siguranță cu ocazia arestării, Petre Gheorghe avea meseria de zidar, cetățenia română, și își satisfăcuse serviciul militar obligatoriu la Regimentul 1 Căi Ferate din Iași – contingentul 1929.

Același document specifica și câteva semnalmente ale arestatului: *talia* – 1,69 m; *corpolența* – debil; *fruntea* – mare; *părul* – neted de culoare castanie; *ochi* – căprui; *bărbia* – ovală cu gropițe; *urechile* – mari.

La fel ca în cazul primei arestări din aprilie 1932, Petre Gheorghe a refuzat să colaboreze cu autoritățile, neadmițând să dea nicio declarație scrisă.

La câteva săptămâni de la reținere, în ziua de 29 octombrie 1934, Petre Gheorghe a fost înaintat Consiliului de Război al Corpului 3 Armată din Chișinău pentru a fi judecat (fișa personală menționa și faptul că arestatul era recidivist). În ziua de 15 ianuarie 1935, instanța militară sus-amintită l-a condamnat la 3 luni închisoare, 5 ani interdicție și 500 de lei amendă[25]. Pedeapsa a executat-o la Penitenciarele Chișinău și Caliacra, fiind eliberat pe 24 aprilie 1935 (amenda de 500 de lei i-a fost transformată în 10 zile de închisoare corecțională, pe care le-a ispășit la Penitenciarul Caliacra).

După punerea în libertate, Petre Gheorghe nu s-a stabilit la Bazargic, ci a revenit în Capitală, unde i s-a încredințat funcția de secretar al CC al UTCdR. Timp de aproape doi ani de zile, Gheorghe a reușit să înșele vigilența Siguranței care depunea eforturi mari pentru a-i da de

[25] La două zile de la pronunțarea sentinței, în ziarul emigrației ruse din Capitală, *Naşa Reci*, apărea un articol sub titlul „Președintele mafiei balcanice în Basarabia", care anunța condamnarea lui Petre Gheorghe. Știrea însă era însoțită și de o serie de afirmații neadevărate. Astfel, se spunea că „teroristul" Gheorghe ar fi fost trimis în Basarabia cu scopul de a ucide câțiva „agenți sovietici trecuți în serviciul Siguranței române". Numele acestora s-ar fi aflat pe o listă găsită asupra lui Gheorghe în momentul arestării sale la Chișinău. Informații similare au apărut și în publicația rusească *Basarbschi Slovo*, care ieșea la Chișinău și avea aceeași orientare cu gazeta anterior menționată (ianuarie 1935). *Ibidem*, f. 68 și f. 81.

urmă. Într-o adresă a Inspectoratului General de Poliție Ploiești trimisă directorului general al Poliției la data de 20 ianuarie 1937, polițiștii ploieșteni semnalau Bucureștiului că nici până la acea dată nu se reușise identificarea „periculosului propagandist al ideilor comuniste”[26].

În perioada în care s-a aflat în fruntea CC al UTCdR, Gheorghe a desfășurat o intensă activitate printre tinerii muncitori de la Atelierele CFR Griviția și fabricile „Voina” și „Lemaître”, contribuind la înființarea unor comitete antifasciste. De asemenea, a inițiat organizarea unor campanii de propagandă în vederea susținerii Anei Pauker și a celorlalți inculpați, al căror proces s-a judecat în vara anului 1936 (mobilizarea unor tineri din întreprinderi, răspândirea de manifeste și materiale de partid)[27].

În toamna anului 1936, Gheorghe, în calitate de șef al UTCdR, a fost mandatat să reprezinte CC al UTCdR la Congresul Internaționalei Tinereretului Comunist (KIM) ale cărui lucrări urmau să aibă loc la Moscova. Pe drum, însă, a fost arestat în orașul cehoslovac Kosice, fiind expulzat în țară după câteva săptămâni de detenție. Într-unul din cele patru dosare personale întocmite de Siguranță pe numele lui Gheorghe se regăsește corespondența purtată de organele de poliție din Kosice și omologii lor de la București (noiembrie 1936 – ianuarie 1937). Documentele vizau stabilirea identității reale a celui reținut. Abia în cursul lunii ianuarie 1937, Direcția Generală a Poliției din București va remite cehoslovacilor datele de stare civilă și de cazier ale comunistului Gheorghe, avertizându-i totodată asupra gradului ridicat de periculozitate a suspectului.

La scurt timp de la întoarcerea în țară, conducerea partidului a hotărât dizolvarea organizației comuniste de tineret din cauza arestărilor efectuate de Siguranță în rândul liderilor UTCdR. Petre Gheorghe a redactat o scrisoare către fruntașii partidului în care își arăta dezaprobarea față de această decizie unilaterală și care venea în contradicție chiar cu tezele Komsomolului și KIM (acestea stipulau transformarea

[26] Adresa nr. 2388 din 20 ianuarie 1937 expediată Direcției Generale a Poliției de către Inspectoratul I Regional de Poliție cu reședința în Ploiești. Ibidem, f. 79.

[27] Vasile Vâlcu, *Viața eroică a utecistului Petre Gheorghe*, Ediția a III-a, Editura Tineretului, București, 1951, p. 22.

organizațiilor de tineret comuniste în organizații de masă, iar acolo unde era posibil, chiar legalizarea lor)[28].

În intervalul de timp 1937 – 1939 îl regăsim la Bazargic, unde a încercat să mobilizeze muncitorii constructori din localitate în vederea declanşării unor acțiuni greviste.

Către sfârşitul anului 1939, pe fondul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial şi al mobilizării generale a armatei române, Gheorghe va fi concentrat la o unitate militară din Galați.

Una din biografiile oficiale menționate anterior preciza că în cadrul unității militare a continuat să desfăşoare activitate revoluționară:

> El foloseşte timpul cât stă concentrat, ducând o intensă muncă de lămurire printre soldații concentrați şi organizând cu ei-după îndrumările date de Partid-acțiuni pentru revendicările lor[29].

După revenirea din concentrare (undeva către sfârşitului anului 1939 – începutul anului 1940), îl găsim în conducerea Comitetului regional Dobrogea al PCdR, poziție pe care o va ocupa până la sfârşitul lui august 1940.

Raportor la Comintern

După cedările teritoriale din iunie 1940, mulți activişti de partid originari din Basarabia s-au reîntors pe pământurile natale recent „eliberate", dornici fiind să-şi continue viața în patria muncitorilor şi a țăranilor. Slăbirea rândurilor partidului va continua şi în luna următoare, atunci când mai multe cadre cu munci de răspundere în mişcare vor fi arestate şi internate în Lagărul de la Miercurea-Ciuc. Pe acest fond, în ziua de

[28] „Scrisoarea lui Petre Gheorghe adresată Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care sunt explicate divergențele pe care le-a avut cu conducerea partidului în legătură cu schimbarea liniei tactice a acestuia ca urmare a atacării URSS de către Germania (decembrie 1941-ianuarie 1942)". *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2003, p. 209.

[29] ANIC, fond 45, dosar 222, f. 61.

20 iulie 1940, Petre Gheorghe a fost însărcinat de către Secretariatul partidului să raporteze verbal Secției Balcanice a Cominternului din Moscova situația politică și organizațională a PCdR.

A doua zi, Petre Gheorghe a plecat la Tulcea pentru a-și organiza „canalul" de trecere a frontierei. După câteva zile petrecute în orașul dunărean, cu sprijinul unui simpatizant din structura locală a partidului (Avram Filcenco), Gheorghe a reușit să traverseze fluviul prin dreptul satului Copanca, într-o barcă pusă la dispoziție (contra cost) de un pescar local[30]. În localitatea amintită, cei doi au fost reperați de o patrulă formată din marinari sovietici cărora Gheorghe le-a declinat identitatea sub care era cunoscut la Comintern („Petre Dobrogianu"), rugându-i să îi conducă la cea mai apropiată secție a NKVD. Sub stare de arest, Gheorghe și călăuza sa au fost urcați într-o mașină și trimiși la Bolgrad, de unde, în ziua următoare au fost expediați cu trenul la Chișinău. Ajunși în capitala noii republici socialiste sovietice, mesagerii partidului au intrat într-un proces de „debriefing" la care i-au supus ofițerii NKVD, fiind imediat puși în legătură cu reprezentantul Cominternului în Basarabia, care anterior ocupase un loc în CC al PCdR (Gheorghiev Șceriu). Acesta l-a rugat pe Gheorghe să facă un raport scris și să i-l predea, întrucât urma să plece la Moscova în zilele următoare. Șceriu și-a motivat solicitarea, spunâdnu-i că formalitățile pentru deplasarea la Moscova necesită prea mult timp și că cel mai indicat ar fi fost să-i predea lui un raport scris pe care îl va remite ulterior celor din Secția balcanică a Cominternului. Deși Gheorghe fusese însărcinat să transmită personal raportul verbal la Moscova, a acceptat propunerea acestuia, neavând altă alternativă[31]. Este

[30] Probabil că Petre Gheorghe a folosit același „canal" de trecere a frontierei naturale pe care l-a folosit și Teohari Georgescu la întoarcerea în țară: Tulcea-Ismail (oct. 1940). Responsabilul acestei rețele de traversare clandestină a granței era bulgarul Dumitru Coliu, care avea la dispoziție câțiva pescari pe care-i folosea pe post de călăuze. ANIC, colecția 60, dosar 663, ff. 115-118.

[31] „Raportul lui Petre Gheorghe, responsabil din partea Secretariatului Partidului Comunist din România pentru relația cu Cominternul, adresat Secretariatului Cominternului referitor la situația internă și politica externă a României, precum și la activitatea comuniștilor în țară". Documentul este semnat sub pseudonimul „Petre Dobrogianu" (iulie 1940). *Partidul Comunist din România*

posibil ca lipsa de entuziasm a emisarului Cominternului să fi fost cauzată şi de prezența la Moscova, în acea vreme, a doi dintre membrii marcanți ai Secretariatului CC al PCdR, Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş, care plecaseră din țară cu o misiune similară: prezentarea unui raport pe ultimii doi ani.

Nu ştim din însărcinarea cărei persoane din Secretariat a fost trimis Gheorghe peste graniță (cel mai probabil Gavril Birtaş şi Iosif Roitman/ Chişnevschi) din moment ce, aşa cum am spus, chiar în acele zile activitatea mişcării comuniste era prezentată pe larg în cadrul Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a de către Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş.

În darea de seamă pe care a predat-o emisarului Cominternului, Gheorghe a expus aprecierile Secretariatului CC al PCdR asupra politicii interne şi externe a României din ultimul an, situația cadrelor partidului în urma numeroasele arestări operate de autorități şi resursele financiare precare de care dispunea partidul la acea dată.

Din document aflăm că „Regele-călău" a dus o politică „oscilantă" între cele două „blocuri imperialiste", de „război antisovietic", iar după capitularea Franței concesiile făcute de Palat extremei drepte au crescut (vezi cooptarea legionarilor în guvern). De asemenea, raportul scris de Gheorghe aprecia că prin „eliberarea" Basarabiei şi Bucovinei de Nord „zona păcii s-a lărgit, contribuind la menținerea păcii în Balcani". Potrivit raportorului, revenirea acestei provincii istorice în granițele URSS ar fi provocat furia autorităților de la București, care au purces la organizarea unor „pogromuri antisemite", evreii fiind învinuiți că au contribuit la tratamentul umilitor la care a fost supusă armata română în timpul retragerii/ ultimatumului. Gheorghe declara în raport că în Galați ar fi fost împuşcați cu mitralierele „600 de muncitori cu familiile lor" care ar fi dorit să treacă Prutul în URSS. Desigur, afirmațiile erau cu mult exagerate. Într-adevăr, după 28 iunie 1940, în țară au fost destule cazuri de evrei asasinați ca urmare a evenimentelor petrecute în Basarabia, însă crimele nu au fost comise în mod sistematic de autorități, ci de către unii cetățeni şi militari români antisemiți aflați sub imperiul ştirilor şi zvonurilor alarmante venite dinspre Răsărit.

în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, pp. 111-112.

În partea a doua a raportului, Gheorghe îşi informa superiorii despre internarea în lagăre a sute de membri şi simpatizanţi ai partidului şi solicita creşterea fondurilor alocate PCdR:

> Situația financiară este grea, nu sunt suficiente fondurile ce se strâng de la noi, cu plecarea basarabenilor s-au strâns 3.000.000. Însă aceste sume nu pot acoperi nevoile tot mai mari ale partidului. Un instructor nu se mai poate întreține cu 5000, aşa cum era până în prezent, acum fiind nevoie de case mai multe, aşa că un ajutor bănesc trebuie dat[32].

Nu cunoaştem data precisă la care Petre Gheorghe şi Avram Filcenco s-au înapoiat de la Chişinău, însă cel mai probabil aceştia s-au reîntors în țară pe acelaşi traseu conspirativ, undeva în a doua jumătate a lunii august 1940[33].

În fruntea comuniştilor din Capitală

Pe 27 august 1940, Secretariatul CC al PCdR[34] l-a numit pe Gheorghe în funcția de secretar al Comitetului Județean Ilfov al PCdR (fără a-l coopta şi în CC al PCdR), înlocuindu-l pe Nicu Tudor (informator al Prefecturii

[32] „Raportul lui Petre Gheorghe, responsabil din partea Secretariatului Partidului Comunist din România pentru relația cu Cominternul, adresat Secretariatului Cominternului referitor la situația internă şi politica externă a României, precum şi la activitatea comuniştilor în țară". Documentul este semnat sub pseudonimul „Petre Dobrogianu" (iulie 1940). *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2003, p. 118.

[33] Detalii despre deplasarea lui Petre Gheorghe în Basarabia vezi în Cristina Diac, *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004, pp. 106-114.

[34] Componența CC al PCdR de la acea dată era cea care fusese stabilită la Conferința PCdR din februarie 1939 abrobată inclusiv de Comintern. La data numirii în această funcție din Secretariat mai făceau parte Iosif Chişinevschi, Gavrilă Birtaş (aflați în țară), Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş (în deplasare la Moscova). „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR (1941)". ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 16/1941, f. 1.

Poliției Capitalei), care decedase de septicemie în vara aceluiaşi an. La acea dată, în Biroul de conducere al Comitetului se mai aflau Vasile Vâlcu, Andrei Löb (viitor Andrei Pătraşcu), Anton Moisescu, Viorica Locher (Moisescu, după căsătoria cu Anton), Ida Felix şi Matei Socor. În preajma zilei de 7 noiembrie 1940, zi cu însemnătate simbolică pentru PCdR, împreună cu Anton Moisescu şi Andrei Löb, Gheorghe a organizat în plină guvernare național-legionară, o manifestație antifascistă în Piața Obor din Capitală. Demonstrația, care a avut loc într-o duminică (3 noiembrie 1940), a fost înăbușită rapid de organele Prefecturii Poliției Capitalei şi ale Poliției Legionare care fuseseră informate din timp. Cu toate acestea, la acțiune au participat câteva zeci de oameni, reuşindu-se arborarea unor steaguri roşii, afişarea câtorva pancarte antiguvernamentale („Cerem lemne ieftine", „Alungarea germanilor și oprirea jafului germano gardist", „Traiască URSS!", „România socialistă liberă" etc.) şi scandarea unor lozinci împotriva speculei. În momentul în care polițiștii, ajutați de echipele legionare, au intervenit, s-a produs o busculadă în cursul căreia legionarul Niță Chirilă a fost împuşcat de un comunist căruia acesta încercase să-i smulgă un steag roşu cu secera şi ciocanul (Chiriță va fi transportat la Spitalul Colentina, unde va deceda a doua zi)[35]. Printre cei 8 comuniști arestați s-a aflat şi Alexandru Demeter, viitor şef al Direcției cadre din MAI (anii '50) şi Gheorghe Butnărescu (viitor comandant al Penitenciarului Văcărești la începutul anilor '50). Potrivit lui Pavel Câmpeanu, Ștefan Foriş l-ar fi criticat pe „Zidaru" pentru organizarea acestei acțiuni din cauza căreia au fost arestate prea multe cadre[36]. Din punct de vedere organizatoric, situația PCdR la acea vreme era catastrofală. Practic, partidul se găsea în plină *descompunere* după repatrierea/ plecarea în „Basarabia eliberată" a zeci de activiști de partid, dar şi din cauza sutelor de internări şi arestări operate de autorități în rândul comuniştilor, începând cu vara acelui an.

[35] ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiției, Siguranței şi Jandarmeriei pentru Comuniști, Militanți ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizațiilor de Masă Revoluționare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 562, partea I, ff. 11-39 şi ff. 57-60.

[36] Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 108.

În amintirile sale, Teohari Georgescu mărturisea, după revenirea în țară din periplul său sovietic (octombrie 1940), că pentru revigorarea structurii de conducere centrale a partidului s-a decis cooptarea în Secretariat a liderului Regionalei de partid Constanța, Constantin Pârvulescu, şi „prelucrarea" cu membrii Biroului Comitetului Județean Ilfov al PCdR a noilor instrucțiuni trasate de Comintern, via Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş. Din însărcinarea lui Teohari Georgescu, tovarăşa „Stela" (Dvoira Broitman, alias „Ana Ruski", lider marcant al PCdR între 1938-1940) a fost desemnată să-i informeze pe cei din organizația Capitalei despre noile linii directoare trasate de Comintern. Ulterior, chiar Teohari Georgescu a descins în mijlocul membrilor Biroului pentru a-i „orienta" în privința noii linii a partidului. În documentele „prelucrate" se regăseau şi numeroase critici aduse partidului şi implicit comuniştilor bucureşteni (una dintre acestea viza poziția adoptată de PCdR în 1938, atunci când s-a decis intrarea membrilor de partid din Bresle în Frontul Renaşterii Naționale). Teohari Georgescu declara că a avut mai multe întâlniri cu Petre Gheorghe, atât înainte de şedința de „prelucrare", cât și după. Fiind un disciplinat soldat al partidului, „Zidaru" a acceptat în mod necondiționat criticile tovărăşeşti, însă, potrivit lui Teohari Georgescu, nu s-a împăcat niciodată cu gândul că Ştefan Foriş a rămas în fruntea PCdR, cu girul Moscovei. Memorialistul nu ne oferă o explicație precisă asupra aversiunii pe care Gheorghe i-o purta lui Foriş, dar avansează ipoteza că aceasta ar fi izvorât dintr-o frustrare. Petre Gheorghe şi-ar fi dorit foarte mult să fi fost cooptat în Secretariatul partidului, considerând că posedă toate atuurile pentru o binemeritată promovare[37] (vechime, devotament, legitimitate).

[37] În perioada octombrie 1940-aprilie 1941, Teohari Georgescu a deținut funcția de secretar al CC al PCdR, responsabil cu îndrumarea Comitetului regional Oltenia al PCdR și a Comitetului Județean Ilfov al PCdR. „Teohari Georgescu-amintiri". Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecția 60, dosar 663, ff. 120-121.

Cazul Moisescu

Informațiile despre activitatea lui Petre Gheorghe în timpul rebeliunii legionare lipsesc aproape cu desăvârşire. Foarte probabil că, asemenea activiştilor din organizația pe care o conducea, a respectat consemnul partidului de a nu se implica sub nicio formă în conflictul armat izbucnit între legionari şi Antonescu.

O sursă primară referitoare la acest episod ne este oferită chiar de către el. Între 22 şi 24 ianuarie 1941, Gheorghe afirmă că din însărcinarea Secretariatului s-a deplasat, împreună cu un membru al Județenei, la casa unui tovarăş care adăpostea o tipografie ilegală. Cei doi urmau să se asigure că gazda prezenta încredere şi că era conştientă de riscurile existente. Atât la dus, cât şi la întors, Gheorghe ar fi fost legitimat pe stradă, însă a scăpat de fiecare dată[38].

Totodată, Teohari Georgescu (legătura sa directă cu Secretariatul) îşi amintea că în acele zile a avut aranjată o întâlnire cu Petre Gheorghe într-o zonă din Nordul Capitalei (Calea Dorobanților – Herăstrău), însă acesta nu s-a prezentat la ora fixată[39].

În aprilie 1941, conducerea partidului comunist a suferit o grea pierdere prin arestarea membrilor Secretariatului CC al PCdR: Iosif Roitman (viitor Iosif Chişinevschi), Teohari Georgescu şi Gavrilă Birtaş (aprilie 1941). Începând cu acel moment, conducerea partidului a devenit mult mai circumspectă în privința legăturilor conspirative cu structurile din subordine, precum şi asupra fidelității cadrelor față de mişcare. Un val de suspiciune s-a format printre membrii şi simpatizanții *Cauzei*, la toate palierele. „Căderea" Secretariatului a afectat partidul şi din punct de vedere organizatoric. S-a produs o dezorganizare şi la nivelul aparatului tehnic. Multe case conspirative trebuiau să fie abandonate, astfel că ilegaliştii erau nevoiți să-şi stabilească întâlnirile în parcuri, pe stradă sau în tramvaie.

---

[38] Ulterior, în timpul disputelor cu Secretariatul CC al PCdR din a doua jumătate a anului 1941, Ştefan Foriş îl va acuza, printre altele, că în timpul evenimentelor din ianuarie 1941 a stat ascuns (lucru, de altfel, neadevărat). „Scrisoarea lui Iancu către Comitetul Central al PCR-20.II.1942". ANIC, fond Comitetul Regional Muntenia al Partidului Comunist din România, 1922-1946 (în continuare fond 7), dosar 556, ff. 1-2 şi f. 20.

[39] „Teohari Georgescu-amintiri". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecția 60, dosar 663, f. 124.

Neîncrederea s-a instalat şi printre membrii Biroului Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. Potrivit unei declaraţii fluviu date în decembrie 1942 de către secretarul celulei de partid de la Societatea de Tramvaie Bucureşti (Alexandru Farcaş), primul membru al Biroului asupra căruia s-au îndreptat bănuielile de colaborare cu Siguranţa (în primăvara anului 1941) a fost Anton Moisescu alias „Stan" (Alexandru Farcaş, Viorica şi Anton Moisescu erau membri ai Biroului). Farcaş (viitor director al Penitenciarului Principal Aiud în perioada 1948-1951) mărturiseşte în declaraţia sa că în timpul întâlnirilor conspirative pe care le-a avut cu „Iancu" în primăvara-vara aului 1941, acesta i-ar fi confirmat în mai multe rânduri opinia sa faţă de „Stan", considerându-l un „agent provocator"[40].

Animozităţile dintre Moisescu şi Gheorghe s-au declanşat la câteva zile după arestarea membrilor Secretariatului (aprilie 1941), atunci când cel din urmă i-a solicitat să reia, prin orice mijloace, legăturile cu tovarăşii de la organizaţia de partid a Sectorului Verde şi cu cei de la CFR (secretarul Comitetului de partid al Sectorului Verde, Emilian Angheliu, tocmai fusese arestat în ziua de 22 aprilie 1941). „Stan" trebuia să afle pe câte cadre mai putea conta conducerea Judeţenei şi care era situaţia arestaţilor. Iniţial, Moisescu a refuzat, însă ulterior, forţat de împrejurări, a acceptat. Pentru a relua legăturile cu ceferiştii comunişti de la Atelierele

[40] La data semnării declaraţiei (29 decembrie 1942), Farcaş se afla în detenţie, în urma arestării survenite în cursul lunii decembrie 1942. Pe 11 februarie 1943, Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru activităţi politice interzise. Şoferul Alexandru Farcaş (responsabil al celulei de partid de la STB) fusese membru în Biroul Comitetului Judeţean Ilfov al PCR până în august 1941, însă decizia de scoatere a sa din Birou şi de trecere în rândul membrilor simpli ai Comitetului Judeţean i-a fost comunicată de către Petre Gheorghe abia în prima jumătate a lunii noiembrie 1941. În ciuda declaraţiilor autocritice trimise Secretariatului CC al PCdR în prima jumătate a anului 1942, Ştefan Pavel şi Alexandru Farcaş (lui Farcaş i s-a reproşat şi faptul de a-l fi sprijinit financiar pe „Iancu" fără a fi avut acordul partidului) au fost excluşi din partid (cu drept de reabilitare) în vara anului 1942. „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 20.

CFR „Grivița" (probabil Ion Valache), Moisescu l-a vizitat pe secretarul Comitetului de partid al Atelierelor. Acesta l-a rugat să plece degrabă, întrucât casa îi era supravgheată de Siguranță. Scăpat ca prin minune de o potențială reținere, Moisescu i-a reproşat lui Gheorghe superficialitatea cu care a tratat problema reluării legăturilor şi uşurința cu care l-a trimis către un domicliu aflat în colimatorul autorităților. Criticile l-au „înfuriat" pe Gheorghe, acesta fiind „un om foarte excitant, sensibil la observațiile care i se aduceau"[41]. „Iancu" nu şi-a recunoscut eroarea, dimpotrivă, a susținut că Moisescu a greşit adresa şi persoana. În următoarele săptămâni, din teama de a fi arestat, Moisescu a refuzat să mai restabilească contactele cu cadrele din sectorul său de activitate, lăsând impresia unei lipse de responsabilitate şi de abandonare a tovarăşilor din subordinea sa.

Dar care să fi fost momentul în care Petre Gheorghe şi-a schimbat radical părerea despre un tovarăş de idei pe care-l respecta şi în care avusese încredere deplină? Un răspuns la această întrebare este formulat de unul dintre foştii membri ai Biroului Comitetului județean Ilfov care a ocupat această poziție începând cu vara anului 1941 – Petrea Nicolae. Referindu-se la o şedință a Biroului Județenei Ilfov, acesta relatează în memoriile sale că „Iancu" a venit şi a spus că Moisescu era un „provocator şi agent de siguranță", întrucât la ultima întâlnire pe care o avusese cu el a simțit că fusese urmărit pe drumul de întoarcere către casă[42].

Acelaşi lucru l-a afirmat şi Constantin Pârvulescu la Plenara CC al PMR din noiembrie – decembrie 1961:

> Moisescu făcea parte din birou şi Petre Gheorghe, în urma unor repetate greşeli în munca conspirativă a lui Moisescu, şi aceste greşeli constau în aceea că el nu venea la întâlnire exact şi asta era în timpul războiului, la unele întâlniri Petre Gheorghe spunea că a venit cu agentul după el şi că a fost deci periclitată şi securitatea lui Petre Gheorghe şi alte abateri ale lui Moisescu[43].

---

41 „Anton Moisescu-amintiri". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecția 60, dosar 575, f. 17.

42 „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). Ibidem, dosar 610, f. 71.

43 *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, volmul I, Editura Nemira, București, 2006, pp. 476-477.

La propunerea lui Petre Gheorghe, Secretariatul CC al PCdR a emis în cursul anului 1941 o hotărâre prin care „Stan" a fost pedepsit cu „avertisment cu prevenire" şi trimitere la „munca de jos" în scop de reabilitare. Lui Moisescu i se reproşa tocmai lipsa de răspundere şi inactivitate, precum şi lipsa de vigilenţă (hotărârea fusese luată după ce „Iancu" informase conducerea partidului despre abaterile tov. „Stan")[44].

Pentru a se „debarasa" de presupusul agent al Siguranţei, „Iancu" i-a spus lui Farcaş că va convoca o şedinţă în cadrul căreia vor simula dizolvarea Biroului, iar legăturile conspirative ale lui „Stan" urmau să-i fie predate acestuia. Conform aceleiaşi declaraţii, Petre Gheorghe avea să formuleze propunerea sub motivaţia falsă că el şi Moisescu ar fi fost urmăriţi de autorităţi. Şedinţa a avut loc în jurul datei de 14 iunie 1941 şi s-a desfăşurat aşa cum liderul organizaţiei ilfovene plănuise. Farcaş a preluat legăturile şi parolele lui Moisescu, iar acesta a rămas „izolat de mişcare"[45].

După câteva zile, acelaşi Petre Gheorghe l-a trimis pe Farcaş la Moisescu pentru a-i transmite că Biroul a hotărât ca el să se prezinte la cercul militar în vederea încorporării în armată (conform directivelor partidului care prevedeau ca tinerii comunişti mobilizaţi să desfăşoare muncă de propagandă antirăzboinică în rândurile militarilor sau, acolo unde era posibil, să dezerteze în liniile sovietice). Moisescu a refuzat, spunând că acest lucru ar echivala cu o condamnare la moarte, întrucât Siguranţa se afla pe urmele sale de mai multă vreme, figurând în scriptele armatei ca dezertor (era implicat în două procese la ale căror termene de judecată nu se prezentase). În schimb, Moisescu s-a oferit să organizeze o echipă de „franctirori" pe care să o coordoneze pe cont propriu (propunerea nu s-a materializat niciodată).

Farcaş i-a adus la cunoştinţă lui Gheorghe refuzul lui Moisescu, care se simţea abandonat de partid. Se pare că „Iancu" îşi dorea cu orice preţ să scape de „Stan". Acelaşi Farcaş mărturisea în documentul de care

[44] „Hotărârea CC al PCR din 1941 faţă de cazul M. (Anton Moisescu)". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 15/1941, f. 6.

[45] „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". Ibidem, dosar 28/1941, f. 20.

aminteam că, în septembrie 1941, i-a predat lui Gheorghe o declarație autocritică referitoare la natura relațiilor și legăturile pe care le-a avut de-a lungul timpului cu Moisescu. Ulterior, în aceeași lună, Vasile Vâlcu alias „Miron", membru al Biroului[46], l-a întrebat dacă ar putea să-i indice un șofer al STB-ului care ar fi putut duce la îndeplinire executarea lui Anton Moisescu și ulterior să participe la transportarea cadavrului său. „Miron" i-a dat de înțeles că aceasta era o decizie a CC al PCdR motivată de dorința de a scăpa de un om periculos care ar fi putut pune în pericol întreaga conducere a partidului. Vâlcu mințea. Deși conducerea centrală a partidului îl criticase în mai multe rânduri pentru greșelile săvârșite în privința muncii conspirative, nu Secretariatul hotărâse suprimarea lui Moisescu, ci Petre Gheorghe[47]. Farcaș a răspuns negativ, însă i-a făcut

[46] Vasile Vâlcu alias „Miron" (n. 26 sept. 1910, com. Ceamurlia de Jos, jud. Tulcea – d. 1999, mun. București) a fost secretar al Comitetului regional Moldova al PCdR (1940-iul. 1941) și membru al Biroului Comitetului Județean Ilfov al PCdR până la 20 octombrie 1941, atunci când a fost arestat în afacerea „Balonașelor". În anii '50-'60, Vâlcu a mai deținut funcțiile de adjunct al Comisiei Controlului de Partid, director al DGIE din MAI și prim-secretar al Comitetului regional Constanța al PMR. În funcția de membru al Biroului CJ Ilfov al PCdR i-a luat locul Pavel Ștefan alias „Mihalcea" (n. 16 dec. 1914, mun. București – d. 21 ian. 1984, mun. București), responsabil al celulelor de partid de la Uzinele „Malaxa/Rogifer" și „Set", ulterior ministru al Afacerilor Interne în perioada 1952-1953. ANIC, fond CC al PCR-Secția cadre, dosar V/583 (Vasile Vâlcu). Ibidem, dosar P/492 (Pavel Ștefan), f. 16.

[47] Mai mult, pentru a-l proteja de furia lui Petre Gheorghe, Ștefan Foriș l-a trimis pe Moisescu în provincie. Acest lucru a fost confirmat și de raportul Comisiei speciale constituită la nivelul CC al PCR care a cercetat activitatea politică și împrejurările în care a fost asasinat Ștefan Foriș. „Iancu" i-a informat și pe ceilalți membri ai Biroului Comitetului Județean Ilfov al PCdR referitor la decizia sa de a-l suprima pe Moisescu. Aceștia au fost de acord în unanimitate cu hotărârea luată. Deși există mai multe surse care confirmă faptul că Foriș s-a opus executării lui Moisescu, Constantin Pârvulescu declara în 1967 că, dimpotrivă, Foriș ar fi acceptat propunerea lui „Iancu" și că tocmai el, Constantin Pârvulescu, s-ar fi opus demersului, întrucât nu existau probe concludente asupra împricinatului. În realitate, însă, în ședința Secretariatului CC al PCdR care a dezbătut „cazul Moisescu", Foriș a decis salvarea acestuia, iar restul participanților, inclusiv Pârvulescu, au aprobat

legătura cu unul din şoferii CC-ului, Ion Suciu alias „Franț”, care l-ar fi putut ajuta în sinistrul demers[48].

Tot în acea perioadă, un anume „Marcuson” s-a prezentat la Moisescu căruia i-a comunicat că urma să-l conducă într-o „iafcă” (casă conspirativă), unde acesta trebuia să fie cercetat în vederea lămuririi situației sale[49]. Moisescu a consimțit şi l-a însoțit docil pe „Marcuson” în locuința desemnată pentru anchetarea sa. În realitate, „Stan” fusese atras într-o cursă cu scopul de a fi lichidat. În toaleta casei se găsea o cadă mare acoperită cu un capac de lemn. Aici ar fi trebuit să-i fie dizolvat cadavrul în acid. Moisescu a bănuit că ceva este în neregulă, însă nu a

hotărârea luată (la şedință mai fuseseră prezenți Petrea Nicolae şi Constantin Carp, cel din urmă fiind şi cel care i-a comunicat hotărârea lui „Iancu”). „Raport din 11 martie 1968 privind cazul Ştefan Foriş”. Documentul poartă mențiunea „strict secret de importanță deosebită” fiind semnat de membrii Comisiei: Gheorghe Stoica, Vasile Patilineț, Ion Popescu-Puțuri şi Nicolae Guină. Vezi în acest sens şi declarația lui Constantin Pârvulescu dată în fața aceleiaşi Comisii în ziua de 8 decembrie 1967. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 14, f. 5, f. 70 şi f. 77.

48 Ion Suciu a fost arestat în iulie 1942, fiind condamnat la moarte de către Secția I a Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei (21 septembrie 1942) pentru deținere şi răspândire de materiale de propagandă comunistă (la domiciliul său din strada Pitar Moş nr. 27 s-au găsit mai multe exemplare din Rezoluția PCdR-ianuarie 1942). La data arestării, Ion Suciu era „tehnic” al CC al PCdR, secretar al Sindicatului Şoferilor din Bucureşti şi şofer al generalului în rezervă S. Florescu. A fost executat prin împuşcare la Închisoarea Militară Jilava în ziua de 24 octombrie 1942 „Declarația lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942”. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 28/1941, f. 22. ANIC, colecția Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român şi a organizațiilor de masă revoluționare, 1917-1948 (în continuare colecția 50), dosar 319, ff. 682-684. ANIC, fond PCM-Cabinet Militar, dosar 359/1942, f. 176.

49 Conform memoriilor lui Petrea Nicolae, Moisescu l-a tratat cu superioritate pe acest „Marcuson”, zâmbindu-i ironic şi refuzând să răspundă punctual la întrebările acestuia, întărind astfel suspiciunile care planau asupra sa. „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)”. Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecția 60, dosar 610, f. 72.

încercat să evadeze. Ulterior, după trei zile de la sechestrare a fost eliberat fără a i se oferi vreo explicație. Abia după 1945, Moisescu a aflat că fusese la un pas de moarte (Constantin Pârvulescu i-a relatat varianta sa, pozând în salvatorul său – vezi nota 46)[50]. Mai târziu, după înlăturarea lui Petre Gheorghe din fruntea Județenei Ilfov, conducerea partidului l-a reabilitat, însă nu a mai primit alte însărcinări politice, fiind trimis în provincie pentru a evita contactul cu poliția.

Asasinarea membrilor de partid căzuți în dizgrație şi suspectați de a fi „provocatori"/ „colaboratori" ai Siguranței s-a practicat în interiorul mişcării comuniste în toată perioada ilegalității şi chiar după legalizarea partidului (vezi cazul cel mai notoriu al lui Ştefan Foriş). Însuşi Petre Gheorghe îi mărturisea lui Anton Moisescu, înainte de a-l suspecta de colaborarea cu autoritățile, cum a ucis un dobrogean pe care-l considera „provocator": l-a dus într-o pădure şi l-a împuşcat din spate[51].

Luptele intestine purtate între liderii comunişti după atacarea URSS

Peste toate aceste frământări (arestări, acuze reciproce, suspiciuni) s-a suprapus şi confuzia creată în primele săptămâni de după 22 iunie 1941 în privința modului în care trebuia interpretat războiul. Până la acea dată, principalul dușman al păcii era Anglia capitalistă şi nu aliatul URSS – Germania nazistă. Conform propriilor declarații, cu o lună înainte de începerea ostilităților, Petre Gheorghe s-a întâlnit cu Ştefan Foriş. Liderul partidului l-ar fi asigurat că nu exista niciun indiciu privind izbucnirea unui conflict între cei doi aliați, deşi cu puțin timp în urmă existaseră anumite temeri în acest sens[52].

---

[50] Vezi declarația lui Anton Moisescu în fața Comisiei speciale a CC al PCR din 1 noiembrie 1967. ACNSAS, fond documentar, Dosar 19, vol. 14, ff. 97-98.

[51] *Ibidem*, f. 103.

[52] Reproşul lui Petre Gheorghe adresat lui Ştefan Foriş de a nu fi anticipat izbucnirea războiului antisovietic este consemnat şi în „Raportul Comitetului Județean Ilfov din 15 decembrie 1941 către CC al PCdR". ANIC, fond 7, dosar 550, f. 17. Vezi în acest sens şi „Scrisoare autocritică adresată de către Petre Gheorghe, secretarul organizației de partid din Bucureşti, Secretariatului

În iulie 1941, în noile condiții impuse de conjunctura internațională, lui „Iancu" i s-a cerut să-şi restructureze organizația şi să declanşeze acțiuni de propagandă în București, prin care partidul urma să-şi exprime sprijinul necondiționat acordat URSS şi lupta care trebuia declanşată împotriva agresorilor.

În aceeaşi lună, în calitatea de lider al CJ Ilfov al PCdR, Gheorghe a emis o serie de directive adresate tuturor membrilor organizației. Ele vizau în principal noul context geopolitic din Estul Europei şi modul în care războiul trebuia interpretat.

Astfel, „locala" de partid considera că vinovații principali de izbucnirea conflagrației mondiale şi a agresiunii asupra URSS erau naziştii şi aliații săi (românii, ungurii, italienii, finlandezii, slovacii), iar războiul era catalogat ca fiind imperialist – „ultima fază a capitalismului muribund şi în putrefacție".

Viziunile lui Petre Gheorghe nu au fost împărtăşite şi de Ştefan Foriş, care, la data de 4 august 1941, i-a expediat o scrisoare în care îl lăuda pentru inițiativă avută, însă îl mustra aspru pentru modul în care a interpretat situația politică internațională de după 22 iunie[53].

Foriş îi explica pe larg că vina nu trebuia aruncată şi pe aliații Germaniei, întrucât aceste state se aflau sub ocupație germană şi nu puteau fi puse pe picior de egalitate cu Germania. Acesta îşi întemeia raționamentul pe un discurs susținut de Stalin după 22 iunie 1941 în care nu exista nicio referire la sateliții Germaniei care atacaseră URSS. Cât despre modul de percepere a conflagrației, opinia dogmaticului lider al PCdR era fermă: războiul avea un caracter defensiv de „apărarea patriei sovietice şi eliberarea țărilor subjugate de sub jugul imperialismului german"[54].

Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzației de fracționism" (august 1941). *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, pp. 180-181. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 9/1941, f. 12.

53 „Scrisoare din 4 august 1941 semntă de MARIUS (ŞTEFAN FORIŞ) adresată Comitetului județean Ilfov al PCR, privind o circulară elaborată cu prilejul izbucnirii războiului antisovietic". ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 33/1941, ff. 2-4.

54 *Ibidem*.

În continuarea misivei, Foriş îl admonesta pe Gheorghe pentru că s-ar fi pronunţat în favoarea „înfrăţirii" cu Armata Roşie şi pentru că i-a etichetat pe românii din Basarabia drept „fraţii noştri":

> Întâi noi nu suntem pentru înfrăţirea cu armata roşie, noi sîntem pentru *trecerea* (subliniere în textul original-n.a.) de partea armatei roşii şi întoarcerea armelor împotriva armatelor fasciste germane şi a guvernului trădător de ţară. În al doilea rând, armata roşie nu este armata de eliberare numai a popoarelor trudite, adică a muncitorilor şi ţăranilor, ci a popoarelor întregi pentru eliberarea lor naţională (...) Voi scrieţi despre „fraţii noştri români din Basarabia". Fraţii noştri din Basarabia se consideră moldoveni şi nu români, din cauza jugului sălbatec al moşierilor şi capitaliştilor români ei au o aversiune faţă de români...[55]

După administrarea acestui „perdaf ideologic", Foriş îi reproşa în finalul scrisorii, lipsa de iniţiativă în ceea ce priveşte răspândirea materialului de propagandă (format în special din manifeste şi etichete), aşa cum fusese însărcinat în iulie 1941.

După câteva luni de la atacarea URSS de către Germania nazistă şi aliaţii săi, Petre Gheorghe şi o parte a anturajului său au intrat în conflict cu secretarul general al partidului, Ştefan Foriş. După ani de zile de conduită exemplară în slujba partidului şi de supunere necondiţionată, Gheorghe a devenit un proscris. Cazul său nu a fost singular, de acelaşi tratament s-au „bucurat" în timpul războiului şi alte cadre de răspundere care au avut de-a face cu liderul conflictual al partidului (Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ, Pavel Ştefan, Grigore şi Ileana Răceanu, Ana Toma, Alexandru Farcaş etc.).

Într-o scrisoare trimisă în aceeaşi lună (august 1941), „Iancu" va răspunde acuzelor lui Ştefan Foriş, declarând că dispoziţiile pe care Centrul i le-a trasat cu o lună în urmă nu a putut fi îndeplinite din motive obiective (lipsa unor activişti care nu se aflau în „colimatorul" Siguranţei, comunicarea defectuoasă cu Secretariatul şi sprijinul insuficient oferit de CC al PCdR)[56].

---

[55] *Ibidem*, ff. 4-5.

[56] „Scrisoare autocritică din august 1941 adresată de către Petre Gheorghe, secretarul organizaţiei de partid din Bucureşti, Secretariatului Comitetului

Schimbul de epistole purtat între cei doi lideri constituie punctul de plecare al luptei pentru supremație/autoritate care avea să ia amploare în lunile următoare[57]. Discuții interminabile, „sterile", după cum aprecia Petrea Nicolae[58], au început să se poarte în forurile de conducere ale celor două structuri de partid (Secretariat şi Biroul CJ Ilfov).

Neîndeplinirea sarcinilor trasate, interpretarea eronată a evenimentelor internaționale, precum şi unele „căderi" care au avut loc în toamna anului 1941 au stârnit furia Secretariatului CC al PCdR, recte Ștefan Foriș, care l-a acuzat pe Gheorghe de fracționism, lipsă de vigilență şi de încălcarea regulilor conspirative.

La sfârşitul lunii august, Ștefan Foriș l-a însărcinat pe Constantin Carp alias „Matei" – unul dintre tinerii săi colaboratori pe care îl promovase ca membru al Secretariatului CC al PCdR – să reorganizeze componența Biroului Comitetului Județean[59]. Astfel, Constantin Carp i-a

---

Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzației de fracționism". *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2003, pp. 181-182.

57 Stilul epistolar adoptat de Foriș pentru a comunica cu organele de partid ierarhic inferioare a constituit o cauză majoră a divergențelor ivite între cele două structuri de partid. Mulți dintre cei căzuți în dizgrația liderului s-au arătat nemulțumiți de felul primejdios în care acesta a ales să țină legătura cu principalii factori de decizie ai PCdR.

58 În a doua jumătate a anului 1941, şedințele Comitetului județean Ilfov al PCdR s-au desfăşurat într-o casă de pe şoseaua Viilor din Bucureşti (pusă la dispoziție de muncitorul Filip de la Uzina de Gaz şi Electricitate). În aceeaşi perioadă de timp, Petre Gheorghe a locuit într-o casă conspirativă din Bucureşti, care îi fusese pusă la dispoziție de Dumitru Simulescu, ministru al Poştelor şi Telecomunicațiilor (1953-1957). „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecția 60, dosar 610, f. 69.

59 Constantin Carp fusese adus de la Iaşi în mai 1941, încredințându-i-se sarcina de a ține legătura permanentă între Secretariat şi Județeana Ilfov. Din cauza multiplelor însărcinări primite în cursul următoarelor luni, Carp a solicitat în septembrie 1941 să fie derobat de responsabilitatea atribuită în mai 1941. În locul său a fost numit Constantin Pârvulescu, care sosise de la Constanța în

instalat ca membri ai Biroului pe Petrea Nicolae zis „Grigore” şi Ioan Meţiu zis „Ştefan”, dar şi pe Vasile Vâlcu. Pentru cel din urmă însă, Carp nu a avut acordul lui Foriş, acesta fiind numit cel mai probabil la rugăminţile lui Petre Gheorghe şi Vasile Vâlcu. Decizia luată, fără consultarea lui Foriş, îi va fi imputată lui Carp într-o scrisoare pe care Foriş i-a adresat-o acestuia câteva luni mai târziu (martie 1942), în care liderul partidului îl acuza de lipsă de „devotament” faţă de partid[60]. Mai mult, din aceeaşi misivă reiese că „Matei” s-a lăsat atras în anturajul liderilor Judeţenei Ilfov, susţinându-i în unele demersuri care contraveneau liniei CC.

În realitate, Carp a încercat să acţioneze ca un „tampon”, dorind să medieze/ aplaneze diferendul existent între cele două tabere. Acest lucru l-a făcut să cadă în dizgraţia lui Foriş, care îi trasase instrucţiuni exprese privind epurările pe care trebuia să le pună în practică.

În acest context, în noiembrie 1941, conducerea partidului a decis dizolvarea Comitetului Judeţean Ilfov, nu şi a organizaţiei, solicitându-i şefului acesteia să predea legăturile şi parolele[61]. Cel însărcinat să

---

prima jumătate a anului 1941, acolo unde deţinuse funcţia de secretar al Comitetului regional al PCdR. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, f. 157.

60 „Scrisoarea lui Ştefan Foriş «FAUR» din 12 martie 1942 către MATEI = CARP, în legătură cu autocritica acestuia”. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 17/1944, ff. 20-21.

61 Factorul determinant care a contribuit la luarea acestei decizii categorice a fost arestarea grupului comunist „Kornhauser-Paneth”, pe 31 octombrie 1941 (cauza „căderii” au fost delaţiunile pe care le-au furnizat Siguranţei doi informatori comunişti: Petre Melinte şi Ion Valache). Membrii grupării, alcătuită din soţii Paneth (inginerul chimist Francisc Paneth şi Lili Paneth), medicul Adalbert Kornhauser, muncitoarea Elisabeta Naghi şi chimista Ada Marinescu, au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte în ziua de 5 noiembrie 1941 de un complet condus de locotenent-colonelul magistrat Alexandru Petrescu, preşedinte al Secţiei a III-a a Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei. Aceştia plănuiseră producerea unor explozibili într-un laborator chimic amenajat de partid, care era amplasat în Bucureşti, pe Splaiul Independenţei nr. 8. În această incintă secretă, Siguranţa a descoperit câteva zeci de încărcături explozive care urmau să fie folosite împotriva trupelor germane staţionate în România. Pedeapsa instanţei militare a fost pusă în aplicare la Închisoarea Militară Jilava chiar în ziua în care comuniştii celebrau „Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie” (7 noiembrie 1941). Arestarea şi împuşcarea celor cinci „teroriştii” a constiuit o grea lovitură dată de

transmită decizia lui Foriş a fost Constantin Pârvulescu, alias „Ghiță”, membru în Secretariatul CC al PCdR şi cel care îl înlocuise pe Carp în poziția de reprezentant al CC-ului pe lângă Județeană (septembrie 1941). Acesta i-a transmis lui Petre Gheorghe hotărârea Secretariatului partidului care se dorea a avea un rol de apărare a cadrelor (conducerea centrală considera că marea majoritate a membrilor Biroului Județean era urmărită de Siguranță). Totodată, „Ghiță” l-a asigurat pe „Iancu” de sprijinul său, spunându-i că reorganizarea avea un caracter preventiv, fiind motivată de considerente conspirative şi că decizia nu îl viza în mod direct[62].

Petre Gheorghe nu a fost de acord cu hotărârea Secretariatului, considerând că liderii partidului încercau să-i „decapiteze” conducerea organizației din cu totul alte motive. „Iancu” a încercat să tergiverseze

autorități mişcării clandestine comuniste şi în special pentru conducerea Comitetului Județean Ilfov al PCdR. Cel însărcinat/ responsabil de Biroul Județenei să coordoneze activitatea acestui grup a fost Ioan Mețiu, căruia ulterior i se va imputa această „cădere”. Despre decizia de dizolvarea a Comitetului Județean Ilfov al PCdR vezi declarația lui Ştefan Foriş din 1945. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, f. 15. Printr-o hotărâre a CC al PCdR din 2 mai 1942, Ioan Mețiu va fi exclus din partid, fiind acuzat de încălcarea regulilor conspirative, de sprijinire a lui „Iancu” după excluderea sa din partid şi pentru că ar fi „a organizat şi a condus cu o uşurință criminală grupul KP” (Kornhauser-Paneth). Vezi ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 7/1942, f. 2.

62 Ulterior, în ianuarie 1943, după stingerea conflictului cu „Iancu”, Foriş îi va reproşa lui „Ghiță” lipsa de fermitate şi tergiversarea aplicării măsurii de dizolvare a Biroului Comitetului Județean Ilfov („Ghiță” ar fi amânat în mod deliberat timp de 4 luni de zile transpunerea în practică a rezoluției conducerii PCdR privind dizolvarea Biroului CJ Ilfov.). Acesta mai era acuzat că prin atitudinea sa reconciliantă a periclitat siguranța CC al PCdR, a Apărării Patriotice şi a UTCdR. „Scrisoarea lui Ştefan Foriş din ianuarie 1942 adresată lui C. Pârvulescu privind măsurile luate împotriva bioului Comitetului județean PCR Ilfov”. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 5/1942, f. 13. „Scrisoarea lui Petre Gheorghe adresată Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care sunt explicate divergențele pe care le-a avut cu conducerea partidului în legătură cu schimbarea liniei tactice a acestuia ca urmare a atacării URSS de către Germania (decembrie 1941-ianuarie 1942)”. *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2003, p. 212.

predarea legăturilor şi a parolelor, invocând diverse pretexte: nevoia de a i se mai acorda mai mult timp pentru consultarea celorlalţi membri ai Biroului Comitetului Judeţean de Partid, convocarea unei conferinţe de partid care să decidă conducerea Judeţenei, dorinţa de a-i fi comunicată în scris hotărârea împreună motivaţia de rigoare, precum şi concluziile analizei muncii sale depuse în fruntea Comitetului Judeţean.

Disputa a fost tranşată în ultima lună a anului 1941, atunci când în casa conspirativă din şoseaua Viilor a avut loc ultima şedinţă a Biroului Comitetului Judeţean, avându-l în frunte pe Petre Gheorghe. În cursul întrunirii, pe un ton ultimativ, Constantin Pârvulescu l-a somat pe Gheorghe să predea legăturile şi conducerea organizaţiei. Un potop de acuze a început să curgă din ambele părţi. „Iancu" l-a învinovăţit pe „Ghiţă" de moartea utecistului Filimon Sârbu (la acea dată, Pârvulescu încă mai deţinea funcţia de secretar al Comitetului regional Dobrogea), iar acesta la rândul său l-a calificat pe Gheorghe drept un „venetic"[63].

Refuzul lui „Iancu" de a preda frâiele organizaţiei ilfovene a atras mânia lui Ştefan Foriş care l-a acuzat de fracţionism, ceea ce în lumea „subteranei" comuniste constituia „păcatul" capital. „Disputa principială" iscată între cele două tabere s-a purtat în special prin intermediul scrisorilor.

Într-un material intitulat „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR", Foriş îşi justifica poziţia adoptată faţă de filiala judeţeană condusă de „Iancu". Documentul reitera ceea ce fusese stipulat în hotărârea Secretariatului CC al PCdR tergiversată timp de 4 luni de zile (septembrie – decembrie 1941). Şi anume, faptul că nu s-a pus nicio clipă în discuţie dizolvarea organizaţiei judeţene, aşa cum afirma „Iancu" în apărarea sa, ci a Comitetului judeţean de partid. De asemenea, materialul combătea ideea organizării unei conferinţe de partid pe timp de război şi preciza că acţiunile lui „Iancu" de „spargere" a unităţii partidului şi a centralismului democratic erau „fără pereche în istoria de 20 ani a Partidului nostru"[64]. În sprijinul său, Foriş invoca „Istoria Partidului

[63] „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 78.

[64] „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR (1941)". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 16/1941, ff. 5-6.

Comunist bolşevic", precum şi o serie de situaţii similare petrecute în perioada în care omologii lor de la Răsărit s-au aflat în ilegalitate (din cauza clandestinităţii, organizaţiile de partid din Rusia nu puteau pune în aplicare principiul alegerii cadrelor de jos în sus; această situaţie ar fi urmat să înceteze odată cu accederea la putere şi legalizarea mişcării; desigur, realitatea ulterioară a infirmat acest principiu care a rămas doar o lozincă prevăzută în statutul partidului).

În cele din urmă, Ştefan Foriş a reuşit să-l înlăture pe „Iancu" din fruntea Judeţenei Ilfov şi din partid, înlocuindu-l cu unul dintre tinerii săi apropiaţi promovaţi în conducerea PCdR – Petrea Nicolae, zis „Grigore", alias „Victor" (ianuarie 1942)[65]. Restul membrilor Biroului Comitetului Judeţean au fost ulterior nevoiţi să-şi facă autocritica pentru sprijinul oferit fostului lider căzut în dizgraţie, dar şi pentru tentativa de a „sparge unitatea partidului"[66].

Pe 28 ianuarie 1942, Ştefan Foriş a expediat o scrisoare Comitetului Judean Ilfov în care declara încheiată „lupta fracţionistă criminală începută de Iancu" şi trasa noi sarcini organizatorice: trimiterea către Secretariat a rapoartelor autocritice semnate de foştii apropiaţi ai lui „Iancu", întărirea muncii de propagandă în rândul muncitorilor de la Uzinele „Rogifer" din Bucureşti („Malaxa"), STB şi CFR, sabotarea măsurilor antievreieşti, procurarea de locuinţe conspirative pentru şedinţe (absenţa acestor case a constituit una dintre acuzele aduse lui „Iancu"), reluarea legăturilor cu naţional-ţărăniştii şi angrenarea acestora într-un „Front Unic Naţional" şi nu „popular"/„muncitoresc", întrucât nu trebuia scos în evidenţă caracterul de clasă al potenţialei alianţe politice (potrivit Platformei PCdR din 6 septembrie 1941, „Frontul Unic Muncitoresc" putea fi încheiat doar cu social-democraţii, în timp ce „Frontul Unic

[65] Din noul Birou au fost înlăturaţi Ştefan Pavel şi Ioan Meţiu, fiind totodată cooptaţi Paul Davidovici şi Stere Nichifor. Petrea Nicolae a fost lider al comuniştilor din Capitală în perioada ianuarie 1942-iulie 1943. În vara anului 1943 a fost înlocuit cu Andrei Löb.

[66] Este şi cazul lui Pavel Ştefan alias „Mihalcea". „Scrisoarea Secretariatului CC al PCR din 18 martie 1942 către Pavel Ştefan (Mihalcea) în legătură cu greşelile din activitatea sa ca membru al Comitetului judeţean PCR Ilfov". ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 18/1942, ff. 2-3.

Național" viza angrenarea țărăniştilor şi liberalilor, precum şi a tuturor „forțelor patriotice" care ar fi dorit să se angajeze în lupta contra lui Antonescu). Una dintre recomandările lui Foriş îl viza direct pe „Iancu". Conducerea Județenei trebuia să-i aducă la cunoştință în scris decizia de „excomunicare" din mişcare, arătându-i-se totodată şi motivele care au stat la baza hotărârii. În cazul în care acesta îşi însuşea pe deplin greşelile comise putea fi însărcinat cu diferite responsabilități, însă fără a putea fi reprimit în partid. Fragmentul din scrisoare care se referă la „Iancu" conține şi un pasaj hilar. Semnatarul declara că muncile pe care „Iancu" ar fi urmat să le prestze în interesul *Cauzei*, nu puteau fi retribuite, întrucât ar fi fost un procedeu „ilegal":

> Dacă el va reveni făcând o autocritică serioasă, recunoscând crima lui şi va promite să se îndrepte îi permitem să muncească ca nemembru de partid la Apărare (Apărarea Patriotică-n.n.) sau la o altă muncă şi depinde numai de purtarea lui reprimirea sa din nou în partid. Să meargă la întânirea cu el, cu document şi acest răspuns verbal (Teodor, Tudor, oricare cu care puteți şi avea legătură până vineri seara, dacă nu este legătură cu nimeni să meargă Voicu). Trebuie lui lăsat timp cel mai puțin două săptămâni pentru răspuns. Să ne facă răspuns în scris. Având în vedere că este ilegal îi dăm leafa pe două luni şi dacă va lucra în condițiile de mai sus va fi ajutat[67].

Tot în ianuarie 1942, a fost emisă şi o Rezoluție a CC al PCdR în care erau menționate mai multe aspecte privind războiul şi raportarea partidului la conflict, situația politică internațională, lupta împotriva regimului Antonescu şi inițierea pertractărilor cu toate forțele patriotice (inclusiv partidele burgheze) în vederea constituirii Frontului Unic Național/ Patriotic, aşa cum prevedea Platforma partidului din 6 septembrie 1941.

Documentul conține şi o serie de pasaje autocritice referitoare la slăbiciunea partidului, punând această carență organizatorică pe seama măsurilor represive şi a greşelilor comise de conducerea PCdR, după

[67] „Scrisoarea lui FAUR (ŞTEFAN FORIŞ) adresată biroului Comitetului județean PCR Ilfov privind lichidarea luptelor fracționiste şi sarcinile care stau în fața organizației de partid din Bucureşti-28 ianuarie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 4/1942, f. 19.

22 iunie 1941. Partea negativă a rezoluției cuprindea și disputa dintre „poziția oportunistă" a fostului Birou Județean Ilfov și „linia partidului". Întreaga răspundere era aruncată pe „umerii" fracționistului „Iancu" care solicitase convocarea unei conferințe de partid fără a avea avizul CC și care săvârșise o serie de greșeli flagrante în privința asigurării conspirativității muncii de partid. Acuzele continuau și cu alte momente din scurta luptă fratricidă dintre cel două tabere:

> I. („Iancu"-n.n.) urmat de M. („Mihalcea") nu s-a supus hotărârii, a refuzat să predea munca și legăturile lui și a pornit deschis la spargerea organizațiilor partidului, a Tineretului și Apărării din Capitală, în numele „comitetului județean" dizolvat. Însă, activiștii și membrii de partid n-au urmat pe acest criminal, care a încercat să introducă lupta fracționistă deschisă în organizația partidului din Capitală, în interesul lui Hitler și Antonescu[68].

Prin menționarea luptei dintre cele două poziții și biruința liniei „principiale", stigmatizarea lui Petre Gheorghe a depășit cadrul discuțiilor și documentelor care se purtau și circulau exclusiv la nivelul liderilor partidului, ajungând astfel și în masa membrilor și simpatizanților PCdR[69].

Rezoluția mai prevedea liniile directoare viitoare ale partidului pe diferite domenii de activitate, sarcinile fiecărui comunist în parte și modul de popularizare a acestora.

Se pare că și Iuliu Maniu ar fi fost la curent cu luptele pentru putere din interiorul minusculului partid comunist. Alexandru Farcaș își amintește de o întâlnire pe care a avut-o cu Ioan Mețiu în vara anului

[68] „Rezoluția Comitetului Central al Partidului Comunist din România din ianuarie 1942". ANIC, colecția 50, dosar 319, ff. 28-29.

[69] Într-o declarație dată în arestul Securității (27 octombrie 1952), Petrea Nicolae preciza că Ștefan Foriș a continuat să-l eticheteze pe „Iancu" cu aceleași calificative chiar și după ce acesta fusese executat. De pildă, într-un material de partid redactat în vara anului 1943, Foriș l-a catalogat pe Gheorghe drept „fascist". Desigur, mărturia lui Petrea Nicolae trebuie privită prin prisma contextului vremii. Majoritatea colaboratorilor lui Foriș din timpul războiului s-au desolidarizat de acesta în timpul anchetelor desfășurate de CC al PMR și Securitate (începutul anilor '50). ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, ff. 138-139.

1942, în perioada în care acesta se afla în dizgrația partidului (după căderea grupului „Kornhauser-Paneth" şi a poziționării sale de partea lui „Iancu"). Acesta i-ar fi comunicat că un membru din anturajul liderului țărănist i-ar fi destăinuit că în cursul conciliabulelor purtate între reprezentanții PCdR şi PNȚ în vederea constituirii Frontului Unic Național (propunerea venită din partea comuniştilor i-ar fi fost comunicată liderului țărănist în ianuarie 1942), Maniu ar fi spus:

> Că nu sunt serioşi dacă se ceartă între ei[70].

Pe lângă organele Poliției şi Siguranței care aveau cunoştință de scandalul din interiorul PCdR, Serviciul Special de Informații a fost o altă structură informativă a statului care a semnalat, cu o mică întârziere ce-i drept, dar cu acuratețe, problemele comuniştilor bucureşteni. Într-o notă informativă din 28 februarie 1942, SSI comunica celor două instituții amintite, Preşedinției Consiliului de Miniştri, Ministerului de Război şi Marelui Stat Major:

> Comitetul Central al Partidului Comunist din România, sesizat de faptul că în ultimul timp organizația Locală din Capitală s-a făcut vinovată de unele abateri de la ideologia marxistă cât şi de lipsă de activitate, a dispus dizolvarea comitetului de conducere al acesteia din urmă. Această hotărâre a provocat vii neînțelegeri în cadrele conducere membrii din conducerea organizației locale refuzând a preda conducerea activității politice încredințate. Față de această situație şi pentru a se evita o eventuală criză în cadrele mişcării, Partidul Comunist încearcă în prezent găsirea unei soluții pentru aplanarea conflictului. Astfel, în cercurile militanților comuniști, se crede că în cele din urmă comitetul organizației locale va preda gestiunea şi conducerea Comitetului Central care va păşi la o nouă organizare[71].

[70] „Declarația lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 28/1941, f. 41.

[71] Notă a SSI din 28 februarie 1942. „Conflictul în cadrele de conducere ale Partidului Comunist". ANIC, colecția 50, dosar 274, f. 25.

La doar câteva săptămâni de la elaborarea acestei note, SSI-ul revenea cu o altă informare în care se preciza:

> Comitetul Central al Partidului Comunist din România a reuşit după multe frământări să restabilească „ordinea" în sânul organizaţiei regionale Ilfov. Linia politică greşită a localei a fost în ultimul timp aspru şi repetat criticată pentru ca activiştii comunişti să nu cadă victime unor greşeli tactice „provocatoare"[72].

Lupta lui „Iancu" în afara *mişcării*

Într-o ultimă epistolă adresată CC al PCdR (20 februarie 1942), „Iancu" va răspunde punctual tuturor acuzelor formulate de Foriş. Documentul se încheia pe un ton revanşard şi ameninţător:

> Pentru astfel de formulări şi ponegriri – în faţa faptelor, veţi răspunde într-o zi desigur mai devreme sau mai târziu. Nu este tocmai ceea ce scrieţi în interesul partidului şi apărarea şi a cadrelor partidului[73].

Se pare că Gheorghe a avut dreptate. După război, Ştefan Foriş a căzut victimă unor acuzaţii nefondate (cea mai gravă viza colaborarea acestuia cu Siguranţa) venite chiar din partea tovarăşilor săi de idei, fiind asasinat în vara anului 1946, în urma unei hotărâri a Biroului Politic al CC al PCR.

În declaraţia dată în timpul detenţiei, Alexandru Farcaş relata că după excluderea din partid, lui „Iancu" i s-a dat „muncă de reabilitare", însă fără a i se oferi legături şi parole. Peste numai câteva zile, „Iancu" l-a rugat pe Farcaş să-i găsească o casă conspirativă şi să-l însoţească la o întâlnire pe care urma să o aibă cu un mesager comunist venit din Bulgaria. Curierul sosise în ţară cu misiunea clară de a-l întâlni pe „Iancu" (ianuarie 1942). Înainte de a se vedea cu „Iancu", emisarul a poposit la Nicolae Atanasoff alias „Croitorul"[74], iar ulterior, acesta a intermediat întrevederea dintre Gheorghe şi curier într-o locuinţă pusă la dispoziţie de Farcaş:

---

[72] *Ibidem*, f. 124.

[73] „Scrisoarea lui Iancu către Comitetul Central al PCR-20.II.1942". ANIC, fond 7, dosar 556, f. 34.

[74] Nicolae Stoicoff Atanasoff alias „Croitorul" (n. 7 febr. 1908, Dobrici/Bazargic, Bulgaria), de profesie croitor. S-a stabilit în Bucureşti în 1925, unde a lucrat

L-am cercetat (se referă la mesager-n.n.) amândoi împreună fiindcă Iancu nu avea încredere în el. Omul era bulgar de origină şi nu prea ştia bine româneşte, un tip de om muncitor, îmbrăcămintea foarte sărăcăcioasă, părea un om foarte redus, nu ştia decât foarte puţină carte (este vorba de Ivan Rasnatovschi care era semianalfabet-n.n.). Pe mine m-a surprins faptul acesta. Iancu m-a lămurit arătându-mi că aşa se întâmplă în astfel de împrejurări. El spunea că-i trimis de fratele croit. („Croitorului"-n.n.) şi este venit după Iancu să meargă imediat acolo fiindcă este mare nevoie de el. Iancu mi-a explicat mie că poate trebuia făcută ceva muncă, sau trebuie făcut legătura între între PCR (Partidul Comunist Român) şi C. Int. (Internaţionala Comunistă) dar că el după chemarea acestui om nu merge, dar mi-a sps că el are în Bulgaria o parolă şi că va cere parola s-a aducă la graniţă. Am controlat amândoi să vedem dacă omul cunoaşte pe la graniţă şi ne-am convins că da. I-a dat Iancu data la om şi parola când trebuia să fie la graniţă şi omul a plecat[75].

---

ca ucenic şi croitor calificat la diverse ateliere. În 1930 a fost încorporat la Regimentul 13 Călăraşi, fiind lăsat la vatră cu gradul militar de fruntaş. La sfârşitul anilor '30, fratele său, Marin Atanasoff (n. 1905, Dobrici/Bazargic, Bulgaria) a venit pe ascuns în Capitală, întrucât era dat în urmărire în Bulgaria pentru activităţi comuniste. În ţară, Marin Atanasoff s-a căsătorit cu o bulgăroaică şi s-a angajat ca tinichigiu la un atelier de tinichigerie (situat pe strada Vaselor) deţinut de un anume meşter „Dan". Marin Atansoff şi-a reluat activităţile clandestine, atrăgându-l de partea sa şi pe fratele său. Astfel, domiciliul comunistului Nicolae Athanasoff a început să fie folosit pe post de „cutie poştală". El primea numeroase scrisori cifrate (inclusiv din Cehoslovacia şi Bulgaria) şi îşi oferea locuinţa drept adăpost temporar pentru agenţii şi curierii partidului care tranzitau Bucureştiul (de cele mai multe ori aceştia veneau la recomandarea fratelui său). După cedarea Cadrilaterului Bulgariei (toamna anului 1940), Marin Atanasoff s-a reîntors în ţara natală. Tot atunci, Nicolae Athanasoff l-a cunoscut pe Petre Gheorghe zis „Gheorghiţă", cu care copilărise în Bazargic şi care i-a spus că lucrează la un atelier de zidărie. „Iancu" avea să preia de acum încolo corespondenţa venită de la structurile de partid din ţară şi de peste hotare. De asemenea, Nicolae Atanasoff continua să fie agentul de legătură dintre emisarii Partidului Comunist Bulgar veniţi în România cu diverse însărcinări şi PCdR. „Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942)". ANIC, colecţia 96, dosar 676, ff. 18-19.

[75] „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al

Aşadar, primul contact pe care Gheorghe l-a avut cu emisarii bulgari a fost stabilit la mijlocul lunii ianuarie 1942.

În cursul lunii următoare, Farcaş a continuat să se întâlnească cu „Iancu", deşi foştilor membri ai CJ Ilfov le-a fost interzis să mai întreţină orice tip de legături cu cel care încălcase principiile „centralismului democratic", aşa cum acestea erau statuate în lucrările fundamentale ale lui Lenin, Stalin sau „Istoria Partidului comunist bolşevic" şi care prevedeau subordonarea necondiţionată a organizaţiilor ierarhic inferioare conducerii centrale, precum şi ale membrilor simpli de partid faţă de organele numite sau alese.

Chiar dacă nu mai deţinea nicio poziţie în ierarhia partidului, „Iancu" i-a cerut lui Farcaş să-i facă legătura cu un om care să meargă la graniţa româno-bulgară pentru a-l reîntâlni pe mesagerul bulgar, aşa cum stabiliseră la precedenta întâlnire. Şi de această dată, Farcaş l-a ajutat pe fostul său şef, trimiţându-l la frontieră pe un şofer de la STB, care tocmai fusese demobilizat din armată. După circa opt zile, şoferul a revenit în Capitală fără să fi reuşit să găsească pe nimeni la punctul de întâlnire[76].

Farcaş l-a revăzut pe „Iancu" în ziua de 24 aprilie 1942, atunci când cel din urmă l-a vizitat la domiciliul personal cu scopul de a edita nişte manifeste ce aveau să fie distribuite cu prilejul zilei de 1 mai (materialele erau destinate în principal soldaţilor care plecau pe front).

Următoarea vizită pe care „Iancu" i-a făcut-o lui Farcaş a fost undeva în zilele de 4 sau 5 mai. Cu acea ocazie, Gheorghe i-a comunicat că la Nicolae Atanasoff sosise un nou curier bulgar care întreba insistent de el. A urmat o întâlnire în trei (Petre Gheorghe, Alexandru Farcaş şi Pavel Ştefan) în cadrul căreia „Iancu" le-a transmis interlocutorilor săi că noul mesager venise din partea Consulatului sovietic din Varna, fiind un agent care în trecut a lucrat şi pentru „Intelligence Service-ul" britanic. În

PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 30.

[76] „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 32.

acel moment însă, agentul se afla în legături strânse cu spionajul sovietic, având sarcini precise privind efectuarea unor distrugeri/ sabotaje în Peninsula Balcanică[77].

În mod surpinzător, potrivit aceluiaşi Farcaş, emisarul bulgar i-ar fi transmis lui Gheorghe că sovieticii de la Consulatul din Varna erau la curent cu disputa dintre el şi Foriş. Acesta l-ar mai fi întrebat pe „Iancu" dacă dispune de un număr de oameni bine pregătiți în vederea inițierii unor acțiuni subversive şi dacă îi putea găsi un om cinstit pe numele căruia să poată cumpăra o casă complet utilată. Mai mult, l-a rugat pe „Iancu" să meargă la podul de la Cernavodă pentru a verifica dacă obiectivul era păzit doar de soldații germani sau şi de români.

Deşi Farcaş şi Pavel Ştefan îl avertizaseră asupra lipsei de credibilitate pe care o insufla agentul, „Iancu" era mult prea încântat de posibilitatea de relua legătura cu Internaționala a III-a (canalele de comunicare fiind întrerupte din mai 1941) şi de a întreprinde ceva concret împotriva maşinii de război „germano-române" (însuşi „Iancu" avea unele îndoieli asupra sincerității agentului). Nu cunoaştem dacă „Iancu" s-a deplasat la Cernavodă aşa cum îi ceruse emisarul de peste Dunăre, dar ştim că în primăvara anului 1941 s-a reîntânit cu acesta de cel puțin două ori. La una dintre întâlniri, Gheorghe nu s-a prezentat, rugându-l în schimb pe Farcaş să-i iasă în întâmpinare pentru a-şi face o impresie despre misteriorul personaj. Farcaş s-a prezentat la locul cu pricina şi l-a studiat de la distanță, rămânându-ne astfel şi un portret al agentului:

> Mi-a explicat toate semnalmentele lui şi ora şi strada. A doua zi dimineața m-am dus cu 10 minute mai de vreme; am supraveghiat strada. Într-adevăr la ora fixă a sosit un om înalt, mutră de neamț, cu pălărie verzie, haine gri, purta ochelari, dinte de aur, blond. După cât am putut să observ dădea semne de oboseală, părea după un chef. Se plimba în stradă cu nerăbdare privind mereu ceasul, privea în automobilele care treceau pe lângă el. A oprit o maşină cu nr. de piață, a ținut-o cam 10 minute, i-a dat drumul, iar la un moment dat a dispărut şi el intrând într-o clădire din acea stradă[78].

[77] *Ibidem*, f. 33.
[78] *Ibidem*, f. 35.

În după-amiaza aceleiaşi zile (14 mai 1942), Farcaş a revenit la domiciliul său, însă „Iancu" plecase. Spre seară l-a vizitat şi Pavel Ştefan care a rămas până a doua zi pentru a asculta radiourile clandestine. Cei doi au stat de vorbă până în noapte târziu, ajungând la concluzia că „Iancu" regreta profund atitudinea pe care a avut-o faţă de conducere şi că se afla într-o „fază demoralizatoare".

La patru zile de la despărţirea de Pavel Ştefan, Farcaş a fost vizitat de un om de încredere al lui „Iancu" (nu-i cunoaştem numele) şi de către soţia sa, Ronea Gheorghiu alias „Florica" – instructoare a CC al PCdR şi legătura lui Constantin Carp cu organizaţiile din teritoriu (era pentru prima oară când Farcaş o vedea). Femeia i-a spus că soţul său a „căzut" chiar în ziua în care plecase de la domiciliul lui Farcaş. Totodată, „Florica" l-a rugat să înştiinţeze şi conducerea Judeţenei pentru a-i procura banii necesari procesului şi unor eventuale „şperţuri". Ulterior, Farcaş i-a înştiinţat pe Pavel Ştefan, Petrea Nicolae şi Constantin Carp. După câteva zile, „Florica" l-a vizitat din nou pe Farcaş, plângându-i-se că nu a primit niciun ban de la „Apărarea Patriotică" şi că ar fi cazul să apeleze la Remus Koffler (responsabilul resortului financiar al partidului), care îi promisese în trecut sprijinul. Acesta s-a ţinut de promisiune şi, conform spuselor lui Farcaş, i-ar fi înmânat banii necesari în patru tranşe[79]. Koffler i-a declarat lui Farcaş că banii nu proveneau din bugetul partidului, ci din bugetul său personal. Ceea ce ne face să îl bănuim pe Foriş că nu a dorit să-şi sprijine vechiul rival politic[80]. Banii au ajuns la destinaţie prin intermediul lui Farcaş care i-a predat Ronei Gheorghiu şi

[79] *Ibidem*, ff. 38-39.

[80] În ziua de 15 decembrie 1943 o bună parte a arhivei partidului, care era adăpostită într-o vilă din strada Crângului nr. 15 a căzut în mâinile Siguranţei dimpreună cu locatarii imobilului (soţii Vexler). În ultima zi a anului 1943, SSI a elaborat o notă referitoare la această preţioasă „captură". În document se preciza că potrivit actelor privind gestiunea fianciară a partidului identificate în arhiva din strada Crângului: „în cursul anului 1942 întregul Comitet Central al Partidului Comunist cheltuia pentru toate resorturile sale circa 1.500.000 lunar" iar „în primele 3 luni ale anului 1943, un singur resort al Comitetului Central şi anume acela al Apărării (procese, închisori, lagăre) cheltuieşte circa 1.000.000 lei lunar". ANIC, colecţia 50, dosar 276, ff. 380-381.

Ivankăi Sarisky (instructoare a CC al PCdR, sora lui Petre Gheorghe şi „tehnica" lui Constantin Carp – 1941) în cadrul unor întâlniri conspirative. Până la începutul anului 1942, cele două activiste au asigurat legătura permanentă dintre Constantin Carp şi Petre Gheorghe.

Iată cum îşi amintea sora lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky, implicarea fratelui său în această afacere. Pe 15 decembrie 1952, Ivanka Rudenko[81] declara că la începutul lunii februarie 1942, „Iancu" i-ar fi

[81] Atât soţia lui Petre Gheorghe, Ronea Gheorghiu alias „Florica", instructoare a CC al PCdR (1940-1942) cât şi sora sa, Ivanka Sarisky alias „Lenuţa", soţia lui Carp Constantin alias „Matei", membră în Comitetul Judeţean al PCdR Ilfov (iun.-dec. 1941) s-au situat de partea conducerii „trădătoare"/ „fracţioniste" a Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR, fiind desărcinate din funcţii, după înlăturarea lui „Iancu" din fruntea organizaţiei. La scurt timp de la condamnarea lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky s-a despărţit de Constantin Carp din cauza infidelităţilor acestuia şi a refuzului său de a se implica în ajutorarea cumnatului său aflat la ananghie. Mai târziu, după război, ţesătoarea Ivanka Sarisky (n. 28 ian. 1915, oraşul Bazargic, Bulgaria) s-a căsătorit cu Teodor Rudenko (locţiitor al ministrului Afacerilor Externe, şef de Secţie la CC al PMR şi ambasador al RPR în China şi Vietnam-anii '50). A ocupat diverse funcţii în aparatul de partid: instructoare a CC al PCR pe lângă Comitetul regional Dobrogea al PCR (1945), şefă a Secţiei muncii de partid în rândul femeilor a CC al PMR şi membră în Biroul Comitetului Regional Bucureşti al PMR (anii '50). La rândul ei, croitoreasa Ronea Gheorghiu, născută Peisahovici (n. 15 iul. 1912, oraşul Leova, raionul Cahul, Republica Moldova) datorită trecutului său politic în mişcarea comunistă va ocupa mai multe funcţii pe linie de partid şi de stat în anii '50-'60: şefă de sector şi adjunctă a preşedintelui Comsiei Controlului de Partid de pe lângă CC al PMR (anii '50); directoare a Direcţiei personal, secretariat şi gospodărie din Comitetul Geologic (1 iun. 1961). În iunie 1955, Ronea Gheorghiu, vicepreşedintă a Comsiei Controlului de Partid a trimis şefului Secţiei externe a CC al PMR o adresă prin care solicita iniţierea formalităţilor în vederea efectuării unei călătorii, alături de fiul său, Petre Gheorghiu, la familia sa stabilită în Chişinău (URSS). Nu ştim dacă băiatul a rezultat din căsătoria cu răposatul soţ, dar mai mult ca sigur că numele acestuia este legat de memoria „eroului". Aşa cum reiese şi din funcţiile enumerate mai sus, ambele ilegaliste au deţinut poziţii importante în timpul lui Gheorghiu-Dej. Promovarea lor în ierarhia partidului poate fi explicată şi prin prisma conflictelor pe care acestea le-au avut cu Foriş (adversarul lui Dej) în timpul războiului. Odată cu

povestit lui Constantin Carp despre întrevederea pe care a avut-o cu primul emisar venit din Bulgaria. În acea perioadă, „Iancu" se afla în dizgrația conducerii partidului şi era dornic de reabilitare. El i-ar fi solicitat sfatul lui Carp în acest caz, întrucât bulgarul avea nevoie de un răspuns categoric din partea PCdR şi tatona terenul în vederea inițierii unor sabotaje pe Valea Prahovei şi podul de la Cernavodă. Carp nu i-a oferit niciun răspuns[82]. În aprilie, atunci când al doilea agent bulgar a luat legătura cu Nicolae Atanasoff, „Iancu" l-ar fi întrebat din nou pe Carp cum să procedeze şi dacă ar fi oportun să se prezinte la întâlnire. Carp l-ar fi sfătuit să accepte, în ciuda faptului că „Iancu" nu era pe deplin convins de buna credință a bulgarului. În cele din urmă, Gheorghe s-a hotărât să-l întâlnească pe bulgar, dar a lăsat să treacă câteva zile, întrucât în Bucureşti se zvonea că în jurul zilei de 1 mai, autoritățile vor opera arestări în rândul filo-englezilor şi comuniştilor, urmând să înscenеze un mare proces care avea să se soldeze cu mai multe pedepse capitale.

Văzând că partidul îl menține pe „linie moartă", neîncredințându-i nicio sarcină, Gheorghe a hotărât, cu toate riscurile, să-l abordeze pe agentul bulgar cu scopul de a iniția acțiuni de sabotaj. Potrivit surorii sale, „Iancu" şi-a prevăzut sfârşitul. El i-ar fi declarat cu puțin timp înainte de arestare: „Ştiu că o să mor, dar partidul cel puțin se va curăța de duşmani"[83].

În opinia Ivankăi Rudenko, principalul responsabil de „căderea" fratelui său a fost Constantin Carp, care l-ar fi „predat" Siguranței. De asemenea, sora lui „Iancu" îl învinovățea şi pe Ştefan Foriş pentru că a refuzat să organizeze şi să susțină financiar apărarea lui Gheorghe la proces, amenințându-i cu excluderea din *Mişcare* pe toți cei care i-ar fi oferit sprijin[84].

---

accederea lui Ceauşescu în fruntea partidului şi reabilitarea politică a lui Ştefan Foriş, carierele politice ale celor două vechi ilegaliste au ajuns la final. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie (dosare anexe), dosar 149/1961, vol. 1, f. 16. ANIC, fond CC al PCR-Secția organizatorică, dosar 117/1955, f. 26.

82 Declarația Ivankăi Rudenko dată la Bucureşti în ziua de 15 decembrie 1952. ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 12, f. 172.

83 *Ibidem*.

84 *Ibidem*. Este posibil ca Ştefan Foriş să fi refuzat să sprijine financiar apărarea lui Petre Gheorghe, deşi la acea dată partidul dispunea de resurse financiare

Desigur, nu există niciun indiciu care să confirme colaborarea dintre Carp şi Siguranță sau SSI, dar declarația sorei lui „Iancu" datează din perioada în care toți apropiații fostului lider al PCdR (Ștefan Foriș) erau căzuți în dizgrație sau arestați (Lucrețiu Pătrășcanu, Victoria Sârbu, Petrea Nicolae, Constantin Carp, Remus Koffler etc.). Putem afirma că Ivanka şi-a păstrat opiniile ferme pe care le-a avut în privința lui Foriş, după arestarea fratelui său. În urma îndepărtării lui Gheorghe din partid, Ivankăi i s-a cerut predarea legăturilor, fiind apoi sechestrată într-o casă timp de o lună de zile pentru a fi împiedicată să ia legătura cu fratele său[85].

Arestarea şi ancheta

Pentru a pătrunde cât mai mult în „măruntaiele" acestui caz, am cercetat dosarul anchetei întocmit de SSI[86], confruntând informațiile din dosar cu declarațiile fostului tovarăş al lui „Iancu", Nicolae Atanasoff şi ale lui Ivan Rasnatovschi (prezente în acelaşi dosar), un fost curier al rețelei de spionaj comuniste controlate de Consulul sovietic din Varna. Trebuie spus că în dosar nu se găseşte nicio declarație semnată de Petre Gheorghe, întrucât în timpul cercetărilor a refuzat să colaboreze cu anchetatorii săi, aşa cum procedase şi în trecut cu prilejul numeroaselor arestări suferite (nu le-a oferit nici măcar ultima adresă la care domicilia în momentul arestării)[87].

---

uriaşe provenite în special de la unii industriaşi ai vremii (de ex. Emil Calmanovici, Jacques Berman sau Alexandru Ștefănescu). Alegațiile rudelor lui „Iancu" au fost combătute cu vehemență de către Victoria Sârbu, fosta „tovarăşă de viață" a lui Foriş, care în timpul anchetei Lotului „Pătrăşcanu" ar fi afirmat că partenerul ei ar fi făcut tot ceea ce i-a stat în putință pentru a-l salva pe Petre Gheorghe (inclusiv oferirea de sprijin financiar). Mulțumesc istoricului Cristina Diac pentru această informație.

85 „Declarație semnată de K (Ivanca Rudenco) privind activitatea lui Ștefan Foriş, relațiile acestuia cu Petre Gheorghe-1943". ANIC, colecția Documente elaborate de deținuții comuniști şi socialişti din închisori şi lagăre, 1923-1945 (în continuare colecția 55), dosar 405, f. 6.

86 ANIC, fond 96, dosar 676.

87 După 23 august 1944, biografii lui Petre Gheorghe se vor prevala de acest aspect, susținând că inculpatul era total nevinovat, întrucât între coperțile

În martie 1942, în Bulgaria au fost arestați câțiva funcționari ai Consulatului sovietic din Varna şi ai Legației sovietice din Sofia, care culegeau informații pentru serviciile secrete sovietice. În cursul cercetărilor a reieşit că pe lângă rețeaua de spionaj demantelată, sovieticii mai primeau informații şi de la o fracțiune cu ramificații în Partidul Comunist Bulgar. Gruparea era alcătuită din membri şi simpatizanți ai Partidului Comunist Bulgar proveniți în special din Dobrogea (Entscho Popoff, Tito Grigoroff Schagarowski, Dimiter Nedelceff Snamenoff, Stoian Alexieff şi Simeon Kiriloff) şi un emigrant rus alb (Ivan Rasnatovschi), fiind controlată de însuşi secretarul Consultatului sovietic din Varna, Plakutin. Acesta le trasase sarcini precise privind cercetarea şi culegerea de informații referitoare la portul Constanța (apărare antiaeriană, planurile rezervoarelor de petrol, rapoarte despre efectele bombardementelor sovietice etc.) şi despre posibilitatea inițierii unor acțiuni de sabotaj la Ploieşti şi Constanța.

În urma anchetei a reieşit că după declanşarea ostilităților pe Frontul de Est, Plakutin l-a contactat pe Tito Grigoroff Schagarowski cu scopul de a-l trimite în România pentru a verifica măsurile de securitate de la Podul Cernavodă şi inițierea unor acțiuni de sabotaj pe Valea Prahovei. Schagarowski s-a temut să preia sarcina, dar l-a contactat pe un apropiat din *mişcare*, Entscho/Enciu Popoff (n. 1914), croitor din Bazargic/Dobrici, care fusese condamnat în trecut pentru activități comuniste (pe teritoriul României). La rândul său, Popoff a refuzat, considerând că misiunea era mult prea riscantă, însă i-a recomandat două legături în România: croitorul bucureştean Nicolae Atanasoff, domiciliat în strada Petre Maior nr. 78 şi proprietar al unui atelier de croitorie situat pe strada I. G. Duca nr. 7, şi cizmarul Vasile Kristeff alias „Vasile Mircea" din Ploieşti.

dosarului alcătuit în timpul cercetărilor, nu se regăseşte nicio declarație a arestatului. Pentru a crea mitul eroului/rezistentului aceştia au omis cu bună ştiință să ia în seamă celelalte mărturii prezente în dosar sau să confrunte documentele cu amintirile foştilor săi tovarăşi din Comitetul Județean Ilfov al PCdR.

În august 1941, Schagarowski a reuşit să recruteze un emigrant analfabet (Ivan Rasnatovschi[88]), care locuia într-o comună din apropierea oraşului Dobrici/Bazargic (Armalâc). Amândoi s-au deplasat la Consulatul sovietic din Varna, unde Schagarowski i l-a prezentat lui Plakutin, spunându-i că acesta era dispus să efectueze misiuni de spionaj în România contra unor sume de bani. Cu acest prilej, Plakutin l-a întrebat pe Schagarowski dacă îl cunoaşte pe un anume „Peter Pehlivanof", însă acesta i-a răspuns negativ. La sfârşitul întâlnirii ambii au primit de la Plakutin câte 500 de leva şi 5000 de lei, iar lui Rasnatovschi i s-au dat indicaţii clare pentru prima misiune pe care trebuia să o efectueze în România. Rasnatovschi urma să ia legătura cu „Pehlivanof" prin intermediul croitorului Atanasoff în vederea stabilirii unui canal de comunicare cu Bucureştiul.

Prima dată când Ivan Rasnatovschi a încercat să-l contacteze pe „Pehlivanof" a fost în toamna anului 1941 (probabil în noiembrie). Nicolae Atanasoff îşi amintea în timpul detenţiei că în acea perioada a fost vizitat la domiciliu de un „individ urât, mic, sbârcit la faţă cu numele Ioan" despre care nu ştia sigur dacă era bulgar sau găgăuz[89]. Acesta (Ivan Rasnatovschi) l-a întrebat de „Gheorghiţă" şi l-a rugat să-i faciliteze rapid o întâlnire. Atanasoff l-a găzduit peste noapte, însă nu a reuşit să-l contacteze pe „Iancu". A doua zi, Rasnatovschi a plecat precipitat, spunându-i că nu-l mai poate aştepta.

În decembrie 1941, Rasnatovschi a trecut din nou graniţa ilegal şi s-a îndreptat către Medgidia, unde, pe baza unei parole, urma să intre în contact cu un curier sosit de la Bucureşti. Acesta trebuia să-l conducă în Bucureşti pentru a-l întâlni pe Atanasoff sau „Pehlivanoff".

---

[88] Ivan Simionov Rasnatovschi (n. 10 iun. 1907, com. Dragulea, Ismail), ţăran bulgar analfabet, căsătorit cu Maria Rasnatovschi, născută Iencova, cu care a avut doi copii minori. Ivan Rasnatovschi provenea dintr-o familie numeroasă săracă, având patru surori şi trei fraţi. A satisfăcut serviciul militar obligatoriu la Regimentul 28 Infanterie în perioada 1929-1930, fiind lăsat la vatră cu gradul de soldat.

[89] Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942). ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 18-19.

Rasnatovschi a plecat la Medgidia, însă curierul nu a sosit la punctul de întâlnire. Conform planului de rezervă, Rasnatovschi s-a deplasat la Bucureşti pentru a lua legătura din nou cu Nicolae Atanasoff.

Ajuns în Capitală, Rasnatovschi a fost găzduit timp de două zile de către Atanasoff. De această dată, Nicolae Atanasoff l-a cazat pe Rasnatovschi chiar în atelierul său de croitorie. Între timp, Atanasoff îl avertizase pe Gheorghe că a fost căutat de un curier venit special tocmai din Bulgaria. Nici de această dată Atanasoff nu a izbutit să le mijlocească celor doi o întrevedere. După două zile de aşteptare, Rasnastovschi s-a despărţit de Atanasoff, iar la plecare i-a lăsat acestuia o fotografie cu portretul său, pe spatele căreia a scris un mesaj către „Pehlivanof". Acestuia îi transmitea că îl va aştepta între 22 şi 27 decembrie 1941 la Medgidia, întrucât consulul sovietic din Varna dorea să-i vorbească. Ulterior, Nicolae Atanasoff i-a arătat fotografia lui Gheorghe, care l-a rugat să meargă chiar el la Medgidia, deoarece el era prins cu diverse treburi în Capitală.

A doua zi după Crăciun, Atanasoff a plecat la Constanţa, spunându-i soţiei că trebuia să achiziţoneze nişte caşcaval şi rahat pentru Anul Nou. După o noapte petrecută în Constanţa, la un fost camarad (Ismail) pe care-l cunoscuse în timpul concentrărilor din 1939 şi 1940, Atanasoff s-a deplasat la Medgidia.

Rasnatovschi, care trecuse din nou frontiera cu sarcini precise de la Schagarowski, l-a întâlnit pe Atanasoff în piaţa centrală din Medgidia. După ce i-a înmânat o scrisoare din partea lui Schagarowski, Rasnatovschi s-a arătat dezamăgit de absenţa lui „Pehlivanoff", pe care spera să-l convingă să-l însoţească la Varna pentru a lua legătura cu Plakutin[90]. Atanasoff a motivat absenţa lui „Pehlivanoff" cu programul

[90] Se pare că şi PCdR-ul îşi dorea stabilirea de legături cu Partidul Comunist Bulgar şi diplomaţii sovietici. Într-o scrisoare conspirativă din 1943 un anume „Cristian" declara că Petre Gheorghe i s-ar fi confesat înainte de execuţie, recunoscând greşelile comise în disputa cu Foriş şi că, după excluderea sa din *Mişcare*, „i s-a pus în vedere de către un om din cond. (conducerea partidului-n.a.) să plece în Bulgaria. În acest scop i s-a dat legătura cu un bulgar care în loc să discute cu el modalitatea de a trece frontiera, a început să discute neceseităţile de organizare de acte teroriste. A adus la cunoştinţă acest lucru cond., i s-a

încărcat al acestuia şi l-a rugat să vină cu el în Capitală unde, de această dată, avea să facă toate demersurile necesare pentru a-l întâlni.

Cei doi s-au urcat în tren, în vagoane separate, şi au plecat către Bucureşti. La atelierul de croitorie al lui Atanasoff, Rasnatovschi a rămas timp de două nopți în speranța că acesta va reuşi în cele din urmă să mijlocească întrevederea. Nici de această dată nu s-au întâlnit, Atanasof spunându-i sec lui Rasnatovschi că „Pehlivanoff" nu a reuşit să-şi facă timp pentru a-l vedea. Însă Atanasoff i-a înmânat o nouă scrisoare din partea lui „Pehlivanoff" pe care trebuia să i-o predea lui Schagarowski. În prima jumătate a lunii ianuarie 1942, Rasnatovschi a părăsit dezamăgit atelierul de croitorie, având asupra sa misiva care a ajuns la destinație chiar a doua zi.

În februarie 1942, folosindu-se ca şi până atunci de un buletin fals pe care i-l dăduse Schagarowski, Rasnatovschi a plecat pentru ultima dată în România prin punctul de frontieră de la Cerchez (în apropiere de Cara Omer, azi oraşul Negru Vodă, județul Constanța). De această dată, pe lângă o scrisoare pe care urma să i-o dea lui „Pehlivanoff", via Atanasoff, Rasnatovschi primise de la Schagarowski şi o serie de instrucțiuni verbale. El trebuia să-i întrebe pe „Pehlivanoff" şi apropiații săi asupra stadiului culegerii de informații referitoare la zona petroliferă Valea Prahovei. Se pare că spionajul sovietic din Varna era nemulțumit şi exasperat de absența acțiunilor de sabotaj din România.

Rasnatovschi s-a îndreptat direct către prăvălia lui Atanasoff din Bucureşti, unde, în aceeaşi seară a reuşit să-l întâlnească pe Petre Gheorghe. După confruntarea parolelor, Rasnatovschi i-a înmânat scrisoarea, spunându-i că a fost trimis de Schagarowski şi Popoff. A doua zi, Rasnatovschi şi Gheorghe au participat la o şedință secretă, care a avut loc într-o casă conspirativă din Bucureşti (la întrunirea secretă au mai luat parte o femeie şi un bărbat pe care Rasnatovschi nu-i cunoştea). Din declarația lui Rasnatovschi existentă la dosarul cauzei reiese că Gheorghe a schimbat cu aceştia diferite mesaje secrete, asigurându-i totodată de

răspuns că este ceva natural". Conform acestei relatări, conducerea partidului a fost la curent tot timpul cu mişcările emisarior bulgari veniți în România. ANIC, colecția 55, dosar 402, f. 1.

fidelitatea sa şi de dorința de a i se încredința anumite sarcini speciale. În dimineața următoare, Gheorghe şi cu Rasnatovschi au părăsit imobilul şi s-au îndreptat către atelierul lui Atanasoff.

A doua zi, cei trei s-au îmbarcat într-un tren cu destinația Medgidia. Aici, Gheorghe şi Athanasoff i-au arătat lui Rasnatovschi o casă mică amplasată în apropierea unei cazărmi în care locuia un bătrân pe nume „Simeon". Acesta urma să fie pe viitor legătura dintre Petre Gheorghe, Athanasoff şi Consulatul sovietic din Varna, via Rasnatovschi (s-a fixat chiar şi parola: „Sunt din Cara Omer şi vreau să vorbesc cu Petre sau Nicu"). La despărțirea de Rasnatovschi, „Pehlivanoff" i-a înmânat o scrisoare pe care acesta trebuia să i-o predea lui Plakutin, via Tito Grigoroff Schagarowski. Se pare că misiva conținea o schiță cu perimetrul de pază al podului de la Cernavodă şi răspunsul lui Gheorghe referitor la solicitările lui Schagarowski de a iniția operațiuni de sabotaj. „Pehlivanoff" îi transmitea lui Schagarowski că era practic imposibil să te apropii de podul de la Cernavodă sau câmpurile petrolifere de pe Valea Prahovei din cauza măsurilor de securitate sporite.

Rasnatovschi a trecut frontiera ilegal prin acelaşi punct de trecere (de lângă Cara Omer), ajungând a doua zi la Bazargic, unde i-a înmânât lui Schagarowski epistola cu pricina. În cursul lunilor februarie şi martie 1942, Schagarowski l-a contactat în câteva rânduri pe Rasnatovschi, rugându-l să treacă din nou în România pentru a-i înmâna lui „Pehlivanoff" noile instrucțiuni trasate de consulul sovietic. Rasnatovschi a refuzat de fiecare dată, declarându-se nemulțumit de sumele de bani pe care aceştia i le ofereau în raport cu periculozitatea misiunilor.

În ziua de 6 aprilie 1942, Rasnatovschi a fost arestat de poliția bulgară la domiciliul său din comuna Armalâc. După scurta anchetă preliminară a polițiştilor bulgari din Sofia, Rasnatovschi a fost predat Poliției Secrete de Campanie Germane. La finalizarea cercetărilor, germanii l-au înaintat Secției juridice a SSI în vederea lămuririi unor aspecte referitoare la ramificațiile din România ale rețelei de spionaj coordonate de secretarul consulului sovietic Vinogradov, Plakutin.

În urma informațiilor obținute în cursul cercetărilor preliminare (vezi arestările operate la sfârşitul lunii martie 1942), organele de contrainformații germane şi bulgare au pus la cale un plan care prevedea

atragerea într-o capcană a celorlalți membri ai rețelei aflați pe teritoriul României. Înscenarea îi viza pe Nicolae Atanasoff şi Petre Gheorghe. Coordonarea întregii operațiuni avea să fie efectuată de Poliția Secretă de Campanie Germană din Bulgaria – Geheime FeldPolizei (structura de contraspionaj a Wehrmacht-ului).

În acest sens, Rasnatovschi a fost înlocuit cu un bulgar (din documente nu reiese numele sau criptonimul acestui informator/ agent) care urma să se deplaseze la „Simeon" din Medgidia sau direct la Nicolae Atanasoff pe care, după furnizarea parolei, trebuia să-l roage să-i facă legătura cu „Pehlivanoff".

Conform „combinației informative" stabilite, pe 25 aprilie 1942, bulgarul s-a prezentat la atelierul de croitorie din Bucureşti deținut de Nicolae Atanasoff, spunându-i acestuia că are să-i comunice ceva important. Crezând că vizitatorul vine din partea fratelui său, Marin Atanasoff, Nicolae l-a rugat pe necunoscut să revină în ziua următoare. A doua zi, agentul i-a spus că nu a fost trimis de Marin Atanasoff, ci de o persoană cu o mai mare influență în *Mişcare* şi că doreşte să ia legătura cu „Pehlivanoff". Athanasoff i-a promis că îi va face legătura cu Gheorghe, declarându-i că în ultima vreme acesta avea unele probleme în partid de unde fusese destituit. Totodată, i s-a plâns că ultimul curier venit din Bulgaria (Ivan Rasnatovschi), nu a reuşit să stabilească o legătură solidă cu Plakutin, fiind cam „prost de fel"[91]. Atanasoff i-a mai spus agentului că Petre Gheorghe şi „bulgarii" din PCdR erau foarte nemulțumiți de „Ungurul" din fruntea partidului pe care-l calificau drept „trotchist", bănuindu-l şi de colaborarea cu Siguranța.

La finalul întrevederii, agentul i-a înmânat lui Atanasoff 1.000 de lei pentru a-i aranja o întâlnire cu „Pehlivanoff".

În zilele de 27, 28, 29 şi 30 aprilie 1942 bulgarul a revenit la atelierul de croitorie din strada I. Gh. Duca nr. 7, însă Atanasoff i-a mărturisit că l-a găsit foarte greu pe „Pehlivanoff" care s-ar fi arătat deosebit de reticent în a-l întâlni. Atanasoff i s-a plâns agentului că în România, acțiunile de sabotaj erau practic imposibil de organizat, de aceeaşi părere fiind şi „Pehlivanoff". În acest sens chiar el se deplasase la

[91] ANIC, fond 96, dosar 676, f. 10.

podul de la Cernavodă pentru a se edifica asupra măsurilor de pază şi supraveghere. Cu toate acestea, nici el şi nici Gheorghe nu erau hotărâți să renunțe. Atanasoff i-a relatat că în urmă cu câteva luni, Gheorghe îi înmânase nişte tuburi cu explozibil care aparținuseră unei „grupe de luptă" formată din evrei şi care fusese destructurată de autorități (cel mai probabil se referea la grupul „Kornhauser – Paneth").

Bulgarul nu a renunțat la ideea de a-l întâlni pe Gheorghe şi a plusat, oferindu-i lui Athanasoff 15.000 de lei în schimbul unei noi încercări de a-l convinge pe cel vizat să accepte o întrevedere. În mod surprinzător, insistența agentului nu i-a ridicat prea multe semne de întrebare lui Atanasoff, deşi el îşi oferise serviciile în locul lui „Pehlivanoff", fiind gata să plece la Constanța sau Valea Prahovei pentru a culege informațiile militare de care era nevoie.

În cele din urmă, în seara zilei de 4 mai 1942, Petre Gheorghe a venit să-l cunoască pe agentul de care-i vorbise Atanasoff. Văzând că agentul cunoaştea parola de identificare, „Iancu" a devenit mai puțin precaut şi a acceptat să vorbească deschis. I s-a plâns de marginalizarea sa în partid şi şi-a amintit cu nostalagie de călătoriile întreprinse prin Europa din ordinul lui Gheorghe Dimitrov. Totodată, Gheorghe i-a destăinuit bulgarului că plănuia să arunce în aer câteva ateliere de la Uzinele „Rogifer" („Malaxa"), unde introdusese deja o cantitate de explozibil cu ajutorul a 10 muncitori care lucrau acolo (atentatul era programat pentru data de 20 mai 1942). De succesul operațiunii depindea sosirea unui expert în explozibili care însă nu îşi făcuse apariția până la acea dată, aşa cum se stabilise. Gheorghe i-a mai relatat agentului că se afla în posesia unei cantități de explozibil însemnată, rămasă de pe urma „căderii" grupului „Kornhauser – Paneth", însă aceasta era insuficientă pentru a iniția acțiuni de amploare. Bulgarul l-a asigurat că poate conta pe sprijinul său.

La rândul său, pentru a-i câştiga încrederea cât mai repede, agentul i-a livrat „legenda" pe care fusese instruit să o ofere în momentul stabilirii contactului. Astfel, bulgarul s-a prezentat ca fiind agent al serviciilor de informații britanice, spunându-i că toate informațiile referitoare la cei doi interlocutori le obținuse prin intermediul spionajului sovietic care îşi avea baza la Consulatul URSS din Varna.

Nefiind pe deplin convins de spusele misteriosului emisar, Petre Gheorghe i-a spus că, înainte de a trece la efectuarea unor operațiuni subversive, va trebui să se consulte cu „Ungurul" (Ștefan Foriș). În momentul despărțirii, agentul i-a înmânat lui Gheorghe 15.000 de lei, spunându-i că-l aşteaptă cât mai repede cu un răspuns ferm.

După o săptămână (12 mai), agentul s-a reîntâlnit cu Atanasoff căruia i-a declarat că procurase explozibilul solicitat şi că aştepta răspuns urgent din partea lui „Pehlivanoff". Bulgarul i-a mai relatat că persoana care îi furnizase explozibilul îi transmisese neliniștea superiorilor săi din Bulgaria față de absența acțiunilor de sabotaj din România.

Atanasoff s-a declarat neputincios şi i-a comunicat agentului că „Pehlivanoff" se menține pe poziția inițială de a nu întreprinde nimic fără acordul şefului PCdR, iar acesta, la rândul lui, interzisese în mod categoric stabilirea de contacte cu emisarii care dețineau alt tip de parole, decât cele stabilite de Secretariatul CC al PCdR. Bulgarul nu a renunțat şi i-a promis lui Athanasoff că îi va cumpăra o casă în Bucureşti, în schimbul mijlocirii unei ultime întâlniri. De asemenea, în schimbul sumei de 5.000 de lei „agentul cu ochelari", aşa cum l-a descris Atanasoff în timpul anchetei, l-a rugat să meargă la Constanța şi să culeagă informații militare referitoare la prezența trupelor germane din oraş şi a unor submarine italiene aflate în port.

Atanasoff a acceptat şi, pe 17 mai 1942 a plecat la Constanța de unde s-a întors chiar a doua zi. Sosind acasă, soția sa i-a transmis că „Gheorghiță" trecuse pe la prăvălie şi întrebase de el, însă aceasta l-a dat afară, spunându-i că nu mai vrea să-l vadă şi să audă de treburile suspecte/ necurate de care se ocupa.

În aceeaşi zi (17 mai 1942), pe la atelierul de croitorie trecuse şi agentul bulgar, însă nu se intersectase cu Gheorghe.

Între timp, prin intermediul unui alt colaborator, Poliția Secretă de Campanie Germană i-a furnizat agentului un baton de ciocolată în care fusese introdusă o cantitate de 120 de grame de explozibil. Încărcătura urma să fie predată de agent lui Athanasoff cu proxima ocazie pentru ca acesta să i-o remită mai departe lui „Pehlivanoff" în vederea folosirii ei la operațiunea de la Uzinele „Rogifer". Mostra trebuia să-i fie prezentată lui Gheorghe ca fiind venită pe filiera „Intelligence-ului" britanic şi, în cazul în care s-ar fi arătat mulțumit de ea, alte „pachete" ar fi urmat să-i fie furnizate.

În ziua de 19 mai, agentul a revenit la prăvălie, acolo unde Atanasoff i-a oferit câteva cărți poştale pe care scrisese tot ceea ce văzuse la Constanța. În timp ce discutau în atelier, şi-a făcut apariția în mod inopinat „Pehlivanoff", care se hotărâse în cele din urmă să accepte oferta bulgarului şi să treacă la acțiuni concrete. Agentul i-a arătat „mostra" la vederea căreia „Pehlivanoff" s-a declarat mulțumit, adăugând că ar mai avea nevoie de un lichid special cu care să distrugă lagărele unor locomotive. Mai mult, „Pehlivanoff" i-a vorbit agentului de un depozit de la periferia Capitalei şi de un parc de locomotive, acolo unde avea la dispoziție doi oameni gata de acțiune. Întrevederea nu a durat decât 30 de minute. Cei trei au stabilit să se revadă în acelaşi loc peste câteva ore.

Seara, „Pehlivanoff" a avut o nouă ezitare. I-a spus agentului să mai aştepte puțin timp, întrucât peste doar două zile avea fixată o întâlnire cu „Ungurul" şi atunci îi va putea comunica hotărârea definitivă în privința demarării operațiunilor. După 30 de minute, cei trei au părăsit prăvălia. Atanasoff s-a despărțit de ei în Piața Mussolini (fostă Romană), spunându-i lui „Pehlivanoff", în limba română, să aibă încredere în agent (Athanasoff se grăbea să ajungă la cinematograful „Unic" din Piața Filantropia, unde era aşteptat de soție). În următoarele cinci minute, Petre Gheorghe şi agentul au fost reținuți de organele SSI (se subînțelege că cel din urmă a fost arestat doar pentru a nu i se deconspira adevărata misiune). Atanasoff a fost lăsat în libertate până a doua zi, întrucât nu apucase să-şi centralizeze toate informațiile referitoare la obiectivele economice şi militare pe care le văzuse la Constanța. Pe 20 mai 1942, Atanasoff şi agentul, care fusese eliberat după câteva zeci de minute, s-au reîntâlnit la atelier, de unde au pornit către un local de pe Bulevardul Nicolae Bălcescu. Atanasoff i-a oferit agentului o nouă carte poştală pe care-şi notase ultimele amintiri de la Constanța. După ce l-a „stors" de informații, agenții SSI au intervenit şi i-au arestat pe amândoi.

Ulterior, în ziua de 24 aprilie 1942, Ivan Rasnatovschi a fost adus la Bucureşti de polițiştii bulgari pentru a fi cercetat în legătură cu arestarea lui Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff.

Cei trei reținuți au fost depuşi la Închisoarea militară „Malmaison" de pe Calea Plevnei, nr. 139. Acest loc de deținere se afla în subordinea Secției de Poliție Judiciară Militară a Direcției Justiției Militare pendinte

de Ministerul Apărării Naționale şi îşi avea sediul central (birourile) pe Intrarea Sf. Ştefan, nr. 4 din Bucureşti. În fapt, Poliția Judiciară Militară era titulatura publică (de acoperire) sub care funcționa Secția juridică a SSI[92]. Ofițerii magistrați care activau aici aveau o dublă subordonare: din punct de vedere administrativ se aflau sub ordinele Direcției Justiție Militară a MApN (notările, aprecierile/calificativele şi înălțările în grad depindeau de această structură), iar din punct de vedere operativ, funcționau sub comanda SSI.

Cercetările nu au fost conduse de Poliția de Siguranță, întrucât suspecții de dezertare, sabotaj, spionaj şi trădare intrau în aria de investigații a Secției de Poliție Judiciară Militară (Secția juridică a SSI)[93]. Potrivit dispozițiilor Marelui Stat Major, în cazul în care Jandarmeria, Poliția sau Siguranța arestau suspecți bănuiți de infracțiunile sus-menționate acestea erau obligate să anunțe telefonic organele Secției de Poliție Judiciară Militară în vederea preluării cercetărilor[94].

Ancheta a fost coordonată de către căpitanul magistrat Camil Bărbulescu şi superiorul său direct, locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu, şef al Secției de Poliție Judiciară Militară.

În urma documentelor/ informațiilor furnizate de Poliția Secretă de Campanie Germană şi a declarațiilor făcute de Nicolae Atanasoff şi Ivan

---

92 Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944*, Editura Roza Vânturilor şi Editura R.A.I., Bucureşti, 1994, pp. 176-177.

93 Detalii despre înființarea Secției de Poliție Judiciară Militară (martie 1941). Această structură funcționa în afara prevederilor legale, întrucât ea nu fusese prevăzută în legea de organizare a SSI. vezi la ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 12/1935, f. 77 şi f. 93.

94 Potrivit unui raport întocmit de SSI, în perioada 1 iunie-31 iulie 1942 au fost arestați şi înaintați curților marțiale: 207 de „spioni" şi „teroriști" (182 de bărbați şi 25 de femei). Dintre aceştia, 154 activaseră în favoarea URSS, iar 53 de partea Ungariei. Din punct de vedere etnic, situația se prezenta astfel: 18 români, 79 ruși, 20 ucraineni, 39 unguri, 27 bulgari, 11 evrei, 5 germani şi 8 din partea altor naționalități. Această situație statistică a fost trimisă către Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, care a introdus-o în „Buletinul de informații militare din 24 august 1942". ANIC, fond PCM-Cabinet Militar, dosar 355/1942, ff. 208-209.

Rasnatovschi, căpitanul magistrat Camil Bărbulescu a încheiat la data de 18 iulie 1942 un proces-verbal care conținea concluziile anchetei.

Petre Gheorghe nu a recunoscut nimic, declarând că pe Ivan Rastanovschi l-a văzut pentru prima dată după ce a fost arestat, însă mărturiile celor doi coroborate cu informațiile furnizate de germani[95] (completate cu declarațiile agentului şi ale membrilor rețelei de spionaj coordonate de Plakutin – arestați în martie 1942) au fost probele pe baza cărora ofițerul Bărbulescu a decis trimiterea lui Petre Gheroghe şi a lui Nicolae Atanasoff în fața Curții Marțiale Ploieşti (la cererea Poliției Secrete de Campanie Germană din Bulgaria, Ivan Rasnatovschi a fost retrimis în Bulgaria pentru judecarea lui în lotul spionilor arestați în martie 1942):

> Din cele stabilite în cursul cercetărilor, rezultă că toți trei bănuiții făceau parte dintr-o organizație internațională cu scopuri teroriste şi de spionaj, ceea ce o confirmă şi tăcerea semnificativă, nemaiîntâlnită pe care a păstrat-o tot timpul Gheorghe Petre Pehlivanoff[96].

Procesul-verbal amintit mai preciza că Petre Gheorghe a încercat să se sinucidă în arestul Secției de Poliție Judiciară Militară (adică la Închisoarea Militară „Malmaison").

Astfel, în ziua de 20 iulie 1942, dosarul cauzei împreună cu cei doi suspecți au fost înaintați Parchetului Curții Marțiale Ploieşti pentru aprofundarea cercetărilor sub aspectul săvârşirii faptelor de „uneltire contra ordinei sociale" şi „crimă de înaltă trădare", infracțiuni care se pedepseau cu moartea sau muncă silnică pe viață, conform Codului Penal, Decretului-Lege nr. 236/1941 şi Decretului-Lege nr. 967/1941[97].

---

[95] În România, întreaga afacere a fost supervizată şi coordonată de către locotenentul Alfred Peterman şi maiorul Waldemar von Gregory, ofițeri ai organelor de contrainformații germane care funcționau pe lângă Wehrmacht şi Misiunea Militară Germană din România.

[96] Proces-verbal din 18 iulie 1942 semnat de către căpitanul magistrat Camil Bărbulescu, ofițer de poliție judiciară, delegat al Ministerului Apărării Naționale. ANIC, fond 96, dosar 676, f. 6.

[97] Vezi Decretul-Lege nr. 236 din 5 februarie 1941 pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența şi interesele Statului publicat în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 31 din 6 februarie 1941 şi Decretul-Lege nr. 967 din 7 aprilie

La scurt timp după proces, GESTAPO s-a adresat SSI-ului cu rugămintea ca autoritățile române să amâne punerea în aplicare a sentinței şi de a-l preda pe Gheorghe agenților GESTAPO din Bucureşti în vederea anchetării lui într-o altă afacere de spionaj[98].

Organele de informații româneşti s-au conformat şi, în a doua jumătate a lunii august 1942, agenții secreți germani au descins la Penitenciarul Ploieşti cu scopul de a-l interoga pe Petre Gheorghe.

Revenind la perioada petrecută de Petre Gheorghe la „Malmaison", trebuie să precizăm că acesta a fost maltratat cumplit în timpul detenției. Într-un material documentar elaborat în 1948 care viza istoricul SSI, atribuțiile şi schema de personal a instituției, se făcea referire şi la abuzurile personalului Secției de Poliție Judiciară Militară. Totodată, se aminteau şi legăturile de prietenie şi bună colaborare instituțională existente între locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu şi locotenent-colonelul magistrat Manea Cristea (preşedintele Curții Marțiale din Ploieşti) aflați sub „umbrela" protectoare a generalului magistrat Ioan Aramă, director al Direcției Justiției Militare din Ministerul Apărării Naționale. Acest lucru este consemnat şi în memoriile fostului şef al SSI, Eugen Cristescu, care aminteşte şi despre stipendiile oferite de SSI unor magistrați militari din Direcția Justiției Militare. În documentarul amintit se mai afirmă că ofițerul Velciu i-ar fi transmis lui Manea că ar fi indicat ca cei doi inculpați să primească pedeapsa maximă. Referindu-se la torturarea lui Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff documentul menționa:

> Cu ocazia cercetărilor au fost torturați în mod neînchipuit, timp de mai bine de o lună de zile, încât inculpatul Petre Gheorghe nemaiputând suporta aceste torturi a căutat să se sinucidă, tăindu-şi arterele cu un fier de la pat. Aceste torturi s-au făcut din ordinul Colonelului Mag. Velciu Emil şi Cpt. Mag. Bărbulescu Camil şi executat de echipa de tortură mai sus arătată (este vorba de plutonierul adjutant Ioan Sandu, gardianul Maxim şi dactilograful Condrea-n.n.)[99].

1941 privitor la agravarea pedepselor pentru crimele de înaltă trădare şi spionaj publicat în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 86 din 10 aprilie 1941.

98 Nota SSI din 12 august 1942. Pe document se regăseşte apostila şefului SSI, Eugen Cristescu prin care îi ordona locotenent colonelului Emil Velciu să intervină la organele justiției militare în vederea amânării sentinței. ANIC, fond 96, dosar 676, f. 55.

99 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 9/1948, f. 6.

În medalionul publicat în 1957 de către Analele Institutului de Istorie a Partidului, se detaliau supliciile la care a fost supus Petre Gheorghe în timpul anchetei, fără însă a se preciza sursa relatării:

> Petre Gheorghe a fost bătut cu vâna de bou şi a fost ars cu fierul roşu la tălpi, i-au băgat ace sub unghii, i-au smuls părul, i-au rupt coastele, i-au spart clavicula stângă, i-au frânt maxilarele. Douăzeci de zile, necontenit l-au schinguit. Dar nici o declaraţie n-au obţinut călăii. Eroul şi-a dat seama că fasciştii îşi simt sfârşitul şi că, desperaţi, vor să distrugă partidul[100].

Bătaia deţinuţilor aflaţi la dispoziţia ofiţerilor anchetatori din SSI era o practică obişnuită. Acest lucru a reieşit chiar către sfârşitul regimului Antonescu, atunci când în Închisoarea Militară „Malmaison" a murit, din cauza torturilor, tânărul utecist Dan Lazarovici (10 februarie 1944). În urma anchetei demarate chiar din dispoziţia Mareşalului au ieşit la iveală mijloacele „nepermise" folosite de magistraţii militari din SSI pentru a obţine declaraţiile suspecţilor reţinuţi.

Niculae State, un fost deţinut care a stat în aceeaşi celulă cu Petre Gheorghe la Penitenciarul Ploieşti, a semnat la data de 23 martie 1945 o declaraţie referitoare la perioada petrecută alături de acesta şi Nicolae Atanasoff. Mărturia îi fusese solicitată de către organele centrale de partid în vremea în care Ştefan Foriş se afla sechestrat de tovarăşii săi pentru cercetări.

State declara că Petre Gheorghe i s-a confesat în celulă, spunându-i cum a fost anchetat timp de 3 luni de zile la Închisoarea „Malmaison" din Calea Plevnei nr. 139. Potrivit spuselor lui State, Gheorghe a fost bătut „până la sânge" în repetate rânduri, fiindu-i strivite degetele la uşă pentru a-şi deconspira tovarăşii şi casele de întruniri (la cercetări au participat şi ofiţeri germani şi bulgari).

---

[100] „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 179. Biografiile oficiale ale lui Petre Gheorghe publicate după 1945 sunt realizate fără precizarea surselor, la fel ca în cazul celorlalţi „eroi ai clasei muncitoare". Se subînţelege că cititorul trebuia să aibă încredere deplină în oficioasele regimului şi izvoarele pe care acestea le întrebuinţau. În aceeaşi manieră a fost realizată şi biografia lui Petre Gheorghe publicată de Vasile Vâlcu în 1951. Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe*, Ediţia a III-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951.

Gheorghe i-a mai povestit cum a fost atras în cursă de bulgarul care s-a dat drept emisar al Consulatului sovietic din Varna şi care i-a propus să-l însoțească în Bulgaria. În ianuarie 1943, Gheorghe i-a încredințat câteva scrisori şi o parolă cu care urma să se prezinte pe şoseaua Viilor din Bucureşti, unde avea să fie întâmpinat de sora sau soția lui. Acestora trebuia să le transmită un mesaj important: „să se ferească de omul cu răni pe mâini că e un agent". Pe declarația lui State se regăsește o rezoluție a lui Vasile Vâlcu, datată 8 martie 1950, care îl indică pe Constantin Carp ca fiind respectivul „agent".

În finalul declarației, State mărturisea că Gheorghe a avut tot timpul „moralul ridicat" şi că a fost pe deplin conştient că prin sacrificarea sa a salvat viețile mai multor tovarăşi[101].

Nu ştim dacă declarațiile lui Nicolae Atanasoff şi Ivan Rastanovschi au fost date sub amenințarea torturii, întrucât ele converg către aceleaşi concluzii furnizate de organele de informații germane şi pe baza cărora SSI-ul a declanşat propriile cercetări. Un lucru este cert, însă. Informațiile referitoare la contactele stabilite de Gheorghe cu emisarii veniți din Bulgaria prezente în dosarul cauzei se regăsesc în mare parte şi în declarațiile foştilor tovarăşi ai lui Gheorghe şi rudelor sale: Alexandru Farcaş, Ivanka Rudenko sau Petrea Nicolae. Legătura dintre Nicolae Atanasoff, Petre Gheorghe şi rețeaua de spionaj sovietică „ghidonată" de Consulatul sovietic din Varna (Vinogradov – Plakutin) este de netăgăduit.

Procesul

Procesul[102] s-a judecat rapid în şedință publică pe parcursul zilei de 6 august 1942[103]. Curtea Marțială din Ploieşti de pe lângă Corpul 5 Teritorial,

[101] Declarație dată de Niculae State pe 22 martie 1950. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 19, vol. 12, f. 176.

[102] În luna în care s-a judecat procesul lui Petre Gheorghe (august 1942), dar şi în următoarea, Siguranța a operat mai multe arestări în rândul fruntaşilor organizației comuniste de tineret, precum şi în rândul celulei de partid de la Atelierele CFR „Grivița". Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei îi va judeca în septembrie şi noiembrie 1942, pronunțând pedespe cuprinse între 10 ani muncă silnică şi muncă silnică pe viață (patru inculpați

prezidată de locotenent colonelul magistrat Cristea Manea[104], i-a condamnat pe ambii inculpați la pedeapsa capitală, așa cum solicitase procurorul Parchetului militar care funcționa pe lângă această instanța militară, maiorul magistrat P. Pârvănescu.

Dar de ce a fost instrumentat procesul de către Curtea Marțială din Ploieşti şi nu de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei (aria jurisdicțională în care fuseseră săvârşite infracțiunile)? În documentele consultate de noi nu am reuşit să identificăm un argument juridic. O posibilă explicație a strămutării procesului de la Bucureşti la Ploieşti ar putea fi dată de bunele relații existente între ofițerii magistrați din SSI şi locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea.

Potrivit unui extras din sentința nr. 8124 din 6 august 1942, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff au fost condamnați pentru „crimă contra siguranței statului" (spionaj şi înaltă trădare).

---

au fost achitați). Printre condamnați s-au aflat: Emilian Anton şi Virgil Fulgescu (muncă silnică pe viață), Ivanka Sarisky şi Ioan Vincze alias „Andrei" (muncă silnică pe viață), Constanța Crăciun alias „Maria" (25 de ani muncă silnică), Vasile Dumitrescu (15 ani muncă silnică) şi Martha Cziko (12 ani muncă silnică). Aceste „lovituri" aplicate de Siguranță mişcării clandestine comuniste s-au înscris în linia arestărilor periodice (aproape lunare) pe care autoritățile le-au operat frecvent după declanşarea războiului cu URSS. Bunăoară, în aprilie 1942 fusese reținut un lot de peste 20 de membri şi simpatizanți ai PCdR în frunte cu Marcu Schon, Iacob Lazăr şi Bratosin Tănase, iar în luna iunie a aceluiaşi an un alt lot în care figurau medicul Ştefan Vaida şi Elisabeta Sencovici. Descinderile Siguranței au continuat cu aceeaşi intensitate şi în primele patru luni ale anului următor, atunci când în Capitală au mai fost arestați Simion şi Elena Oieriu (responsabil al sectorului intelectuali din PCdR şi secretară a Comitetului Județean Ilfov al Apărării Patriotice), soția lui Pavel Ştefan, Elena Pavel, născută Sârbu (decedată în detenție la 1 august 1943), Emanuel Schmerler (colonel de miliție în funcția de şef al Serviciului central de cifru din MAI – anii '50) ş.a.m.d. ANIC, colecția 50, dosar 245, f. 23, dosar 285, f. 412, dosar 319, f. 481 şi f. 649.

[103] Marea majoritate a proceselor politice sau de spionaj instrumentate de curțile marțiale în timpul războiului se judecau conform unor proceduri excepționale statuate de Codul Justiției Militare. De regulă, procesele începeau şi se sfârşeau în aceeaşi zi.

[104] Din completul de judecată au mai făcut parte: căpitanul magistrat (r) Alexandru Colorian şi căpitanul Ştefan Constantin.

Nu cunoaştem prea multe amănunte din sala de judecată şi nici nu ne aflăm în posesia sentinței originale, ci doar a unui extras. Dosarele personale ale celor doi justițiabili nu ne oferă prea multe informații referitoare la acest aspect. Cel mai probabil, președintele completului de judecată, locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea, şi-a însuşit în mod mecanic concluziile SSI, via procurorul militar.

În medalionul dedicat lui Petre Gheorghe realizat în 1957, se afirmă că procesul a durat doar cinci minute, acuzaților nefiindu-le permisă asistența avocațială. Acordându-i-se cuvântul, Petre Gheorghe ar fi spus:

Veți da socoteală în fața poporului pe care l-ați mințit şi l-ați vândut nemților[105].

O sursă secundară care ne oferă amănunte referitoare la proces constă într-o relatare din 1943 a Ilonei Pop alias „Stanca" (viitoare Ileana Răceanu).

Astfel, într-un raport de activitate pe anul 1942, fosta secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice, Ilona Pop, aminteşte şi de procesul comuniştilor Petre Gheorghe şi Nicolae Athanasoff, spunând că au aflat de acesta cu o zi înainte de începerea şedinței de judecată:

> *Procesul lui Petre Gheorghe şi Atanasoff din Bucureşti* (subliniere în original-n.n.), care a fost judecat la Ploieşti, de care cu multă greutate a aflat B. (Biroul Juridic-n.n.) juridic, chiar cu o zi înainte de judecarea procesului lor. BJ a încercat să obțină amânarea procesului ca să fie timp pentru organizarea apărării lor şi (lipsă în text-n.n.) reuşit. Procesul a fost judecat şi amândoi au fost condamnați la moarte pentru acte de sabotaj şi spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Pentru recurs a fost angajați advocați cu influiență, dar recursul a fost respins. A mai făcut încercări de intervenție pentru salvarea lor. S-au depus totodată cereri de grațiere[106].

Până la punerea în executare a sentinței, deținuții au rămas în custodia Penitenciarului Ploieşti administrat de căpitanul Gheorghe Ionescu (loc de deținere aflat în subordinea Direcției Penitenciarelor din MJ şi nu a MApN).

---

[105] „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 179.

[106] Raport de activitate pe anul 1942 adresat CC al PCdR. Documentul este semnat pe 10 ianuarie 1943 de către „Stanca", numele conspirativ al Ilonei Pop (a deținut funcția de secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice până la 15 decembrie 1942). ANIC, fond Apărarea Patriotică, dosar 44, f. 20.

După pronunțarea sentinței (6 august 1942), SSI a informat Cabinetul Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri despre descoperirea, anchetarea și condamnarea celor doi „trădători". În *Buletinul de informații militare* redactat de Biroul 2 al Cabinetului Militar pentru ziua de 7 septembrie 1942 se consemna faptul că organele SSI arestaseră trei agenți ai spionajului sovietic (Nicolae Atanasaoff, Petre Gheorghe și Ivan Rasnatovschi), în urma unui denunț al Poliției Secrete de Campanie Germană din București. Documentul ajuns pe masa Mareșalului menționa că aceștia au fost trimiși în România cu scopul de a culege informații referitoare la „numărul submarinelor italiene sosite în portul Constanța; unitățile de apărare pe coastă; efectivele trupelor germane și italiene aflate în oraș; numărul avioanelor existente în localitate; cum se face apărarea podului de la Cernavodă și posibilitățile săvârșirii actelor de sabotaj în regiunea Ploiești". Desigur, relatarea faptelor era ușor distorsionată, întrucât Atanasoff și Gheorghe nu veniseră în țară în acest scop (ei se aflau deja aici), ci doar Ivan Rasnatovschi. De asemenea, *Buletinul* specifica faptul că Atanasoff și Gheorghe fuseseră condamnați la moarte pentru „înaltă trădare", iar Rasnatovschi fusese predat autorităților bulgare, la solicitarea Poliției Secrete de Campanie Germane, în vederea includerii sale în lotul organizației de spionaj descoperite în martie 1942[107].

Recursurile formulate de cei doi condamnați au fost respinse la scurtă vreme de către Curtea Militară de Casare și Justiție condusă de generalul magistrat Dumitru Bălșianu.

După epuizarea ultimei posibilități de atacare a sentinței, Nicolae Atanasoff a apelat la clemența regală, solicitând comutarea pedepsei în muncă silnică pe viață. Nu știm dacă și Petre Gheorghe a recurs la această procedură, întrucât în dosarele consultate nu se regăsește un astfel de document. Cel mai probabil aceasta a fost redactată de avocații partidului în numele său, așa cum precizează și raportul Ilonei Pop la care ne-am referit anterior.

[107] Buletin de informații militare din 7 septembrie 1942 întocmit de Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. ANIC, fond PCM-Cabinet militar, dosar 356/1942, ff. 86-87 și dosar 357/1942, ff. 17-18.

Pe 25 noiembrie 1942, Nicolae Atanasoff a formulat cererea de grațiere din Penitenciarul Ploieşti. Atanasoff se declara „total nevionvat", invocând în apărarea sa familia numeroasă, comportamentul impecabil în societate (plata impozitelor la zi) şi conduita avută în timpul serviciului militar şi concentrărilor. Iată un fragment din acest document care se află în dosarul său personal:

> Cu lacrimi în ochi, zdrobit de durere, vă rog a mă grația de pedeapsa capitală ce mi s-a aplicat. Sunt cu totul nevinovat de faptele ce mi se pun în sarcină şi pentru care am fost condamnat la moarte. Toată viața mea a fost o muncă şi cinste, închinată cu tot devotamentul în mod permanent pentru țară şi tron scumpe inimei mele mai presus de orice (...) Am familie în București, soție şi copil în etate de 4 ani. Dacă mă pierd eu, grava pedeapsă ce mi s-a aplicat se va răsfrânge şi asupra lor. Fiind condamnat la moarte, fără a fi avut posibilitatea să mă apăr, nu-mi rămâne decât unica nădejde în clemența Majestății-Voastre spre a nu se aplica pedeapsa cu moartea unui om cu totul nevionvat. Cu nădejde în clemența Majestății Voastre, rămân al Majestății Voastre prea plecat servitor. Nicu Atanasoff[108].

Solicitarea lui Atanasoff a fost respinsă de Regele Mihai şi se pare că aceeaşi soartă a avut şi cererea lui Gheorghe[109].

Totuşi, în acest caz, sentința nu a fost îndeplinită la scurtă vreme după pronunțarea ei (de regulă, execuțiile aveau loc după câteva săptămâni de la aflarea pedepsei). Organele de informații române şi germane au nădăjduit că într-un târziu vor reuşi să obțină mărturisiri complete de la cei doi condamnați pe care ulterior să le confrunte cu informațiile venite din Bulgaria, acolo unde, în toamna anului 1942, avea să se judece lotul

[108] ANIC, fond 95, dosar 10580/821, f. 9.

[109] La data de 1 noiembrie 1942, Penitenciarul Ploieşti adăpostea 431 de deținuți (condamnați şi preveniți), din care 403 bărbați şi 28 femei. Din totalul celor 431 de deținuți: 226 erau deținuți de drept comun condamnați (222 bărbați şi 4 femei), 20 erau deținuți politici comuniști condamnați, iar restul erau deținuți arestați preventiv (161 bărbați şi 24 femei). „Tablou de deținuții din închisori la data de 1 Noiembrie 1942". Documentul este semnat de către directorul general al Penitenciarelor, colonelul magistrat Alexandru Petrescu. ANIC, fond Direcția Generală a Penitenciarelor/Vornicia Temnițelor, dosar 2/1942, ff. 3-4.

spionilor arestați în primăvara aceluiași an[110]. După șase luni de așteptări zadarnice, autoritățile române au decis să pună capăt acestui caz.

Înainte de a trece la momentul executării sentinței, ținem să precizăm o întâmplare petrecută în ultimele zile de viață ale lui Petre Gheorghe și care a fost relatată de Gheorghiu-Dej la 18 ani de la executarea acestuia.

La Plenara CC al PMR din noiembrie – decembrie 1961, la care Gheorghiu-Dej s-a răfuit pentru ultima oară cu foștii rivali politici din partid (Ștefan Foriș, Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Dumitru Petrescu etc.) au luat cuvântul și câțiva dintre tovarășii care au fost angrenați în disputa ideologică dintre Ștefan Foriș și Petre Gheorghe (Constantin Pârvulescu, Anton Moisescu și Vasile Vâlcu). Cu toții l-au învinuit pe Ștefan Foriș de colaborare cu Siguranța, de stilul defectuos în care a gestionat conflictul cu Județeana Ilfov, precum și de moartea lui Petre Gheorghe[111].

În timp ce Anton Moisescu își rostea alocuțiunea, în care a vorbit și despre relația sa cu liderul organizației de partid ilfovene, Gheorghiu-Dej l-a întrerupt, afirmând că înainte de a fi împușcat, un deținut care fusese închis

[110] În cele din urmă, Guvernul bulgar a închis Consulatul sovietic din Varna (august 1942), iar diplomații sovietici au fost expulzați în Turcia. Decizia se încadra într-un amplu plan de măsuri ce vizau combaterea mișcării comuniste bulgare și a relațiilor acesteia cu spionajul sovietic. Procesul bulgarilor aflați în legătură cu diplomații sovietici a fost judecat de către o instanță militară în toamna anului 1942. Nu cunoaștem prevederile sentinței, însă știm că la sfârșitul anului 1942, ofițerii de contraspionaj din SSI erau mulțumiți de anihilarea acestei rețele transfrontaliere. Într-un referat întocmit la data de 19 decembrie 1942 de către o Grupă din Secția de contrainformații a SSI se conchidea că odată cu devoalarea acestei afaceri s-a confirmat încă o dată că serviciile de spionaj sovietice nu aveau nicio rețea de agenți sau rezidențe dezvoltată pe teritoriul României. Dacă sovieticii ar fi beneficiat de aportul unor spioni în România, nu ar mai fi apelat la serviciile agenților bulgari pentru a iniția acțiuni „subversive" la Nord de Dunăre. Referat din 19 decembrie 1942. Documentul este semnat indescifrabil de către un șef de Grupă din Secția de contrainformații a SSI. ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 80-82.

[111] Vezi detalii despre Plenară în *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, volmul I și II, CNSAS, Editura Nemira, București, 2006.

cu Petre Gheorghe la Ploieşti le-ar fi adus la Penitenciarul Special Caransebeş (aici se aflau închişi mai mulţi membri marcanţi ai partidului, printre care şi Dej), un bilet scris de acesta şi în care îi ruga să nu-l uite pe Foriş[112].

Nu ştim dacă într-adevăr acel bilet a existat sau nu, dar un lucru este cert: până la Plenara CC al PCR din aprilie 1968[113], unde s-a decis reabilitarea politică a unor foşti membri marcanţi ai PCR (Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker ş.a.m.d.), Ştefan Foriş a fost acuzat de trădare şi colaborare cu Siguranţa, dar şi de toate nereuşitele partidului din timpul războiului[114]. Putem afirma că discursul istoriografic din anii ’50 şi prima jumătate a anilor ’60, dar şi limbajul folosit de Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi referitor la memoria

[112] *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, volmul I, CNSAS, Bucureşti, Editura Nemira, 2006, p. 224.

[113] *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22-25 aprilie 1968*, Editura Politică, Bucureşti, 1968.

[114] Mai mulţi activişti ai PCdR aflaţi în libertate sau în detenţie, care fuseseră marginalizaţi de Ştefan Foriş sau care fuseseră arestaţi şi condamnaţi de autorităţile antonesciene, acreditaseră ideea că acesta ar fi fost agent al Siguranţei. Stilul defectuos şi autoritar în care a gestionat conducerea partidului i-au atras criticile şi duşmănia multora dintre subordonaţii săi. De pildă, Foriş se împotrivea organizării grupelor de partizani şi sabotori, considerând că partidul era slab organizat pentru a îndeplini cu succes astfel de acţiuni, pe de-o parte, iar pe de altă parte, asemenea întreprinderi ar fi avut o slabă aderenţă în rândul populaţiei, deoarece, România nu era o ţară ocupată de germani, ci aliatul acestora. Petre Gheorghe avea o viziune diametral opusă în această privinţă, el pronunţându-se încă de la începutul războiului pentru iniţierea de acţiuni armate. Inactivitatea lui Foriş pe această linie îi va fi ulterior imputată de către cei care l-au detronat din fruntea partidului la data de 4 aprilie 1944. Ştefan Foriş nu-şi va schimba poziţia faţă de „Iancu” nici după condamnarea la moarte a acestuia. În majoritatea documentelor elaborate de Secretariatul CC al PCdR în perioada august 1942 – aprilie 1944, Petre Gheorghe rămânea în continuare cu etichetele de „trădător”, „oportunist”, „fracţionist” sau chiar „omul al lui Ion Antonescu”. Ştefan Foriş le-a reproşat în repetate rânduri foştilor apropiaţi/ colaboratori ai lui „Iancu” colportarea în rândul activului de bază a modului „eroic” în care Petre Gheorghe s-a comportat la anchetă şi proces.

fostului secretar al PCdR, este unul tranşant, maniheist şi violent. În fapt, el este aproape identic cu cel folosit de Foriş atunci când îl portretiza pe Petre Gheorghe, acuzându-l de trădarea *Cauzei*.

Execuția

Punerea în aplicare a sentinței a avut loc în ziua de 8 februarie 1943 (la doar 6 zile de la capitularea Armatei a 6-a germane la Stalingrad), după ce, în urmă cu trei zile, Direcția Justiției Militare din MApN a trimis Parchetului Militar al Curții Marțiale din Ploieşti un ordin telegrafic privind executarea imediată a hotărârii judecătoreşti.

Cum au decurs ultimele ore ale celor doi condamnați aflăm pe de-o parte dintr-un proces-verbal întocmit cu prilejul execuției, dar şi dintr-o declarație a unui martor ocular la tragicul eveniment.

Astfel, potrivit primei surse amintite, în dimineața zilei de 8 februarie 1943, condamnații au fost ridicați de la Penitenciarul Ploieşti şi transportați cu un camion la Poligonul de tragere al Garnizoanei Ploieşti (acest perimetru se afla la circa 3 km. de oraşul Ploieşti, fiind cunoscut şi sub denumirea de „Crângul lui Bot"). La fața locului, condamnaților li s-a oferit asistență spirituală, însă ambii au refuzat spovedania preotului garnizoanei. După citirea sentinței, condamnaților li s-a dat dreptul de a formula o ultimă dorință şi de a spune câteva cuvinte. Conform procesului-verbal, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff ar fi strigat „Jos războiul!", „Să trăiască România Liberă!" şi ar fi „exprimat cuvinte triviale la adresa germanilor".

Apoi, condamnații au fost legați de stâlpi şi li s-au acoperit ochii cu banderole negre, după care comandantul plutonului de execuție a ordonat deschiderea focului. Moartea a survenit pe loc, fiind constatată de medicul garnizoanei[115].

[115] Proces-verbal nr. 10.350 din 8 februarie 1943 întocmit de Parchetul Militar al Curții Marțiale din Ploieşti. Documentul este semnat de către căpitanul magistrat (r) Ioan Popescu-substitut de procuror instructor militar la Parchetul Militar al Curții Marțiale din Ploieşti, plutonierul major Grigore D. Bitter-secretarul Parchetului

Cea de-a doua sursă la care ne-am referit este mărturia ploieşteanului Nicu Enescu care a asistat la execuţia celor doi. Declaraţia nedatată a acestuia se regăseşte într-unul din dosarele personale ale lui Petre Gheorghe şi a fost consemnată, cel mai probabil, în anul 1945.

În ziua de 7 februarie 1943, un prieten de-al său, fostul plutonier major Vasile Dinescu de la Manutanţa Armatei din Ploieşti, l-a informat că în dimineaţa următoare avea să transporte la poligonul de tragere din localitate doi comunişti condamnaţi la moarte. Enescu l-a rugat să-l ia şi pe el în camionul-dubă al Manutanţei pe care îl conducea Dinescu. Cei doi s-au reîntâlnit în faţa Penitenciarului Ploieşti din strada Rudului, în jurul orelor 6 dimineaţa, de unde i-au şi preluat pe condamnaţi. În faţa locului de deţinere se adunaseră mai mulţi oameni care aflaseră de iminenta execuţie. După ce au fost suiţi în camion, unul dintre cei doi condamnaţi i-a dat primului gardian câteva lucruri personale şi un ceas pentru ca acesta să i le transmită soţiei sale (ceasul era destinat copilului său). Din uşa autovehiculului, directorul penitenciarului li s-ar fi adresat deţinuţilor pe un ton afabil, strângându-le mâinile:

> Da Nicuşor dragă, nu avea nici o grijă, da, te vei întoarce tu înapoi şi le vei da (...) La revedere, dragă Nicuşor, la revedere, dragă Petrişor, să vă înapoiaţi sănătoşi[116].

---

amintit, confesorul Garnizoanei-preotul Al. Scărlătescu, medicul şi delegatul Garnizoanei Ploieşti ale căror semnături sunt indescifrabile. ANIC, fond 95, dosar 10.580/821, f. 4 şi dosar 10.576/820, f. 10.

116 Declaraţia nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanţa nr. 5. ANIC, Fond 95, Dosar 10576/105, f. 9. Căpitanul Gheorghe N. Ionescu (n. 1902, com. Romanu, jud. Brăila) a ocupat mai multe funcţii în sistemul penitenciar: administrator al Penitenciarului Braşov (1939), administrator al Penitenciarului principal Caransebeş (1941-1942), administrator al Penitenciarului Ploieşti (1943) şi director al Penitenciarului Corecţional Văcăreşti (1944); inspector la Serviciul financiar din DGPCUM (1951). A fost îndepărtat/ epurat din MAI şi propus pentru arestare în mai 1952 pentru că în timpul „fostului regim" s-ar fi purtat „ca un zbir cu deţinuţii evrei şi comunişti", dar şi din cauza faptului că era un „element vechi". În realitate însă, Ionescu i-a sprijinit pe deţinuţii comunişti din Penitenciarul Special Caransebeş (vorbitor, pachete, mesaje secrete etc.) şi de aceea fusese menţinut în aparatul de penitenciare după

În dubă se urcaseră şi şase soldaţi înarmaţi care alcătuiau garda arestaților[117]. Enescu relatează că în timp ce se deplasau către poligon, Petre Gheorghe a rămas tăcut şi abătut, în timp ce Atanasoff le-a spus militarilor că procesul le-a fost înscenat din ordinul nemților. La fața locului se strânseseră deja câteva zeci de civili şi militari care aşteptau punerea în aplicare a sentinței.

Aşa cum consemna şi procesul-verbal amintit mai sus, după ce au fost coborâți din dubă, condamnații au fost conduşi la locul execuției unde li s-a citit sentința. Din declarația lui Enescu aflăm şi care au fost „cuvintele triviale" adresate germanilor, care nu au putut fi reproduse în procesul-verbal întocmit de autorități:

> Ei au continuat să acuze strigând „afară cu bandiții de nemți din țara noastră românească care ne-au sărăcit şi trimis să ne vărsăm sângele pentru interese care nu sunt ale noastre". Iar i-a întrerupt spunându-li-se că se vor lua măsuri contra lor, la care Atanasof a răspuns că o măsură mai aspră ca moartea care le este pregătită, nu mai poate fi alta, strigând mai departe: „Afară cu cotropitorii de nemți din țară care astăzi ne împuşcă pe noi şi mâine vă va împuşca pe voi!". Din nou au fost întrerupți spre a vorbi de familie, au strigat ca familia să continue lupta până la izgonirea completă a nemților din țară şi contra războiului nefast[118].

---

6 martie 1945. Va fi reabilitat câțiva ani mai târziu, atunci când, prin HCM nr. 1.374/1956, maiorului în rezervă Ionescu N. Gheorghe i s-a acordat o pensie lunară în cuantum de 800 lei. Mai mult, prin Decretul nr. 236/1961 i s-a majorat pensia la 1.500 lei lunar pentru că „înainte de 23 august 1944, maiorul în rezervă Ionescu N. Gheorghe a ocupat funcții de răspundere în conducerea unor penitenciare, în care erau deținuți tovarăşi din conducerea partidului şi statului nostru. În această calitate, deşi cunoştea unele activități ale tovarăşilor, le-a trecut cu vederea, nu le-a raportat şi n-a luat măsuri față de ei" (decretul fusese inițiat de MAI, iar expunerea de motive era semnată de generalul-colonel Alexandru Drăghici). Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicționarul ofițerilor şi angajaților civili ai Direcției Generale a Penitenciarelor. Aparatul Central (1948-1989)*, vol. II, Editura Polirom, Iaşi, 2011, pp. 291-292.

[117] Duba era însoțită şi de un automobil pe post de antemergător şi în care se suiseră grefierul Curții Marțiale, medicul şi preotul garnizoanei.

[118] Declarația nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanța nr. 5. ANIC, fond 95, dosar 10.576/105, f. 11.

În continuare, confesorul garnizoanei s-a apropiat de ei pentru ultima spovedanie, însă condamnații au refuzat, spunând că şi ei sunt români, nu „străini de neam" şi „vânzători de țară", aşa cum reieşea din sentință şi că nu au de gând să se închine în fața unei cruci în numele căreia sunt omorâți foarte mulți oameni nevinovați. Înainte de a se îndepărta de ei, preotul le-ar fi spus „Dumnezeu să vă ierte păcatele!".

Potrivit lui Enescu, înainte de a fi împuşcați, Gheorghe şi Atanasoff ar fi cerut să nu fie legați la ochi şi să fie aşezați cu fața la trăgători, dorință care nu le-a fost respectată[119], ceea ce i-a făcut pe cei

[119] La data de 27 aprilie 1942 a intrat în vigoare „Regulamentul asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea". Conform prevederilor regulamentului, pedeapsa capitală se punea în aplicare în aceeaşi localitate în care fusese emisă sentința de condamnare. Plutonul de execuție trebuia să fie alcătuit dintr-o grupă de 8 puşcaşi (gardieni publici sau de penitenciare) dotați cu puşti sau puşti-mitralieră. Aceştia urmau să fie dispuşi pe două rânduri la o distanță de 5 până la 10 metri față de condamnat. Se mai prevedea ca la locul execuției, autoritățile să fie reprezentate de către: delegați ai parchetului şi autorității administrative din localitate, un medic legist sau medicul penitenciarului, precum şi de grefierul instanței care emisese sentința. De asemenea, condamnatului îi era asigurat un preot confesor care urma să îl însoțească până la stâlpul de execuție. Articolul 18 al regulamentului stipula în mod expres: „Condamnatul va fi legat la ochi şi apoi de stâlpul de execuție, în aşa fel încât să fie cu spatele către grupa de execuție". După împuşcare medicul urma să constate decesul, iar în cazul în care acesta nu se produsese, comandantul grupei de execuție trebuia să aplice lovitura de grație în capul condamnatului cu ajutorul unui revolver. Cadavrul urma să fie înhumat într-un loc dinainte stabilit, iar dacă existau solicitări din partea rudelor, procurorul putea dispune ca acesta să le fie predat cu o singură condiție: înmormântarea să aibă loc într-un cerc restrâns şi fără nicio solemnitate. Aşadar, regulamentul prevedea clar că membrii plutonului de execuție nu făceau parte din Forțele Armate, ci din rândul funcționarilor publici (gardieni), iar solicitarea lui Gheorghe şi Atanasoff de a nu fi legați la ochi şi de a privi în față plutonul de execuție, nu putea fi îndeplinită, întrucât ar fi contravenit prevederilor acestui regulament. Vezi „Regulamentul asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea" din 25 aprilie 1942 publicat în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 96 din 27 aprilie 1942. Documentul este semnat de Conducătorul Statului-mareşalul Ion Antonescu, ministrul Apărării Naționale-generalul de divizie Constantin Pantazi şi de către ministrul Justiției-Constantin C. Stoicescu. În

doi să-i acuze pe reprezentanții autorităților de laşitate. Ultimele lozinci strigate ar fi vizat vecinul de la Răsărit: „Trăiască clasa muncitoare; trăiască Uniunea Sovietică!"

După execuție, cadavrele au fost introduse în două coşciuge pregătite dinainte iar pe crucile lor a fost inscripționat un mesaj destinat posterității cu rol de avertisment. Potrivit relatării aproximative a lui Nicu Enescu, inscripția ar fi fost următoarea:

> Au fost executați ca comuniști luptând contra patriei noastre în interesul bolşevismului[120].

Sicriele au fost transportate cu aceeaşi dubă la Cimitirul „Bolovani" din Ploieşti, fiind îngropate într-un loc dosnic.

Familia lui Petre Gheorghe a aflat de moartea sa după câteva zile. În cursul anului 1943, sora lui Gheorghe (Ivanka Sarisky), aflată în detenție, i-a scris soției acestuia (Ronea Gheoghiu), spunându-i că fratele său a murit ca un „erou" şi că lupta „de curățire şi întărire" a partidului trebuia să continue (o aluzie clară la Foriş, având în vedere că ambele femei se aflau în dizgrația conducerii PCdR; la rândul ei, Ronea Gheorghiu va fi exlcusă din partid în anul 1943):

> Draga mea, Am trecut prin multe de când m-am despărțit de tine, erau momente când credeam că voi înebuni. Dar am căutat şi caut şi aici să-mi impun voința de fier. Scumpul nostru Petre, care trebuie să fie la fiecare din nou pildă pentru a putea lupta în aceste momente grele istorice. Am aflat de moartea lui încă din primele zile după executare. Prietenii au găsit de cuviință să-mi comunice şi să-l apreciez la justa lui valoare. A murit ca un erou, înainte cu două zile de execuție el ştia. Cu foarte mare calm a strâns pe dezertori şi le-a vorbit al cui este acest război şi de ce moare el şi cu prietenul lui. Draga mea, toate loviturile şi mai ales ultimile, m-au zguduit foarte tare, dar am jurat şi jur ca să mă mențin sănătoasă pentru ca alături de voi să pot păşi în măreața luptă de răzbunare a poporului român şi a lui Petre. Acum noi rămaşi trebuie cu mai

baza aceluiaşi regulament a fost organizată şi execuția fostului mareşal Ion Antonescu în ziua de 1 iunie 1946.

[120] Declarația nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanța nr. 5. ANIC, fond 95, Dosar 10.576/105, f. 13.

multă energie să continuăm lupta începută de curăţire şi întărire a partidului nostru. Mă simt mai mult ca oricând alăturea de tine. Prietenia noastră s-a cimentat pe baza suferinţelor, pe baza luptei de distrugere a tuturor greutăţilor ce stau în faţa noastră[121].

„Erou al clasei muncitoare"

La patru ani de la încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti[122] a solicitat Parchetului civil din Ploieşti să iniţieze operaţiunile de deshumare a lui Petre Gheorghe. Federaţia dorea să reînhumeze osemintele lui Gheorghe în cadrul unei solemnităţi funerare şi să demonstreze că acesta a fost torturat în cursul detenţiei:

> Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, condamnat la moarte şi executat de către fascişti, pentru că a luptat activ împotriva războiului anti-sovietic, el a fost mai întâi oribil maltrat şi schinguit, după care a fost împuşcat în ziua de 8 februarie 1943[123].

În septembrie 1949, o echipă formată din medicul legist al Tribunalului Prahova (Dr. D. Mihăescu), doi delegaţi ai FNDIPA (Vasile

[121] Scrisoare din 1943 a deţinutei Ivankăi Sarisky către Ronea Gheorghiu, aflată în libertate. ANIC, colecţia 55, dosar 372, f. 2.

[122] Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti afiliată la FIAPP (Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques/Federaţia Internaţională a Foştilor Deţinuţi Politici) a fost înfiinţată în ianuarie 1948 pe structura fostei Federaţii Naţionale a foştilor Deţinuţi şi Deportaţi Politici din cadrul Apărării Patriotice (aceasta fusese înfiinţată în martie 1947 şi s-a desfiinţat în 1948 odată cu dizolvarea Apărării Patriotice). În septembrie 1949, FNDIPA îşi avea sediul în Bucureşti, pe strada Pasului nr. 3.

[123] Proces-verbal din 24 septembrie 1949. Documentul poartă semnăturile medicului legist al Tribunalului Prahova-Dr. D. Mihăescu, delegaţilor FIAPP – Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu, procurorului şef al Parchetului Tribunalului Prahova-Constantin Săndulescu, intendentului şi pazniculuiCimitirului „Bolovani" din Ploieşti-Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian. ANIC, fond 95, dosar 10.576/FN, ff. 1-2.

Vâlcu şi Alexandru Teodosiu) şi procurorul şef al Parchetului Tribunalului Prahova (Constantin Săndulescu) a sosit la Cimitirului „Bolovani" din Ploieşti, unde, în prezența intendentului şi paznicului cimitirului (Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian), a început operațiunea de deshumare.

Procesul-verbal întocmit cu această ocazie nu aminteşte nimic de colegul de suferință al lui Gheorghe, Nicolae Atanasoff. Documentul a fost redactat în terminologia de specialitate folosită de experții în criminalistică sau în medicină legală, însă este impregnat de clişee propagandistice inerente epocii. Astfel, potrivit procesului-verbal, Petre Gheorghe ar fi fost maltratat chiar în ziua execuției la sfârşitul căreia i s-a aplicat şi lovitura de grație, fiind împuşcat din apropiere în cap:

> Execuția eroului clasei muncitoare Petre Gheorghe, care a avut loc în ziua de 8 Februarie 1943, în afara Municipiului Ploieşti, la Crângul lui Bot, a fost făcută cu multă bestialitate şi ferocitate, căci mai întâi i s-au aplicat lovituri puternice cu patul armei, sau cu ceva analog peste gură şi față, deoarece numai aşa se explică faptul că maxilarul inferior a fost rupt în trei bucăți, iar celelalte oase ale feței au fost desprinse de cutia craniană şi au fost găsite lipsă. Evident că în urma acestei crunte lovituri, victima, eroul Petre Gheorghe, a căzut jos şi călăii fascişti nu s-au mulțumit numai cu atât, ci au continuat a-l maltrata copleşindu-l cu alte numeroase lovituri, acest lucru fiind explicat de aceea că, s-a găsit ruptă clavicula, la fel omoplatul şi toate coastele din partea stângă, fiind rupte şi zdrobite de aceste lovituri puternice ce i s-au aplicat după ce a fost doborât la pământ. Nici cu această oribilă schinguire, însă nu s-au mulțumit, pentru a-şi desăvârşi pornirile bestiale, au împuşcat pe acest vajnic luptător împotriva războiului antisovietic, Petre Gheorghe şi astfel, în timp ce se afla trântit la pământ, i-au descărcat arma în apropierea capului, glontele pătrunzând în cutia craniană, mai înapoia şi la dreapta creştetului şi după ce a străbătut creierul, a ieşit prin partea stângă a feței, fapt ce-a mai determinat şi spargerea capului în mai multe bucăți. Aşa fost omorât din bătăi, maltratări, schinguiri şi de gloanțele fasciste aplicate şi trasate din ordinul criminalului de război Colonel Manea Cristea, acestui erou al clasei muncitoare, cel ce a fost Petre Gheorghe, care s-a jertfit şi a îndurat brutalități feroce pentru singura vină că a luptat activ împotriva războiului anti-sovietic[124].

[124] Proces-verbal din 24 septembrie 1949. Documentul poartă semnăturile medicului legist al Tribunalului Prahova-Dr. D. Mihăescu, delegaților FIAPP – Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu, procurorului şef al Parchetului

Informațiile cuprinse în acest document nu concordă aproape deloc cu relatarea lui Nicu Enescu şi nici cu procesul-verbal întocmit de autorități în ziua execuției. Dacă Petre Gheorghe ar fi fost torturat în ziua execuției sau anterior, relatarea martorului ocular pe care am redat-o anterior ar fi consemnat cu siguranță acest lucru, deoarece declarația a fost dată după 23 august 1944. Nicu Enescu însă nu face nicio referire la urmele pe care le-ar fi avut pe corp Petre Gheorghe înainte de a fi împuşcat. Totodată, nici în mărturia lui Enescu şi nici în procesul-verbal al autorităților nu se face vreo referire la focul de revolver care ar fi fost tras din apropiere de către comandantul plutonului de execuție. Aşadar, procesul-verbal din 1949 trebuie privit cu prudență.

După pozare, osemintele au fost reînhumate în acelaşi loc şi în aceeaşi zi – 24 septembrie 1949 (fotografiile nu sunt însoțite de explicații tehnice)[125].

Într-una din biografiile oficiale dedicate lui Petre Gheorghe, publicată la doi ani de la acest eveniment (1951), fostul său tovarăş din Biroul Comitetului Județean Ilfov al PCdR, Vasile Vâlcu, menționa muzeificarea unui obiect personal al defunctului – şapca – sub care, la Muzeul „Doftana" (inaugurat în noiembrie 1949), fusese aplicată o

Tribunalului Prahova-Constantin Săndulescu, intendentului şi paznicului Cimitirului „Bolovani" din Ploieşti-Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian. ANIC, fond 95, dosar 10.576/FN, ff. 1-2.

125 Cu câteva zile în urmă (18 septembrie 1949) la Cimitirul „Bolovani" din Ploieşti avusese loc o ceremonie oficială în cadrul căreia a fost dezvelită o piatră funerară care fusese aplicată pe mormintele „Eroilor clasei muncitoare" Petre Gheorghe, Nicolae Atanasoff şi Elena Pavel (decedată în Penitenciarul Ploieşti la 1 august 1943 în urma unui bombardament aerian american). La eveniment au participat rudele decedaților, reprezenanți ai FNDIPA, membri ai Comitetului Județean Provizoriu Prahova şi ai Comitetului Județean Prahova al PMR, delegați ai Comitetului Județean Prahova al UTM, muncitori, etc. În cadrul solemnității au rostit alocuțiuni Nicolae Pâtă-președinte al Comitetului Județean Provizoriu Prahova şi Vasile Vâlcu-delegat al FNDIPA. La final, au fost depuse coroane de flori din partea CC al PMR, Căminul de zi „Elena Pavel" din Ploieşti, diverse întreprinderi din oraş şi instituțiile amintite anterior. *Scânteia* din 20 septembrie 1949. La sfârşitul anilor '40, mai multe străzi din Capitală, Ploieşti, dar şi din alte oraşe din țară au luat numele „eroului" – Petre Gheorghe.

plăcuță conținând următorul mesaj: „Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, căzut sub gloanțele reacțiunii la 8 februarie 1943”[126].

Pe 12 septembrie 1966, Comitetul executiv al CC al PCR a emis o hotărâre care prevedea aducerea la *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism* a rămăşiţelor pământeşti ale unor „luptători revoluționari”.

După aproape un an de zile, pe ordinea de zi a şedinței Prezidiului Permanent al CC al PCR din 20 iunie 1967 au fost puse în discuție propunerile Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR şi ale Secției literatură şi artă a CC al PCR privind centralizarea acestor rămăşițe la monumentul menționat (Iosif Rangheț, Lothar Rădăceanu, Bela Brainer, Ana Pauker, Iosif Chişinevschi etc.). Printre aceştia s-a aflat şi Petre Gheorghe, ale cărui oseminte au fost aduse de la Cimitirul „Bolovani” din Ploieşti şi repartizate într-o criptă aflată în Secțiunea a III-a a hemiciclului *Monumentului*, rezervată foştilor membri ai „conducerii partidului şi militanților de seamă ai mişcării muncitoreşti, decedați în ilegalitate şi după eliberare”, precum Ilie Pintilie sau Grigore Preteoasa[127].

Piatra funerară fabricată din granit negru suedez care acoperă cripta unde au fost introduse osemintele lui Petre Gheorghe poate fi văzută şi în zilele noastre, fiind amplasată în semicercul fostei necropole a militanților mişcării muncitoreşti şi comuniste.

După Revoluția din decembrie 1989, mai precis în anul 1991, *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism* (redenumit *Mausoleul din Parcul Carol*) a fost dezafectat. Osemintele adăpostite în cripte (inclusiv ale lui Gheorghiu-Dej) au fost ridicate de rude şi înhumate în alte cimitire (urnele cu cenuşă din hemiciclu au fost mutate la Crematoriul „Cenuşa” din Capitală sau au fost luate acasă de rude). Nu avem informații referitoare la destinația rămăşițelor pământeşti ale lui Petre Gheorghe.

[126] Vasile Vâlcu, *Viața eroică a utecistului Petre Gheorghe*, Ediția a III-a, București, Editura Tineretului, 1951, p. 7.

[127] ANIC, fond *CC al PCR-Cancelarie*, dosar nr. 95/1967, f. 2 şi ff. 29-30.

Concluzii

În istoriografia de după 6 martie 1945, comunistul Petre Gheorghe a fost prezentat ca un „patriot"/„luptător antifascist" care s-a opus războiului antisovietic, lucru pentru care a fost arestat, torturat şi condamnat la moarte. Numeroase texte care evocau memoria „eroului" au apărut în presa vremii, în broşuri propagandistice sau în revistele istorice de specialitate, însă nicăieri nu se menționează legăturile sale cu spionajul sovietic din Varna şi dorința sa de a iniția acțiuni de sabotaj pe teritoriul României. Autorii acestor texte glorificau atitudinea dârză adoptată de Gheorghe în fața anchetatorilor săi şi acuzau farsa judiciară orchestrată de „sluga credincioasă a lui Hitler şi Antonescu"[128], locotenent-colonelul magistrat Manea Cristea[129], care l-a condamnat la moarte în absența unor probe concludente. În opinia acestora, responsabile de „asasinarea" lui Petre Gheorghe se mai făceau, în egală măsură, serviciile secrete germane şi SSI.

Totodată, un element important, care singularizează acest caz față de restul proceselor în care au fost implicați comunişti în timpul războiului, este funcția îndeplinită de Petre Gheorghe în ierarhia partidului. „Iancu" a fost cel mai important lider al PCdR din timpul războiului, care a suferit pedeapsa capitală din totalul celor 300 de membri de partid, membri ai UTCdR, Apărării Patriotice şi simpatizanți ai mişcării, care au fost executați de autorități (în urma unor sentințe

[128] „Nicolae Atanasof şi Petre Gheorghe" în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român*, Bucureşti, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945, p. 54.

[129] Amintim aici câteva funcții ocupate de colonelul magistrat Manea Cristea în cadrul Direcției Justiție Militară a MApN: procuror militar în funcția de şef al Parchetului Militar al Corpului 3 Armată din Chişinău (9 aug. 1939, 19 febr. 1940); președinte al Curții Marțiale Ploieşti (14 febr. 1942); președinte al Curții Marțiale a Corpului 5 Teritorial Vălenii de Munte (26 mai, 28 aug. 1944). În timpul războiului, instanțele militare prezidate de ofițerul Manea au pronunțat sute de condamnări la moarte pentru diverse infracțiuni (omoruri, dezertări în fața inamicului, spionaj, înaltă trădare etc.). În 1945 a fost judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului.

judecătoreşti). Întâmplător sau nu, dar marea majoritate a liderilor PCdR şi ai organizațiilor satelit care au fost arestați şi judecați de autoritățile antonesciene (de ex. Marcu Schon, Emilian Angheliu, Emilian Anton, Alexandru Farcaş, Constanța Crăciun, Ioan Vincze, Mircea Biji etc.) au reuşit să scape de această pedeapsă. Cum s-a putut întâmpla acest lucru în condițiile în care legislația represivă aplicată în timpul războiului a fost deosebit de aspră, pedepsind dur orice tentativă de coagulare a unei opoziții politice ? Ne permitem să avansăm câteva ipoteze/ explicații care ar putea justifica această stare de fapt. Astfel, potrivit evaluării noastre, anumiți lideri ai partidului au evitat întâlnirea cu plutonul de execuție fie datorită colaborării cu anchetatorii, a intervențiilor făcute pe lângă organele justiției militare de către diverse personalități politice sau din lumea afacerilor, a şperțurilor mijlocite prin avocații partidului sau a apropierii liniei frontului de granițele României[130].

Nu de acelaşi tratament s-au bucurat însă şi cei care au avut o importanță redusă în ierarhia organizațiilor amintite sau nişte simpli antifascişti care s-au opus regimului, utilizând aceleaşi metode/ practici precum cei anterior menționați[131].

[130] Amintim aici intervenția lui Iuliu Maniu la şeful SSI, Eugen Cristescu, în favoarea şefului UTCdR, Ioan Vincze, al cărui proces a avut loc în noiembrie 1942. În urma acestei stăruințe, lui Vincze nu i s-a aplicat pedeapsa capitală. Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944*, Editura Roza Vânturilor şi Editura R.A.I., Bucureşti, 1994, p. 322. De asemenea, sunt de notorietate legăturile dintre şeful Direcției Penitenciarelor (1942-1944), colonelul magistrat Alexandru Petrescu, şi avocații partidului, datorită cărora regimul de detenție al liderilor comunişti aflați în spatele gratiilor a fost substanțial ameliorat.

[131] De pildă, în cursul anului 1942, în Bucureşti, au fost condamnați de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei şi ulterior executați la Închisoarea Militară Jilava, numai tineri a căror influență în mişcarea comunistă a fost insignifiantă: tipografii Nicolae Mohănescu şi Pompiliu Ştefu (aprilie 1942), Avram Sechter (15 aprilie 1942), elevii Leon Zalman, Iancu Moscovici şi Cornel Elias (10 iunie 1942), Anton Schmuck, Simion Perl şi Ion Suciu (24 octombrie 1942). Prin executarea acestora, regimul dorea să transmită un mesaj clar şi intransigent către cei considerați a fi „în slujba" inamicului: toleranță zero față de comunişti şi antifascişti. Nu de aceeaşi

În sfârşit, istoriografia regimului comunist avea să-l plaseze pe Petre Gheorghe în categoria rezistenţilor care s-au împotrivit regimului „militaro-fascist" al Mareşalului Antonescu, plasându-l, asemeni altor militanţi care au plătit cu viaţa pentru un crez politic (Filimon Sârbu, soţii Francisc şi Lily Paneth, Adalbert Kornhauser, Ada Marinescu, Justin Georgescu, Vasile Tudose etc.), în categoria „eroilor clasei muncitoare". Moartea lor avea să fie subsumată luptei Partidului Comunist Român, conducător al tuturor „forţelor patriotice", care au acţionat împotriva dictaturii antonesciene[132].

În ceea ce-l priveşte pe Nicolae Atanasoff, publicaţiile amintite mai sus au fost mult mai reticente. Deşi în primii ani ai regimului de „democraţie populară" numele său a figurat alături de cel al lui Petre Gheorghe[133], fiind prezentat aidoma tovarăşului său, drept o victimă a regimului antonescian (fără însă a se oferi detalii referitoare la biografia sa şi poziţia deţinută în mişcarea comunistă), ulterior, începând cu anii '50, numele său a fost eliminat din istoriografia oficială[134]. O explicaţie ar putea fi rolul minor avut în PCdR, dar şi faptul că în dosarul cauzei se găsesc două declaraţii semnate în timpul anchetei care-l incriminau atât pe el, cât şi pe tovarăşul său de luptă.

---

fermitate extremă au avut parte şi legionarii judecaţi şi condamnaţi în timpul războiului. Chiar dacă în această perioadă au fost judecate zeci de procese politice, avându-i pe banca acuzării pe mulţi dintre liderii importanţi ai Mişcării Legionare, puţine procese legionare s-au soldat cu sentinţe capitale (în principal, majoritatea acestor procese au avut loc la câteva săptămâni de la înăbuşirea rebeliunii legionare).

132 Vezi în acest sens şi Valter Roman, Vladimir Zaharescu, colonel Aurel Petri, „Cercetarea istoriei mişcării de rezistenţă antifascistă din România în *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR*, nr. 2/1965, pp. 23-29.

133 Vezi „Nicolae Atanasof şi Petre Gheorghe" în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român*, Bucureşti, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945. Petre Marcu, „Trăiască România Liberă! Afară cu Nemţii din ţară. Patru ani de la asasinarea patrioţilor Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasov" în *Apărarea*, anul II, nr. 29-30 din 24 februarie 1947.

134 De pildă, în medalionele dedicate lui Petre Gheorghe din 1957 şi 1967, Nicolae Atanasoff nu este menţionat deloc. „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), pp. 174-180. Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943", în *Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR*, nr. 2/1967, pp. 135-137.

Anexe

Anexa 1[1]

Anii ’20-’30. Vasile Luca, născut László Luka în arestul Siguranței (n. 8 iun. 1898, com. Cătălină, jud. Covasna – d. 23 iul. 1963, Penitenciarul Aiud, jud. Alba)

[1] Sursa fotografiilor: ANIC.

1948. Miron Constantinescu, Vasile Luca şi Gheorghiu-Dej la vânătoare

7 noiembrie 1949, Bucureşti. De la stânga la dreapta: Vasile Luca, Petru Groza, Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej, neidentificat şi C.I. Parhon

Anexa 2

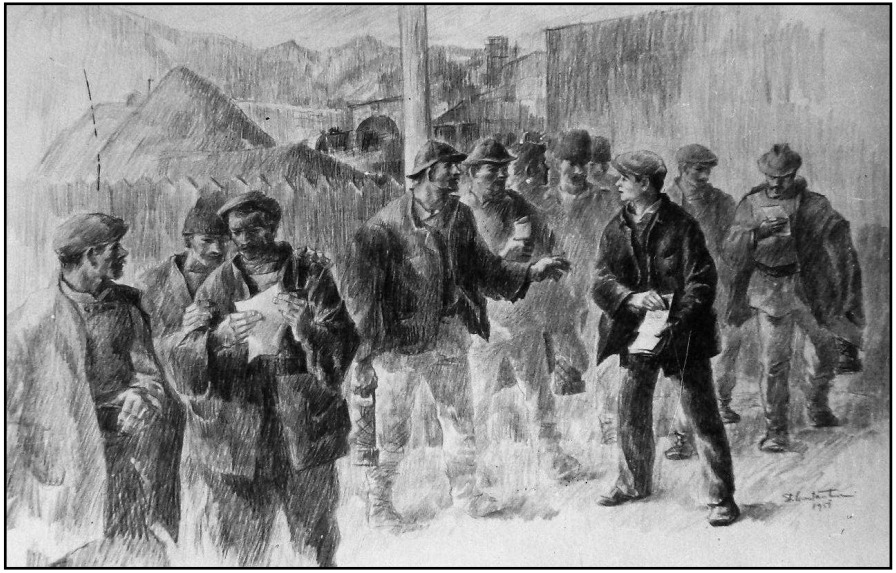

v. 1919. „Foto-desen” propagandistic din anii ’50, reprezentându-l pe Gheorghe Gheorghiu în timp ce răspândește manifeste printre muncitorii greviști de pe Valea Trotușului

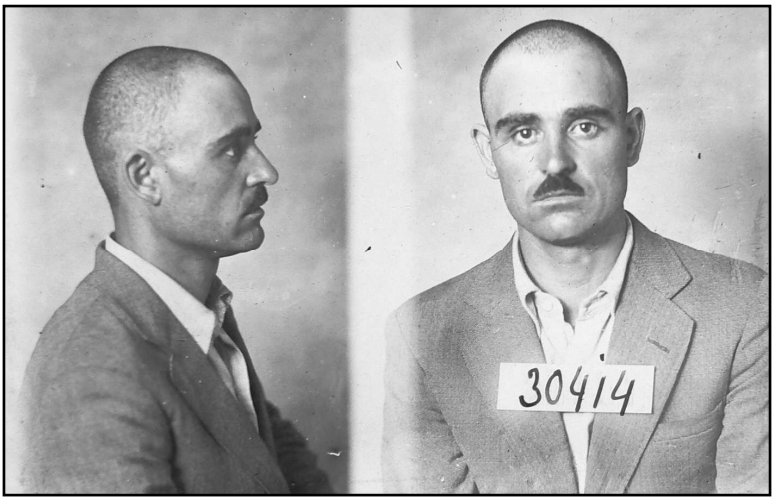

1932. Gheorghe Gheorghiu-Dej în arestul Siguranței

Februarie 1933
Gheorghe Gheorghiu-Dej în arestul
Siguranței din București

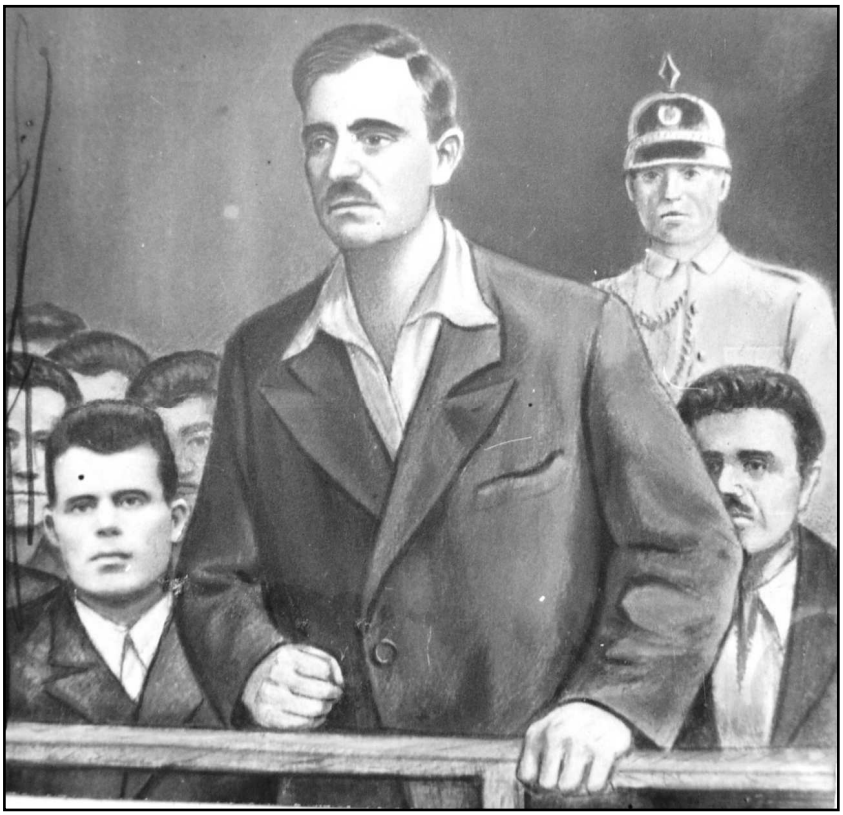

1934. Gheorghe Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica (în dreapta lui) în boxa acuzaților
de la Consiliul de Război al Corpului 1 Armată din Craiova
„Fotografie redesenată și montată” provenită
din arhiva fostului Institut de Istorie a Partidului

Eduard Mirto (1) – ministru al Lucrărilor publice și comunicațiilor (14 ian. – 13 nov. 1933), D.R. Ioanițescu (2) – ministru al Muncii, sănătății și ocrotirii sociale (14 ian. – 13 nov. 1933), Dr. Banu (3), avocatul Ioan Gr. Perieţeanu (4), fostul deputat liberal I.D. Ianculescu (5) și ziaristul Henric Ștefan Streitman (6) (*Sursa*: ACNSAS)

Iunie 1934, Craiova. Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica alături de ceilalți deținuți implicați în procesul ceferiștilor de la Atelierele CFR Grivița, deplasându-se, sub escorta jandarmilor, de la Arestul central din Craiova către Consiliul de Război al Corpului 1 Armată din localitate (fotografia a fost reprodusă și în presa centrală a vremii)

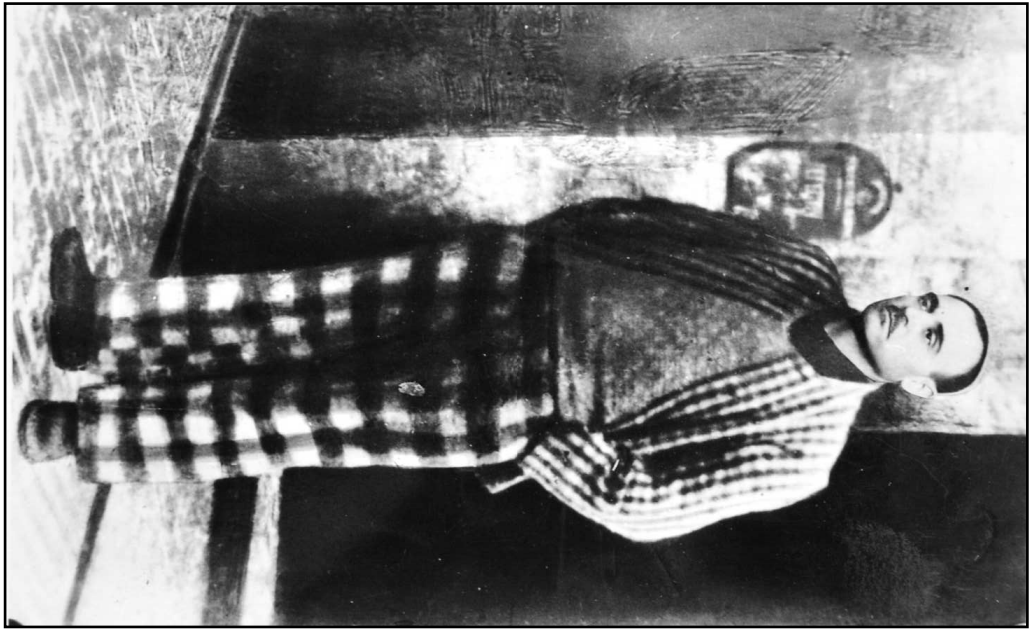

1938. Gheorghe Gheorghiu-Dej în curtea Penitenciarului Special Doftana

10 noiembrie 1947. Comemorarea victimelor de la Doftana

Anexa 3

Anii '30
Foto-potretul lui Petre Constantinescu – Iași
într-un album fotografic al Siguranței

1935. Petre Constantinescu – Iași
(în centrul imaginii, așezat pe scaun)
și avocații români și străini
implicați în procesul său

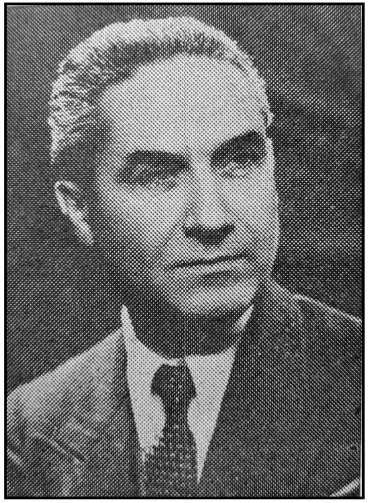
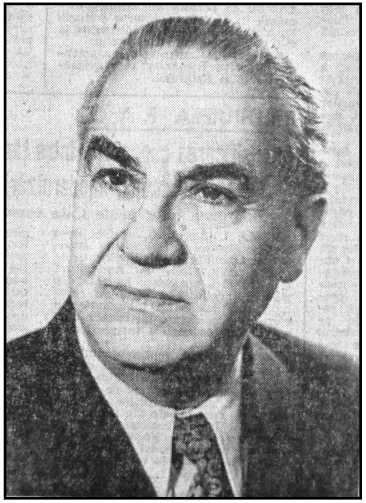

Petre Constantinescu-Iaşi

Fotografie realizată după 1945. Ana Pauker, Petre Constantinescu – Iaşi şi C. I. Parhon

30 august 1944, București. De la stânga la dreapta: Gheorghe Apostol, Petre Constantinescu – Iași, Constantin Agiu și Nicolae Ceaușescu, întâmpinând sosirea Armatei Roșii în cartierul Colentina

Anexa 4

Ana Pauker în tinerețe (diferite ipostaze)

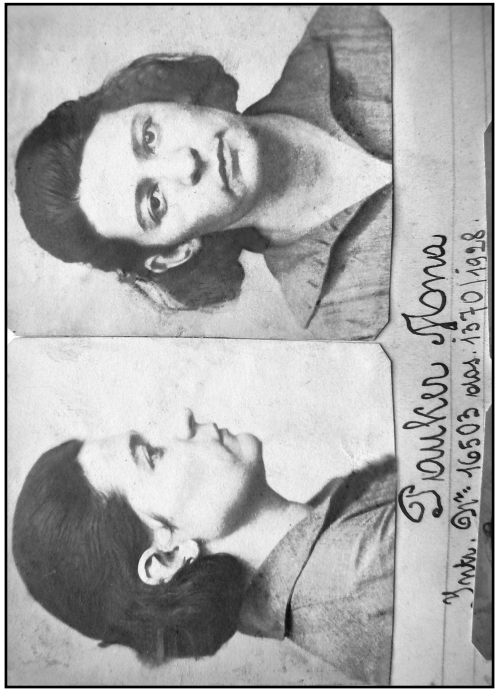

1928. Ana Pauker în arestul Siguranței

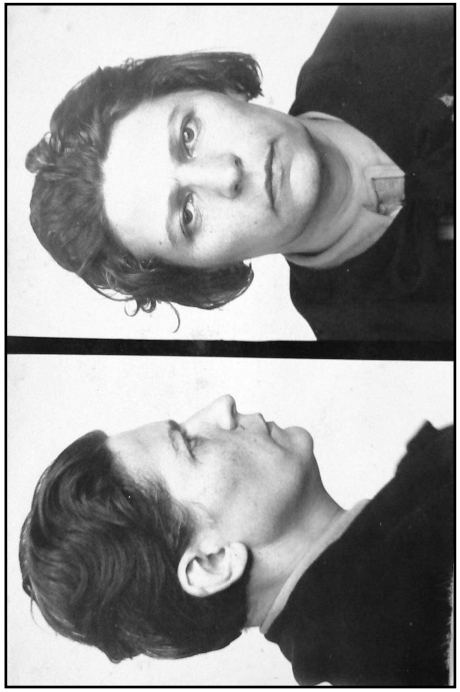

Anii ’30. Ana Pauker în arestul Siguranței

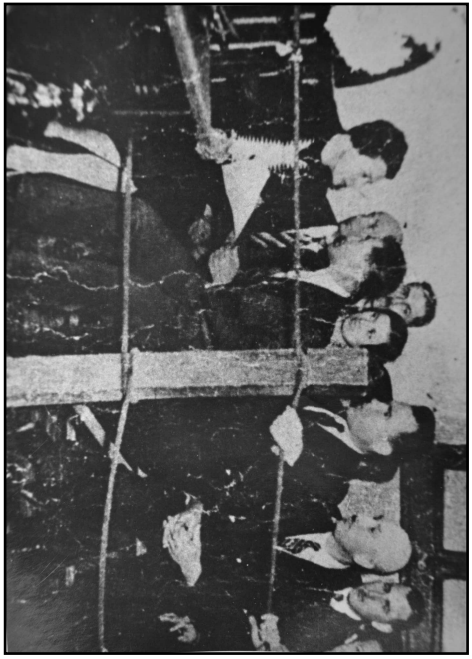

Iunie 1936, Craiova. Imagini de la procesul judecat de Consiliul de Război al Corpului 1 Armată Craiova.
În fotografii apar: Ana Pauker, Stela Moghioroș, Alexandru Moghioroș, Kauffman,
Alexandru Drăghici (în dreptul stâlpului), Bernath Andrei

Acelaşi proces. Imagine din sală

Anexa 5

Anii ’30. Nicolae Ceaușescu
la prima arestare

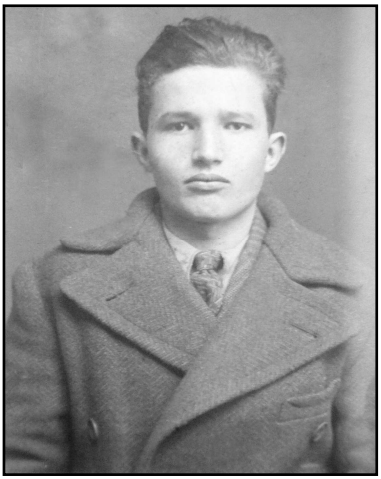

Nicolae Ceauşescu în adolescență
(la arestarea din 1936)

Anii ’30. Nicolae Ceaușescu la țrand

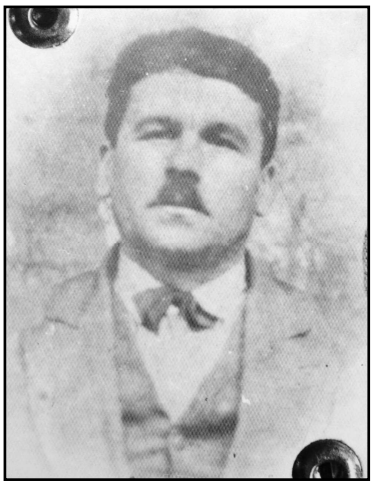

Tâmplarul Petre Iubu zis „Iubulescu”,
secretar al organizației
PCdR Dâmbovița (1935)

Fotografie de grup realizată cu ocazia zilei de 1 Mai 1939, într-un atelier foto din Bucureşti.
Rândul de jos, de la stânga la dreapta: Constantin David, David Avramescu, Alexandru Iliescu (al cincilea);
rândul de la mijloc, de la stânga la dreapta: Nicolae Ceauşescu, Aurel Cornățeanu (al cincilea),
Teohari Georgescu (al şaselea); rândul de sus, de la stânga la dreapta: Iacob Farladanschi (al treilea),
Grigore Preoteasa (al patrulea), Mihai Popescu Doreanu (al şaselea)

Anexa 6

1938, Petre Gheorghe la Bazargic (în costum de culoare deschisă și cravată în dungi)

4 octombrie 1934, Chişinău. Petre Gheorghe
în arestul Inspectoratului Regional de Poliție al Basarabiei

Noiembrie 1936. Petre Gheorghe în arestul Poliției din Kosice, Cehoslovacia

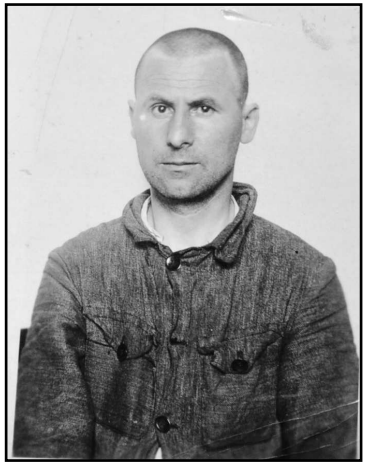
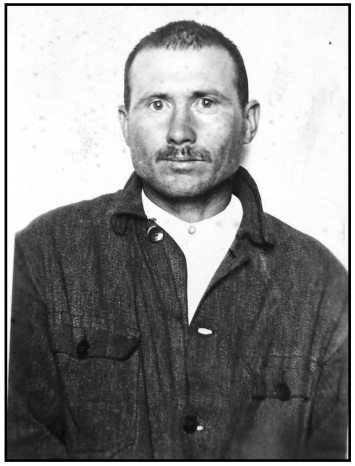

Mai 1942, Bucureşti. Nicolae Atanasoff (n. 17 febr. 1908, oraşul Dobrici, Bulgaria – 8 febr. 1943, mun. Ploieşti, jud. Prahova), Petre Gheorghe alias „Gheorghief/Gheorghiță”, alias „Mihai”, alias „Petre Dobrogreanu”, alias „Zidaru”, alias „Iancu”, alias „Pehlivanoff” (n. 19 martie 1907, oraşul Dobrici, Bulgaria – 8 febr. 1943, mun. Ploieşti, jud. Prahova) şi Ivan Simionov Rasnatovschi (n. 10 iun. 1907, com. Dragulea, Ismail), la scurt timp după arestare

24 septembrie 1949. Rămășițele pământești ale lui Petre Gheorghe
deshumate în Cimitirul „Bolovani” din Ploieşti

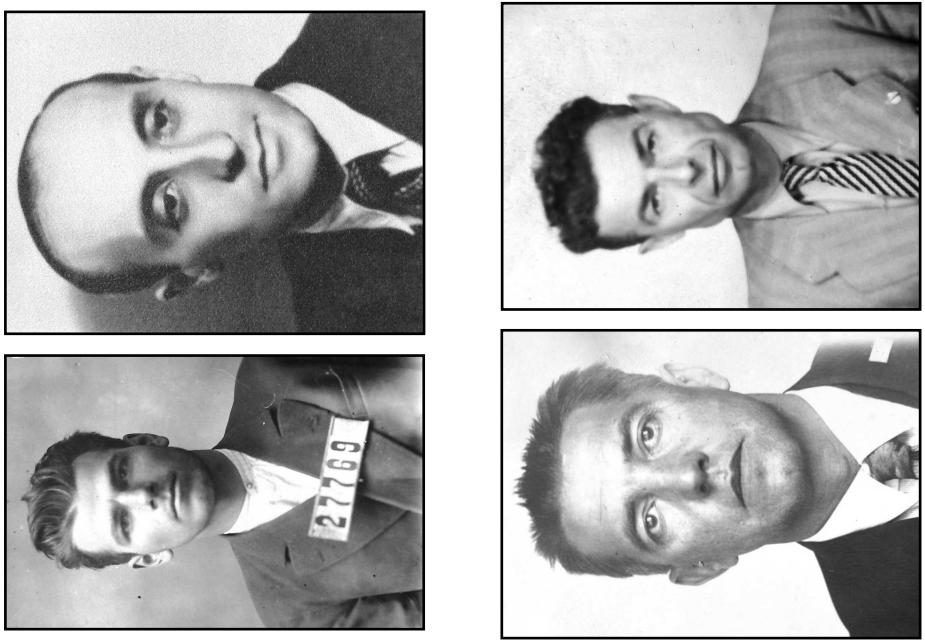

Câțiva dintre fruntașii PCdR din perioada războiului. De la stânga la dreapta: Vasile Vâlcu alias „Miron” (n. 26 sept. 1910, com. Ceamurlia de Jos, jud. Tulcea – d. 1999, mun. București), Pavel Ștefan alias „Mihalcea” (n. 16 dec. 1914, mun. București – d. 21 ian. 1984, mun. București), Ștefan Foriș alias „Marius”, alias „Bătrânul” (n. 9 mai 1892, com. Tărlungeni, jud. Brașov – d. 1946, mun. București), Alexandru Farcaș (n. 22 febr. 1900, satul Feldioara, com. Cătina, jud. Cluj – d. 1963, mun. București)

31 ianuarie 1937, Bucureşti
Ronea Gheorghiu,
născută Peisahovici, alias „Florica”
(n. 15 iul. 1912, oraşul Leova,
raionul Cahul, Republica Moldova),
în arestul Corpului Detectivilor
din Direcția Generală a Poliției

Ivanka Sarisky, viitoare Ivanka Rudenko
(n. 28 ian. 1915, oraşul Bazargic/Dobrici, Bulgaria), şi fratele său, Petre Gheorghe

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 3582/2014,
la Tipografia Editurii Universităţii din Bucureşti

Erată

p. 180

rândul 8 de sus (înainte de nota 29)
în loc de 14 iulie 1936 – se va citi 14 iulie 1935

ultimul rând
în loc de iunie 1935 – se va citi iulie 1935

p. 182

ultimul paragraf, rândul 5
în loc de 5 iunie – se va citi 5 iulie

p. 184

al doilea paragraf, rândul 2 (înainte de citat)
în loc de 5-7 iunie 1935 – se va citi 5-7 iulie 1935